

יִסְדֵּר הַמַּעֲלָה

יִסְפֵּר

מתחלת העליה שעליתי יחד עם אחד עשר אכרים יהודים
לכונן מושב מעובדי אדמה בארץ הקדושה

ואת

אשר ראיתי ובינתי בהמאה וארבעה ושבעים יום שישבתי
באה"ק בהמושבות שכבר התכוננו ובהערים אשר ישבו
בם בני ישראל

כתבתיו וסדרתי בדפוס

יחיאל המכונה ברי"ל

חלק ראשון

סה

מגנצא

באחרית שנת (כי עם למנה) תרמי"ג לפ"ק

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשע"א

מגש למנחה

לידידי אובה עמנו וארץ אבותינו תורני ויר"א הנדיב היש"ר

את ספרי זה אשר באה"ק הריתיו בעוצב וילדתיו בצרפת,
אגישהו לך ידידי למנחה. אתה עוררתני לכתוב את ספרי זה,
הנהו לפניך כצאתו מעטי בעתי עת רעה ועת טובה. ספרי זה
יספר את חסדך גם עמדי מיום ראיתי מתגרב לעסוק בישוב א"י
אשר לשמה ולזכרה כלתה נפשך המהורה. והיה זה שכרי, כי
יברכך טובים על פעולתך לטובת ישוב ארץ אבותינו ועל תתך
את ירך לי מקרוב ומרחוק, שיוכירו גם את שם מכבדך ומברכך
כי בשוב ה' את שבותנו וגאולה תהיה לארץ אבותינו תחוינת
עיניך ועיני

המחבר

שאלת ישוב ארץ ישראל.

- א. האם בני ישראל בימינו אלה מיכשרים לעבוד עבודה ארמה להוציא לחם מן הארץ כמו אבותינו לפני אלפים שנה בשנתם על אדמתם וגם אחרי כן בהיותם בארצות לא להם הסמוכות לארץ ישראל?
- ב. הטוב ונכון להושיב את בני ישראל בשרות ולהנילם בעבודה ארמה בארצות פזוריהם, בארצות אשר יושבים בהן רבות מאות בשנים ועודם נחשבים כנכרים בעיני עמי הארצות האל?
- ג. היש תקוה שאם ישתדלו בני ישראל להדש את פני האדמה אשר בשם ארץ ישראל תקרא, כי תוסיף תת כחה לבניה אשר יעבדוה והארץ הנשמה תשוב להיות ארץ זבת חלב ודבש כאשר היתה באמנה אתנו בפרם הגלינו מעליה הגלת שלומים?
- ד. הנירא מפני דבת עמי הארצות אשר בתוכם נשב וחקה אחת ומשפט אחד לנו ולאורח הארץ, כי יאמרו עמי הארצות האלה, בראותם את בני ישראל מנשאים את נפשם אל ארץ אבותינו להחיותה, כי בוגדים אנחנו בארצות מולדותינו ורק בפינו ובשפתנו נכבדן ונאהבן ולבנו רחק מהן; הנירא כי יבא היום אשר בגלל הדבר הזה יוסיפו עמי הארץ להריע עלינו כבוגדים ויצירו צעדינו תחתנו כי נעלה מן הארץ אשר בה נולדנו אנו ואבותינו, לעלות לארץ ישראל בעור תשאה שממה ורבה העוובה בקרבח?

ארבע שאלות אלה שאול ישאלו כמעט כל סופרי ישראל בשם דעת-הקהל הישראלית כזה כשנתים ימים — משנת התרמ"א לביע. רבים וכן שלמים מבני עמנו הכירו לדעת בשנים האחרונות בסבת המקרים והקורות הרעות אשר קרו את בני ישראל, כי שנו ברואה משגינו בהאמינם באולה קשורה בלכם כי כמחוק ישראל מתפלותיו שובתנו לציון

ברחמים, וירושלם לא תעלה עוד גם על שפתנו, יכירו העמים אשר בתוכם נשב כי היינו עמהם לגוי אחד ובשר אחד. הרוח הרעה אשר התחולל על ראשנו לסערנו סמקומו העירונו והקיץ אותנו משנתנו שנת עולם ונפקחו עינינו ועיני כל חכם לב בעמים לראות עין בעין כי כל קרבנות מחים אשר הבאנו מבכורות בנינו ומחלב כספנו על מוכח אהבת הארץ אשר יושבים אנתנו עליה אין די עולה לכפר עלינו על חטאים שאין אנו חייבים עליהם אף אשם תלוי; הכרנו לדעת כי גם אלה ספרנו יצאו אשר כחשו בעמנו ויתערבו בעמי הארצות וילמדו-ממעשיהם, את בנותיהם לקחו להם לנשים ובנות ישראל חיו לנשים לבני עמי הארצות — כי גם אלה לא מצאו בנוים מנוחה שלמה שהם רוצים בה. יען מה? יען כי בעיני משניאינו, מסטינינו ומקטרינינו משחתנו בנו מצור חצבנו וממקבת בור נקרנו, יען כי מקור עם ישראל הוא ישם, אחי יפת הנדול בבני נח, לפי דעת עמי הארץ, ובעיניהם יפים הם סאתנו כי על זרע יפת בן נח יתיחשו.

אכן, לא חוטמנו הארוך מעט מחוטם שאר עמי הארץ, לא שערות ראשנו ועינינו השחורות תשניאונו ותתעבנו עתה בין העמים. רק באשר רוב בני ישראל בכל מקום שהם גם בארצות אשר אין מעצור בעדם לקנות למו אחיות שרה וכרם לעבדה ביריהם ולאכול לחם אשר יוציאו מן הארץ בועת אף, לא יעובו את ארחות מסהור, את הארחות העקלקלות אשר נלך ונתעה בהן משנים קרמוניות טאו נדרו העמים דרכו חיינו בנות ונתיבות עולם עוו לנו — את האורחות האלה לא עובנו גם עתה; וכי רק בעבור זאת יקנאו עמי הארצות את עם בני ישראל, בעבור שיאמרו עלינו כלנו סוחרים כלנו אין בירינו מלאכה המחיה את בעליה, ואחר אין בנו אשר יעבוד את הארמה ומסנה ישבע לחם, אף כי יש ויש רבים בין בני ישראל אשר הדרבן נאה בידם יותר מעט סופר אשר יהיוקו בו, והמחרשה והמגל יותר ממאוני כנען אשר בידם.

הבה נתחכמה, יאמרו עתה רבים וכן שלמים בקרבנו, לגול מעלינו חרפת מתרפינו, נחפשה דרכינו ונפשפש במעשינו. אמנם נכונה בפי העמים בהרעם עלינו כעל צוענים על כי אין עובדי ארמה בקרבנו, אכל מי יבטיח

אותנו כי בני ישראל יוכלו להיות עתה עובדי עבודת אדמה, כי יוכלו לעבוד עבודה זרה למו ולאבותיהם זה רבות מאות בשנים? מי יודע אם נשיב להיות לעובדי ארמה בהארצות אשר פתחו את לוען להקיא אותנו כי יאב לנו בגלל עובדי ארמה שימצאו גם בנו? אולי באה עת לתננה, לחונן את עפר ארצנו הקרושה לכונן שם מושבות לבני ישראל לעבור את אדמתה להסיר מעל פניה צעיק אלמנותה? ואולי בעשותנו הדבר הזה וסיפּו עמי הארצות אשר בקרבם נשב לשנוא עוד אותנו על חלומותינו ועל דברינו?

עודנו יושבים בעמק הבכא מעמיקים לחקור עצה לדעת איזה דרך ישכון אור לצאת בו ממבוכתנו, והנה התעורר, התעורר והתאושש איש אחד כנכבד בעמנו, ובסוף ימי החורף משנת ה'תרס"ב שלח מכתב גלוי לבני ישראל להודותם את הדרך אשר ילכו בו ואת המעשה אשר יעשו, לאמר:

א. בני ישראל מדור הזה, יען אינם עובדי אדמה מלדה ומבטן לא נוכל להבטיח את נפשנו כי עמלנו במ לעשות מסותרים ורוכלים עובדי אדמה לא יהיה לריק. ובכל זאת אין אני בני חורין מהשתדל ומנסות אולי תפצנו יצליח בידני;

ב. שם מעבר לים האטלאנטי, בארצות הברית, באמעריקא הצפונית והדרומית הארץ היא רחבת ירים ואנשים בה מעט לפי גדלה, שם יבואו שנה שנה המונים המינים מבני עמי הארצות אשר צר להם המקום באורפא, ויתישבו ויתאחו. באמעריקא ורבים מהם גדלו והצליחו ועשו חיל ועושר — שם יבאו ויובאו גם בני ישראל מאלה הארצות אשר תקיאנה אותם, שם נתן להם אחיות שדה ונמלא את ירם בכל האמצעים הדרושים לעבודת אדמה. והיה אם יעצרו כח להלהם בשנים הראשונות עם המקרים והפנעים אשר יפגעום ויקרום בארץ החרשה ובדרכי חייהם החדשים ויהיו לעובדי אדמה, מה טוב ומה נעים. ואם מקוצר רוח ומעבודה קשה אשר לא הרגלו בה מנעוריהם יעזבו את ארמתם, נ"כ לא יתמו לגוע כרעב. כי כל הארץ

הרחבה היא לפניהם וילכו ויסחרו אותה או יבקשו וימצאו אכלם ממלאכתם שבידם. שמה באמעריקא לא ישמעו גערת חכם המקנא אותם ומכת כסיל לא תבעתם. שמה — הוא מעין עולם הבא: אין שם לא קנאה ולא תחרות, איש לדרכו יפנה לבקש לחמו ואין אדם גונע במה שמוכן לחברו אפילו כמלא נימא — אשרי אמעריקא שבכה לה!

ג. לא כן היא הארץ אשר בני ישראל היושבים בחשך יקראוה "ארץ ישראל" והרואים אור גדול בשם "פאלעסטינא" יקראוהו — על שם הפלשתים הערלים שישבו בה לפנים — הארץ הזאת ארץ שממה היא, וכל עמלנו ופורון כספנו לחרש פניה ולקרוע מעליה בגדי אכלותה, לשוא יהיה: שדותיה המטובות החויקו בהן הפאלאחים והבערדים השוממים עליה, והמה לא ימכרו את נהלתם גם אם נרבה כסף מקנתן. ורק שדות רוות וצחיחות או שדות משכלות יושביהן נמצא לקנות בארץ הלזו. ואם בשדות כאלה נושיב את בני ישראל, אין כל ספק כי בשנה הראשונה הארמה תעוב מהם; ומפני שאין מסחר בארץ הזאת וגם המלאכה לא תחיה את בעליה שם, הלא בהושיבנו שם בני ישראל בשדות נרבה רק את המספר הרב של העניים והאביונים הנמצאים שמה מכבר וחיים חיי צער חיי בישה וכלמה סכסף נדבות אשר נדיכי עמנו שולחים להם ברצון או באונס;

ד. מבלעדי זאת, הלא נהגר ברעה אשר נגד פנינו אם נשים לבנו ונפתח את שק כספנו לבנות את הנהרסות ולנמוע את הנשמות בארץ פאלעסטינא. הן עתה יאמרו עלינו עמי הארצות כי בני ישראל היושבים בקרבם יחשבו את ארץ מולדתם כלא להם היא, ובכל פנות שהם פונים מוצצים רק חלבה ודמה ואת שלומה וטובת עם הארץ אינם דורשים — אם עתה כה יאמרו, אף כי עדים נאמנים לאלפים יכחישום על פניהם, מה יאמרו עוד בראותם כי סנשאים אנחנו את נפשנו אל ארץ אבותינו להחיותה ולהושיב עליה מספר רב מבני עמנו? האם לא יהיה דמנו בראשנו אם בעקב זאת תשיגנו ותקדמנו רעה אשר כמוה לא מצאתנו זה אלפים שנה?

זה הוא פתרון שאלות גדולות העומדות ברומו של קיום לאום ישראל

אשר פתר לנו אחר מבני עמנו כיד המדע והנסיון הטוב עליו. ויהי כשמוע בני ישראל את הפתרון הזה חמהו ונבהלו, וכלם פצו פה וענו ואמרו: בפתרון הזה אין טעם וריח מאהבה לעם ישראל וארץ אבותיו! וסופרי עמנו בשפת עבר, המה ברוח דעת-הקהל הישראלית אשר לבשה אותם, יצאו הוצץ כלם ויקחו עמם דברים, וברוח שפתיהם כמעט המיתו את בעל התלום והפותר אותו.

מעשה לפתור שאלת ישואי

גם אנכי הכותב לא הייתי יושן בין הערים בעת ההיא. האמנם הנתי לכ"ז את הפותר הנזכר, כי לא במאסו בארץ חמדה הניא את לב בני מעלות אל הארץ אשר נתן ה' לאבותינו, כי אם מאהבתו את אחינו ומחמלתו עליהם לבלי יחמו לנוע ברעב בעלותם בחומה לאהיק. הוא פחד סאר פן יקריבו אחינו נעשה לנשמע ויעלו לאהיק להתישב שמה בלי ישוב הדעת מקודם, ותהיינה ערי אה"ק אשר על חוף הים מלאות צאן אדם כאשר היתה עיר בראדי בימים ההם — כה הנתי לכ"ז את הפותר הנז. ואולם נדיבי עמנו לא הבינו את דבריו לאשורם. המה למדו מדבריו כי באמת אפס כל תסוה לארמית ה' כמו היתה בארמית סרום ועמורה אשר לא תזרע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב לעולם. ובאמת לא כן הוא. כי ידעתי את אהיק בשבתי עליה כתשע שנים וגם במשך התשע עשרה שנה שאתנודר באוראקא לא הסחתי דעתי ממנה ותמיד אקבל משם סכתבים וארע את כל הנעשה באהיק, וידעתי כי בני עמים אחרים אשר התאחו באה"ק ועובדים שם את הארמה שמחים בחלקם. ועל כן יצאתי בשערי הלבנון והוכחתי באותות ובמופתים כי טובה ארץ אבותינו גם היום. ורק עתה בעלותנו לאהיק לא נמצא שם ערים גדולות וטובות אשר לא בנינו, ולא בתים מלאים כל טוב אשר לא מלאנו, ולא בורות חצובים אשר לא חצבנו, ולא כרמים והים אשר לא נטענו, — את כל אלה אשר מצאו אבותינו בהביאם ה' אל אהיק לא נמצא אנתנו כהיום בעלותנו שמה, כמו שלא נמצא גם בבואנו היום

לאמעריקא. וואלס אם נעבוד את אדמת אה"ס ביד חרוצים תתן לנו את יבולה גם היום כמו אדמת אמעריקא.

וסרעתי כי בדברים לכה, ומה גם הכתובים בשפת עבר, לא נוציא מלב גריכי עמנו את מחשבתם אשר הם חושבים על אה"ק מימים רבים (כי באמת מלכד הפותר ההוא, גם אחינו היושבים באה"ק וחיים מכסף נדבות הוציאו שם רע על ארץ אבותינו, כי בזה התעוררו הנדיבים לרחמם) — סרעתי את זאת, אמרתי כי אך או רוח אחרת תהיה את גריכי עמנו בנוגע לישואי, אם באה"ק יתנון מושב (קולוניה) אחד מעובדי אדמה הנמצאים בן בני עמנו בא"ר, והמושב הזה בראשיתו המצער יבטיחנו כי אחריתו ישא מאד, או השמועה הטובה מהמושב הזה תרשן עצם גריכי עמנו ולא יופיאו לאמר יבשו עצמות בית ישראל, וכמו כן יראו כי הארץ אשר שמנו נקרא עליה איננה יבשה מאין כל; או יכירו וידעו כי טובה הארץ מאד מאד גם עתה, וכי יש גם ברודנו גם בכני עמנו מספר לא מעט אשר הנם עובדי אדמה מנעוריהם, ורבים הם בקרבנו המוכשרים לעבוד עבודת אדמה והפצים בה בכל לבכם ובכל נפשם ובכל מאדם.

אך מי וסי יכונן ברעת זבתבונה ובחפץ-לב את המושב הראשון לבנ"י באה"ק? אחינו בא"ר, קדושים חמה: יש בהם שיש להם דיוהב לכונן מושב לבנ"י באה"ק ואינם רוצים בדברים כאלה, ויש (והמה רבים) שרוצים מאד ברבר הזה ואין להם כסף. האמנם כי לא אלמן ישראל גם בא"ר אשר גם מסף גם רצון לא יחסר למו. אבל כאלה נמצאם רק אחד בעיר ושנים בכרך. וסי הוא האיש שם אשר עוז בלבבו ודעת רחבה בקרקו כי תמצא ידו לאגד המטוידים האלה באגודה אחת לעשות איזה דבר אשר רק התאגדות והתאחדות תוכל לתת לו עוז ועצמה?

ואמרתי אני, אלכה לי אל הגדולים, אל גדולי הרבנים באשכנז, אל אלה אשר ידעתים כי דורשים המה את שלום ארץ אבותינו ולא יקפצו את ידחם מתת בעק יפה לאחיהם האביונים היושבים על אדמת ה' לתורה — אל אלה סנתי לי בראשית ימי הקיץ משנת תרמ"ב ודברתי על לבם מראש הלבנון ופה אל פה. וכמעט חפצי הצליח בידי, כי נדרשו לשאלתי בעד עמנו

ונמצאו לבקשתי בעד ארץ אבותינו איזה רבנים וגם נדיבים, ופיוס ב"ך תמוז תרמ"ב (9 יולי 82) התאספו בעיר מאינץ לעוץ עצה ולהחתיק סוד אודת ישואי. אבל מפני סבה או סבות התפררה החבילה הקטנה הזאת, ותקותי — היתה לי ולרבים כמני למסת נמש!

בעת ההיא בא הרב הנאון רשי"מ לעיר וזָרען הקרובה למאינץ לשתות סיס סמעיני הרפואה אשר שם. הרב הזה הוא אחד מהרבנים אשר נתן להם ה' לב רגש ורגישו במכאובי בני עמנו ודואנים לאחריתם, והוא חושב מחשבות וגם טורח בנופו להלביש את הרעיון של ישואי עור ונידים ולפחת בו יוח חיים. בבואו וזָרענה קראני לבוא אליו ונדברנו על אודת ישואי, ויאמר אלי כי בכלות ימי שתיתו מי רפואה ילך פאחיזה לדבר שם על לב ראשי חכ"ח אולי יתעשתו וישמעו לקול דעת-הקהל הישראלית המורא אליהם בחוקה כי יביאו עצה וישימו וישכילו יחריו לכונן מישובות לפני באה"ס. ועינתי חלסי גם אני לאמר, כי אך או אולי ימצא בפאריז און קשבת לבקשתו אם יבא שמה והצעה שלמה וברורה בידו; אך או בכחנם את הצעתו אולי יבסיתוהו להוציאה לפעולת ארם. ואנכי, הוספתי לאמר לו, בהצעתו אשר הצעתיה לפני הרבנים באשכנז אחויק ולא ארפנה. ואם טובה היא בעיניו יציעה לפני ראשי חכ"ח: לבחור כחמשים משפחות עוברי ארמה מבני בא"ד, וחנברים סהם יעלו לבדם ראשונה לאהיק ושמה תנתן להם אחות שדה טובת פוריה ובריאח, ויבנו למו בתים לשבת וגדרות צאן ובקר, וינתן למו כל דבר הדרוש לעובד ארמה לעבוד ארמתו, וכסף למחיתם עדי תתן הארץ את יכולה בשנה הראשונה, וכל הכסף אשר יוציאו על מסנת השדה ובנין הבתים וכו' יקבלו עליהם האכרים להשיבהו לבעליו במספר שנים מתבואת ארצם, והיה כאשר כל הנדרש להמושב יהיה מוכן ומוזמן והתבואה תעמוד במסודתה תעלינה לאהיק גם הנשים והטף מהמשפחות האלה. ואקוה כי המושב אשר יתכונן באופן כזה יהיה לאות ולמופת בישראל, וממנו יראו וכן יכוננו עוד משכבות לעובדי ארמה מנעוריהם הנמצאים במספר לא מעט בקרב ישראל בא"י. ואם במספר עשר שנים יתכוננו רק עשרה מושבות כאלה, דינו. כי על ידם יתרבה הישוב באהיק מאליו.

בסוף ימי אלול תרמ"ב הלך הרש"ם פאריזה, ובהמכתבים שקבלתי ממנו עד יוה"כ תרמ"ג בשרני כי יום יום יתעשר מהבטחות עשירים גדולים, וישענו וחפצנו האדיר לא יאחר.

ממחרת יוה"כ קבלתי דעפושע לבוא פאריזה (בעסק פרטי, כלו שלי). ובבואי לפאריז ביום המחרת השני ודברתי עם הרש"ם והתבוננתי היטב על ההבטחות שבידו לא התחזק חוט תקותי אף בעובי השערה. בעצם היום הזה ראיתי את פני הרב ר' צדוק הכהן ולמחרתו את הגביר ר' סיכאל ערלאנגער (שניהם מראשי חכ"ח) וברברנו על אדות הרש"ם ובקשתו הללתיו שבע בפניהם, לאמר כי אין לו כל פניה וטובה לעצמו בהתחננו בעד עמנו וארץ אבותינו. והרב ר' צדוק הכהן הבטיחנו לדבר שנית עם נדיב פלוני אדות הרש"ם ושאלתו.

בערב חג הסוכות הודיע הרב ר' צדוק הכהן את הרש"ם כי רצון נדיב פלוני הוא לדבר אתו פה אל פה ביום טוב הראשון של חג הסוכות בשעה השניה אחר הצהריים. בשעה הקבועה היא בא הרצ"כ והרש"ם לפני הנדיב וידבר את הרש"ם כחצי שעה מעט בשפת אשכנז ורוב רברויו היו בשפת צרפת והרצ"כ המליץ כינותרם. תוכן דבריהם: הרש"ם חלה את פני הנדיב כי יחל מעתה לקנות שדות הרבה באה"ק, פן תתיסרנה אח"כ, והנדיב ענהו שאם יהיו עובדי ארמה מבני באה"ק ידאג להם כי לא תחסר להם ארמה, וה' נעטמער הנמצא כעת באה"ק הוא ישתדל בדבר הזה ואת תפצו ישרים. באחרית דבריו הכתיח הנדיב את הרש"ם שאם יבאו מדעת עצמם עשרה או שנים עשר איש עובדי ארמה מנעוריהם לאה"ק ויעמדו שם בנסיון חדשים אחדים וימצאון מוכשרים לעבודת ארמה באה"ק ויש לאל ידם לפרנס עצמם ובני משפחתם מעבודתם בשדה, יכונן להם מושב באה"ק.

במוצאי שבת חוהמ"ס ערכתי בכתב את ההצעה של התכוננות המושב לכל פרטיו, והרש"ם שלח הכתב להרצ"כ בבקשה להציעהו לפני הנדיב. ביום ד' חוהמ"ס נקרא הרש"ם אל הרב ר' אליעזר איזדאָר להמתיק סוד יחד עם הרצ"כ ורמ"ע בדבר ההצעה מהמושב אשר יתכונן באה"ק. האחרון אשר בא אל האספה היה רמ"ע, ובבואו הביא אל הנאספים בשורה רעה לאמר:

יחברנו קארלס נעטטער מת אתמול ב'פול' אחרי כן ישבו יחד ובחנו את
ההצעה והישר בעיניהם. והסכימו כי הכסף לבנין הבתים וכו' וכו' יתן הנדיב,
וחלקת שדה תתן הכ"ח מהשדות אשר למקוה ישראל ב'פול' (אשר הפאלאצחים
מכפר יאזור יעבדון בארוכות עד היום).

ביום המחרת הלכתי אל הרצ"כ וחליתי פניו בשם הרשים כי יתן על
ידו בכתב את הרברים שנדרבו ונגמרו, ויבטיחני למלאות את שאלת הרש"מ.
ובדבריו עמי טרא באוני את המכתב אשר שלח לו הנדיב על דבר התכוננות
המושב, ודבריו האחרונים עשו בלבי רושם גדול. הנדיב יאמר בסוף מכתבו:
צר לי מאוד על נעטטער כי מת, היא האחד אשר בו בסחתי כי יעשה את
אשר חפצתי באה"ק*). ויהי ביום כ"ה תשרי והרש"מ עוד לא קבל מהרצ"כ
את המכתב אשר בקש ממנו, הלכתי אליו שנית והפצתי בו עד סאר כי
יכתוב את המכתב עוד ביום הזה למען נוכל לצאת מפאריו בערב. ויבטיחני
לעשות את שאלתי, ובבואי אל ביתו בשעה השלישית אחר חצות היום
מצאתי את המכתב כחוב ופתוח. — וזה תרגומו בשפת עבר:

יפאריו, 8 אקטאבער 82.

יארון ורב נכבד, הנני נדרש לשאלתו לתת לו בכתב את תוכן הדברים
„שדברנו יחד עם . . . וגם דברי המכתב ששלח לי.

ימפורש ובאר היטב נאמר כי אנחנו בפאריו לא ניעץ לאיש כי יעזוב
י"א"ר ללכת ארצה פאליסטינה להתישב שם. ורק אם הוא, ארון ורב, יבחר
יאנשים אחרים צעירים לימים ובעלי כח אשר כבר לסרו עבודת ארסה,
יזהם יתצו לעלות לארץ ישראל להכין למו שמה אחרית טובה, הנה
יאהנשים הנבחרים האלה, יישרה או שנים עשר במספר, יתקבלו

(* עוד מדי שמעי הבשורה הרעה כי מת נעטטער ואחרים חשבו לאלצע חלקים
כי ביום שהוסכם לטון מושב ב'ה"ק ב'ה הבשורה ה'ו', אמרתי אזי כי נהסוך הוא וחבל
על האבדה הגדולה הזאת שאבדה א"י. נעטטער היה אמיץ לב ורצ פעלים ולצו היה טוב
לישראל כמו לארץ ישראל. ולוא חי אמנו כהיום אשר נמלא מולא לכסף וגם ראה כי ישנם
שודי אדמה אמחים בבג"י, כי עמה השמדל ככל עוז להכנות מושבות לבג"י ב'ה"ק.

במסעה ישראל, רצוני לאמר בהקולוניה אשר לחברת כל ישראל חברים
„ביסוף. שם יוכלו לשבת חרשים אחדים, ויעבדו עבודת אדמה תחת הנחנת
יננן אחד אשר ילמדם איך לעבוד את האדמה בארץ הזאת, ובמשך הזמן
יהיה ישיגו די מחסורם אשר יחסר למו.

כאשר יעברו החרשים האחדים האלה ויתברר כי האנשים האלה יכולים
לפרנס את עצמם ואת בני משפחתם מעבודת אדמה שיעבדוה בעצמם,
יתנתן למו אחיות נחלה אשר בעכרם את אדמתה תספיק להם תבואתה
די מחיהם. גם יעזרו כי תשיג ירם לכנות למו ולבני משפחתם בתים
לשבת ולקנות להם כל הדברים הדרושים לעבודת אדמתם, בין לעבודת
מזרע ירקות, בין לנשיעת עצי פרי ובין למזרע חטים ושעורים וכו'. הכסף
אשר יצא להשיג בו את התכלית הזאת ינתן להם בתורת הלוואה. והנה
כי יברך ה' את עבודתם בשרה, כתקנתנו, ישלמו אחרי כן הכסף הזה
ומשפחות אחרות תעזרנה בו.

אם המפעל הזה יצליח באמת בעזרת הש"י, נקל יהיה ללכת בדרך הזה
הלאה, ונורהו לאחרים מאחינו כי ילכו גם הם בו.

יאלצו רוב אהוב, בשם כל יירידי שישנם פה, אוסיף לאמר לו כי בהתבוננות
יוזמירות ילך בדרך המפעל הזה, לבל, הישמרנו, תצא תפלה מזה. את
האנשים יבחר בשימת עין ולב למען היות תקוה להמפעל הזה כי תהיה
אלו אחרית טובה. ובכן הנני חותם דברי בהבטחה כי אנכדוה מאד.

אוהבו הנאמן צדוק כהן רב"ב.

בכל אופן לא יאל ממחשבה למעשה בטרם יודיענו".

הליכה למעשה

בליל כ"ז תשרי (9 אקט.) בשעה העשירית יצאנו, הרש"מ ואני,
ספאריז. אנכי שמתי פני לשוב לביתי במאינץ והרשים הולך ונוסע גם הוא
לביתו דרך סאינץ. בהיותנו בדרך היו כל דברינו אדות הצלחת הפענו
בפאריז ונשאנו ונתנו יחד ברבר בחירת האנשים אשר יעלו לאה"ק: סאיזה

מחוץ ויבחרו, ואיפוא ימצא מוצא לכסף הדרוש להוצאות הדרך עבור הנכחרים עד כואם לאהיק. ומדעתי כי כל הצלחתנו תלויה בבחירת האנשים ובשמירת צאתם וכואם לאהיק, וראיתי כי הרש"ם הוא רק רב ולא רב פעלים, ותמצר ידו מהוציא דבר גדול כזה לאור, אמרתי אליו: הנה עסקי בהלבנון יכריחני ללכת בחורף הנה לאיר, ולמען היות לך לעזר בהתחלה הקשה נסעה ונלכה יחד כהיום לא"ר. כסובן מאליו, כשם שכל הוצאותי לפאריו ובפאריו היו מכספי, כך ההוצאה משם לאיר היתה מכיסי. — בהיותנו יחד בפראנקפורט על נהר מאין, הלכנו לראות פני נדיב אחד שם אשר יאהב את אה"ק מאד אבל לא יאמין כי יצליחו מושבות לבני באה"ק. וספרנו לו את כל אשר עשינו בפאריו למויבת ישוא"י, ואמרנו אליו כי עתה אשר איוה מראשי הכי"ח, שפרם יצאה ההתנגדות לישוא"י, התעשתו ורוח אחרת היתה אתם, נקוה כי כל אוהבי עמנו וארצנו לא יוסיפו לעמוד מנגד ולהתנגד להמשתדלים בדבר ישוא"י. והראנו אותו את המכתב מהרצ"כ, וקרא והבין בו. ויחד הנדיב הזה מאד על כל הטובה אשר התנדב פלוני הנדיב לעשות בעמו, ויאמר אלינו: עתה כי נמצא נדיב כזה לחת כסף, ואתם תחשבו כי תמצאו עובדי אדמה בבנ"י לשלחם לאה"ק, עתה יש תקוה כי העמל בדבר ישוא"י לא יהי לריק". ביום אדר"ח מרחשון (15 אקט.) באנו לעיר ו' וסרנו יחד אל בית מלון אחד. ארבעה ימים ישבנו יחד שם, ורביב גם נכבדים באו לראות את פני הרש"ם לשמוע מפיו את אשר השיגה ידו לעשות בפאריו בדבר ישוא"י. רבות נדברו, הרש"ם והנכנסים והיוצאים, אבל מכל דבריהם לא נשאר רושם למעשה: מוצא לכסף לא נמצא, ולא ידענו אנה נפנה למצוא שם האנשים אשר אנחנו מבקשים לשלחם לאה"ק. רק איש אחד מהבאים אל הרש"ם, ושמו דר. יא. אמר בדרך העברה כי סמוך לעיר פלונית נמצא מושב מעובדי אדמה, ואולי ימצאון בהם אנשים אשר יתנדבו לעלות לאה"ק. ובאשר הרב הגאון אב"ד בעיר פלונית הוא מאוהבי הנאמנים וגם שאר נכבדי העדה ידעוני בשם וידעתי כי כלם יחד חפצים בישוב א"י, אמרתי ללכת אל העיר ההיא, בחדשבי כי יש לי על מי לסמוך שם למצוא על ידם אנשים כלבבנו. תרשים נתן על ידי מכתב אל חרב ההוא, והנביר הישיר, איש נכבד מאד

אשר יחפץ בכל לבבו ובכל מאדו בישואי, נתן לי חמשים שקל להוצאות הדרך. במרם יצא הרש"ם מן לשוב לביתו, שאלתי אותו לאמר: אולי לא יאבו האנשים אשר אבחרם לעלות לאה"ק עד אשר אתן ערובה לידם שאם לא ינתן להם באהיק את אשר הבטחנו בפאריו ישוב לידם כספם אשר יוציאו בדרך הליכתם וחזירתם? ויאמר אלי הרשים כי הוא מרשה אותי להבטיח בשמו כי יתן ביד שלישי אלף שקלים לערובה.

בששה מרחשון (19 אקט.) באתי לעיר פלונית, והרב הגאון מוהרמנ"י האב"ד שם נדרש לשאלתנו ויקרא אליו את הרי"פ אחד מנכבדי העיר והוא מכיר היטב את בני המושב מעובדי ארמה הסמוך לעיר, ויחד אתי העברנו לפנינו את האנשים המוכשרים להעלותם לאהיק, ומתמוכים שבהם בחרנו עשר משפחות ובהן 101 נפשות, 64 זכרים ונקבות 47, וכשני שלישי מהם עושים מלאכה בבית ובשדה, כלם בעלי כח ואנשי שלום ואהבה. ובחרתי מהזכרים עשרה אנשים שיעלו ראשונה לארץ המדושה, כלם עובדי ארמה מנעוריהם, ומלבד ידיעתם בעבודה בשדה יש בהם שמונה שנים מלאכת-יד בידם: שלשה מהם בוני בתים (של עץ), אחד תרש עץ, שנים נוסרי נסרים ושנים אורגים בצמר. אהרי הבחירה אמרתי להנבחרים שיכון לו כל אחד מהם ארבעים שקל להוצאת הדרך עד יפו ובעוד שבועים ימים יצאו מביתם לעלות לאהיק.

ואלה דברי הברית אשר כרתי עם הנבחרים לעלות לאהיק:

אנחנו הח"ם יושבי . . . שמענו מפי ה' יחיאל ברזיל שלוח אלינו מאת הרב הגאון הגדול מוהרשים כי ראשי חכ"ח בפאריו ובראשם . . . הבטיחו בכתב מפורש שאם יעלו לאהיק עשרה או שנים עשר אנשים עובדי ארמה ויעמדו בנסיון שנים או שלשה חדשים באחוזת, מקוה ישראלי וימצאו מוכשרים לעבוד את הארמה באהיק, אזי תתן להם החברה הנ"ל . . . אחוזת שדה אשר תספיק לכלכל את האנשים העולים ונשותיהם וכניהם וכל אשר להם, והחברה תכנה לכל בית אב בית לשבת ורפת לבהמותיהם ותחפור להם באר מים באחוזת השדה אשר ינתן להם, ועד שתתן הארץ

את יבולה להעולים הנ"ל תספיק להם החברה את צרכיהם: מוון ומחיה, מלבושים ודירה.

על פי הדברים האלה התנדבנו אנחנו החיט לעלות לאה"ק, והננו מבארים את התנאים אשר קבלנו עלינו למלאות אותם:

(א) כל אחד מאתנו יעלה לאה"ק על הוצאות עצמו מרצונו הטוב בלי כל אונס ופתוי.

(ב) בעלותנו לאה"ק, נשב שם שנים שלשה חדשים באהות מקוה ישראל אשר ביסו ונעבוד את האדמה שם ונלמד עבודת הנטיעה וזריעת הדרכות מאת הגנן אשר שלח שמה... והיה כאשר הגנן ההוא ימצא אותנו מוכים ומכשרים לעבודת האדמה נשאר באה"ק ונאחז בארץ כפי המבואר למטה, ואם הגנן ההוא יאמר כי זה וזה מאתנו או כלנו יחד איננו מוכשרים לעבודת האדמה, אזי אין לנו כל טענה לא על החברה כ"ח, לא על... לא על הרב הגאון רש"ט ולא על ר' יחיאל ברי"ל.

(ג) אם נמצא מוכשרים לעבודת האדמה תתן לנו החברה אהות שדה במקוה ישראל אשר תספיק לנו ולנפשות בתינו לחם לאוכל ותבן ומספוא לבהמותינו.

(ד) החברה התן לנו הזריעה והנטיעות הנחוצות לזרע השדה ונטיעת הגנות בשנה הראשונה.

(ה) החברה תבנה בתים לשבת, בית לכל בית אב מאתנו ורפת לבהמותינו. החברה תחפור באר מים באהות השדה אשר תתן לנו, ותקנה המכונה הדרושה להעלות המים מן הבאר להשקות השדה.

(ו) גם תעזור לנו לקנות בהמות וכלי מחרשה וכו' וכו'.

(ז) בחדשי הנסיון ובעת אשר נחיוש ונזרע שדותינו בשנה הראשנה נשב בהבתים הבנוים מכבר באהות מקוה ישראל והחברה תספיק לנו כל סחוריני עדי תתן הארץ את יבולה.

(ח) כאשר יבנו הכתים עבורנו והשדות יעמדו לקצור נביא אלינו את נשותינו וקרובינו וכל בני משפחתנו כפי מספר הנפשות אשר נבאר להלן שיש לכל אחד מאתנו. הוצאות הנטיעה מכני משפחתנו אין לנו כל צדקה לדרוש מהחברה שתתן לנו.

(ט) כל הכסף אשר תוציא החברה עלינו מיום בו אנו לאהיק עדי תתן הארץ את יכולה לנו, אנו מקבלים עלינו בחיוב נסור להחזיר להחברה במשך זמן כפי אשר תקצוב החברה.

(י) הרב הנאון מוהרש"ם ישליש בידי הנביר המפורסם מוהרימ"פ או בידי הנביר מוהרמ"א שטרי הממשלה השוים ערך שבע מאות שקל לערובת שחברה כ"ח תמלא לנו כל הדברים הכתובים בזה אם נמצא מוכשרים לעבודת הארמה.

(י) כאשר נתישב בהאחווה אשר תנתן לנו אין לפקדי החברה אשר במקוה ישראל להתערב בעניינינו רק בדברים הנוגעים בין אדם לחברו אבל בדברים שבין אדם למקום ומצות המעשיות אין להם להתערב ולאמר לנו כה תעשו או כה לא תעשו, כי אם ככל אשר יורו לנו תופשי התורה כח נעשה ונצליח.

על האמת והדברים האלה באעה"ח ועל הנלוו אור ליום א' בתשיעי לחדש מרחשון תרס"ג לפ"ק.

למטה מהחתומים על הכתב הזה קים הרב הנאון מוהרמ"ג את האמור למעלה, לאמר:

בפני הח"מ באו העשרה אנשים החתומים על הספר הזה האמור מעליך ובעמוד היה כי הכל הכתוב ומפורש בזה נקרא לפניהם בכתב מפורש ומתורגם כל הפרטים מפי הרב החכם כו' מ' יחיאל ברייל נ"י וכלם קבלו עליהם כל הפרטים האלה ברצונם הטוב וחתמו על זה בלכבות שלמות ונפשות חפצות, וגם הועד בפני מאנשים ידועים אנשי שם אשר המה מכירים להחיתמים הנ"ל כי המה אנשים ישרים הולכי תום ועובדים ארמתם בעצמם בזעת אף ויגיעת נפשותם ושמץ דבר עול וריב לא נשמע עליהם. ולקים כל דבר בעה"ח אור ליום ט' מ"ח "כי עת להננה" לפ"ק.

מדי דברי עם הרב מוהרמ"ג אדות תקותנו לשמוע במהרה כי התיסך מושב בנ"י באיזה אשר יהיה לאות ולמופת כי בני מוכשרים לעבודת הארמה וארמת אבותינו ככהה או כחה עתה לתת יכולה למכביר להשביע את עובריה לחם, אמר לי הרב כי אך או תחוק תקותי לשמוע הבשודה

הטובה הזאת, אם אנכי בעצמי אעלה את האנשים המוכתרים לאיהם להביאם שם אל המנוחה והנחלה. ועניתי ואמרתי לו: כי רחוק הדבר הזה מפני מעשים שונים והמעם כעקר כי אם אסגור שערי הלבנון אשר ספריו אכלכל את נפשות ב"ב, מאין יבא עזרם? ובכל זאת כתב הרב מוהרסני להרב רש"ם את הוה דעתו על דבר נחיצת נסיעתי עם האנשים, ויהל פניו כי ישרל אשר הדבר הזה יצא לאור.

בעשירי לחדש מרחשון (28 אקט:) שבת י לעיר ו' ותודעתי את הרש"ם כי הצליח ה' את דרכי ומצאתי אנשים כחפצנו, ושלתתי לו הודעה (ראפארט) ספורש ובאר היטב מאת כל, לשלחה פאריזה להרב רצ"כ, וכתבתי להרש"ם כי יבקש מהרצ"כ לשלוח לו מכתב כתוב להדירעקטאר במקוה ישראל כי יקבל ברצון את האנשים השלוחים כבואם ליפו. ואמרתי עם הספר להרש"ם כי אתרי אשר שמעתי את שמע הדירעקטאר במקו"י, אפחד כהרב מוהרסני שאם יעלו המוכתרים לברם לאה"ק לא נשיג חפצנו, ואנכי מתנדב לנסוע עמהם עד יפו ולמסרם ביד הדירעקטאר, רק בתנאי קודם לנסיעה שהוא (הרש"ם) יקבל עליו שב"ב התלויים כי לא ידעו מחסור כל הימים שאהיה בדרך.

ביום ט"ז להדש הנו' (29 אקטאב.) קבלתי מכתב מהרש"ם כתוב אלי, לאמר:

הראפארט אשר שלח כבוד ידידי העתמתני מלה בסלה ושלתתיו על הפאסט רעקאמאנדירט להרב צדוק כהן בפאריז. אמנם חתימת כבודו השמטתי ולא הודעתי מי כתב הראפארט, רק כתבתי כי שלחתי איש צנאמן ויקר רוח משכיל ומבין על דבר וע"כ אין לפון בהודעתי, וכל דבריו ההודעה כנים וברורים בלי ספק. הסבה אשר לא גלית לפניו מי היה השליח, יען כי יראתי אולי יהי כבוד ידידי כנחשד קצת בעיניו, וכאשר יתן ה' אשר כבודו יגיע עם האנשים למחוז חפצו אוי יודיעהו בעצמו את כל. במכתבי כתבתי אל הרב (רצ"כ) כי נתרציתי לבקשת האנשים בצדק לשלוח אתם איש אתך, ראש ומנהיג ומורה דרך ובעד הוצאות האיש אדאג אנכי. כן כתבתי לו כי נתתי ערובתי להאנשים האלה כפי בקשתם, וכי עד בוא מכתבו יכינו עצמם

לדרך, ויען כי ימי הקור סרובים ותהיה הנסיעה על הים כבדה ע"כ ימהר ויחיש תשובתו.

עברו עשרה ימים ולא התבשרתי מהרש"ם כי השיג תשובה מפאריו, ויפנ לבי עד מאד. גם נהנה דאנה בלבי ההודעה כי לא אוכל לנסוע עם המובחרים רק דרך טריעסטי, על כי בדרך הזה לא יספיקו הארבעים שקל שיקח עמו כל אחד להוצאות הדרך, ואף לשליש ההוצאה לא יספיק מעט הכסף הזה, ומאין אקח הכסף הרב להוצאות דרך רחוקה כזאת? אך הראנה הזאת הוקלה מעלי מעט כאשר השתתי אותה להגביר היש"ר והגביר רשד"ו. טובים השנים האלה נתנו לי שלש מאות שקל לעזר הוצאות הדרך.

ביום כ"ד ס"ח (6 נאו.) הודעתי להרש"ם לאמר: יען כי כבר עבר הסוער אשר יעדתי להמובחרים לצאת לדרךם והקור הולך וחוק, לכן אני נוסע לקחת את המובחרים להוליכם למחוז הפצנו גם בטרם בוא התשובה מפאריו, כי ידעתי אשר הרב רצ"כ חפץ גם הוא בישוא"י, ומדשתק ולא השיב לו שלא יעלו ש"ם דניחא ליה, ואולי מפני טעם ידוע לו שלא סכתבו להרי"ד רעקטאר במקווי במישור ליפו.

באור ליום כ"ז ס"ח קבלתי דעפעשע מהרש"ם אשר בה יקראני למחר לבוא לעיר מושבו. ויהי ממחרת נסעתי אליו וקודם חצות הלילה באתי לביתו. וינל אזני מדאנתו ומכאוב לבו, והראני המכתב שקבל מחכם דאקטאר ראבינאוויץ בפאריו, בו יודיעהו כי דבר עם הרצ"כ והוא אמר לו כי ע"כ לא ענה אותו (את הרש"ם) על מכתבי אליו כי הנדיב הידוע נסע מפאריו. ועצתי (עצת הרצ"כ) כי לשנה הבאה יהיה האות הזה, לשנה כעת היה יעלו המובחרים לאה"ק. ואמרתי להרש"ם כי לדעתי אם נוחיל לשנה הבאה יהיה הכל נשכח, ומי יודע מה יולד שנה? הן המבחרים כבר מברו מאשר בביתם להמציא להם כסף להוצאות הדרך, ומי ישלם להם נוסף? ומי יודע אם אלה יחפצו בשנה הבאה ללכת אחרינו? לי אין כל ספק כי בעוד חרש ימים כשוב הנדיב מרכו יודיעהו הרצ"כ בשמו כי יעלו הנבחרים לאה"ק, אבל גם חרש ימים לא נוכל להוחיל. כעת כחדש השון תחל באה"ק עת החריש ואם נבוא שמה והעת לחרוש כבר עברה, יחרשו אחרים

הפאלאחים, את כל השדות במקווי, והאכרים שלנו לא ימצאו עוד שדה לחרוש, ובאין חדיש אין קציר, ולא יוכלו להביא בקיץ הבא את נשיהם וב"ב אליהם לאהיק, וממה יחיו כשתי שנים? הלא שדותיהם במושבם עזבו, והשדות אשר תנתנה למו במקו"י תנתנה לאחרים, לאלה שחדשון וזרעון את יבולן בשנה הזאת, וא"כ יהיו חיי ב"ב של האכרים שלנו תלויים סנגד עד קציר השנה הבאה. ואחרי כי הרצי"כ לא כתב אליו את עצתי שאמר לדר. ראבי"ד נאוויץ, על כן עצתי לבלי נוחל עוד. ויאמר אלי הרש"ם כי גם הוא רואה אשר עצתי טובה בעתה, אבל יפחד מאד לקבל עליו אחריות האכרים העולים בסרם ישיג רשיון מפורש מהרצ"כ לשלוח את הנכתרים לאהיק. אך אם אנכי מתנדב לקבל עלי האחריות הזאת. שאם יצעקו אח"כ האבות והבנים על הרעה אשר תמצא ח"ו את העולים לאה"ק, עלי, ולא עלי תהיה צעקתם, חמתם וחמסם, אם אחריות כזאת אני מקבל עלי לא יתנגד לי בהעלותי את האכרים בסרם ידע דעת הרצ"כ. ולא רק אחריות מוסרית אינו מסבל עליו, גם את השבע מאות שקל שהבטחתי בשמו לתת להאכרים לערובה בעד הוצאותיהם לא יכול לתתם עתה. כשמעי את הדברים האלה מפי הרש"ם השתוממתי, והתבוננתי מעט על אשר לפני, ועניתי ואמרתי להרש"ם הנני להתאושש ואשתדל להיות איש במקום שאין אנשים, ונס את הדבר הזה אעשה להביא את צוארי בעול אחריות כזאת, ואני רק מפחד פן לא יאבו האכרים ללכת אחרי אם לא אביא עמי השבע מאות שקל לערובה. ולכל הפחות יתן על ידי המכתב שנתן לו הרצי"כ בפאריו (אשר היה סגור אתו ועין לא ראתהו וזולתו) אולי בהראותי המכתב הזה להאכרים יחזק לבם ולא יקשו לשאול עוד ערובה. ויתן לי הרש"ם את המכתב ובשעת מסירה חזר ואמר לי שע"ם כן מוסרהו בעדי שאני לכדי חייב בכל אחריות. ובמה שנוגע לבי"ב במאינץ, הבטיחני על דברתו צדק כי ידאג להם, כי לא ידעו מחסור וצעקתם מן המצר לא תבוא אלי לאה"ק.

ביום ז'ך מ"ח נסעתי מעיר מושב הרש"ם ובאתי ביום המחרת (עריש עם חשכה) לעיר מ'. כמוצש"ק באתי לפני הרב שם והודעתיו את הדרך אשר אלך ואת המעשה אשר אני עושה ברצות ה', ויבטיחני לדבר עם נדיבי

עירו לבקש מהם כי יביאו לעזרתי במשען כסף הדרוש לי להוצאת הדרך
הרחוקה אשר לפני, ואת אשר יתאסף על ידו יתן ליד הרב רגאון הגדול
מיהריב'ם בעיר ב'. כלילה הוא נסעתי ממ' ובשעה אחת עשרה לפני חצות
הלילה באתי עירה ב'. אחרי הנהתי הפצי בבית מלון, הלכתי אל בית הרב
האב"ר הנז', כי ידעתי אשר הרב הזה לא תעבור עליו חצות לילה בשינה,
וגם עתה ביתו יהי פתוח לפני. וישמה הרב מאד לקראתי ולקראת המלאכות
אשר כירן, ודברנו הרבה על ארותה, ויבטיחני לעשות את אשר המצא ידו
להקל מעלי ראגתי על ארות הוצאת הדרך. ויהי בבקר כבואי שנית אל
הרב קרא אליו שנים מנכבדי העיר את השע"ד והצה"י, והם קבלו עליהם
להיות בעזרי.

באור ליום כי כסלו (18 נאו.) נסעתי מבי וממחרת כחצות היום באתי
אל המקום אשר בחירי יושבים שמה. בדרך הזה החילותי לסבול היסורין
שא"י נקנית בהן. הבגדים אשר לבשתי היו כסדת החורף אשר בסאינין ופה
לא היו די מנן להנן בעדי מפני הקור החזק והשלג אשר ירד עלי בשבתי
בענלה משוכה בסוסים בלי כל מחסה מעל לראשי. ובהיותי בדרך ראה
הענלון כי השחנו פני כפני איש אשר קצאו רמיו בעורקיו, ויסהר לכסותני
בהתבן אשר בהענלה, ויחם לי מעט ורוחי שב אלי. כבואי הפעם אל העיר
הזאת לא סרתי עוד אל בית מלון שלא תשלוט בי עין רעה וכתתי אל בית
הרב ט'הרמנ"י. כשמוע הרב כי לא הבאתי השבע מאות שקל לערובה, רפתה
רוחי, אך עד מהרה התחזק וחזק גם את רוחי, ויאמר אלי כי יקוה אשר
הנבחרים ישמעו אליו ללכת אחרי גם בלא ערובה, כי יפקחו עיניהם לראות
כי לכתי עמם עד יפו היא ערובה השוה יותר משבע מאות שקל. ויהי
ממחרת היום כשוב הי ספי ספי, והוא איש חכם וכהו בפיו ודבריו נשמעים
ונעשים בהמושב ששם ישבו הנבחרים, דברנו יחד על לב הנבחרים כי לא
יפול לבבם על אשר לא קימתי הבטחתי בדבר השבע מאות שקל, והתעשתו
ללכת אהרי גם בלא ערובה, ויעדנו. כועד צאהם ממושבם למוצאי שב"ק ויצאו
ביום ד' כסלו שבתי לב'. המתנדבים שם לבוא לעזרתי מלאו הבטחתם
ויביאו לי המשה ושכונים שקל והרב מוהרבי"ם נהן לידי ייד שקל אשר נתן לו

הרב מעיר מי לתתם לי. ממחרת היום באתי לעיר וי להחיל שמה על הנבחרים שיבאו לפיעד אשר יעדנו. בעיר וי נתן על ידי הנביר וין ארכעה והמשים שקל שנשאר בידו מהכסף הכאוסף בקיץ העבר לטובת ישואי, והנביר הישר נתן לידי הבאה שקל אשר הרש"ם הודיעני כי הנביר ב' בעיר מושבו התנרב לתתם לישואי. והרב הנאון מוהרא"ו נתן לי שלשים שקל וחתנו מוהרמ"א ט"ו שקל. הרב היה בקש ממני כי בהיותי באהיק אלך לראות את הננות אשר קנה בכפר חיטין הסמוך למבריה.

נסיעתי לארץ הקדושה

בשעה הרביעית אחר חצות הלילה בעשירי להדש כסלו (21 נאו). עזבתי את בית מלוני בעיר וי ובאתי לחצר כסלות הברזל. שמה מצאתי את האחד עשר איש העולים אתי לאהיק*), ואחר שתי שעות נשא אותנו הקטור בדרך העולה לסא, ונבוא לסא בשעה השלישית אחר חצות היום. בעיר הזאת הזאת מניתי את הכסף אשר הביאו האכרים עמהם להוצאות הדרך, ולא נמצא בידם רק 261 שקל, ואקח את הכסף הזה מידם. בסא התמהמהתי עד יום המחרת בערב עד שקבלתי מכתב כי באו האכרים אשר קדמוני ללכת לדרכנו, לשלום לעיר סצאקאווא. בקבלי המכתב נסעתי בעגלת קטור לעיר מיכלאוויץ (פרוססיא), ומשם נסעתי בלילה בעגלת סוס דרך שלש שעות לבוא לסצאקאווא. כי עגלת קטור הולכת ממיסלאוויץ לסצאקאווא רק פעם אחת ביום בבקר, וידעתי כי יצא לב האכרים אם לא יראוני עוד בלילה הזה. באתי לסצאקאווא ושאלתי שם על האכרים ואמרו לי כי נסעו מזה לעיר קטנה הרחוקה מפה מהלך שתי שעות מפני עין רעה השולטת

* חנני נחמתי רק עשרה, וחמתי נאה מהמושב של הנכחכים הוסיפו לי עוד חמישה נשאלתי ולא חפצתי לקחתו, כי שמעתי עליו שגזז מכבד עבודה האדמה והיה מלמד, גם לא מלחמו חמים כשאר האכרים. והמה הוסיפוהו לי שלא מדעתי ולזוני למען יכתוב מכתבים לב"ב של האכרים שאינם יודעים לכתוב.

באנשים אשר לא ידעו להשיב כהלכה על השאלה: מאין באתם ואנה תלכו? קמתי ונסעתי לעיר ההיא ובאתי שם כחצות הלילה וכבר כלתה רגל מן השוק ואנשי העיר כלם ישנים, רק סבית אחד האיר אור נר. נכנסתי להבית ומצאתי שם יושבים שלשה אנשים מהמאחרים על הייך, והמה אמרו לי כי לא באו עד הלום אנשים כאלה אשר אני מבקש. ואיש אחד אשר שכב בירכתי הבית והקיץ משנתו לקול זר אשר שמע בבית, אמר לי כר ניים ושכיב, כי ראה לעת ערב אנשים הולכים לאטם ושקים מלאים על שכמם הולכים ומבקשים הדרך (כי כסחו השלג) העולה לכפר פלוני, ואם באו שמה אמצאם בבית איש יהודי המוכר חלב שם. נסעתי לכפר הנז' ובאתי שמה כשתי שעות אחר חצות הלילה, ואורו עיני כמצאי שם את בחירי שוכבים בחרדה ויגילן ברעדה. בעל הבית ואשתו יעצוני לבלו אסע יחד עם אנשי בעגלת קטור היוצאת מסצאקאווא, כי אם אשלחם לפני בעגלות סוסים עד טרצעביניא, ומשם אסע עמהם יחד בעגלת קטור. ואעש כן כאשר יעצני בעל נסיון הוה.

ווייען. — ביום י"ג לחדש כסלו (24 נאו.) כשתי שעות פתח עלה השמש באנו לשלום לעיר ווייען. ויען לא ידעתי בעיר הגדולה הזאת בית מלון קטון אשר דלתיו פתוחים לאורחים כמנו, שמעתי לעצת איש יהודי אחד מקראקא אשר נסע עמנו עד ווייען והלכנו אחריו אל בית המדרש אשר לחסידו נאליציה ברחוב "שיף". שם עמרנו או ישבנו עד אור הבוקר ברחוב העיר לפני שער החצר (*). והפועלים המשכימים למלאכתם בעברם עלינו ודאו קבוצת אנשים סוורים ואיש איש שקו על כתפו, עמדו כן תמהו, והיינו בעיניהם כשלוחים ביד פשעם אל ארץ גזרה — לא כן היינו בעינינו! בשעה השביעית פתח השוער את שער החצר, ובעצת היהודי מקראקא נכנסו אנשי אל החצר אחד אחד כמהתננבים שלא ירניש בהם השוער ולא

(* צעיר ווייען המנהג כי שעה העשירית בלילה היא שעת נעילה שערי המזרח, ומאזכה שעה עד אור הצוק ילסם כל הצא אל החצר עשרה ק' לשוער, ולאנכי לא יכולתי בעת ההיא להיות והתן לשלם מאה ועשרים קרייזער בעד פתיחת שער.

יתנם לבוא אל ביהמ"ד אשר הוא מקום תפלה ולא מקום ללון. אחר התפלה נכמרו רחומי השמש מביהמ"ד על הגרים ויבקש וימצא להם ברחוב הזה והסמוך לו מקומות ללון בבתי יהודים בשכר קטן, ואנכי סרתי אל בית מלון יהודי ברחוב הזה שהוא די לי במקום שאין מכירים אותי, כי בבית מלון הנכבד אשר להחכם מו"ח לא מצאתי מקום ללון, כי אשת תחבר הזה אינה כחבר, ומכרת באורחים מי מהם יודע ספר, וכבוא אל ביתה אורה כזה וישאל היש פה מקום ללון, ותאמר: אין! כי תירא פן ישיח האורה עם בעלה, המשעובד לה, ברברי תורה ויתבטל ממלאכתה — אשרי האיש שכונת לו!

אחרי העברתי שנה מעל עיני ותנומה מעל עפעפי ונחתי מעט מעמל הדרך, פתחתי את שכי ומניתי וחזרתי ומניתי את הכסף אשר אתי, וראיתי כי ההוצאה הגדולה עד וויען כלתה חלק גדול מהכסף אשר קצצתי יד על יד, ועוד רב הדרך לפני עד יפו, וכסף מנלן? וזכרתי כי הארון ריטסער פא בוימנארטען והוא אחד מראשי עדת ישראל בוויען, הוא מודעי וקרוב אלי מצד משפחת מר חותני הרהיץ מוהר"י ספיר, ורבים מקרוב ומרחוק מספיק תהלתו כי הוא גרל חסד ורב להושיע. הלכתי אליו ויקרמני בפנים מאירים. ספרתי לו לאן אני הולך ותכליתי מסעי, ויברכני כי חפצי יצליח בירי. וישאלני מה שאלתי ממנו, ואשפוך לפניו שיחי, וינחמני בהבטחתו כי ידבר למחר עלי טובות לפני הבאראן אלבערפ ראטהשילד, וכיום הסתרת השני גיד לי את אשר פעל למעני. ובבואי אליו שנית נתן על ידי מכתב מהבאראן רא"ש אל הבאראן מורפורנו במריעסטי, והיא ראש בחברת אניות קטור, ובו מליץ בעדי כי יזויל לי ולאנשי שכר האניה כפי אשר יוכל. וגם נתן לי פתקאות מחברת עגלות קטור ההולכות למריעסטי בעד ששה אנשים (והם שוים 60, 99 פלו' אויז). ויאמר אלי ה' בוימנארטען שאם אראה במריעסטי כי עוד יחסר לי כסף ועזרה לא אמצא שם אודיעהו ביד הטעלענראף ויבא שנית לפני הבאראן רא"ש לבקש מלפניו להנדל חסדו עמדי. כצאתי מלפניו אמר לי כי בחצות היום יביאו לי אל בית מלוני שתים עשרה מפקות צמר להגן על האנשים ההולכים אחי מפני הפור בעברנו ארצות דים. וכן דעה.

מבית ה' בוימנארטען הלכתי אל הרב זלמן שפיצער והוא רב לעדת הארטהאדאקסים מהוננאריה, בעהמען ומעהרען אשר בוויען, והוא בשם „צדיק“ יכונה. את הרב הזה אכיר מיה כשלוש שנים בעברי דרך וויען ודברתי עמי או פה אל פה וישא פני לנסות שייב אחר מירושלם ויתן לו „קבלה“ — חסד אשר לא עשה הרב הזה מעודו לאיש ישראל שהוא מכני הפאלאקיס! — ואבוא היום אליו ואסרתי לו: הנה שמעתי עליך לאמר כי הנך ראש לחברת „אהבת ציון“ אשר ההחברה לעסוק בישובה של א“י, ואני עולה כעת לאהיק עם אחד עשר אנשים אכרים מבני ישראל להושיבם על אדמת ה' לעבדה ולהוציא לחמם מן הארץ, ואקיה אשר האנשים האלה יהיו לאות ולמופת בישראל, להוציא מלב רבים בקרבנו את הרעה המשיבשת והמשבשת אשר החזיקו בה נדיבי עמנו, לאמר: עם בני ישראל היה לא יהיה עוד לנו עובר ארמנו ואדמת אבותינו תשם לעולם ואחרי בלותה לא תהיה לה עדנה עוד — הרעה הזאת אשר הכתה שרשה, שורש פורה ראש בראשי אלפי ישראל מרוב יאוש או סרוב טובה, רוח השאה ולא יכיר איש את מקומה כאשר יודע בקרב בית ישראל כי התכונן באהיק מושב ישראלי מעובדי ארמה, וארמת ישראל תתן לעובדיה את יכולה ואוכל למכביר. ועתה אתה ארני הרב ראש לחברת „אהבת ציון“, לא כסף ולא כנדים באתי לבקש ממך עבור אנשי אשר באהבתם את ארצנו הקדושה עזבו את כל אשר להם ועולים לארץ ישראל, כי אם שתקרא את האנשים האלה אל ביתך ותדבר על לבם דברים טובים ונחומים דברים היוצאים מלב המלא „אהבת ציון“ למען אמן את רוחם לשאת ולסבול את יסורי אי אשר אולי ימצאום בימים הראשונים. ולכל יראו פניך ריקם תקנה להם בחמשה פלורין בשר יבש כי יקראו עליו לשבת עונג בעברם ארחות הים, ויענני הרב רק על דברי האחרונים, לאמר: „פה בעיר וויען החומאת לא יראה ולא ימצא בשר יבש כשר כדל“י ואשאל אותו. „הגם הבשר הנמכר בבית מלוני היושב ממול ביתך וגם אתה אדוני הרב מהבשר הזה תאכל — הגם הבשר הזה איננו כשר כדלית? וידום הרב הצדיק ויהי כמתריש כאיש לא שומע.

שבתיאל בית מלוני לאכול ארוחת הצהרים. ובשכתי על השלחן התודע

אלי איש אחר צעיר לימים הרור בלבושו אשר ישב גם הוא על השולחן לאכול. ויתן לי הקארטע שלו ואיך כתוב עליה: Jsidor Imieles stud. jur. ואמרתי בלבי: הגם פה וויען "החוטאת" ימצא תלמיד מהאוניווערויטעטט והוא בן עשיר, אשר יסיר אל בית מלון קטון ודל כזה, למען אכול מהבשר אשר גם הרב הצדיק ר' זלמן שפיצער יאכל ממנו? — הצעיר הזה אשר הוגד לו שמי ולאן אני הולך אמר אלי מדי דברי אתו, כי הוא אחד מכני החברה, אהבת ציון, ומדבריו הכרתי כי אוהב הוא בתים לכ-צעיר את עמני, את ארצנו ואת שפתנו הקדושה. ויספר לי את קירות החברה מיום הוסדה ועד עתה ואת מצבה הפינאצי כי ברע הוא, אבל יקוה כי עד מהרה גם עשירים יבאו בחברתם, כי עתה נועצו החברים יחד לשים בראש החברה תחת הרב שפיצער את החכם דר. יעללעניק והוא רב פעלים — לכשירצה. קמנו מעל השולחן והלכנו לראות את פני החכם דר. מעד. ר. ביערער. החכם הזה הוא הנפש החיה (רוח ממללא) בחברת אהבת ציון, אבל דבריו אינם נשמעים כחכמת מסכן. דר. ביערער נהן לי את החיבורות אשר תוציא לאור חברת "דורשי ציון" בקאמאוויץ ווקראתי בהן את דברי דר. ביערער, ודבריו ערבו לחכי יותר משתיקת הרב ז' שפיצער.

בשובי אל בית מלוני מצאתי שני סכתבים שהביאו לי סבית הרצים, האחר הוא מהנביר הישר כתוב אלי, לאמר:

"אחרי נסיעת כמ"ע מפה עם הילדים אשר חנן אותו ה', ישבתי שני ימים משומם ודואג והחרשתי לדעת ההצליח ה' את דרכו... ת"ל ביום אתמול בצהרים הגיעני הדעפעשע מכמ"ע סטרועביניא. יכול כמ"ע לציר בלבבו גורל שמתתי בו... כעת נתחרשה לי דאנה אחרת. והיא כי הנה כמ"ע עם אנשים ההלכוא אתו יתמהמהו עוד שבוע בדרך טרם יסעו באניה סעטריעסט, ואני ידעתי כי הכסף אשר בידו מצער, ומה יעשה אם יתקר לו כסף בדרך? לע"ע לא הצליח בידי לעשות איזה מוצא לכסף. מאד מאד גבר חשקי לבקש מכמ"ע לכתוב בספר כל פרטי ופרטי הדברים אשר נקרו ויאתיו מעת בוא הרב (הרשים) וכמ"ע לפאריו עד אשר ישובו הבנים לנבולם ונאחזו באחוות נחלתם במקוה ישראל למען יהיו למוכרת לרור אחרון איכה

נולדה את הלתא רנאולה. הנני פורם בשלום כל אחד ואחד מהאנשים
ההולכים אתו ומברכם בהצלחת הדרך ומבקש מהם שיחיו באהבה ואחוה
וריעות ושלוים.

המכתב השני הוא מהרב רש"מ, כתוב אלי לאמר:

"יצליח לו ה' את דרכו והוא ישלח את מלאכו לפניו להסיר מאתו כל
מכשול ופגע ויקיים עליו הוורעים בדמעה ברנה יקצורו. כל ישכח נא את
הבטחתו לשלוח לי תמיד מכתבים, אף מכתב קצר, אבל לכתוב מכל מקום
אשר ינוח בדרך אף איוה שעות, ולא לשנות. וגם אנכי אזכור את
הבטחתי (להמליח לך"ח מחכוס). מכתב מהידוע (הנ"ל) לא קבלתי עדין.
מריעסמי. — באור ליום ט"ז כסלו (27 נאו). עזבנו את וויען.
הסטודענט, אימעלעס' הנו' נלוה אלינו ולוה אותנו עד שהחלו אופני עגלת
קמור להתנהג במהירות. גם הארון ריטטער פאן בוימנארמען איש חסדי, בא
אל חצר מסלות הברזל לברכני וללוני. ויפן אל האנשים אשר אתי ויברכם
ובדברים קצרים ונעימים הביע להם רחשי לבבו לאמר כי הוא מצפה אשר
בם ישראל יתפאר. — בדרך העולה מויען למריעסמי לא פחדנו עוד מסול
עלה נדף כמו בדרך אשר הלכנו עד וויען. ואחר כ"ד שעות רצופות באנו
עירה מריעסמי, וסרנו יחד אל בית מלון אשר שם ישבו סותרי האתרונים
בעת מסחר אתרונים.

ביום ח"י כסלו באתי אל הרב ר' רפאל מעללי, ובהנידי לו את שמי
האיר פניו אלי כלא ידע (והוא ידע) כי אנכי הוא האיש אשר לחם מלחמת
תנופה עם הסוחרים באתרוני קורפו, וגם אותו הנותן הכשרים על האתרונים
האלה לא נקיתי. ספרתי לו דבר מסעי, וחליתי פניו כי ידבר על לב ראשי
עדתו כי יתנדבו לכלכל מקופת הערה את אנשי במספר הימים אשר נשב
במריעסמי וגם צדה לדרך ינתן למו. ויען אותי הרב כי דבריו אינם מתקבלים
על לב בני עדתו (וכן הוא האמת), ובכל זה יעשה מה שיהיה לאל ידו.
מבית הרב הלכתי אל בית הנביר ה' צערטקאוויץ, והוא ראש לתכייח במריעסמי,
וגם ממנו שאלתי השאלה הקטנה אשר שאלתי מהרב, ויבטיחני להביא את
שאלתי לפני ראשי העדה. משם הלכתי אל הבארן סורפורנו ונתתי לידי

את המכתב מהבאראן אלבערט ראטהשילד, ויאמר אלי כי תפלת רא"ש עושה רק מחצה, רק החצי משכר האניה יכול להוויל לי. — שבתאי אל בית מלוני ומששתי בכיסי וראיתי כי יחסרון לי להוצאות דרכי עד יפו עוד ערך שש מאות פראנק, וזכרתי את ההבטחה שהבטיתי ה' בוימנארטען בווען, והודעתיו על ידי המעלענראף את מחסורי, ואחר כ"ד שעות הביא לי הרב מעללי (אשר בקשתי לשלוח לי התשובה על שמו) דעפעשע מהארון בוימנארטען ובה יבשרני כי שאלתי התמלאה, וגם נתן (הרב) לי שש מאות פראנק השלוחים לי מאת הבאראן רא"ש ע"י הבאראן מורפורנו. ויאמר אלי הרב כי גם הוא שמח שעמד לי רוח והצלה ממקום אחר, כי ראשי עדתו לא הפו און לבקשתו בעד אנשי, אך חברה אחת ישנה אשר סקופתה ינתן לי עשרה פלו לקנות אוכל לאנשי, ובעת יקחם יביאם אלי. — סמרת היום הלכתי אל ה' צערטקאוויץ, וגם הוא אמר לי כי בכשתי שבה רפס מלפני ראשי העדה ותת לא יוכלו. ויתן ידו בכיסו ויוציא ממנו 6 פלו ויאמר אלי: „קח נא מידי המתנה הזאת“.

מטריעסטי כתבתי פעמים להגביר הישר ולהרשימי. בראשון הודעתים את מצבי כי ברע הוא ולא אדע מאין יבא עזרי פה ואיך אבוא לאהיק בידים רקניות, ובשני בשרתים צדק כי נושעתי ע"י ה' בוימנארטען, ועוררתי את הרש"ם לכתוב לו מכתב תודה על פי פעלו (וכן עשה). והוספתי לכתוב להם: יען לא אדע את אשר תמצאנו בבואנו ליפו, ומי יודע אולי אצטרך לכלכל את אנשי אחרי בואי ליפו איזה ימים או שבועות, לכן ימהרו לשלוח לי ליפו לכה"פ 10 פונד שטערלינג ליד הקאמיסינער ר' חיים שמערלינג. — גם לחרב ר' צדוק הכהן ולהגביר ר' סיכאל ערלאנגער כתבתי מטריעסטי. במכתבי נגליתי אליהם כי אני בחרתי את האנשים אשר הבטיתו לתת להם אחוזת נחלה באה"ס, ואני מעלם לאי ואהיה שם עמם עד כואם אל המנחה ואל הנחלה. ויען שמעתי כי ביפו לא יתנו לעלות היבשה אנשים כאלה שאני מוליך, לכן חליתי פניהם כי יודיעו בטובם ביד המעלענראף אל הדי-רעקסאר ממקוה ישראל כי יעמוד אצל החוף בעשירי לחרש דעצעמכער בבוא האניה האוסטרית ליפו, להיות להאנשים אשר יבאו אתי בהאניה הזאת

לפה ולמליץ לפני פקיד החוף כי יתנם לעלות היבשה. והנה מלבד התכלית המבוארת במכתבי לפאריון, היתה לי בהם כונה נסתרת. כי אמרתי אולי לא הרשה עוד הרצי"כ את הרשי"מ לשלוח את הנבחרים לאהיק, והיה כשמעו עתה כי כבר עומדים על שפת הים במריעסטי יאמר, מה שעשוי עשוי ויצוה עתה את הדירעקטאר ביפו לקבל במקוה ישראל את האנשים אשר אביא. ואולם דאנתי להרשיום מהרצ"כ היתה דאנת חנכ, ועור במרם השיג הרצי"כ את מכתבי מטריעסטי שלח הרשיום להרשי"מ.

ואלה דברי המכתב אשר הרשי"מ שלח אלי למריעסטי ביום טו"ב

(כסלו: *)

מכתכו מווען קבלתי היום, ואין לי חדשות להודיעו רק כי הודות לה' ביום ש"ק העבר קבלתי המכתב אשר הכיתי עליו בכלות עינים, מהרב ר' צדוק כהן, בו הודיעני כי כבר נשלח מכתב להדירעקטאר במסקוה ישראל לקבל את האורחים בסבר פנים יפות וכו' ומקש סליחתי על אשר נתעכבה תשובתו מסבות שונות. . . . בדבר שלוח כסף לבי"ב לע"ע אין באפשרי, אפנים כאשר יגיע המכתב הראשון מיפו לברני כואם לשלום את אמץ כל מה שביכלתי לראות שישלחו כסף לביתו. אם ערן לא כתב להרב צדוק כהן אזי לא יצרך עוד לכתוב אליו, מאחר שכבר עשו את שלהם, וכתוב אליהם מיפו לבשרם כואם לשלום. ה' ינחם בהשקט ובטחה למחוז הפצם לשלום ויהיו לברכה בקרב הארץ".

אחרי הכינותי לנו צדה לדרכנו כפי שהשינה ידי, עזבנו את בית מלוננו בשעה העשירית לפני חצות היום בער"ש כ' לחדש כסלו (1 דעצ). לרדת בהאניה אשר נתתי שכרה להעבירנו את הים עד יפו. אל מקום שם תעמוד ראניה לא הלכנו בענגלה, והרוח הגדול אשר נשב ביום ההוא נשא אותנו על כנפיו כמו ראה בענינו כי כבר ממנו המשא אשר איש איש מאתנו

(* המכתב הזה בא למריעסטי אחרי לחמי משס, ונשלח אחרי לידועלס וקבלתו

ביפו בשבוע השלישי לבואי שמה.

על כתפו כיוצאי מצרים. כחצות היום החלו המלחים להעלות מהים את עוגן האניה, ואל כל המסוב אשר נשאתי עיני בהאניה ראיתי קבוצת אנשים ונשים וטף. נוסעים ומלוים, אלה נושקים איש את רעהו, אלה בוכים כי קשה עליהם הפרידה, ואנחנו — עומדים בודדים ומרעידים מהשלג והרות, ומי לנו פה כי יבא אלינו לברך צאתנו לשלום? רעיתי ובני במאינץ, יודעים כי היום אני יוצא מאוראפא, אבל ימררו בכבי על כי הים הגדול יפרד מעתה בינינו, ולכי היטה: מי יודע אם לא אעובס לאנחות, מי יודע אם אני הולך למנוחות? . . . בעמרי כה מתעצב ונאנת, והנה ה' צערטקאוויץ עומד לפני! הוקן ושבע ימים הזה לא עצרוהו הרוח והשלג ויבא אל האניה לברכנו וללונו. ברמעות שליש נפרד האיש הנכבד הזה מאתנו. וראיתי כי ריח היהדות אשר קלט הארון צערטקאוויץ בילדותו במעהרן, איץ מולדתו, לא נסר כלו גם בשבתו פה שריעסטי זה כארבעים שנה! בהפרדו מאתנו נשאתי עיני אל החיף, לראות אם בא הרב מעללי, כאשר הבטיחני, ללונו — ואין. גם העשרה פלורין אשר הבטיחני להביאם לי, נשארו על מקומם בשלום.

על הים. — בשעה אחת אחר חצות היום החלה האניה לעשות בים האדריאטי את דרכה, והרוח הולך וסוער ומנענע את האניה כאשר תנענע האומנת את הערש עם היונק השוכב בו. רבים מהנוסעים, ובהיכם גם אנשי, נפלו על פניהם כי אחותם מהלת-הים בחוקה, ואנכי אשר כבר עברתי ארחות הים פעמים רבות הייתי מהמעטים אשר יכלו לעמוד על רגליהם וללכת כשכור על מכסה האניה. חוקתי את לב אנשי כי לא יפחדו משאון הים בשוא גליו ועוד מעט (כן שמעתי מפי ראש המלחים) ותקום הסערה לדממה ומסחלת הים לא תשאר מאומה. ויהי כבוא השמש וישקוט הים מועפו ויתעוררו אנשי ויקומו להתפלל ולקבל שבת בצבור. חשבתי כי זולתנו לא נמצאו יהודים באניה — ובשלנו היה כל הסער הזה! — ועתה ראיתי כי ככל האדם אראה גם אני רק לעינים, וכי יש אנשים בקרבנו אשר הנקל להם לחלל שבת בפרהסיא ולאכול מאכלות אסורות לנו גם בהיותם באניה בלב ים, ואם ימצאו מקום לאמר יקדישי יפחדו כי יענשו ממרומים אם לא יתפללו בעד המתים אל החיים! — בעמרנו להתפלל נלוו אלינו עוד שנים

מהנוסעים אשר הכרת פניהם ומעשיהם לא ענו בם כי בני ישראל המה, ועמדו בתוכנו עד שהגיע החון לאמר „קדיש“ וענו אחריו מלה במלה.

קורפו. — ביום כ"ב כסלו (8 דעצ.) הביאתנו האניה לפני אי קירפו. היונים יושבי האי הביאו אל האניה באניות שיט סהפרות שנשתבת בהם האי הזה וימכרו להנוסעים בזול מאד, גם בעד אתרונים גדולים שהתבשלו כל צרכם ונאכלים כמו שהם חיים לא הרבו במחירם, ואחד מהם קניתי במחיר עשרה קר'. ואמרתי בלבי : לוא ידע היוני הוה כי עברי אנכי כי עתה שאל סמני, תחת עשרה קר', עשרה פלו' במחיר האתרוג, כסחיר שישאלו ויקבלו בטריעסטי לפני תג הסכות בער אתרוג קמן וירק אשר זולת איש יהודי לא יקנהו איש אף במחיר חמשה קר'! ואולי הכירני היוני כי יהודי אני, ורק בראותו כי אינני רודף אחריו כסוחרי אתרונים בטריעסטי, הסתפק בעשרה קר' שנתתי לו. — לפני קורפו עמדה האניה ד' שעות, ואנשים אחדים מקורפו ירדו באניה לבוא בה לאלכסנדריה. בין הנוסעים החדשים הכרתי אחד מהם שהוא יהודי, וביום המחרת התידע אלינו. בראותו אותנו עומדים בתפלה ואיזה מאנשי הרבו לבכות, נגש אליהם ויאמר להם כי גם הוא יהודי ויחלק לכל אחר מהם 1 פראנק. בעת התפללנו לא הצטרף עמנו (אולי בוש מהנוסעים היושכים עמו יחד על שלחן אחר במדרגה העליונה) רק באור ליום כ"ה כסלו בראותו כי אנשי כלם עומדים לפני פתח חדרו לשמוע ברכת נר הנוכה בא גם הוא לראות את המראה הוה אשר כמו ור נחשב לו.

אלכסנדריה. — ביום כ"ה כסלו (6 דעצ.) בשעה הרביעית אחר הצהרים באה האניה לפני חוף ארכסנדריה של מצרים. ובאשר האניה תעמוד פה שני ימים עליהי היבשה לנסות אולי אשיג באלכסנדריה בעד אנשי תעודה מהפאליציי כי הם ילידי ארצות ממשלת השולטאן, כי דאגתי להם פן לא יתנום לעלות היבשה ביפו לא הניחה אותי לישון. את חפצי זה השגתי בעזרת ירידי סי' פרנ חיים מורחי ובעזרת הדבר אשר יענה את הכל. ביום כ"ז כסלו שבתי אל אנשי שמח על ההעורות שהשגתי בעדם, וישבתי עמהם ללמד את כל אחד לדעת מה להשיב בלשון ערבי כי ישאלם איש לשמם ושם עירם וכזו, והמה חזרו על למודם עד בואנו ליפו. — בשעה אחת

עשרה לפני הצהרים עובנו את אלכסנדריה וביום המחרת בבקר באנו לפני פארט סאיר, ושם עמדה האניה עד שעה הרביעית אחר חצות היום.

עליה ראשונה ביפו.

ויהי כאור בכר יום כיס כסלו (10 דעצ.) ראינו פרחוק, כמהלך שעה, את בתי יפו הבנויים על גבעה נשאה. האח! קראתי בכל לבי כראיתי את העיר וארמת ישראל אשר זה כתשע עשרה שנה לא ראיתה, מאז יצאתי ממנה בנפי ללכת לקאנסטאנטינאפול לקרוא חססי על הבאשא בירושלם כ' סגר את בית דפוסי שמה — האח, מי יתן לי כנפים ואעופה אל היבשה אנשק אבניה ואתפלש בעפרה! האמצא ביפו רעי כלכבי את הרב ר' יואל משה סאלאמא?*) מי יתן ואמצאך ויחד נודה לה' שהחיינו וקימנו והגיענו לוסן הזה! תפוש ברעיונות ורמיונות נעים האלה וכאלה עמרת' בקצה האניה מביט מול פני העיר, ולא הרגשתי כי עמדה האניה. ואנשי המה כבר קשרו אמתחותיהם ושקיהם ועמרו הכן מול פתח האניה. וכראותם רבים מהנוסעים יורדים באניות שיט לכוא אל החוף ואנכי עומד כאיש עברו יין, קראו אלי למה תעמוד עוד, שכור אנית שיט ונבוא העירה! לקול הקורא התעוררתי כאיש יעור משנתו וראיתי גם אני את המלחים מלאכי חבלה ובהלה, המה בעלי אניות שיט, מבהלים ומאיצים בהנוסעים לרדת אתם, ואנש אליהם ושאלתים מה משכורתם להביא אותי ואת אנשי היבשה, ויענוני: היש להאנשים האלה פאספארטים כשרים? כי מצוים אנתנו לבלי הוריד באניותינו אנשים יהודים כאלה אשר הממשלה סגרה לפניהם את שערי פאליסטינא וסוריא. ואמרתני להם כי האנשים האלה יש בידם כתבי תעודה סאלכסנדריה שהם ילידי ארצות ממשלת השולטאן. ויקחו בעלי האניות את התעודות ויביטו בהם ובאנשי, כאומרים: אלה הם מארץ פלזנית!

(*) מנסי רובי סרדופי נדקך שכחתי להודיע מאלכסנדריה ציד הטעלענלאך לבני משפחתי בירושלם יום בואי ליסן, וקויתי למנוח שם את רעי כי כרוב ימי השנה יושב ביפו.

עודני מדבר עם בעלי האניות והנה בא איש יהודי אחר מהסרסורים שביפו ושמו „יאסעל שכתיעלם“ והתערב בשיחתנו. לבעלי האניות רמו כי פה נמצא מקום להרויח, ואלי אמר: האנשים האלה לא יוכלו לעלות היבשה עם הפאספארטים שבידם. יואלם אם תתן ” ואנער בהאיש הזה, ופניתי לי אל אחר מבעלי האניות אשר התרצה אלי להוריד אותנו כאניתו להביאני היבשה. ויקח את הפאספארטים סיד אנשי, וישלחם לפנינו ביד אחר מחבריו באניה אחרת להראותם את פקיד החוף אם כשרים הם לבוא בקהל על ידם. ויהי כראות הסרסור כי לא נעשתה מוכתו וירר באניה אחרת וימהר ויעבור לפנינו לבוא אל החוף, ויקרא אלי מרחוק: עתה אתה תראה את אשר אני עושת לך! — את דבריו הקים הבליעז הזה. ויהי בבואנו אל החוף, קדם פנינו הפקיד עם אחד מהשוטרים וישב לאנשי את הפאספארטיכ, ואת בעל האניה צוה להשיבם אל אנית קמור שבאי בה. שלחתי לקרוא אל החוף את סי' היים אמזאלאנ (והוא ביפו כקונזול מממשלת בריטאניה אשר שמה נקרא עלי) אולי ישמע פקיד החוף לבקשתו לתת את אנשי לעלות היבשה, והוא שלח לי תשובה שאינה כועלת לי ביד אחר הסרסורים שהלך אל הרוף לראות המובים הם הרנים השמים על פני היים. שכתו עם אנשי אל אנית קמור, ואחרי כן עליתי לברי היבשה. ואשאל את האנשים אשר פנשתי, וכתוכם גם רעי הריים, אם ראו את הדירעקטאר ממקוה ישראל בעיר, ויאמרו אלי הנהו עומד בחנותו של סי' יוסף מויאל. הלכתי אליו וספרתי לו את אשר קרני ושאלתיו אם קבל דעפעשע ספאריז על אודותנו, ויאמר אלי כי עוד בשבוע העבר באה לו דעפעשע ספאריז, ובקש מלפני הבאשא בירושלם ע"י ציר צרפתי שם להרשות את האנשים מאיר שיבואו למקוי ביום פלוני, לעלות היבשה, ובקשתו שבה רפם. ואתחנן בעת ההיא אל סי' יוסף מויאל כי ירך אל הקיימאקאם המישל בעיר (*). ויהל פניו — בכנחה — לתת לאנשי לעלות היבשה. ויהרצה אלי סי' מויאל ברחמים והדירעקטאר התפיים בתחנונים וילכו שניהם יחדיו אל הקיימאקאם, ויאמר להם הקיימאקאם כי לא יוכל

(* רעי הריים לחש נלזני כי הקיימאקאס הוא לזכב נלזני לו.

לעשות בקשהם כאשר כבר יודע הבאשא מירושלם סוה, ואיך יהיר הוא לבוא בקהל את האנשים אשר הבאשא לא אבה לתת להם רשיום כי יעלו היבשה. ובראותי כי אין מוציע אותי, שמעתי לעצת רעי הרימ"ם לשלוח עם אנשי אחד מהסרסורים שילך עמהם להיפא ומשם ילך עמהם ביבשה, דרך שלשת ימים, ליפו. ירדתי באניה סמנה יחד עם רעי ושני סרסורים למסור בידם את אנשי, ויהי בעוהני שש על פני הים אשר יפריד בין החוף ובין אנית קסור אמרתי לרעי: נחמתי מססוראת אנשי ביד אחרים. אנכי קבלתי עלי אחריות האנשים האלה, ובכל הדרך הגדול שהלכנו לא זוה יודי מירם, ועתה בשעה האחרונה אמסרם בירי זרים להם! — בין כה וכה ההלה אנית קסור לעשות בים דרכה, והמלחים מהאניה הקמנה שישבתי בה לא מצאו ידים להשיג את אנית קסור ויקראו בקול גדול אל רב החובל, וגם אנשי אשר נשארו באנית קסור כצאן בלא רועה ככו והתחננו אליו, ויצו לעצור בכה הקסור עד השיגי את האניה. המדרגה שבה יורדים ועולים אל אנית קסור כבר הורסה, ואיך עליתי אל האניה, לא ארע. ואנשי אסרו לי כי בדרך פלא נצלתי מנפול במצולת חים — כרוך שעשה לי נס במקום הזה! — אנשי, אשר כבר חשבו את עצמם כאובדים בראיתם כי לא שכתי אליהם, היתה רוחם בעלותי האניה, ואנכי בראיתי אותם פריץ מעיני זרם דמעות מהולות בעצב ורונו. לשוא נחמני הרב ר' מנשה ארזי מטבריה, אשר הלך עמנו באניה הזאת סאלכסנדריק לבוא לחיפא, לאמר: אי אינה נקנית אלא על ידי יסורין וצריכנא לקבלונתי מאהבה, כי נפשי סרה לי עד מאד. לולא ראו עיני, אמרתי, לא האמנתי כי יסופר כי ימצא באה"ם איש יהודי הנהנה מקיפת הצדקה אשר לא יחשוב לו לעון להלשין אנשים מכניי: העולים לאה"ק לדרוש שלום וטובתה, אל פקדי הממשלה לבלי תת אותם לעלות היבשה! וברגזי אמרתי: לכן, בתת ה' ואבוא ליפו ורשתתי את בשר המלשין את קוצי ארץ ישראל ואת הברקנים!

ד'פא. — באור ליום ר"ח טבת הביאתנו האניה לפני חיפא. גם פה שאלנו בעלי אניות שיט שכאו לקחת את הנוסעים להעלותם היבשה אם יש לאנשי פאספארטים, אבל לא הרבו לחקור ולדרוש כמו ביפו ולקחנו והביאנו היבשה. גם פה פרמונו שוטרי הממשלה ועמהם הסרסור אברהם

יוסף מארגענשטיין*). אבל אנכי שכבר נכויתי ברותחין ביפו לא רציתי לתת עוד הפעם את ידי במים ודונים שהיד סולדת בהם, ונהגתי כמנהג המקום שבאתי לשם והתרצה אלי ראש השוטרים ויתן את אנשי לעלות היבשה. וסרנו יחד אל בית הסרסור הנז' ללין שם. ויהי כחצות הלילה והנה הובאה לי דעפעשע כתובה בשפת ערבי ושלוחה מיפו אל סי' אלפאנדרי מירה כביה"ס אשר לתכי"ח בחיפא, וחתים עליה, הירשי, לאמר: העשרה יהודים מא"ר אשר לא נתנום היום לעלות היבשה ביפו, השנתי עבורם רשיון מהבאשא אחרי הלכה האניה לדרכה, לכן ישובו ליפו בהאניה האוסטרית היוצאת מחיפא ביום ר' י'. כשמעי את ההודעה הזאת ובינותי בה, אמרתי: דעפעשע זאת סזויפת היא! אחר הסרסורים ביפו התנכל לי למשכני וללכדני ברשת זוטמן לז. הסרסור הזה זיף הדעפעשע בשם הדיירעקטאר ממקוה ישראל למען אבוא שנית דרך הים ליפו, והפעם אתן לו ככל אשר ידרוש כמני לכל אהיה סיכרח לנסוע עם אנשי עד פארט סאיר. כי אם האדון הירש הדיירעקטאר במקוה ישראל שלח לי הדעפעשע הזאת, מדוע היא כתובה ערבית, כתב שאינו מבין בו, ולא צרפתית? (***) איך יכתוב הוא יעשרה אנשים? והוא שמע היום מפי כי אחר עשר איש הבאתי עמי? ועל הכל: איך לא שמר לשונו לאמר בדעפעשע, אשר ידע כי בארץ הזאת מגלים פקדי הטעלעגראף סודות כל הדעפעשים להממשלה ולכל המתרצה אליהם ברצי כסף, כי האנשים האלה הם "מא"ר" והוא שמע מפי כי בידם תעודה מאלכסנדריה שהם ילידי ארצות ממשלת השולטאן ויודע כי זולת תעודה זאת אין להם תעודה אחרת שיוכלו לעלות בה היבשה בחיפא? — על כל אלה, החלטתי אחרי הפכתי והפכתי

(*) את העוף הפורח הזה יראה הקודם במורחמי: ונזחתי צבואנו אל המושב אשר לבני' בסאמארין.

(**) על התמיה הזאת מנאחי תיכון מספיק צבואי ליפו: מק הוא בעיקרו שאלח נאח הכוכבים לא תקובל דעפעשע רק בלשון עס הארץ, והדיירעקטאר במקו"י שקבל הרשיון מהבאשא כחנות היום לא הספיקה לו השעה להודיעני מזה בעוד יום והוכלת לכתוב אחר זה"כ ע"י אחר בלשון ערבי.

בהרעפשע, כי מוויפת היא, ונם הסרסור בעל בית מלוני הסכימה דעתו לרעתי. ויהי כאור חכוקר יצאתי החוצה ושכרתי שתי ענלות במאתים פראנק שתוליכנו דרך היבשה ליפו ונתתי ערבון מאה פראנק, ויהי בשובי הביתה; לקחת את אנשי ואת שקיהם לצאה לדרך, אמר אלי הסרסור בעל המלון כי לא יכול לתת את האנשים לצאת סוה, כי הוגר להקיימאקאם את דבר הרעפעשע שובאה מיפו, וממנה נודע לו כי אנשי הם נולי א"ר האסורים לבוא לפאליסטינא וסוריא והפאספארטים שבירם מוויפם הם, והוא (הסרסור) ערב אמש ערובה בערם להעמידם לפני הקיימאקאם בכל עת שידרשם ממנו, ועתה הוא ואנשי סרואים לבא אל הפאליצי. ככלותו לבשרני הבשורה הזאת באו השוטרים ויקחו את אנשי ויהנו עליהם משכר בבית הפאליצי. יצאתי אחריהם לרהוב העיר והודעתי צערי לרבים וכרס ענו ואמרו כי יד הסרסור במעל הזה, כי לא ירע שבעה וחשוקיו כסף. כחצות היום בא אלי הסרסור, כמתיעף סרוב השתדלות, ויאמר אלי כי יגע ומצא תרופה, ועלי לתת ארבעים (לא חסר אחת!) פראנק לגלגולת לראש השוטרים כי יעצים עיניו מראות את אנשי יוצאים מבית האסורים והולכים לדרך ליפו דרך היבשה. ויען כי הכסף כבר אול מכיס, ינעתי ומצאתי אנשים (כמו ס' סאיר זבולון ראש לוועד חכי"ח בחיפא ובנו ס' שלמה) אשר התעוררו ברחמים וילכו אל הקי"ר מאקאם לבקש מלפניו על אנשי ויבטיחוהו כי הרעפעשע סיפו מוויפת היא, אבל הקיימאקאם לא פנה אל בקשתם, כי יד הסרסור באמצע.

עליה שניה ביפו

ביום ג' לחדש טבת באה האניה האוסטרית ההולכת ליפו, והאסורים שולחו בלוי"ת שוטרים אל האניה להביאם ליפו. ואנכי בפרם ירדתי עמם בהאניה שלחתי דעפעשע אל ה' חיים שמערלינג להניד להדירעקטאר מסקווי כי אנכי ואנשי שבים ליפו דרך הים. ממחרת היום בבקר עמדה האניה לפני חוף יפו ותחי רוחי כשמעי מבעלי אניות-שיט, אשר באו לקחת הנוסעים להעלותם היבשה, כי כן בא רשיון מהבאשא בירושלם לתת לאנשי לעלות

היבשה. ירדני באחת האניות ובאנו עד החוף ואביט על ימין ועל שמאל לראות הדירעקטאר סמקו¹, ואין *). ויגש אלי הפקיד אשר על החוף וישאלני כמה מספר האנשים אשר אתי, ואמר אליו: אחד עשר. ויאמר אלי כי הרשיו בא רס לעשרה, ועל כן ישוב אחד מהם אל אניה קטור והעשרה יעלו היבשה, ואם לא, לא יתן אף לאחד מהם לעלות היבשה. עזבתי את אנשי יושבים באניות-שיט והלכתי העירה אל סי' יוסף מויאל, והוא הלך עמי אל החוף ויחל את פני הפקיד כי יאסוף אחד מהם אל המשמר עד שנראה מה יעשה בו, ועשרה יעלו היבשה. הפקיד נשא את פני סי' יוסף מויאל ויאסוף אל המשמר את האחד עשירי (את המלמד שהוסיפו לי שלא בפני, כי האחרים לא רצו ללכת אל המשמר) ואת העשרה סרתי אל בית המלון אשר להסרסור ר' חיים בעקער אשר הבטיחני למצוא החבולה להוציא את האסור לחפשי. וכן עשה. על הטוב יזכר שמו!

ימי עוני עמל וכעם.

בעצם היום הזה, ד' טבת (14 דעצ.) אחר הצהרים הבאתי את אנשי למקוה ישראל והעכרתים לפני הארון הירש הדירעקטאר. וישאל לכל אחד לשמו ולמספר נפשות ביתו ולמלאכתו. ואת הכל כתב בספר אשר לפניו. כאשר פטר הדירעקטאר את אנשי לצאת מלפניו שאלתיו לדעת מה כתבו לו מפאריו על אדות אנשי, ומה יעשה בהם. ויענני, כי כתבו לו מפאריו כי בבוא האנשים השלוחים מהרשיים יתן להם מקום, אם יש פנוי, במקוה ישראל ואם צר לו המקום במקו"י ישכור להם בית לשבת בעיר או יביאם אל המושב יראשון לציון, ובעיניו האחרון הכיב. כשמעי הדברים האלה נתתי לו המכתב אשר הרב ר' צדוק הכהן נתן להרשיים בצאתו מפאריו, ואחרי שקרא והבין בו אמרתי לו הלא מפורש אמר הרצ"כ ורים ערלאננער בהמתיקנו סוד יחדיו כי להאנשים האלה נתן אהוות נחלה במקו"י, ובהימים אשר יעמדו בנסיון

* הדעפסט ששלחתי ממיפסל ביום ד' נלה ליפו ביום ו' — יומים אחרי כולי!

לראית אם הם מוכשרים לעבודת ארמה הנה כתוב מסודש ובאר היטב בסכתבו של הרצי"כ כי ישבו האנשים האלה בהבתים אשר במקו"י, ומה להאנשים שהבאתי כמושב ראשון לציון, בין אנשים אשר מעשיהם ודעותיהם אינן שוות? ויען אותי הדירעקטאר: הלא ידעת את המאמר המורגל בפי הצרפתים: «היה מחמיר על עצמך וסבלן נגד אחרים. ואמרת לי: האנשים האלה לא ישבו בפאריו כמנו, והנם אברים תמימי דרך ההולכים כתורת ה' ולא אוכל לתתם לשבת בראשון לציון. ומדי דברנו על אדוה ארוחת אנשי, אמר אלי הדירעקטאר כי לדעתו טוב הדבר לתת להאנשים האלה כסף דבר יום ביומו והמה לברם יקנו אכלם מן השוק ויבשלו למו כחפצם. ואמר אליו: גם הדבר הזה לא יתאים עם הכתוב בסכתב הרצי"כ. ומלבד זה, הנה אם בעצמם יבינו להם אוכל מאת אשר יביאו מן השוק הרחוק מזה כשהלך שעה יבטלו סומן עבודתם ואולי הבטול הזה יביאם כי יאמר עליהם «גרפים הם» — אחרי הדברים האלה יצא הדירעקטאר עמי לתור את הבתים במקו"י ליחד בית אשר בו ישבו וישנו אנשי. ראשנה הביאני אל הבית הבנוי סהרש למקום הפלה, ואחרי כן נחם ויאמר אלי כי טוב להם יותר אם מקוםם ללון יהיה באחד הבתים אשר בו ילינו התלמידים ממקו"י. ויוליכנו שמה ויראני את החדר אשר יתן להם, וישר בעיני. ויקרא הדירעקטאר לה' קלאמץ הסכלכל (עסאנאם) במקו"י ויצו אותו למלא אחד עשר שטים תבן ועליהם ישנו האנשים שהבאתי.

אחרי כן שכנו שנית אל בית עקר הספרים אשר שם ישכנו גם דברנו, והדירעקטאר סבב את שיחתנו לדבר על אדוה אחוות נחלה אשר תנתן לאנשי, ויאמר אלי: שם בפאריו לא ידעו את אשר פה אתנו (*). שדי תבואה אשר למקו"י נתתי להפאלאחים מכפר יאוור לעבוד אותן באריסות משך שלש שנים, ויען כי השנה שעברה היתה שנת השממה ואנחנו שבתנו סחריש ומקציר, אף כי החכם באשא התנדב לה' נעטטער לינע ולמצוא לנו היתר לחרוש ולקצור בשביעית, ואם כן חובה עלי לתת להפאלאחים לחרוש

(* כן הוא. ההסנחה העליונה על עניי מקוה ישראל היתה נמוה צידי ה' נעטעכ,

ובמותו לא ידע איש בפאריו אל וכן מכל העשוי במקו"י. — זכור הדבר הזה!

ולקצור בשנה הזאת תחת שנת השמטה. ואומר אל הדירעקטאר: החובה הזאת לא תהיה לעכובא רני, ואני מקבל עלי לרצות את הפאלאחים במאה אומארים פראנק שימחלו על זכות האריסות בשנה הזאת. ועין אותי לאמר: אנחנו בני אוראפא באנו אל הארץ הזאת לזרוע בה זרע ציוויליזאציאן, והובתנו היא להראות כי הן ולאוי של הציוויליזאציאן הוא צדק (1). ומבלעדי זאת לא טוב גם להאכרים שהבאת להאחו במקו"י. השדות האלה נתונות לחב"ח מהשולסאן להחזיק בהן מאה שנים, וככלות שנות שתי יובלות תשובנה השדות להממשלה (*), והאנשים אשר הכאת הלא הפצם הוא להאחו במקום אשר יהי להם ולזרעם אהריהם לאחווה לצמיתות. ואען אותו לאמר: גם אם תקות ישראל לשוב על אדמת אבותינו תתמהמה עוד מאה או מאות בשנים לא אדאג להאכרים שהבאתי אם יאחו במקוה ישראל. כמני כמדך יודע כי במרם תעבורנה שנות חצי יובל תצמחנה חרשות ותמורות במדינות וכו' וכו'. באחרית דברי אמרתי להדירעקטאר כי עוד לא הגיעה העת לדבר על אדות האחוה אשר הנתן להאכרים, וכבואה, נחכך. ובלבי אמרתי: הי' יודע כמה ימי עמל וכעס נכוננו לי פה. לא כאשר קויתי לשוב בראשית שנת 88 לביתי ולעבודתי במאינץ, כן יהי. מראש זארה כי עצת הדירעקטאר היא תקום ולא הנתן להאכרים שהבאתי אהוות נחלה במקו"י, ואנכי התחייבתי להם להיות עמהם באה"ק עד הביאי אותם אל המנוחה ואל הנהלה, ואיה מקום מנוחתם? ונחלתם איפוא היא?

יצאתי מלפני הדירעקטאר אל אחי אשר עמהם אנכי בצרה, וראגתי ואנחתי הסתרתי בלבי. ואמרתי אליהם: אחי, רעו נא כי האיש המפקד על כקו"י הוא איש נאור ואריר, ואתם . . . השמרו לכם מהמרות את פיו וכנגיע בקצה כבודו. כל אשר יאמר אליכם תעשו. ואם אולי תכבד העבודה עליכם אל תרגנו ואל תרגונו, כי למען נסותכם ההנכם עובדי אדמה או נרפיט,

(* צעת הדין לא היה לנגד עיני הפירמאן אשר נתן השולסאן לה' נעטעטל לכונן את מקוה ישראל. ולהלן בספרי זה יגלה הקולל פהך מיוחד המדבר במקוה ישראל, ומסב יראה גם את הפירמאן הדין ויבין כי לא ידע גם הדירעקטאר על מה אהי מקו"י הטבעו.

הובאתם הנה. ואתם הלא ידעתם כי אם יאמר עליכם שאינכם מוכשרים לעבוד עבודת אדמה פה תשובו לבתיכם בארצכם בידים ריקניות. אחי, השמרו והזהרו, וה' יעזרנו!

לעת הערב שבתי העירה סר וזעף, עיף ויגע יגיעת בשר ורוח, ולא מצאתי אף איש להשיח לו ראגתי וצרת לבבי, כי רעי הרימים חלה במחלת הקדחת. — ממחרת היום יצאה הפאסט ההולכת דרך ברנדיו לאוראפא ושלחתי בה מכתבים לב"ב ולאחרים מרורשי שלום אהיק אשר ירעתי כי יום לשנה יחשבו עד בוא אליהם מכתבי הראשון מאהיק. ומכלם הסתרתי את אשר עיני תחזינה מראש. — ביום הזה שולחו האנשים שהבאתים, העירה לנסות ולרהוץ את בשרם בכית המרחץ, ואנכי החלפתי מקום דירתי ובקשוני ולא מצאוני לקחת כסף לשלם להבלן, ויתן להם ר' חיים בעקער כסף על השבוני. וכבואו אלי לבקש ממני כספו, אמרתי לו שידרוש מהדירעקטאר שישלם לו, כי מיום אתמול כל מחסורי האנשים שהבאתי, עליו, ולא עלי. וכבוא רח"ב ביום המחרת השני לבקש כספו מהדירעקטאר, התפלא מאד מדוע לא שלמו מכספם שהביאו אתם!

ביום השבת (ו' סבת) יצאתי למקו"י* לראות את שלום האכרים, ומצאתים כלם יושבים צפופים בשני חדרים קטנים (ולא בחרר אשר הראני הדירעקטאר ביום שלשום). הקרקע איננה מרוצפת לא באבנים ולא בקרש ים ומעורם לא היו מקום דירה לבני ארם כי אם מקום למעדרים ומחרשות של תלמידיו מקו"י. מטות אין בהחדרים האלה כי אם שני ספסלים רהבים גבוהים מהקרקע כרבע אמה, ועליהם אחד עשר שקים מלאים תבן, ועליהם ישכבו האכרים בלא כר מתחת לראשם, באין שמלה פרושה על השקים ובאין כסות לילה לכסות את בשרם מפני הסור השולט בלילה. את כל זה ראיתי והחרשתי. שאלתי את האכרים לשלומם, ויספרו לי כי ביום שלשום מדי צאתי מסקו"י, בעורם עיפופי מהדרך שולחו השדה לעדור האדמה בין האלנות, ואתמול

(* נוהגים ללכת ביום השבת מהעיר למקו"י, כי ככל הדרך מזה ומזה הולכים בין גנות ופכוסים וצמחים.

בעריש בשובם מבית המרחץ, מנוחה לא נתנה למו ושולחו לעבודתם. אך כל זאת לא עצבה רוחם כמו להם משנה וכוס יין לקידוש אשר לא נתן להם אמש!

ביום א (ז' סבת) יצאתי למקווי לראות את עבודת האכרים בשרה, ובאתי ראשונה אל הדירעקטאר ויצאנו יחד אל הפרדס אשר שם עבדו האכרים. ומה דבתה שמחתי והשתוממות הדירעקטאר בראותנו יחד כי אחד עשר — יהודים, עדרו במערר (עבודה שלא עבדוה בארצם) מאז הבוקר עד אחר הצות היום שמת אדמה אשר יכיל ערך העקטאר (או דיסיאטין). העבודה הזאת לא יעבדו הפאלאחים שהורגלו בה, ביומים גם אם מספרם היה שנים ועשרים איש! שאלתי את אוולאי (יהודי) אשר העמד לנוגש עליהם, כלומר להורותם את העבודה הזאת: המוכשרים האנשים האלה לעבודה בשדה? ויען אותי כי משעה הראשונה הכירם כי עובדי אדמה מנעוריהם המה, ומרביתם כבר למדו לעדור במערר ביר חרוצים. — ויהי בשובי מן הפרדס עם הדירעקטאר אל ביתו סככ שנית את דבריו על ארות האחווה אשר תנתן להאכרים, ויאמר אלי כי עבודתו ההמידית במקווי רבה מאד ואין השעה מספקת לו לחקור ולבקש איפוא נמצאה חלקת שדה לקנות, ואם רע בעיני שיתישבו האכרים במושב ראשון לציון, עלי החובה לדרוש אחר חלקת שדה לקנות להם. ואמרתי אליו: אמת הדבר כי לא לבקש שרות באתי הנה, ובכל זאת אם זאת חובתי, אעשנה.

שבתי העירה והחילותי לשאול לרעת מי ומי המה האנשים אשר דבר להם עם בעלי שדות, והוכא לפני איש יהודי אחר סילידי הארץ ושמו יעקב מימן והאיש נחשב בעיר כנאמן. האיש הזה הגיד לי כי סמוך ונראה להמקום הנקרא, וואדי (עמק) חנין יש למאלוב עפענדי אשר בראמלא חלקת שדה תבואה בערך אלף וחמש מאות דונם* ובה פרדס עצי אָראַנְגִים, ציטראַנְגִים, תפוחים וכיו' וכן ירק ושלש בארות מים חיים, ואת הכל ימכור

* ערך 11 דונם הוא העקטאר לרסתי, ודיסיאטין כוסמי הוא ערך 12 דונם.

במחיר שנים עשר או שלושה עשר אלף פראנק. ואצאתי אליו: הלא שמעתי אומרים כי בווארי הנין שולט בימי הקיץ רוח רעה להיושבים שמה, האם נס המקום המדובר בו משכל יושביו? ויבטיחני יעזב מימון כי מזה עשרים שנה לא נמצא עוד מות ומשכלת במקום הזה.

ביום ט' סכת יצאתי למקו"י יחד עם ניסי ר' בנימין זאב ספיר אשר בא מירושלם לראות אותי. ובבואי אל האכרים בעת נחו מעבודתם מצאתים זועפים וכמתאיננים עלי. ויספרו לי כי אמש קראם הדירעקטאר אליו וישאלם אם יצאו מארצם לפני חמת המציק, ולמה באו רנה? ויאמרו לו כי במסימם לא השיגתם הרעה המתהלכת בארץ, והלכו אחרי לאה"ק כי הבצחתיים אשר נתתן למו אחוות שדה במקו"י ויבנו למו בתים לשבת וכו' למען יהיו לאות לבנ"י כי אהיק תתן נס היום את יבולה לברכה לבניה אשר יעבדוה. ויאמר אליהם הדירעקטאר כי לא יעלה על לבכם להתאחו במקו"י (מפני הטעמים שאמרתם לי). ואך אם ירצו יקנה להם אחוות שדה כמושב ראשון לציון. ויעניוהו כי אם לא תנתן להם אחווה במקו"י ישוכו לביתם. ויצאו מלפני הדירעקטאר במספח נפש ותרד שנתם כל הלילה, ויאמרו איש אל רעהו אכן רמנו זה האיש ברי"ל אשר האמנו בו, ועתה אנה אנו באים? השבע מאות שקל שהבטיח לתת לנו לערובה, לא נהו, ומאין נקח כסף לשוב לבתינו? אברנו, כלנו אברנו! — הבשורה הזאת לא היתה כחץ פתאום בלבי, כבר שמעתיה ביום דברי לראשונה עם הדירעקטאר. והתחוקתי לפני האכרים, ואומר אליהם: מי יודע מה אמר אליכם הדירעקטאר, הלא הוא דבר אליכם בשפת אישכנו צחה, ואתם לא תבינו לדברי, אף כי הורגלתם בי ואני ככם, ואיך הבינותם לדברי הדירעקטאר? ועתה הנני הולך להדירעקטאר ואשמעה מה דבר אליכם אמש. — הלכתי לבקש את הדירעקטאר ומצאתיו מתהלך בנך. וספרתי לו כי למחר אני יוצא עם איש אחד לראות חלקת שדה טובה העומדת להמכר במקח השוה. ואהרי כן שאלתי אם הוא מצוה ועיסך מסארוי להביא את האכרים שהבאתי, על ארסה ראשון לציון, ואם חפצו שלא יתאחו במקו"י היא כדבר המלך שאין להשיב, ולמה יכאיב את לב האכרים החמימים בלא-עת, במרם עברו ימי הנסיון? דיה לצרה בשעתה! — ויצטרק הדירעקטאר, כי כל

אשר דבר אל האכרים היה רק בדרך עצה טובה, ואך טובתם הוא דורש כי רואה אותם אשר המה אנשים תמימים אנשי עבודה ומלאכה מנעוריהם, ואינם נרפים כשאר אחיהם בני אֶיץ מולדתם.

בעשירי בטבת (20 דעצ.) כבקר באתי למקוֹי עם יעקב מימון לקחת משם את הגנן הצרפתי ללכת אתנו לראות את חלקת השדה אשר אצל ואדי חנין הטובה היא, היש בה עץ ומים וכו', והצנתי את יעקב מימון לפני הדי-רעקטאר לאמר כי זה הוא האישי אשר הגיד לי את דבר חלקת השדה העומדת להמכר. ויפן אליו הדירעקטאר וידבר אתו קשות לאמר: הלא תדע כי אתי לא יוליכו הסרסורים שולל כאשר עשה פלוני לפלוני, ראה כי אך אבית תדבר ואם בכחש תסוכבני, כה וכה אעשה לך! — והאישי מימון משהאה ומשתומם, וישאל את הדירעקטאר לאמר: הכי שמעת עלי כי דרך סרסורים לי? מה לי לדעת מה יעשה פלוני לפלוני, שאל נא את יושבי יפו כלם. כיהודים כנוצרים וכמוסלמאנים, ותדע כי על אנשי מרמה לא אתחשב! ואלו אמר מימון: הלשמוע חרפת אדם הביאתני הלום? הנני שב העירה. את מכבדי אכבד, ואת בווי אין לי מנע ומשאל! ויפו שכמו לשוב העירה, ואפציר בו עד מאד כי לא ישום על לבו את דברי הדירעקטאר, הלא משחק הוא! — אחר הרברים האלה עלינו בעגלה, אני והגנן הצרפתי, יעקב מימון ושנים מהאכרים, כי אמר הדירעקטאר ולכו גם המה לראות את השדה אשר תסנה למו. ואחר שלש שעות באנו לוואדי חנין. עברנו ברנל בין גנות עד בואנו אל המקום אשר יעקב מימון אמר לנו כי הוא זה אשר באנו לראותו. הגנן הצרפתי חפר במקומות שונים במעדר אשר הביא אתו לראות השמנה היא אם רזה האדמה, ותישר בעיניו. הלכנו לראות את בארות המים וסדרנו עסקן, ומצאנו ראינו כי האחת עמקה כתשעה מעטטער והשתים האחרות כשבעה מעטטער. וישאב הגנן מים מן הבארות וישעם ויאמר כי טובים הם, וימלא מהם בקבוק להביא אל הדירעקטאר, כאשר צוה אותו, לכתנם ע"י לעמיה אם בריאים הם. אהרי כן סרנו אל הפרדס וראינו את פריו אשר יתן בעתו, והימים ראשית ימי בכורי אֶרֶאננים וכו', וגם את גן הירק ראינו והכל הפיק רצון מאתנו, ורק לפי ראות עינינו בדרך השערה לא תכול חלקת שדה

תבואה אלף וחמש מאות דונם כאשר אמר מימון. בשבתנו יחד בתוך הפרדס באו הפאלאחים אריסי בעל השרה וישבו לפנינו, ודברתי עמהם על אדות המקום הזה, ואמר אליהם בלשון ערומים: מדוע פניכם רלים ורעים, הלא דמכם בראשכם כי התישבתם במקום הזה המשכל את יושביו. ויענו אותי הפאלאחים כי רק בוואדי הנין היושב בעמק, ובצאות ואנמי רפש נמצאו שם יתעפש האויר בימי הקיץ, ואולם במקום הזה השימר גופו לבלי יראה חוזה החיצה בעת יעבור רוח מערבית, לא ידע חולי. כשמעי דבריהם אמרתי אל מימון כי מדברי הפאלאחים וספניהם הירוקים כשעוה רואה אני כי מחלת ואדי הנין תקנן גם פה ולא נוכל לקנות המקום הזה. ואפן אל שני האכרים ישחבאתי ואשאלה אם ישר בעיניהם המקום הזה, ויעניני בשפה רפה „לא“. והוספתי לשאול אותם: מדוע? היש בארצכם פרדס וכן ירק כזה? ויענוני: „מה לנו ולפרדס, כלום פרות שבת (שבת-אֶבסס) אנו מבקשים, לחם לאכול ובנר ללבוש, בקשתנו, ומהארמה הזאת לא נוציא לחמנו. ועתה אם אין לאל ידך לתת לנו אחוות נחלה במסוה ישראל, כאשר הכסתהנו, נתנה ראש ונשובה לארצנו, וכסף להוצאות דרכנו מדרך נבקש!“ — שבנו אל המקום אשר עמדה שם ענלהנו, וקמנו והלכנו לשוב העירה. בהזירהנו דברתי על לב האכרים, אשר ישבו כאכלים, כי לא יעצבו, ושדות טובות משדי ספוי אמצא להם, ואני כשבע רצון על הדבר אשר יסאן הדידעקטאר לתת להם חלק ונחלה במקווי, כי אם יתאחוז שם לא יעמרו ברשות עצמם, ויהיו עבדי עולם להנהנה המיליטערית השולטת שם. אבל כל דברי לא נכנסו בלבכם, ואחי בעיניהם אך רמאי ומתענע. מהנוך דבריהם למדתי לדעת כי על כן רק במסוה ישראל יחפצו, יען היא קרובה לעיר כמו מושבם הסמוך ונראה לעיר, יען אינם יורעים להבהין בין ארמה רעה ובין ארמה טובה מארמת אה"ק, בי לא ראו מעודם ארמה אחרת זולת ארמת מושבם — והן מקים על יושביו. באתי העירה והוגד לי כי ידידי הריים פינס בא מירושלם, ושמתתי בו, כי אמרתי עתה ירוח לי, וראנה בלבי אשיחנה לו, ואולי ישמעו האכרים בקול האיש שמכירים אותו מנוער לנכבד בעמני. ביום המחרת (עריש) ראינו איש את רעהו וספרתי לו את כל הקורות אותי ואת התלונה אשר ילינו עלי

האכרים. זאמרתני לו כי אחרי רואי את ההנהגה השוררת במקווי, את המושל מקשיב ומפקד שמה, את משרתיו ועוזריו, וכי כלם כאחד אינם חפצים בישוב אה"ק, יורע להם רעה גדולה אשר בא ארם לבקש טובה לבני ישראל" — אחרי רואי כל אלה הייתי שמח על אשר לא יאבה היריעקטאר לתת להאכרים אחוזת נחלה במקווי, אם הייתי יורע כי יקנה, ומתי ימנה להם אחוזת נחלה במקום אחר. ויאמר הרימ"פ אלי, כי בכל זאת חיבתי וטובת האכרים דורשת ממני להשתרל כי יתאחזו במקווי, ולא במקום אחר. — ביום השבת קרא הרימ"פ את האכרים אל בית מלונו וידבר על לבם דברים טובים ונחומים, ויאמץם כמו פיו, ותחי רוחם בקרבם.

ביום י"ב, יז"כ"ה טבת שלחתי מכתבים לרורשי שלום אה"ק והודעתים במה אנו קימינו. וגם אל ה' מיכאל ערלאננער בפאריז כתבתי והתאוננתי על אשר ימאן היריעקטאר לתת להאכרים שהבאתי אחזוה במקווי. ובסוף מכתבי אמרתי אליו כי אם מנויה ונסורה הוא להרחיק את האכרים מנבול סקווי, הנה יעצתי לבקש להם אחוזת נחלה בסביבי עיר חיפא. כי בהיותי שמה הוגד לי כי שדות רבות וטובות עומדות שם להמכר בזול, לא כן פה יפו והסביבה, ועד עזה ועד ירושלם לא נמצא לקנות שדות טובות בזול*). — ואל הרש"ם כתבתי שני מכתבים זה בתוך זה. באחד כתבתי הדברים כחיותן בלי משא וסתר פנים, ובשני כתבתי בלשון רכה לשלחו לפאריז, כי אמרתי אולי יצוו על היריעקטאר כי לא יוסיף לעמיד על דעתו ויתן להאכרים חלק ונחלה במקווי.

ואלה דברי המכתבים שהגיעוני לתשובה על המכתבים שכתבתי אני מיזם בואי לחיפא עד כ"ה טבת :

א.

מהנניכ היש"ר, כחוב אלי ביום ח"י טבת.

יהיום בצהרים השנתי מכתב כמע"ל מחיפה אשר כבר כלו עיני סחל לדאוחו וקראתיו בעונג רב מהול כתונה. התענגתי מאד כי כבר עמדו רגליו על ארמת קרש ועבר ארחות ימים בשלום בלי פגע, אמנם מלאתי יגון על

התלאות אשר מצאו אותו ביפו עד כי הוכרח ליסע עוד לחיפה. ומה מאד יצר לי בי עד אז עוד לא בא אל מחוץ הסצו, אשר לא פללתי, כי תמיד דמיתי כי ביום הזה בלי ספק אשיג כבר ידיעה ברורה ככמע"ל כי כבר בא למקום המבוקש ואיך נתסבל שם מהאנשים העומדים שם על המשמר ואיך התנחלו אנשיו באחוזת מקוה ישראל. אך כל זאת היא דאגה הנופלת תחת הזמן, ואם לא עכשיו תבוא א"ה הבשורה טובה בשבוע הבע"ל. אמנם חסרון הכסף אשר הודיעני כמ"ע הוא לי למנינת לב יותר מכל, כי לפי דעתי הוא חסרון לא יוכל להמנות, כי החמשה עשר פינד שמעירלינג ששלחתי ג"כ לא יספיקו לכמ"ע, כי כמה נחשב הסך המועט הזה לעוכת ההוצאה המופלגת עליו עוד, וכדי דברי ביה תסמר סערת בשרי. ע"כ עצתי היא כי תיכף בבוא המכתב הזה לידו ירפוק הומי מעלעגראמע להרש"ם ברברים יורדים חררי בטן להודרו ולהחיש לכסף מוצא ולשלוח לכמ"ע מעלעגראפישע אנווייונג ליפו. הנני פורס בשלום כמ"ע ובשלום אנשיו בכל לבי ועומד ומצפה ומיחל לשמוע בשורות טובות ונעימות."

ב.

מהל"ל, כחוב אלי ביום י"ד שבט.

י אחרי עברו שלישה שבועות מיזם השנתי מכחבו כן כי סבת בא לדי ביום די העבר מכתבו מן כיה סבת אשר הוחלתי עליו עד בוש בכליון עינים, מבלי דעת מה לשפוט על העכוב והאחור הזה. אך בימים שבינתיים בא הנה לשכון כבוד הרש"ם ואחריו הרמני (אמנם לא ראו איש את אחיו כי נסיעת הראשון ספה קדמה לביאת האחרון לפה), והנה נתכבדתי לבקר את הרב סוהרמני בהיכלו ותהי לי למשיב נפש. הרמני נ"י הראני את מכתב כמ"ע אשר כתב אליו ביום י"ב סבת ושם נוכחתי לדעת לראבון לבי כי חדירעקמאר מיפו משנה הרברים שנדברו בפאריו ומחליף את המקומות שהבטיחו לתת בנחלה להאורחים המהוננים האלה, ולכן ברעתם לשוב למקומם הראשון. כמ"ע יכול לציר ברעתו עד מה שברה לבי הידיעה הזאת, וגם הרמני לכו עליו דוי. והסכמנו יחד לכתוב תיכף להרש"ם נ"י בדבר הזה ולורזו שיכתוב תיכף בדברי תחנונים לפאריו שיעמדו ברבורם. הרשים

ברצותו להפיג את חוס לבכי השיב לי כי גם דעתו נוטה כי טוב יותר לתת להאורחים נחלה טובה ומכורכת במקום אחר ולא במקו'י מטעמים אחרים. אח"כ השנתי עוד מכתב מהרש"ם אשר בו יודיעני כי כבר כתב לפאריו והשיב לו הרצ"כ כי לא יארכו הימים ונגיע למהו הפצנו, והמכתב הזה הטיב לי מעט יותר מן הראשון, אבל גם בו לא מצאתי די נוחם ללכי הנשבר, כי מתחלה לא עלה על לבי אשר כבוא האורחים ליפו נצטרך עוד להתפעלות, ומי יודע אהרית הרבר. אחר הרברים האלה בא לידי מכתב כמיע מן כיה טבת ודבריו מתאימים עם מכתב כמיע אשר הראני הרמנ"י נ"י שנכתב ביום י"ב טבת וניכחתי לדעת כי במשך שני שבועות האלה (מ"ב עד כ"ה טבת) לדאבון לבי עוד לא נעשה דבר לטובה האורחים. אף כי נאמר שם כי היריעקטאר מהלל ומשבח אותם עפ"י פעלם ועבודתם מאד מאד, והוששני לו מחטאת לבטא בשפתים שפת הלכות בפני כמ"ע, ומי יודע מה הוא כותב לפאריו אודותם, ואם הוא מהחנפים שאומרים כל שבחו של אדם בפניו, וכל מום וכל משחת שלא בפניו*.) סוף דבר עוד לבי נאנח ונחמה רחקה ממני, ואיני מצטער על רוב הכסף אשר ה"ו הונח על קרן הצ"י (כשם היריעקטאר) רק על נפשות האומללים האלה שלא יהיה סופן חלילה בסוף הרצים לאמריקא. אקוה להשיג בשבוע זה עוד מכתב מכמיע ונראה מה ידובר בו. ואני מבקש ממנו כי בל יעובני עוד בלא מכתב כמו עתה רק ישמיעני בטיבו מדי שבוע בשבוע מהנעשה והנשמע כאשר הבטיחני קדם הפרידה, ובפרט אחרי כי נודע לי העמל והאון אשר נעשה עד הנה ואתעצב אל לבי ורמיוני יוליכני שולל ולא יראני טוב, רק יראני כי שם ביפו

(* החשש הזה היה חשש חכם. בהיותי בפאריז הוגד לי כי כחב אך טוב על האכרים. כי מלבד אשר לא מלא בהם שמן דופי לא בהנהגתם ולא בעבודתם, לא לפן לבו מהנין את כונני אשר כיונתי בהביאי עמי ברוב פעמים שנאתי למקו"י עוד איש אחד מהידועים ביפו. כי אנכי בהיותי חושש גם אני החשש הזה סבבתי כי היריעקטאר יספר מהלכת האכרים גם בפני איש אחר זולתי, ובמלחא דמהאמרא באפי חרי חו לית בה חששא דלישנא בישא.

חמת המציק כונן רק להשחית, ותמיד ירא לבי שלא יבא שם לידי מחלוקת וקטטות שהן מהדברים שמקלקלים את הכל ומקעקעים את כל הבנין. כל זה שויתי תמיד לנגדי בדמיוני ואפשר כי תועה אנכי בדרך הרמיון ואין שם אחת מהנה, ורק בהשיגו מסכ"ע מכתבים תמידים כסדרן מדי שבוע בשבוע או אז אוכל לרפא מוכח לבי ההרוס, באשר ארע מצב הרברים לאמתם. יתן ה' ויאיר הדירעקטאר פניו אל האורחים וישבו על הארץ לבטח.

ג.

מהרס"מ, כחוב אלי ביום ז' טבת.

«מכתבו מן י"ט טבת הגיעני. להרב ר' צרוק כהן כתבתי זה כשמנה ימים ועדין לא קבלתי תשובה. היום או מחר אכתוב לה' עירלאנגער, ואולי גם להרב איזידור. אבל באמת גם אנכי לא ארע איך יותר טוב לפניהם אם שיקחו חלקם במקו"י או באחווה טובה מיוחדת לפניהם. ישוב נא רב תודות בשמי לידידנו הרכ החכם מוהרי"ם פינס על אשר חזק את לב האנשים ודבר להם דברים נחומים, כי כל ההתהללות קשות, אבל לבסוף בלי ספק כי יראו נחת בעמלם והעקוב יהיה למישור, ויהיו למופת לרבים וכמצריקי הרבים ויהירו».

ד.

מהרמג"י, כחוב אלי ביום כ"ח טבת.

«יקרתו מן י"ב דנא סיפו תו"ב נכון הגיעני ביום אתמול כי עבר, ומאז הגיעה לידי הודעתי תומי לידידנו הריפ"פ נ"י ועל ידו נשלח בש"ק לק' והחיה נפשות כ"ב ההולכים שחוח עד כה מדאגת איחור מכתבים מהעולים. כן גם לנו היה המכתב לבשורה בצד מה שידענו עכ"פ שהילדים מצאו חן ויפיקו רצון הגנן וגדולי המסום במקו"י. ואולם בעקר הענין הנני מיצר באשר זה החלם לעשות יסוד לקחת ילדי איר ללמדם עבודה ולראות חיים שיש בהם מלאכה ועמל, ותיכף בבואם, כבר ישונה הרברים המובטחים מהועד חכיה. ומלבד כי חוששני על הילדים עצמם, כי באופן אשר יצטרכו לשוב הביתה כל מלטולם ונדרום יגיעתם ושרחם להבל וריק, בשגם יוחור להם הוצאותיהם, גם יהיה נעילת דלת לעולים מעתה, וכמעט יהיה נעילת דלת לפתוח גם לדבר בדבר ישואי, ויהיה כל עמלנו לריק וישמחו שונאינו. וגם

הארמח שרוצים ליתן להם*) יש מכתבים משנים מהם שלא ישרה בעיניהם. וחוששני עוד כי מאחר שהארון הדירעקטאר ימאן לתת להם מקום במקוץ והם בטח לא ירצו במקום אחר וולת זה, כאשר מודעת לכבודו, אולי יחפש למצוא תואנות במלאכתם או יגיד עליהם כי נרפים הם. והנה אנכי אכתוב כזאת גם לידידנו הרשימ, ואת ידידי כה"ר אבטשו כי לא יתן דמי לו, ואל יתן מקום לדברי הדירעקטאר לחפש מקומות אחרים. כן יכתוב לפאריש להרב ר"צ כתן שיי, כי אם יתחילו בשינוי זה יפסידו כל העמל שינעי ופרתו ליסוד יאיי עיי. וגם לא נאוו לנדיבים ונכבדים כאלה ש"ש. ולהבא הרשות בידם להתנות על העולים ליתן להם קרקע בתולה וכרומה. ואחשוב כי בהשבת אלו העולים הראשונים ימצאו הרבה שיתרצו גם לזה. וע"כ ארמח זה לעקר להקים מרבנותינו עמהם מאו".

ה.

מהכ"ס**), כחונ אלי ער"ח שנט.

את מכתב הילדים ומכתב כבודו לנכון קבלנו ביום ו' העבר, והנני ממהר להשיב לו ע"י פאסט הראשונה, כי ירדנו הרב הנאון נסע לו' דרך ב' ליום חג כלולת אחד מנכדיו במוצש"ס ולקח מכתבו אתו להראותו למי שצריך להראות. ולע"ע עלי למלאות חובתי להגיש לידידי בשמי ובשם כל בני המשפחות של הילדים תודה וברכה על כל עמלו וייגעו בעד הילדים שימלאו מכתביהם את תהלתו כי ירדי יתהלך אתם כאב עם בניו בלי שום הברל. ואברכו רק בכרחה קטנה שמכילה הרבה בקרבה, כי יצליח ה' בידו לכלות את אשר החל ושמו יהיה הרות על לוחות דברי הימים לבנ"י לתקופת שיבת שבותם לציון ברנה ולירושלם בשמחת עולם.

צר לנו מאד כי את אשר יגורנו בא לנו אך אסוה כי האל המאזרהו חיל ויתן בלבו להשליך כל עניינו אחרי גיוו ולהקריב הכל לטובת

*) היא חלקת השדה הסמוכה לוואלי מין שהלכנו לראותה בעשירה עטנת.

**) הוא הנכבד אשר לו נאוו תהלה בהיותו לי לעוזר בצמיחת האכרים ולהקום

אם לכך שילכו אחרי ולהאמין ביו.

האידעע הנשנכה הואת יעוררו לחכיע כל המניעים תחתיה וינצח כל המפריעים מכית ומחויץ.

אולי צריך יירי לחיזוק כי כשל כח סבלו במלחמה מעבר מיה ומות; הנני להזכירה ולהעירה כי חלילה וחלילה לירידי לעזוב סערכות המלחמה ולנמוע לביתה, טרם יכונן הכל על הסרר עד שרוך נעל האחרון, אחרי כי נראה בעליל כי אין להילדים על מי להשען שמה כי אם על אביהם שבשמים ועל יירי כדרו, ובלערו הנם כיתומים בלי אב ואם. ויזכור ואל ישכח כי דם מאה נפשות אנשים ונשים ומפ תלויים בו, אשר עזבו קנם בתתם אסון רק בדבריו, ועיני כל ישראל תלויה להקאלאניה הואת, ורבים מהם עזבו את רבצם ונשיהם ועולליהם סובלים פה חרפת רעב ופחד, ומשתעשעים המה את עצמם בהבטחות יירי ובדבריו. הן אמנם כי יירי כבר בא בימים, בכל אלה אפונה סאר אם בכל ימי חייו לקח עוד עליו אחריות גדולה ואיומה כואת, ודע לפני כי אתה עתיר ליתן דין וחשבון בעוה"ו ובעוה"ב.

עד הנה רברי המכתבים שהגיעוני והגיעוני על ההידעות הראשונות. ואם אתה הקורא תהרגשותתרגנו בקראך מעל ספר האמת והדברים האלה, הלא תבין סאליך כי גם אנכי לא מלאתי פי שחוק בקראי אותם מעל לוח לבי. כי גם בטרם כתבו לי אתרים על אדות הרושם שעשתה בהם השמועה סרחוק, סודר הלכתי כל היום שחוח תחת כשא דאנותי ואנחותי על הצרה חסומלת לפני. בכל אלה לא אבדו עשתנותי ועל משמרתי עמדתי דומם ויחיל לתשועת ה'.

כמו גם מן השמים לחמו עמי בימים הראשונים. ארובות השמים אשר נפתחו בשבוע השלישי לבואי ליפו לא נסכרו כששה שבועות, וישבתי בדר משמים בחררי אשר שכרתי לי מחויץ לעיר בהמושב סבעלי מלאכה ומסחור שכוננה חברת, מטעמפלער*), ופעם אחת ביום באתי העירה לאכול את

* שכרתי לי בית דיכה בהמושב הזה, למען מקור ודלוס מני המושב את אשר קרה אותם בימים הראשונים לבואם לאה"ק, למען דעת להזהר מהכשל צמה סנכסלו המה.

אשר וכינו לי בבית ר' הירש כהן (אשר בביתו יאכלו ויולינו בני חברת „פתח תקוה“). וביום אשר הטהרו מעט השמים מעבים יצאתי למקו"י לראות את שלום האכרים, וכל זמן שלא כלתה הפרוטה מכיסי נתתי להם כסף שיקנו למו יי"ש (לשכוח רישם) ומאבאק וכי'. מובן מאליו כי כימי גשם שוטף כזה לא יכולתי לרלג על ההרים ולסבב על הכפרים לבקש איפוא נמצאה אחוזת שדה לקנות. והדירעקטאר, ראה בימים האלה מנוחה כי טוב כי בכל הימים האלה לא נקרתו את מחי, כהיתוש את מחו של שיטוס, ארות אחרית האכרים. כי ידעתי תשובתו בצדי תהיה: הימים האלה הם ימי נשמים ואין יוצא ואין בא. אבל אם הייתי בימים האלה יושב בטל כישון. לבי היה ער, ולא חדלתי משאול, דרוש וחקור מיושבי העיר כי מיכר שרהו. והנה ביום כ"ח סבת (7 יאנו. 88) הוגר לי כי הנוצרי טיאן היושב ביפו, חפץ למכור את נחלתו בכפר ריראן*, והאיש הזה השעה דוחקתי ולא ירבה במחיר נחלתו. ויצאתי למקו"י והגדתי להדירעקטאר את אשר הוגר לי. ויאמר אלי כי בשבוע הבא יבא בעיר וילך לטיאן וידבר עמו לא על ידי מליץ ולא על ידי סרסור. ואמרתי לו כי לדעתי לא נכון לעשות כן. הן זה טיאן הוא פקח שבנוצרים יושבי יפו, והיה כי ישמע אשר אתה חפץ לקנות נחלתו יבקש ממך במחירה הון רב. ויען אותי הדירעקטאר: אין אני מאמין בכל יושבי העיר הזאת, למגדולם ועד קטנם לחמס יארוכו ולא אבטח בהם לשלוח אחד מהם לדבר עם טיאן, כי אירא פן יקרני גם אני את אשר קרה לפלוני בסנתו נחלה עיי פלוני*. ואמרתי לו: לא מלאך ולא שרף תשלח לטיאן כי אם איש פשוט בעל צורה קטנה, והאיש הזה, לוא יהי כדברך שלא יסתפק בשכר סרסור שיקח ויבקש עצות כמנהג המדינה, או כמנהג כל האדם כוונ גם באוראפא, וירויח מהעסק הזה גם איזה סך הסמיו מן העין, הלא הסך הזה יהי כאין נגר הסכום שיעלה טיאן על מחיר נחלתו אם אתה אשר שם חברת כי"ח נקרא עליך תתיצב לפניו משעה הראשונה בתואר קונה". ואולם דברי אלה אשר הנסיון יקמם

(* הגמלה הזאת מחוקק מיפו כמהלך שלש שעות ונ' שלש שעה, ומחמלח מלהלך שעה, ונחשב לשפלת הדרכים.

בעדים וראיה לא נכנסו באוני הדירעקטאר, והלך בעצמו ובכבודו אל טיאן
ודבר עמו. פה אל פה אדות דיראן שחפץ לקנותו, ורק מדבר המחיר לא דבר
עמו, כי אמר (הדירעקטאר) אל טיאן כי ינסה ראשונה עומק המים בדיראן
ואם לא יהיו המים עמוקים הרבה יקנה נחלתו ממנו, ואם יהיו עמוקים לא
יקנה אותה אף בחצי חנם. וטיאן הפקח התרצה לתת להדירעקטאר לנסות
עומק המים, כטרם קצב מחיר נחלתו, כי חשב שהמים לא יהיו עמוקים
ותיקר נחלתו בכפלים. ונגמר הדבר בין הדירעקטאר ובין טיאן כי מדי יכלא
הגשם מן השמים יצאו האמנים והפועלים עם המקרה להפור חור צר באדמת
דיראן ער סוצא המים.

בימים ההם באו ליפו אלה היהודים שהתישבו בעיר עזה והקימו שם
רחים לטחון בכח קטור. מצבם ודחקם הנורא וחפצי בקיום הישוב מבני
בעיר עזה רבת המסחר עוררוני לנסוע עמהם לעזה אולי אוכל הושיעם. ביום
ו' לחדש שבט (12 יוני) יצאתי מיפו לבוא עזתה, ושבתו בשלום ליפו ביום
יז לחדש הנז' (*). בחזירתי מהדרך הרחוקה והמינעת הזאת סרתו אל סקוה
ישראל לראות אל האכרים שהבאתי, ותחי רוחם בראותם אותי היום כמו
בלילה ההוא בבואי אליהם אל הכפר הסמוך לעיר סצאקאווא. ובהיותי עיף
מאד מעמל הדרך, אמרתי להם כי יבאו אלי העירה ביום המחרת השני (ביום
השבת) ונדבר בארוכה. ביום השבת אחר הצהרים באו האכרים חוצץ כלם
העירה ביתה ר' הירש הכהן אשר שם אכלתי בצהרים. ויספרו לי את המוצאות
אותם במשך השנים עשר יום שהייתי בדרך. בימים האלה, כה ספרו לי,
כמעט תמו לגוע ברעב, כי גם הלחם אשר עליו לברו יחיו (**). לא יכלו עוד

(* פרטי מסעי לעזה ומה שעשיתי לטובת היהודים שהתישבו שם ימצא הקודא להלאה

בספק מיוחד.

(**) מחיכת בעל כונן הלעאה (לא, כפול המלרי!) תגיע למו רק משבת לשבת,
ובשאר ימי השבוע בלהרים ובערב ארוחם ארוחם ירק אשר אין בה לא טעם ולא ריח
שומן או שמן אבל יש בה טעם לפגם מיחוסים ומולעים, והאי מנא בלא ס'ל אין בריכה —

להביאו אל פיהם, כי טעמו מר בלענה ויגרסו בחצץ אשר בו את שיניהם. וביום שלשום כאשר ראה הדירעקטאר בענים, ר"ל: כי הוגר לו אשר לו כסף ושלחו העירה לקנות למו לחם מן השוק, צוה לתת הלחם המוכן לשנים עשר יום לפני הברמות (ונם הבהמות לא רצו לאכלו) ובעד האנשים האוכלים פת בנ מקוה ישראל צוה לאפות לחם אחר. ויוסיפו האכרים התמימים להתאונן בכבי, לאמר: „למה העליתנו מארצנו וממושבתנו והבאתנו למקוה ישראל למות ברעב! נחלת שדה לא תנתן לנו, נפשנו קצה בלחם המקולקל, העבודה אשר יעבידו אותנו היא בפרך! לא עבודת האדמה הנהוגה פה, לא נסיעת אלנות ולא לורוע ירקות מלמדים אותנו במקווי. כל היום במעדר נעדר בין האלנות, והנוגשים סבני הפאלאחים אצים בנו „יאלא יאלא“ מתי יבא הקץ לצרותינו, ומה תהיה אחרית נשינו ומפינו? אנכי התחזקתי והתאמצתי בכל כחי אשר בפי לשכך מעלי את תלונתם ולחוק את תקותם, ונחמתים מינונם בתתי לפנים יין. לשבת רישם.

אחר השבת העביר אלקים רוח על הארץ והעננים נפוצו ויכלא הגשם מן השמים. וישלח הדירעקטאר שלשה אמנים ואת דינור הגנן הצרפתי* לכפר דיראן לחפור שם במקרה לראות אם המים עמוסים שם. גם הדירעס-מאר גול מעתותיו המכורות לעבודתו במקו"י ויצא לכפר דיריאן וסבב את הנחלה הנדולה (12,000 דונם) במשך ד' שעות, ושב למקו"י.

ביום ד' אר"ר (11 פעבר.) בבקר השכם ואנכי ורעי הרימס יושבים בחדר מטתי בהמושב אשר סחוץ לעיר, באו אלי שני אכרים ועמהם עוד איש אחד אשר הראם מקים מושבי. וראיתי על פניהם כי תלונה חדשה או מתחדשת בפיהם, ולא רציתי לשאול אותם, למה באתם? ושאלתי אם מצאו החופרים מים בדיראן, ויספר לי האחד (שהיה גם הוא בחופרים) כי חפרו במקרה עד עומק חמשה עשר מעטער והגיעו לסלע קשה כחלמיש וחדלו לחפור כי נשבר המקרה, ושבו ביום שלשום למקו"י. וככלות הספור

(* את האיש הזה שלחו כדי פלוני לפקח על עבודה האדמה ונטיעה עני פרי צהמות לכ"י שהטונו ויתכוננו בזה"ק.

הזה, הוציא השני מחיקו פרוסת לחם חשך מזפת תארו, ויאמרו אלי: זה הוא הלחם שיאכילנו שנית במקו", וכבר כשל כח הסבל!" והבשתתים כי הפעם לא אהיה עוד כמחריש, ועוד היום אצא למקו"י ואדבר עם הדירעקטאר אדות הלחם. את הדברים שרברתי אדות הלחם עם הדירעקטאר וראשית מדון שפרץ ביני וביני ביום ח' אדר, יקרא הקורא במכתבי להרב ר' צדוק כהן ששלחתי לו ביום ט' אדר (10 פעבר). וזה הוא:

אדוני-רם, זה לי תשעה שבועות או שני חדשים וחמשה ימים מיום שהבאתי על אדמת סקוה ישראל את האחר עשר אכרים מכני ישראל אשר בררתים והולכתים עד הלום לשתלם על אדמת ישראל למען יהיו לאות לבני עמנו כי יש ויש רבים בין אחינו אשר הנם עובדי אדמה ומזכרים אל העבודה הזאת, וכמו כן יראו ויוכחו נדיכי עם ה' כי אדמת ארץ אבותינו ככחה או כחה עתה להשיבוע לחם את בניה השבים אליה בתשובה מאהבה לעבדה ולשמרה.

והנה אדוני יודע כי כל הימים אשר אני פה לא הונעתיו בדברי, בדברים הנוגעים לישוב אה"ק בכלל ולסקוה ישראל בפרט. את כל אשר מצאתי לנחוק להודיע הודעתי להרב הנאון מוהרש"ם, והוא בלי ספק הודיע לאדוני את אשר בחן ומצא טוב בעתו בדברי מכתבי. והיום הנני עורך מכתבי זה אל אדוני ביחוד משום מעשה שהיה. ובאשר ידעתי כי ה' הירש הדירעקטאר מסקוה ישראל תאר אותי לפני אדוני בצבע שחור, מוצא אני חובה לנפשי להסיר ממני עקשות פה ולזות שפתים ולקים מה שנאמר והייתם נקים מה' ומישראל, ואם תספיק לי השעה היום אלך למקו"י ואקרא את מכתבי זה באזני ה' הירש; ואדע כי לא אבוש יען שפת שקר שנאתי. ואספר באזני אדוני הדברים כהייתם:

משעה הראשונה שבאתי הנה יחד עם האכרים הטבתי לראות וגם שמעתי באזני כי רע הדבר בעיני ה' הירש הדירעקטאר כי יתאחזו האכרים באדמת סקוה ישראל, כאשר היה רצונו זה כבודו של אדוני ועוד שנים מראשי חברת כל ישראל חברים בפאריו. ה' הירש אמר לי כי נחפש ונמצא למנות אחוזת נחלה במקום אחר עבור האכרים שהבאתי. ואני לא דחקתי

את השעה אשר דחקה אותי לשוב הביתה, וגם לא שאלתי לדעת מדוע העמיד ה' הירש את האכרים שהבאתי לעדור במעדר את האדמה ולחצוב אבנים בהר, ולא העמיד עליהם את הגנן ללמדם סדר עבודת אדמה פה ונסיעת אלנות וזריעת ירקות, אשר רק בעבור זאת הובאו למקוה ישראל. כן לא הגרתי לה' הירש את אשר האכרים מתלוננים באוני כי לא יטעם לחם המאכלים וארוחת ירק אשר יאכילום בצהרים ובערב, ובשר לא יבא אל פיהם וולתי ביום השבת. ונהפ"ך הוא, בכל פעם שבאתי אל מקוה ישראל, דברתי על לב האכרים כי ישאו ויסבלו את אשר נוטל עליהם, כי לא יארכו הימים ותנתן להם אחוזת נחלה ויעמדו ברשות עצמם ולא יצפו עוד לשלחן אחרים. ויהי לפני שלשה שבועות בשובי סתור את הארץ בדרומה של א", התלוננו האכרים באוני כי האכילום במקוה ישראל משך עשרה ימים לחם שחור מעורב בזנון (*), ורק אז כאשר הוגד לה' הירש כי האכרים שלחו העירה לקנות להם לחם מן השוק צוה לתת להם המוכן לפני הבהמות (וגם הבהמות לא רצו לאכלו — כאשר הודה ה' הירש בעצמו לפני ולפני סו' אברהם סויאל), ואנכי למען השלום לא שאלתי את פי ה' הירש מדוע ככה יעשה להאכרים התמימים, כי אמרתי אולי מקרה הוא ולא תקום פעמים צרה. אבל לדאבון רוחי תקותי נשארה מעל. ויהי ביום הראשון משבוע זה באו אלי האכרים והביאו לי פרוסת לחם שחור ואמרו לי: ראה זה הלחם אשר יאכילוננו, וכבר קצה נפשנו בלחם המקולקל הזה ואפס כחננו לחפור בהארמה". הפעם לא יכולתי עוד לעצור ברוחי ויצאתי למקוה ישראל ומצאתי שם את בנשמעול העוזר לה' הירש ואמרתי לו: ראה נא אדוני את הלחם אשר יאכילו את האכרים, הן בשר לא נתן להם כל ימי החול וגם מאכל אורז אשר נתן להם מקודם לא ינתן להם עוד, ואם גם לחם הראוי לאכילת אדם לא ינתן להם, הלא ימותו ברעב וז". וחליתי את פני בנשמעול כי ישתדל לתקן את המעות הנה, והשבעתיו שלא יספר תלונתי באוני ה' הירש שלא יחשדני כי באתי

(* "התמים והזנוין אינן כלאים זה בזה". אבל אם מעורב קמח זנוין בלחם חטה קף במדה קטנה יפסל מאכילת אדם, ואם במדה גסה הכי הוא פסול גם מאכילת כלב.

הלום לפשפש במעשיו ולערער אחר מדותיו. ובאמת לולא קבלתי עלי אחריות האכרים לא הייתי דובר דבר בהנהגת מקוה ישראל.

ויהי ביום אחמול בשובי מסמעי לחפש אחוות נחלה לקנות* סרתי אל מקוה ישראל לבשר את ה' הירש כי מצאתי נחלה טובה בכפר קאפרוריע, שם עינות מים וגם באר מקוה מי מטר ומערות רבות חצובות בהר ובתים בנוים — והיגד לי כי ה' הירש הלך לעיר. והלכתי לראות את שלום האכרים, כדרכי המיד, ומצאתים זועפים, ואשאל אותם מדוע פניהם רעים, ויספרו לי כי בערב יום השלישי קראם ה' הירש אליו, ויאמר להם: „דעו כי אדמה טובה וכריאה ושיש בה מים אין בארץ הזאת לקנות, אבל יש פה לקנות אדמה שהיא אוכלת את יושביה, ועתה הגידו לי אם אתם חפצים שהמחצה מכס ימותו בלא עהם, הננו לקנות לכם אחוות נחלה“. ויענו אותו: לא אדוננו, אנתנו באנו לאה"ק להאריך ימים עליה, אבל אם לא יש בעבורנו רק אדמה משכלת, הקננו נא בעצה טובה מלפניך מה נעשה כהיום? ויאמר אליהם ה' הירש: „עצתי אמונה כי תשובו כלכם לארץ מולדתכם“. ויענוהו האכרים התמימים והנבהלים מפחדו והדר גאוונו של ה' הירש: „טוב אדוננו, כן נעשה כאשר דברת, אבל תן לנו לכל אחד מאתנו שש מאות פראנק להוצאות דרכנו ולמלא את הנזק שהיה לנו במשך הימים אשר עזבנו עבודתנו בשדה ובבתינו“. ויען אותם ה' הירש כי יכתוב דבריהם לפאריז.

בכוואי אתמול העירה, מצאתי את ה' הירש יושב בחנותו של סי' אברהם מויאל, ועשיתי איע כלא אדע מכל הדברים אשר דבר אל האכרים, וספרתי לו כי הלכתי לכפר קאפרוריע וראיתי את המקום הזה והנה טוב מאד, ומי יתן וירצה הארון לצאת ולראות את הנחלה הזאת. ויקם ה' הירש בחמתו אשר בערה בו בראותו אותי, ויאמר אלי: „הלא תדע כי קצף גדול אני קוצף

(* במסעי זה נלווה אלי רעי הרימ"ם והחמס ר"י הוויטץ. ביום ו' אד"ר לעת ערב יאלנו כוכבים בסוסים מיפו, ונאלנו כחזות הלילה עיפס ומרעידים מהגשמים ללאדוק, שם שכנו על הארץ כבני מלכים עד אור הבקר. משם נסענו ונאלנו אחר מהלך שעה וחצי לכפר קאפרוריע, וישננו שם היום והלילה שאחרי, וביום המחרת לעת ערב שבנו ליפו.

עליך! מה זה הדבר אשר התאוננת על הלחם אשר אני מאכיל במקוה ישראל? אין אני חפץ שיתערבו זרים בעניני, ואני נוזר עליך שמהיום והלאה לא תבוא עוד למקוה ישראל" — ואען את ה' הירש לאמר: "אדוני, בלכתי יום יום למקוה ישראל לא היתה מסרתי לראות את אשר אתה עושה שם ולהביט אחרך, כי אם לראות את שלום האכרים אשר הפקדו על ידי ואשר אני חייב בשמירתם ונושא באחריותם, ואת הדבר הזה אני מצוה ועומד לעשותו כל הימים אשר אני פה והאכרים שהבאתי ישבו במקוה ישראל. ובנוגע אל הלחם הרע והמר אשר התאוננתי עליו, לא מדעת עצמי עשיתי זאת כי אם באשר אמרו לי האכרים שאם עוד ינתן להם לחם כזה יכרחו סמקוה ישראל. ולא האכרים בלבד יתאוננו על הלחם והמאכלים, גם הילדים אשר במקוה ישראל יבכו על קשה יומם, אבל המה כיתומים ואין אב לריב ריבם, לא כן האכרים שהבאתי, המה יש להם על מי להשען, ואנכי לא אתן כי תאונה אליהם רעה חיו".

אחיז החילתי להתוכח עמו על דבר הפחד אשר הפתיר את האכרים לאמר כי פה באה"ק לא נמצא לקנות כי אם ארמה משכלת יושביה, ואסרתי לו: "אדוני, אמת הדבר כי יש איזה מקומות באה"ק אשר משני העובה שרבתה בקרבה זה כאלפים שנה נמצאו שם בצאות ואנמי רפש המעלים צחנה בימי הקיץ, אבל גם המקומות האלה נוכל לקנות. הן ראינו פה כי רבים מאחינו מילידי הארץ קנו להם את הכפר, אמלעכם" בעבור שהארמה שם שמנה ופוריה מאד, ובעבור שיש במסום הזה כצה אשר תעפש מעט את האויר שם קנו להם בעלי הנחלה הזאת מקום מושב בכפר "יהודיה" (רחוק מנחלתם ג' רבעי שעה). וגם אריני יכול לקנות להאכרים שהבאתי אחוות נחלה אצל נחלת היהודים הגו', ומקום לבנות בתים יסנה במקום בריא הסמוך להנחלה. ואולם אם אדוני לא יחפץ לעשות כן, הנה כל הארץ לפני ועוד יש ויש שדות רבות פוריות טובות ובריאות לקנות עבור משפחות למאות ולא נחיה מוכרחים ליעץ אף לאחת מהנה כי ישוכו לארץ מולדתם כאשר יעץ אדוני את האחד עשר אכרים שהבאתי על צוארך למקוה ישראל.

סוף דבר הנני שמח כי יש לאל ידי לבשר היום לאדוני כהן צדק כי

ה' הירש התרצה אלי והבטיחני לשלוח עמי ביום הראשון משבוע הבא את ה' דיגור לראות את הנחלה שמצאתי בכפר קאפרוריע, ואקוה כי הנחלה הזאת תישב בעיניו, ועד מהרה יוכנו ה' לבשר בקהל רב כי חפץ נדיב פלוני הצליח ביריני. ואני מוסר מודעה בזה שאם יבא איש ויאמר שצר לנו המקום בארץ המדושה להתישב עליה, כי האיש הזה איננו דורש שלום אחינו הנתונים בצרה גדולה בא"ר, כי האיש הזה איננו חפץ בתחית אומתנו, כי האיש הזה חפץ כי נתערב ונתבולל בעמים ויהיו ככל הגוים בית ישראל. ואולם האיש הדורש טיב לעמו יראה כמוני היום כי אין טוב לפנינו כי אם לשוב לאט לאט אל אדמת אבותינו ולבנות הרבותיה ולנשוע הנשמות בקרבה. והבא לשהר מסייען אותו".

עד הנה דברי המכתב ששלחתי ביום ט' אדר פארויה ויחד עמו שלחתי פרוסת לחם מלחם מקיה ישראל וכתבתי למעלה על המכסה: כהא לחמא עניאי — שעונין עליו דברים הרבה.

מכל המאורע הזאת לא הודעתני לידירי דורשי שלום ישוב אה"ק: ולהנביר הישיר ולהרמני לא הודעתני כי ידעתני אשר תקצר רוחם בעמלי ולהושיעני בצרתה לי אין לאל ירם, ולהרש"ם — אשר עליו נשענתי ובו בסחתי, לא כתבתי כי ראיתיו כמתעלב ממני לעתות בצרה. אך האזרים הודיעו צערם להרמני. — ואלה דברי המכתב מהרמני כתוב אלי בנידון זה ביום ז' אדר:

מכתבי האחד עשר אנשים מן ז' דנא אשר הניעני בועש"ק העבר כ"ג דנא, הרעישו ופצמו את לבבי, בכתבם אלי את דברי הדירעקטאר אשר דבר להם דכריס כמתלהמים: "ארמ"ה טובה אין בה מים, מקום מיב אינו ארמ"ה טובה, ארמ"ה פוריה, מתים אנשים ובעדואינער שכניהם נזולים וחומסים" ויעצם: "שובו לכם לא"ר, אם חפצים היים אתם", ועוד ועוד דברים כאלה דבר באוני ישרים. וכפה"ג העתיק ותרגם האמור "ארץ אוכלת יושביה, העמלקי והכנעני וכו', ויען לא היה לי מכה"ר שום מכתב בנר"ז, ולא ידעתני באותם הימים מצב האנשים, וממכתביהם הראשונים דמיתי שכבר קנו עבורם ארץ טובה ורחבה כמו כפר דיראן או דוגמתו ארץ שמנה ופוריה, ובהניע

פתאום מכתבם, נהפך תקותי לשכר רוח, ונהפך שבתי לעצב ורוח רפה. עד הניעני ביום שיק לע"ע מכתבי מאהבינו היקרים הרשים והיש"ר, והמה הודיעוני בקצרה מכר"ש, וגם הודיעני הרשים נ"י כי כבר כתב לפאריש להרב צדוק כהן דברים נמרצים, ובקשתי להבא ירוש מיריני היש"ר כי יצוה להעתיק למעני מכתביו הארוכים, כי אנחנו תאבים לדעת מכר"ש אם מעצם הענין ואם למען דעת איך לדבר עם ב"ב העניים והמחכים לישועה. ואם כי נ"א עודני מלא רעיונות שונות בזה, עכ"פ מעט שקטה רוחי בזה. ותמול כתבתי שני מכתבים להרש"מ ולהיש"ר והלימותי להם מכתבם (מכתב האכרים שהעתיקו עבורם) למען ידעו איך נחויך הרבר. וכמעט רציתי לכתוב להרשים כי הסתחיל וכו' ועליו ליסע לפאריש לגמור המצוה עצהו"ש, לולא הקדימני להודיעני במכתבו כי אין שלום בעצמותיו ושותה רפואות. ה' ישלח דברו וירפאהו רפ"ש. ועכ"פ עיני נשואות לרהמי שמים עליהם כי ישלח עורם מקורש ע"י עזר כבודו, אשר מדי זכרי אשמח בזה, כי שלחו ה' לסחיה ועזר להם בעת גרותם ונדודם, כן יראה בנחמתם, וכן אוכה גם אנכי להתבשר בישועת ה' וברכת כבודו וב"ב כי יברכהו ה' ככל משאלות לבבו וכאל"ש ישאל עבורו ירדו הנאמן בבריתו".

ביום י"א אדר"ר (18 פעב.) יצאנו בעגלה אני והגביר ס"י אברהם מויאל *

(* הגביר הנכבד הזה הברתי מלז בואי ליפו, ובדאזתי כי הדיקעקאל היכש בכל עת בואו לעיר יסור אל תמותו ובימו התקרבותי אליו ביומר, ונדעתי כי הוא איש עגמו של ה' היכש והענייני אשר שגבו ממנו יעשה לו ס' מויאל. ויהי בפרוץ הריב ביני ובין היכש בתמותו של ס' מויאל, והיכש החמטא לפני כי ע"כ חתאחר מקנת שדה עבור האכרים כי אין איש ביפו שיכול לסמוך עליו, עינתיו בשפת ספרדית למען ישמע גם ס' מויאל) לאמר: "הלל רבים וגם אחת בועט בס' מויאל, ואני נשען בשוכו של האדון הזה כי הוא יעשה חפץ גם בדבר מקנת שדה". ומפני הצושה עניי (גם הוא בשפת ספרדית): מי יתן וירצה האדון הזה לעסוק בדבר הקינה, כי אין כמהו בזה". ואולם ס' מויאל גם הוא חכם והבין כי הדיקעקאל בעל כרחו ענה אמן אחרי, השתמע ולא לנה להתעסק בזה, והפנתי בו עד מאל עד שהבטיחתי לעשות בקשתי. והרבה ערה, לשוא כמיני, בדבר מקנת שדה.

וה' דיגור הנגן הצרפתי. לעת ערב באנו לראמלא, ונחנו שם שעה אחת. שם פגשתי את ידי"ג הרי"מ פינס הולך ליפו ושמחתי לקראתו (*). בלילה באנו לבית המלון אשר בבאב אל וואר, ולנו שם (**). ויהי בבקר שכרנו לנו חמורים מבעל המלון ורכבנו בס עד כואנו לקאפרוריע כשתי שעות לפני חצות היום. תרנו את השרות וראינו את המעינות וכו' וישר המקום היה בעינינו, וביותר בעיני ה' דיגור כאשר ראה כי במקום הזה אשר בו עינות רבות יוצאים בבקעה ובהר יכולים לטעת שם גנות ופרדסים. משם נסענו לכפר סעדון וראינו בדרך העברה את שרי תבואה מהכפר הזה כי טובות הן עד מאד, ושכנו דרך הכפר אבו שישו (***) ובאנו בשעה החמישית אחר חצות היום לכפר קבאב אשר שם הוחילה הענלה להביאנו ליפו. ה' דיגור וסי' מויאל הללו שבע לפני הדיקעקטאר את אדמת קאפרוריע, והראשון כתב לנדיב פלוני ראפארט ויבאר בו באר היטב מאת כל אשר ראו עיניו בקאפרוריע וסעדון. ובאמרי להדיקעקטאר כי יבקש סאת סי' מויאל כי יעלה לפניו ירושלימה לדבר שם עם ה' ראוד קארטי על אדות מקנת נחלתו בקאפרוריע, ענה אותי כי עד בוא תשובה מפאריו לא ירצה לעשות דבר.

(*) בראותי כי דברי אשר לדבר אל האכרים לא יעשה עוד בלכס אף רוחם כל שהוא, כי הטיבולראות אשר אין טונס זידי, ואירא פן תקלך רוחם בעמלם ויכרמו ממקו", כתבתי לידי"ג הרי"מ בבקשה שיבא ליפו לדבר על לב האכרים כי לא ישונו ממערכות המלחמה פן יהיה לבוז.

(**) בית מלון הזה הוא בפתח העמק אשר בין הכי יהודה ובו יעבור הדקך העולה מיסו לירושלם. — שכן הלינה במקום הזה עלה לי בזוקר, כי נגנבה שם ממני אדמת אשר לקחתי בשאלה ושלמתי מחירה לבעלה ארבעה מאג'די כסף (83, 17 פראנק). בעל המלון, והוא יהודי, נשבע לי שהוא לא גנב אדמתי אשר הנחתי בחדר שישן בו, והאמנתי בשבעתי כי גם אחרים אשר קרם צבית "הכנסת אורחים" הזה המקרה אשר קרני, הסתפקו בע"כ גם הם בשבעות השומרים.

(***) הכפר הזה הוא אחוזת ה' בערגמאן (יהודי שהתגלגל) וההר אשר הכפר בנוי לרגליו נקרא בל"ע "חל-ג'זר", ומלפנים עמדה שם עיר גזר (יהושע י"ג, 10. והרי"ש לאדק)

מה עברו עלי מ"ו ימים בתחלה ממישכה בלי כל מעשה. ואנכי כדרכי הולך וסובב בעיר שואל ודורש לדעת איפוא נמצאו עוד שרות לסכור. והיה כי ארכה לי העת ומחלת לבי מתחלת ממישכה חדכאני עד מאד, הפצרתיו בסי' מויאל ונעתר אלי ושלחני, בלי שאלת פי הדירעקטאר, ביום כ"ה אדר' (7 מאָרץ) את הח' ר"י הורויץ ירושלימה לדבר שם עם בעלי השדות אשר בקאפורויע, לאַדרון*) וחולרה. וכאשר קבלנו תשובה מה' הורויץ כי בעלי השדות יצאו לקראתנו עד לאַדרון, קמנו ביום ב' אדר'ש (11 מאָרץ) ורככנו בחמוריכ, סי' מויאל ומשרתו שאול ואני, ללכת ללאַדרון, ובעברנו דרך סקו' אמר הדירעקטאר לסי' מויאל כי לא יגמור גמר שלם עם אחד מבעלי השדות ויכתוב בספר התנאים תנאי קודם למקנה כי עד שלשים יום לא יכול המוכר לחזור והוא (הירש) יכול לחזור. בערב באנו ללאַדרון ומצאנו שם את ה' הורויץ יוחיל לנו עם הישמעאלי מוסנאָר בעל הנחלה בחולדה. קמנו בבקר ועלינו על ההר לראות את שרידי המבצר העתיק אשר (לפי ההנדה) התבצרו שם המכביים, ואחרי בוא אלינו גם ה' דיגור אשר שלחו הדירעקטאר אחרינו, קמנו והלכנו ובאנו כשלוש שעות לפני בוא השמש לכפר חולדה. סבבנו את השדות וראינו את הבאר מים, את הבתים והרפתים הבנוים שם על נבעה נשאה. ובמעט נמכר המקח בעד השדות (בערך שלשת אלפים רונם) וחבואתיהן משנה הוואת. ובעד הבתים והרפתים ושלשה וחמשים בקר, פרות וסוסים. אבל הישמטנו עצמנו סמיר המסנה כאשר שמענו מבעל הנחלה כי האדמה אשר מחוץ לחומת הבתים איננה שלו, כי ראינו אשר הבתים הבנוים לא יספיקו לאחת עשרה משפחות, ואיפוא יבנו הבתים, ואיה המקום לנן ירק לכל משפחה. וגם בעל הנחלה חזר בו כאשר שמע מסי' מויאל את התנאי של הדירעקטאר שעד שלשים יום יכול לחזור. — מחולדה הלכנו לסעדון, ולנו שם. כלילה דבר סי' מויאל עם הפאלאחים כי ימכרו לו מארטהם כשני אלפים רונם, והיה יכול לגמור עמהם במקח השוה לפי המקום והזמן, אבל באשר יש לסי' מויאל חלק ונחלה בהכפר הזה, אמר לי כי לא

(*) י"ח כי במקום הזה עמדה לפני עיר "מודיעים".

יחפץ להשתדל בהקניה הזאת לכל יחסרהו הדירעקטאר כי טובת עצמו דורש. ביום המחרת שבו ה' דינור וה' הורויץ ללאדרון, וסי' מייאל ומשרתו ואני הלכנו לקאפרוריע. בכיואנו שמה לא מצאנו את דאוד קארמי בעל הנחלה. ושלחנו אליו עליה ירושלימה להגיר לו כי נחיל לו פה עד יום המחרת בערב. ויהי ביום ד' אדר"ש לעת הערב בא דאוד קארמי ובנו שוכרי ועמם עוד איש נוצרי ואיש יהודי ושמו יצחק אריאל מירושלם. וכראות סי' מייאל את שני האנשים הנוכרים לאחרונה אמר אלי: מראש אראה כי גם מפה נצא בידים רפניות, כי לא לחנם הביא קארמי עמו את האנשים האלה הידועים לי לאנשי תוים והמה יחזקו את לבו לעמוד על דעתו ברבר כסף מחיר נחלתו למען ישמן חלקם גם הם. ישכנו לארץ והובאו לפני היושבים מקטרת-מים (ארגילע) כמנהג המרינה וסי' מייאל החל לדבר עם בעל הנחלה אדות מקנת נחלתו. ונבהלנו משמוע את המחיר הגדול אשר יבסש בעד נחלתו. ואחר משא ומתן כל אותו הלילה ויום המחרת עד אחר חצות הנענו קרוב לידי נמר הסכנה של השדות, הבתים והרפתים ובהמית נסות במספר מאה ועשרים. ויהי בשמוע קארמי מפי סי' מייאל כי הפצו לאסור אותו כי עד שלשים יום הוא לא יכול לחזור ואנחנו נוכל לחזור (כתנאי שצוה אותנו הדירעקטאר להתנות), ענה קארמי אותו לאמר: למה תעמיד על המקח בשעה שאין לך דמים ורשות לקנות? השרם ידעתי כי לא אתה כי אם פלוני הוא הקונה? — הרברים האלה פגעו ונגעו בכבודו וכברו של סי' מייאל ויקם בחרי אף ואני אחריו ורככנו על חסרינו ובאנו לעת הערב ללאדרון. את ה' דינור לא מצאנו עוד שם כי נלאה מהוחיל לנו ושב ליפו, וה' הורויץ ספר לנו כי הלך עם דינור לראות את השדות העומדות להמכר בלאדרון ואת השדות בכפר ביר מעיון (רחוק מלאדרון כמהלך שתי שעות) וישרו בעיניו. — בלילה ההוא שלחנו את ה' הורויץ ירושלימה לדבר שם עם ה' באטאמא בעל הנחלה בלאדרון ליעדיוס אשר הוא ואנחנו נבוא ללאדרון לדבר אדות מקנת נחלתו, ואנחנו קמנו בבקר (ו' אדר"ש) לשוב ליפו. לעת הערב באנו למקו' ויספר סי' מייאל להדירעקטאר את תוצאת מסענו במשך הששה ימים שהיינו בדרך.

ביום השבת פ' וזכור (ח' אדריש) באו אלי האכרים לשמוע ממני בשורה טובה אשר לראכון רוחי ורוחם לא מצאוה בפי, ויספרו לי את ענים ואת מצוקת רוחם, והאחרון הכביד כי ביום אתמול נתן הדירעקטאר לאחד מהם אשר הוא חרש עץ ועושה עמו במלאכה הזאת, מאה ועשרים פראנק לשלוח לאשתו לחג הפסח, ולהם לא נתן מאומה, ומה יאמרו נשותיהם כאשר אשת פלוני תסכל מאישה שהלך עמהם יחד כסף לחג הפסח, והן לא תקבלנה מאומה? ויריבו אתי בחוסה לאמר כי חססם עלי, כי אנכי צויתי אותם שלא יבקשו כסף מהדירעקטאר (*). ואפן אל האחד אשר אמרו עליו חבריו כי הוא שאל מהדירעקטאר וגם קבל ממנו כסף, ושאלתי אם אמת הדבר שהדירעקטאר מלא שאלתו ויתן לו 120 פראנק? ויתן ידו בחקן ויוציא כיסו ויראני כי רק מאה פראנק נתן לו. הרבר הזה כסני בכלמה ולא יכולתי לשאת עיני מול הירושלמים ואנשי יפו אשר היו בבית. אנכי תמיד התפארתי בהאנשים אשר הבאתי כי במקו"י יגורו ותרו"ג מצות ישמרו, וכי הם מנינים על הבתים שם שלא ישרפו כי עתה נשמע שם דברי תורה בלסדרם יחד בשוכם בערב מעבורתם הקשה בשרה שיעור תנ"ך משנה ועין יעקב — ועתה בא זה ושפך על פני קיתון של רותחין בהראותו לעיני כל כינושא כסף ביום השבת בחיקו, ולא יתבושש! (**)

(*) כן הדבר. ומפני מעשה שהיה יעלמים לכלי דרוש דמים ממנו: הפעם ילחמי יחד עם ידידי הח' ש' שטאמפער למקו"י, ובדברי עם הדירעקטאר על אדות האכרים אמר אלי כי הוא כוחב בכפר ימי עבודתם ובזלזלם ממקו"י ילם להם שכר עבודתם. ולמען חזק את לב האכרים הלכתי וספרתי להם את דברי הדירעקטאר, ואמרתי להם כי לא יבקשו ממנו כסף ויוחילו עד שתבוא שעת רצון לפניו. אך העניים האלה שלא ראו זה זמן רב זורת מפצע לא ידעו לכיין את השעה ובלו לפני הדירעקטאר בבקשה שיתן להם כסף בשכר עבודתם, ועינם כי היום כריסיהו לא שוין!

(**) האיש הזה בהיותו בכפר דיראן יחד עם החופרים לדעת את עומק פמים סב, אמר אליו ה' דיגור ביום השבת כי ילך ויסבב השדות מדיראן לראות הטובות הן, ויענהו כי אסור לו ללאת מחוץ לחום ביום השבת, ויהי בלחד הימים ולנכי יושב עם הדירעקטאר

ובארץ ישראל. והאיש נבהל כי הכיר את חמאו, ויתחמא לפני לאמר: זאת
הסבות לנו כל אלה. ואשמנו בראשך! לא לארץ ישראל הביאותנו, כי אם
למקום אשר אין שם יראת אלקים לעינינו, מקום אשר יום יום אנו רואים
מעשים אשר לא יעשו גם בארץ מולדתנו, ובהתערבנו בין אנשים באלה
למרנו ממעשיהם! ואיש אחר מהאברים קם לקים דברי חברו, לאמר: זה
שבועית אחרים אשר פערערו הסנדלר שהוא הזון במקווי הלך לירושלם,
ואמרתי בלבי בלי ספק יצוה הדירעקטאר, שיודע בי כי חזן אני, כי אהיה
אנכי שליח צבור ביום השבת ההוא. ונדרתי שינה מעיני כל השבוע ללמד
סריאת התורה בטעמיה. ויהי ביום השבת ויקרא הדירעקטאר לאזולאי אשר
זה רגע ירד מעל הסוס אשר רכב עליו ויצו אותו להוציא רבים ידי חובתם
בתפלה וקריאת התורה! — הירושלמים ששמעו אתי יחד את המעשה הזה,
ראו כי פג לבי מהאמין בהמספר להיר, וישחקו עלי, ויספרו לי כהנה וכהנה
דברים אשר הצלנה אוני השומע כי כזאת יעשו בני ישראל בארץ ישראל!
ביום ט' אדר"ש (18 מארץ) בבקר יצאתי ברחוב העיר ופנעתי את
ה' הורוויץ וכירו מכתב מבאטאטא אשר בו כתוב המחיר אשר הוא יבקש
בעד שדהו בכפר לאררון. ויאמר אלי ה' הורוויץ: הנה ראיתי את הדירעקט-
טאר הירש עולה אל בית סי' אברהם מייאל. ונלך יחד אל בית סי' מייאל,
ומצאתי שם את האיש אשר אנכי מבקש להעיר אונו על הקנאה אשר הטיל
בין האברים בתתו לאחד מהם כסף ולהאחרים לא נתן. בראשונה דברנו על

וה' לעהמאן בן אחותו של ה' געטטער שגא להשחטת על קבר דודו, אמר אלי הדירעקטאר:
אמת הדבר כי האגשים שהבאת הם עובדי אדמה, אבל לא יוכלו להחישב בחיך הזאת כי
מלכד שהם רכי לב ויפחדו מהעבדים, הגם מחזיקים בנושנות שלא יתקמו בהם בשבתם
בשדה. הן צהיות פלוני בדירלאן אמר כי אסור לו ללכת ביום השבת מחין לשתי מאות
אמות, ומה יעשה כי יגנוב איש את פרתו בשבת. האם לא ירדוף אחר הגנב יותר משתי מאות
אמות? ועניתי אותו: תחוס שבת הוא שני אלפים, ולא שתי מאות, אמות, ובמושבם ישב
עממם אחד היודע להורות עפ"י התורה, והוא יורם מה לעשות אם יגנוב איש פרה מהם
ביום השבת. וכי בשבת ישראל על האדמה הזאת לא שמרו את השבת, אז לא היו אז גנבים?

אדות המחיר הגדול אשר יבקש באמאטא בעד שרהו. ויאמר אלי הדירעקטאר כי עצתו היא אשר האכרים ישובו לארץ מולדתם, והוא יתן להם תעורה כי עמדו בנסיון ונמצאו מוכשרים לעבודת האדמה. והיה כי יקנה להם אחוזת שדה יקרא אותם שיעלו לאהיק, אבל אם ישארו פה לא יכול לקנות אחווה להם כי אם ביוקר גדול וזה לא יעשה, כי כבודו יקר בעיניו מאד. ואנכי, אשר הבנתי עד היכן העצה העמוקה הזאת מנעת, לא עניתי לו מאומה על עצתו, והסתתי אותו לדבר אחר, ואמרתי לו (בלשון ספרדית למען ישמע ס' מויאל וגם ה' הורוויץ מכין בה מעט) כי לא טוב הדבר אשר עשה בתתו לאחד האכרים מאה פראנק לשלוח לביתו, ובקשת חבריו שבה רסם מלפניו. ויצמדק הדירעקטאר לאמר כי האישי אשר נתן לו כסף הוא חרש עץ ומלאכתו אשר הוא עושה אתו שוה יותר מאכילתו, לא כן חבריו. ואען אותו לאמר: האכרים האלה הובאו למקו"י לעמוד בנסיון אם מוכשרים המה לעבודת אדמה וללמדם נסיעת אלנות וזריעת ירקות, ולא לעשות אתך מלאכה בתרושת עץ וכדומה, ולא תוכל לבכר את החרש עץ העושה מלאכה בבית על פני חבריו העובדים עבודה קשה בשרהי. — דברי אלה כמו פני הדירעקטאר בבשת, כי גם ס' מויאל מלא את דברי. באחרונה הבטיחני הדירעקטאר כי יכתוב לנדיב פלוני כי טוב ונכון שישלח מתת כסף לנשי האכרים לצרכי חג הפסח. ועל הטוב יזכר שם הדירעקטאר הירש כי מלא הבטחתו, ולפני חג הפסח קבל הרשים מפאריו שני אלפים פראנק לשלחם לנשי האכרים.

בעת ההיא היו לי אחים לצרתי ביפו. ירייג הרימ"ם נשאר ביפו בדבר ענין אחר הנוגע לישוא"י אשר הוא יחד עם רעי הרימ"ם עוסק בו. ונועצנו יחד מה לעשות איך להנצל מהפח אשר נוקשתי ונלכרתי בו אני והאכרים התמימים. ויעצני ירייג הרימ"ם להציע לפני הדירעקטאר שיקנה את הכפר ארטיפ והוא (הרימ"ם) ישתדל שבעלו לא ירבה במחירו. ואומר אליו כי כבר דברתי פעמים רבות עם הדירעקטאר אדות ארטיפ, וענני כי המקום הזה לא ירצה גם לראותו, על כי היהודי בעל ארטיפ קנה את הנחלה הזאת על מנת שירוויח בה הרבה במכרו אותה לחלקים בדמים יקרים לאלה שיעפילו

לעלות לאהיק*). האמנם כי שאלתי את הדירעקטאר: וכי בשביל שחטא האיש הזה בכחשבה נכנע אנחנו טוב מאתנו? האיש הזה ימכור עתה את נחלתו במחיר שנתן הוא בערה, ואולי עוד יוויל לנו אחרי שנוכח לדעת כי אין קונה וולחנוי. אבל הדירעקטאר הוא באחת, ארטוף נבזה בעיניו, ומי ישיבנו? ויאמר אלי הרימ"פ: הבה עצה כי יצא הדירעקטאר לראות את ארטוף, והיה בראותו את המקום הזה כי טוב הוא, ובזול, ומקום אחר גם רע ממנו לא ימצא במקח זול כזה, אולי יתעשת ויתרצה לסנות את ארטוף. ויעצתי אני לקרוא לפני הדירעקטאר את ארטוף בשם "מארמוס" (ירמית?) הנחרב ונחשב גם הוא על נחלת ארטוף. והי ביום י'ב ארזיש יצאתי למקווי וספרתי להדירעקטאר כי כפר מארמוס עומד להסכר בזול, וחליתי פניו כי יצא הוא עמי לראות את המקום הזה. ויענני את תשובתו הסטערופיפית כי עבודתו התמידית לא תתנהו בלע רוקו, ולא יכול לצאת עמי. ויעתר לי לשלוח אתי למחר את בנשמעול עוזרו לצאת לראות את מארמוס.

ביום תענית אסתר (22 מארץ) בבקר יצאנו, אני, בענשמעול ודיגור, בענלה ובאנו כחצות היום ללארדון. משם רכבנו בסוסים ובאנו דרך צרעה מהלך שתי שעות לכפר ארטוף. וראינו את השדות אדמת מישור בין הרים טובה לזרע חטים שעורים וכו'. בערך 4600 דונס, מהם 80 דונים נטועים שם עצי זית ורמונים וכו'. על הגבעה ששם עומד הכפר יש חצר אחת ובה שלשה בתים בנוים מחדש ורפת בקר, הכל מאבני גזית מססד ועד הכפה, שתי בורות מלאות מי סטר ובור גדול לאוצר תבואה. מחוץ להחצר רפת בקר גדולה. קירותיה מאבני גזית ותקרה של עץ, ובורות הרבה חצובות

(* המקום הזה קנהו צעה העברה ל' יחזק יעקב סוסר מיחולסלס במחיר 5 פד. כל דונס, במנאי שכל מה שיקח יותר ממחשה פלחק יחלק עם המוכר. ויתן לבעל הנחלה שמונת אלפים פלחק לחחלת פלעון ואח המותר החמי"ב לשלם לו במדש אקטאבער 88, ואם לא שלם במועד הזה אכדו מעותיו, ורי"ס זה בהיותו צהול על ממונו חבל סמבולות שוטט להגות את גדיצי עם ה' להשיג מהם) כסף לשלם להמוכר, ולא עלמה בידו, וגרם חלול השם ומק גדול לישוא".

בסלע ההר ואם יתוקן המיח בהן תהיינה למטה מי מטר ואוצרות יין ושמן. בית הבר לדרוך הזתים להוציא מהן שמנם. בשפולי הנבעה מעין מים חיים נוזלים מההר ויפסקו בסוף הקיץ. למטה בתיך הנחל רחוק מהכפר מהלך שלישי שעה באר מים חיים אשר לא יזוב מיסיו לעולם. על פני הנבעה ששם הכפר ועל הנבעה מנורה שישם היה הכפר מארמוט, נטושות אבני גזית מבנינים עתיקים לבנות בהן ער מאתים בתים. ההרים הסוככים את הנחלה הזאת מכוסים במרעה לבהמות ועצים לשרפה. — ויהי כביא השמש הלכנו דרך אשתאול מהלך שעה ורבע ובאנו לכאב אל וואר שהוא על דרך המלך ומשם הלכנו ללאררון ששם עמדה ענלתנו. סרנו אל בית המלון, ואהרי קריאת המגלה בהסתר פנים*) אכלתי מעט לפסוק התענית והחילותי לדבר עם בני לוי אדות ארמוף, ויאמרו אלי שניהם: אמנם טובה הנחלה הזאת, אבל מדרך המלך ער ארמוף אין דרך לעבור בענלה. וה' דיגור הוסיף מריליה, כי אם יתכונן המושב בארמוף לא יוכל הוא להיות המפקח והמלמד עבודת האדמה בשני המישובות, במושב ראשון לציון ובמושב ארמוף, כי לא קרוב זה אל זה. ואנכי לא רציתי לנעת בכבודו, לאמר לו כי בהמושב אשר יתישבו האכרים שהכאתי לא יצטרכו אליו כי יודעים לעבוד את האדמה כמוהו ואולי עוד יותר ממנו — ויהי בבקר קמתי והתפללתי ושניתי קריאת המגלה בעוד חברי ישנים, ואחר שקמו גם הם סמטתם שאלתים אם תפצים לעלות על הנבעה לראות את שרירי המכצר העתיק, את השדות ואת המעינות. ויען אותי ה' דיגור כי הראיה היא לו למותר כי כבר ראה את הכל בהיותו פה עם ה' הורוויץ. וה' בענשמעול אמר בשפת חלקות כי לא הראיה היום גם הראיה של אתמול ושל מחר היא רק למותר — «מה בצע לנו בהתכוננות מושבות לבני» בארץ הנשמה הזאת?» וכראות ה' דיגור כי אחפוץ מאד שנצא לראות, בסל רצונו מפני רצוני, ועלינו שלשתנו על ראש הנבעה. בעמדנו על הנבעה אמרתי לה' בענשמעול: «שא נא עיניך וראה, שם סגד

(* שאלתי את בענשמעול אם אולי יאהו ידי מוצחו בקריאת המגלה, ויעניי כמשחק כי יודע מכבר הימים את המעשה המסופר בהמגלה.

בכפר אמאום (עימאום) במרחק רבע שעה בנוים בתים לחלפיות בתכנית בנין האוראפי. הידעה כי הבתים האלה בנתה אשה נוצרית מצרפת למקום מקלט נזירות ולבית חולים, והוציאה הין רב על מקום הבתים הסמוך לבית תפלה מהנוצרים שחרב עתה, ואין קצה להכסף אשר הוציאה על בנין הבתים — כל זאת עשתה אישה נוצרית צרפתית בהוקירה את דתה ואמונתה, את מיסדיה ולוחמי מלחמותיה — ואנחנו בני ישראל, מדוע לא נלמד מהמחוקנים שבהם להוקיר את המסימות אשר יזכירונו את הימים אשר בס' ישראל יתעאר? התדע אדוני כי המקום הזה אשר הנלינו עומדות בו, הוא המקום אשר בו התכצרו המכביים, נבורי ישראל ומושיעיהם בעת צרה? מי יתן ויראו עיני במקום הזה מושב בני ישראל אשר יזכר לדור אחרון את מלחמת ה', מלחמה מוסרית, אשר לחמנו גם אנחנו בעד עמנו וערי אלקינו! — דברי אלה אשר 'צאו מפי בקול עצב העירו אך שחוק על שפתי בענשמעול, והייתי בעיניו כמשוגע מסראה עיני — לא כן הייתי בעיני ה' דיגור הנוצרי!

ירדנו מהנבעה וסבבנו מעט השדות, ואחרי כן עלינו בעגלה והלכנו לדרכנו לשוב ליפו. ויהי בעברנו דרך כפר קבאב וראינו על שםאלנו את הכפר אבו שושו ואת תל גור, אמרתי לבענשמעול: 'השמעת גם אתה כי פרידלענדער ראש המיסיאן הבריטאנית בירושלם, הפך לקנות את אבו שושו במחיר 280,000 פראנק להושיב שם את המאתים איש מכניי אשר לכדם ברשתו להעבירם במסורת ברית הנוצרית? ואנחנו, מה אנו עושים?! ויען זותי בענשמעול: 'אם בני המיסיאן הכו בשנעון, נשתנע גם אנו?' ואמרתי לו: 'ראה נא אדוני, מה נשתנו אנחנו מכל אומה ולשון! יושבי הרי השך (מונשענדרו), השליכו נפשם בעד ארץ מולדתם, ארץ הרים רויס מגדלים בצלים ושעורים, — ואנחנו בני ישראל, לא תיקר בעינינו הארץ שהיא עוד היום ארץ זבת חלב ודבש, הארץ אשר אבותינו שפכו עליה דמיהם כמים — בארץ חמדה הזאת אנו ממאסים!' ויען אותי כנשמעול: 'אם בעבור דמי אבותינו שנשפכו כמים בארץ הזאת חובה עלינו להשתרל לשוב להאחו בה, הלא תרבך החובה הזאת על הנוצרים ביותר, שהמה, אחרי אבותינו, דשגו את עפר הארץ הזאת בדמם והלכס בימי מסעי הצלב — אין ארץ לישראל!

ישראל חדל להיות לאום! ולוא אותי ישאלו באיזה ארץ אבחר להיות בה לאזרה, ואמרתי — לא כאשר האמר אתה: בפאלעסטינא — בארץ צרפת בחרה נפשי! באהבתי אותה, ולא אחרת, אחרף נפשי ביום תקראני ללחום את מלחמותיה! . . . *) הדברים האלה אשר שמעו אזני ספי איש אשר יכונה בשם ישראל, אשר גדלתהו בפאריו חברת חברים כל ישראל, ויאכל לשבעה מלחם „מקוה ישראל” — העכירוני ועצבו את רוחי עד כאר. עיני היו סקור דמעה, והלכתי הלוך ובכה עד בואנו למקוה ישראל בשעה השלישית אחר הצהרים. שם עמדה העגלה ודינור ובנשמעול ידרו מכנה לבוא לפני הדירעקטאר לספר לו את אשר ראו עיניהם. ואנכי חליתי פני דינור כי יחטאני לפני הדירעקטאר כי לא אוכל היום לבוא לפניו כי ראשי עלי למשא ולבי עלי דוי.

*) כדברים האלה, כפי שספר לי ולאחרים ה' קריגעער המזכיר של הפחה בירושלם, מפורש יאלו בקדושה ובטהרה מפי הירש הדירעקטאר ממקוה ישראל בקץ העבר בדברו עם הפחה על אדות היהודים שהעפילו לעלות לאה"ק. ה' הירש אמר אל הפחה, וה' קריגעער יושב לפניו, כי המעפילים האלה חלומות יחזון לזמן בפאלעסטינא רעפובליק יהודית. „אבל לשמחתי לא נמלאו בקרב ישראל רבים אשר ביחס הסתהרה. היהודים בלרפת דוח אחרת אחס. ואני לעמתי הנני לרפתי יותר מיהודי!” ה' קריגעער כשמעו הדברים האלה מפי הירש, אמר אליו: הסכלת היום לחת חרב ביד הפחה להרע לישראל!” וכן היה: מהיום הוא חזקה פקודת הפחה לבלי לתת ליהודים הבאים מרוסיא ורומאניה לעלות היבשה ציפו אף כי היה בידם פאס פארט כנהוג. ועל פי הודעת הפחה להממשלה בקאסאטאנטינאפול חזקה הגזרה מבית המלכות על הפחה בעכו וביירוט לשמור במשמרת למשמרת כי לא יתגבדו היהודים מרוסיא ורומאניה לעלות היבשה בחיפא ועכו וביירוט. עד שהתעורר הקומוול רוסי אשר בירושלם ושלח מחאה לאמר: מה נשמנו יהודי רוסיא מיהודי לרפת ובריטאניה וכי, והתבטלה הגזרה שלשה ימים לפני צואי ליפו, והרשות נחנה לתת ליהודי רוסיא ורומאניה אשר בהפאספארט שלהם לא נזכר כי גולים (עמיגרנטים) המה, לעלות היבשה ציפו. — בסוף חדש חמזו שמועה רעה שמעתי מיפוי כיבאז באייה אחת כק' יהודים ולא נחמום לעלות היבשה ציפו מפני שלא היה בידם גס עיסקערע טורקית. וכפי השערתי היה זהעבר שבאז הרבה בנת אחת.

באתי העירה, ובלכתי לבית ר' הירש הכהן לאכול לחם, שמעתי קול רנה ושמחה כרת היום מבית ר' חיים שמערלינג. סרתי אל הבית הזה ובפחוזי את הדלת הריעו כלם לפראתי. ולא יכולתי לעמוד במקום ששמחים ועלזים יושבים, במקום אשר ישמחו המזכירים את ישועת ישראל ומפלת המן הרשע — בראותי כהיום כי אנשים מבני ישראל צוררים הם לנו כהמן בשעתו, כי נמכרנו אנו וארצנו בידם להשמיר להרוג ולאבד כל הגש רתי ולאומי מקרב ישראל! . . . מהרתי לצאת מבית ר' חיים שמערלינג לכלי העריב בעצבי ורגזי את שמחת רעי וירידי, וזכרתי כי היום הוא יום הולדתי, והלכתי לבית המטעלעגראף לשלוח ברכת היום לבני ביתי במאינץ. וכה אמרתי בלכתי: מה נשתנה יום פורים בשנה זו סכל השנים? שבכל שנה, משנה שמחה בבתי כהיום: רעיתי וילדי יערבו שמחה בשמחה, שמחת פורים בשמחת יום הולדתי — והשנה הזאת ביום מלאות לי שבע וארבעים שנה, משנה שברון בביתי! משבר רוח ילילו על אביהם אשר נרד הלך מהם, ואנחה שוברת כל גופם על שבר בביתם כי אין! . . הזכרון המר הזה הוסיף לי יגון על יגוני, ובבואי אל בית ר' הירש הכהן לא יכולתי לאכול את אשר שמו לפני, וישבתי בתענית עד הלילה. לעת ערב באו אלי ידידי ורעי שמחים וטובי לב ביין, ורגזו ורקדו להפיג יגוני ועצבוני, ולא יכלו. וירד ידידי הרי"ם פינס לפני התיבה לקבל שבת, ובקול הוצב להבות אש קרא: התנערי — התעוררי — לא תבושי — והיו למשסה שאסוף! אבל הקול הזה בהדר, תחת רוח תקוה ואומץ, עורר בי הגשי בכי. ולא יכולתי להתאפק ויצאתי החצרה למחות דמעה מעל פני. — ליל שבת ויומו עבר עלי במצב מעציב אשר הפיג את היין גם מרעי וירידי וישבו עמי על השלחן לאכול כאשר אבליים ינחמו. ביום הראשון, בשוב רוחי אלי מעט, אמרנו אני ורעי הרימ"ם ורמ"ך לעשות את היום הזה יום משתה ושמחה, כמנהג ירושלם, ומי שלא שמח בשמחת פורים ביום הששי ישמח ביום הזה. לעת הערב ישבנו על השלחן לאכול והסבנו את לבנו ביין, והח' ר"ל הורוץ, יודע נגן ורקוד, הגדיל השמחה במנגינותיו, רקודיו והלצותיו עד חצות הלילה.

ביום המחרת (טו"ב אדר"ש — 26 מארץ) הלכנו, אני ורעי הרימ"ם

למקו". כראות הדירעקטאר אותי שאלני: מדוע אחרת עד כה לבוא להגיד לי את אשר ראו עיניך בארץ? כלומר: לא במארמיט, כאשר אמרתי לו בסרם לכתני שמה. ואמרתי לו: האם עוד לא ספרו לך ה' דיגור ובנשמעול את אשר ראינו בארץ? ויען איתי: כו הללו לפני את המקום הזה, וידעתי כי בעלו ימכרוהו לי בזול מאד, בשלשים אלף פראנס. אבל כאשר אמרו לי כי לא נוכל לבוא לארץ בענגלה, לא אוכל לקנותו עד שילכו האכרים שהבאת ויראו את המקום ואת הדרך ילכו בו, ואם יטב בעיניהם אילי אקנהו למו. ואומר אל הדירעקטאר: הלא עד כאב אל וואר הילכים בדרך המלך בענגלה, ומשם עד ארץ מהלך שעה ורכט, ובדרך המצרה היה רק דרך עשרים מנוטים צריך תיקון אשר הוצאתיו לא תעלינה יותר מחמשת אלפים פראנק, ואם נוסף הכסף הוה על כסף המסנה הריה עוד הקניה בזול מאד, ובכל מקום אשר תגנה שדה צריך הדרך תיקון לבוא לשם בענגלה כי אם כל הודכים באה"ק אינם מסוכנים עור אבל אינם מתוקנים עד היום. ואך אם תרצה לקנות שדה במקום שאין הדרך צריך תיקון, קנה נא השדה מכאמטא בכפר לאדרון שהוא על דרך המלך, וישמח לבי גם אני שכוננו ידינו המושב הראשון במסים שעמדו בו רגלי אבותינו המכבדים. ויען אותי הדירעקטאר מסקיה ישראל: הזכרון העתיק הוה אינו שוה בעיני אפילו פרוטה אחת, ובשבילו לא אשלם בעד האדמה בלאדרון 20 פראנס כל דונם, כאשר באמטא מבקש — את הדבר הזה לא אעשה, כבודי יקר בעיני למאד! וגם את ארץ לא אקנה עד שיראו האכרים שהבאת את המקום וישר בעיניהם. כראותי כי לשוא אשחית את דברי, אמרתי אליו: «שוב הדבר, ובלילה הבא אבוא עם ענגלה ואקח עמי שנים מהאכרים ונסעה ונלכה יחד לראות את ארץ».

ויהי כהצות הלילה באתי אני ורעי הרימ"ם בענגלה למקו לקחת אתנו שנים מהאכרים. ויאמרו אלי האכרים: לא רק שנים מאחנו, כי אם כלנו יחד, אמר אלינו הדירעקטאר, נדך עמך לראות את ארץ. גם אמר אלינו שאין דרך לבוא שם בענגלה, ואם ארץ לא יטב בעינינו יקנה לנו אחוזה אחרת טובה מארץ. כשמעי הדברים האלה, אמרתי לרעי הרימ"ם: אך לשוא ניגע בחנו ריחוד הזה! ההנך שומע את דברי האכרים הפתאים המאמינים עוד

בהבטחת הדירעקטארי? ואחרי כי כבר שלמתי שכר העגלה, לקחתי תשעה מהאכרים* ובאנו כשתי שעות אחר עלות השמש לבאב אל וואר. משם רכבנו, אני ורעי, בסוסי, והאכרים הלכו ברגליהם לבוא לארטוף. בעודנו בדרך שמעתי מאחורי את האכרים מתלוננים על הדרך שאינו מתוק, והחרשתי עד בואנו לארטוף. בהחילונו לסכב את שרי תבואה, עמרו שנים מהם ולא אבו ללכת הלאה, ויאמרו אל רעיהם: "נשובה ונלכה מזה. לא זאת המנוחה ולא זאת הנחלה אשר באנו לנחול באה"ק!" ודברתי על לבם כי לא ימהרו ויהליטו עד אשר סכבנו כל השרות וראינו את הכפר וכל את אשר בו ולו. אכן לשוא ינעתי ברכבי בכוסי משך ארבע שעות, כי כל אשר הוסיפו לראות את המקום הזה הוסיפו למסהו. ויאמר איש אל אחיו: המעט לבריל כי העלנו מארץ זבת חלב ודבש (!) להמיתנו בעבודה קשה ומאכלים קשים ורעים במקוה ישראל, כי ישתרר עלינו גם ישתרר ויכפה עלינו ההרים הרמים האלה לאמר: אם תקבלו את ארטוף, מוטב, ואם לאו פה תהיה קבורתכם! — והוספתי לתת להשכויים האלה בינה לראות את הנולד, אבל כל דברי ודברי רעי אליהם הועילו כמדבר אל העצים ואל האכנים. ובאחרונה ענו אותנו: הלא הדירעקטאר הבטיחנו לתת לנו בעוד י"ד ימים אחוות נחלה טובה, ולמה לנו ארטוף? — לעת ערב שבנו לבאב אל וואר, גם שם דברתי רכות וקשות (כי מרה נפשי עד מאד) על לב האנשים כי לא ימאסו בארץ חסדה, והמה, מקוצר רוח ומעבודה קשה צפן לבם מהשכיל ויאמרו לי פה אחד: לא נעלה לארטוף! ואחד מהם אמר אלי בתומי: "איכה נשב בארטוף הרחוק מירושלם ומיפו כשש שעות, ואם ימות עלינו מת איפוא נקברהו?" ועניתיו אותו בשחוק מכאב לב: "את מתך תקבור בארטוף, בין צרעה ובין אשהאול בקבר מנוח אבי שמשון!"

באור ליום י"ט אדר'ש (28 מארץ) כחצות הלילה שבתי ליפוי. על משכבי בלילה ועצמותי שבורות משלטול הדרך ונפשי מרה משיחת היום.

(* זה שמלל את השבת לחספתי לקחתי עמי, וחמד מהם התמלס ולא יכול ללכת.

חשבתי והתבוננתי על מצבי וראיתי כי כל יגיעתי עד כה היה לריק ועמלי עור תהיה לבהלה, והסכמתי בדעתי לשוב לביתי במאינץ. והי בכקר יצאתי ברחוב העיר וספרתי לסי אברהם מויאל את אשר עשה לי ה' הירש בהניאו את לב האכרים מבחור בארטוף. ואמרתי לו: אחרי כי אין מקום אחר טוב ובזול כחפץ הדירעקטאר, למה אתמהמה עוד פה? ויאמר אלי סי מויאל אל נא תלך סאתנו כשרם כלית מעשך. הן דברתי עם טיאן אדות נחלתו בכפר דיראן, ומתיך רבריו לסדתי שאם יתנו לו ששים אלף פראנק בעד כל נחלתו ימכור אותה, ויתחייב א"ע למצוא מים בריראן, ואם לאו בטל המקח. ולדעתי, הוסיף סי מויאל לאמר, יקנה הדירעקטאר את דיראן כלו אף כי אינו צריך רק לרבע סמנו. מפני כי דיראן אינו רחוק הרבה מיפו וכמקו", ועוד טעם שני, כי בקנותו דיראן בערך 7 פראנק כל דונם יתמלא הפצו האדיר להוכיח לפלוני שנוא נפשו אשר יאמר כי שלם בעד סקום פלוני 76, 14 פר. כל דונם, כי הוא (הירש) צדיק סמנו, כי קנה גם הוא שרה סמוך ליפו ושלם רק 7 פראנק בעד כל דונם. כשמעי הרברים האלה יצאתי למקווי ובשרתי את הדירעקטאר את הבשורה הזאת, והבטיחנו כי בבואו ביום ו' (כ"א אדר"ש) לעיר ידבר עם סי מויאל על אדות דיראן (*). ובכל זאת הסכמתי לשוב לביתי לא זזה ממסומה. וכתבתי ביום ההוא להרש"מ, הרמנ"י והנביר הישר"ר כי החלטתי לשוב לביתי, והליתי פניהם כי יטהרו לשלוח לי מאה וחמשים שקל הדרושים לי לשלם פה לנושי ולהוצאות הדרך.

(* בדברי עמו קרא בלוגי המכתב שקבל מנדיב פלוני, ובו שואל לדעת כמה כסף נלך להושבת כל אחד מהאכרים על האדמה אשר נתן לנו. ויאמר אלי כי חשב ומנא אשר ארבעה אלפים פלאנק יספיק. ואמרתי כי לפי חשבוני לא יספיקו למקנה אדמה, בהמות, ציץ צמים וחייה וכו' אף ששת אלפים פלאנק. ומלבד הכסף הנלך לדברים הנז' נדרש עוד כסף לבנין ביהכ"ס, בית עזילה, ח"ה והכפקה לשו"ב ומורה צננה הראשונה. ועין אחי הדירעקטאר כי הכסף הדרוש על הצניוים לדברים שנקדושה יתנו הנדיבים בל"ר כי קדושה הם, ומלאכת שו"ב ילמוד אחד האכרים. ואמרתי לו כי לדעתי לא יהיה להנדיב לרצון כי יבנו נדיבי א"ר ביהכ"ס וכו' בהמושג שמונו ידיו.

ויהי ביום המחרת ויבא הדירעקטאר אל סי' מויאל ואבוא גם אני
אחריו ויחד דברנו על אדות דיראן. ויאמר הדירעקטאר כי לא יכול לקנות
דיראן כלו אשר מרת שטחו (כפי הכתוב בערכאות הממשלה) הוא 9,188
דונם, כי הוא מורשה ועומר לקנות רק ערך 2,200 דונם ואולם בפאסט
היוצאת בשבוע הבא יודיע לפאריו כי בעל דיראן יחפץ למכור כל נחלתו
בששים אלף פראנק ואולי ירשוהו לקנות למען יהיה מקום להושיב בו גם
את אלה הפלטים אשר בירושלם האומרים להפרד מעדת פרידלענדער (ראש
המיסיאן) אם בני יתנו למו אחוזת נחלה. ואמר אליו: הלא ער בוא מכתבך
לפאריו והתשובה משם אליך יעבור בחדש ימים, ומי יודע אם לעת כואת
יעמוד טיאן בדבורו, ואולי יקרמנו אחר לקנות ממנו נחלתו, ועיב עצתי
שתשאל רשות מהרציב בפאריו ע"י המעלעגראף. ויאמר אלי כי ירא לכתוב
מרב מקנת שרה ביד המעלעגראף כי הפקידים פה מגלים סודות המעלעגראף.
סוף דבר הדירעקטאר שמע לעצתי ושלה דעפעשע לפאריו בלשון הקדש,
בלשון שפקידי המעלעגראף נזמקים אליה אעפ"י שאינם מבינים אותה. —
עובתי את הדירעקטאר ושכתי לבית מלוני והוספתי בהמכתבים שהכינותי
אתמול את הבשורה על אדות דיראן.

ביום כ"ג אדר"ש (1 אפריל) הביאה לי האניה האוסטרית שני מכתבים,
האחד הכרתי מהכתובת והחותמת שעל מכסהו שהוא מהרש"ם, וברכתי
"שהחיני" על הראיה (כי מיום ז' אדר"ר שאז קבלתי מכתבו מאיך שבט עד
עתה לא קבלתי ממנו מכתב), והשני הוא מרעיתי. את האחרון חביב פתחתי
וקראתי ראשונה. בו תודיעני צרותיה האחרונות המשכחות את הראשונות:
דאנתה ואנחתה עתה מאין יבא עזרה לקנות לחם זוני לחג הפסח. את כל
אשר מצאה למכור ולמשכן כבר מכיר וממושכן. הנושים כי בעד ניר ואותיות (*
הוציאו פסיד למכור בית הפוסי. בעל הבית שהיא דרה בו, בדרשו ממנה

(* לחכי לא ידעתי בטורס ילחתי מביתי כי חלך ללה"ק ולחממהה שם כשעה חדשים
והכינותי לי יר די הדרוס להלכנון וכו' עד חדש אפריל.)

שכר דירה בעד חצי שנה ולא תמצא ידה לשלם לו לקח לערובה את כלי ביתי וכו'. בני שולחו מבית הספר כי אין לאל ידה לשלם שכר לסוד. בתי היהודה ורעיתי דורשות ברופאים, ובאין לאל ידה לשלם שכר רופא ומחיר סמי רפואה רחם אותן ראש אורחי העיר (נוצרי) ויצו את האסיא דמנן אשר יבקר את חולי העניים כי בתוך בתי העניים תחד גם כבוד ביתי . . . ועוד בשורות כאלה אשר אף אם לבי אכן היה נמות. שמנתי המכתב. הוה עם כל המכאזבים אשר בו בחקי, ופתחתי את המכתב מהרש"ם, ואמרת: זה ינחמני מינוני, הוא יבשרני כי זכר הרש"ם את הבטחתו אשר הבטיחני בפיו ובמכתבו כי ידאג למחסורי ב"ב כל הימים אשר אחיה באה"ק* — כה חשבתי בפתחי את המכתב מהרש"ם. אכן, רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום, ה' יעץ להשיבני עד דכא, ועצתו מי יפירנה! ה' אמר לי לשכון בערפל — הוא אכר ויהי! . . . ואתה הקורא, אם ספורי עד כה לא השביעוך במרוצים, תרוה לענה בקראך מכתבו של הרש"ם. המכתב הוה כתוב הדר הוא ביום 4 אדר"ש, לאמר:

„בלי ספק כבר נודע לו את אשר נתקבלתי לרב אב"ד בבי', וכבר יהייתי שם כשתי שבועות, ויען כי הנסיעה בחורף הויקה לי מאד בכריאותי, נוסף לזה רבוי הטרדא בימים הראשונים בעוב"י בבי', נחליתי והוכרחתי „לעסיק ברפואות, וע"כ מהרתי לשוב . . . לנוח מעט ולגמור עניני, וברצות ה' אשיב לבי' ביחד עם ב"ב על ר"ח ניסן הבע"ל. — בלי ספק הגיע לו ימבי' מאה שכל. לפלא בעיני על אשר לא קבלתי שום מכתב מאתו זה „זמן רב.

יקבלתי תמול מכתב מהרב מפאריס ר' צדוק כהן, בו מבשרני כי כבר ינקרה לקנות חלקה טובה ושמנה לפני האנשים אשר באו אתו. כללו של דבר במכתבו יבטיחני כי הנדיב עינו ולבו אל האנשים הנ"ל, לבנות ילהם בתים באה"ק כחפצם. בתוך מכתבי ירמו אלי כי כבוד ידידי כבר

* גם להצ"כ ולרמ"ע ולהר"ע כתבתי כל מחסורי ב"ב ומחסורי ב"ב במאין הס עליו, ובכ"ז השיגו ב"ב בכל משך הזמן שישנתי ב"ב. רק מאמ"ס מאלק.

„גמר מלאכותי ואין לו עוד מה להעכב שמה, ע"כ לפיר אב
„כאסת כבר נקנה עבורם שדות טובות, עת היא לכבוד ירידי לשוב
„לביתו, ובפרט כפי רמיות הרב הנ"ל, ישיבתו ורתעדבו שמה בעניניה
„לא ישרו בכל בעיני הנריב. מגורל מרדתי אין ביכולתי להאריך“.

עד הנה דברי המכתב אשר, החת מצוא בו טויר למכותי אשר הוכיחי
סבית מאהבי, מצאתי בו אך מ"ס לגרות על פצעי האנושים! ואתה הקורא,
אילי יקרך כי בקראך המכתב הזה תעמוד מול ראי, אל תבהל מתמהון אשר
הוכי פניך, כי אנכי בקראי בו נהפכו פני לירקון! בעת קבלת השני
מכתבים הבאים כאחד עמדו עמי הרימ"פ והרימ"ס, וכירי הריעותת הוישטתי למד
המכתב מהרשים ואמרתי להם: בזה קבלתי שכרי משלם!— אם הור פניהם
נהפך למשחית בקראם בו, לא אדע, כי עיני עששו מכעס והעולם חשך בעדי.
אחרי כמה סערת לבבי לרממה מעט, יצאתי ברחוב העיר ופנעתי את
הבכ"ס הירושלמי, והברת פניו ענתה בו כי הוא שמח וטוב לב, ויאמר אלי:
„עתה באתי ממקוה ישראל ובשרני דאקטאָר הירש כי היום הירשה על ידי
הטעלעגראַף כי יעשה כטוב וכישר בעיניו כדבר מסנת דיראן. וענית את
המבשר בכובד ראש: „ישמח הירש בדיראן ודיראן בו. ואנכי לא אשיש
עם כל המשישים על המקנה היאח, ועוד בשבוע זה אשובה לי לביתי“ (*).

באור ליום כ"ד אדר"ש ואנכי יושב בתנותו של סי' אברהם טויאל ויסר

(* היחושלמי הזה הוא סוחר אחרונים, ויש בידו חזקה בהאחרונים הגדלים במקו"י,
ובאשר הוא משלם מחיר קטון להדיקעקטאר בעד האחרונים חולק לו כבוד גדול. ואף
כי לא רבי ולא חכים יתקרי, יכיהו (הוא ואין עד) גם שלא בפניו בשם „דאקטאל“. וישן כי
סחר אחרונים הוא רק חדשים אחדים בשנה, הביאחהו הבפלה לדי שטמוס ומספל א"ע בגלה,
עכ פליטי א"ר אשר בלעחם המיסאן הבניטאניה. וכמה פעמים חלה את פני „דאקטאל“
הירש כי יקן להסלטים האלה חלקת שדה להזטיבם עליה והוא (הבנ"ס) יהיה להם לראש.
ולקן שמח מאד בשמעו כי הדאקטאל יקנה דידאן שיש בו מקום להסלטים.

שמה אורה אחד ושמו ל"ה מפראנקפורט על נהר מאין*). ובאשר כל מעיני בישוא"י, נדמה לי האיש הזה כבא במלאכות נדיבי עמנו בפפר"מ לתור ולחקור את אה"ק לדעת מה יעשה לה. הלכתי עם האורה הזה אל בית מלונן, ויספר לי כי הוא סוחר במטבעות עתיקות ובעברו דרך צרפת ואיטליה לרגלי מסחרו נטל רשות מאשתו לעלות לאה"ק אשר מעורו כלתה נפשו לראותה, לראות את המושבות לבנ"י אשר ההכוננו עליה. גם ספר לי שהביא כתבי מליצה להדירעקטאר ממקו"י וכבר מסרם אליו. בדברי עמו אדות ישוא"י, הפליאני האיש הזה הפלא ופלא: איש קר ככפור, יבער באש אהבת אה"ק וספרתי לו גם אני על מה באתי הנה, ואת אשר עולל לי הדירעקטאר וכי, ויאמר אלי הפראנקפורטי: יען שמעתי ממך כי הנך יוצא ונכנס בבית הירש, הגד נא לי אם ידעת, אם הליכת ביתו היא בכשרות, כי הזמינני על שלחנו למחר. ואמרת לי: לא אוכל להשיב על שאלהך כהונן עד שתשיבני על שאלה קטנה שאשאלך: על איזו ערה תתחשב בפפר"מ, על עדת בריל, או על עדת הירוויץ, או על עדת הירש? ויאמר אלי כי הוא אחד מבני עדת ישורון אשר הרב ר' הפאל שמשון הירש יסדה ועומד בראשה, וגם בהרב הורויץ דבק באהבתו אותי. ויען ידעתי כי רוב בני עדת ישורון נוהרים מאד באכילתם ושתייתם גם בלכתם בדרך, השכתי את שואלי: אם כן, לא תאכל בשר בבית הירש, כי . . .

ביום כ"ז אדר"ש (2 אפריל) בלכתי ברחוב העיר פגע בי הדירעקטאר ומשכתי לחנותו של סי' מויאל, והוצאתי מחקי את המכתב שקבלתי אתמול מהרש"מ, וקראתי והרגמתי לו דברי המכתב בשפת ספרדית כאוני סי' מויאל ואהרי קריאת מגלת "איכה" אמרתי אל הדירעקטאר: על מה שכתבת לפאריו זה כחמשה או ששה שבועות כי כבר נקרה לפניך שדה טובה לקנות, ועד היום לא קנית לא טובה ולא רעה — על האמת הזאת יבקשו מסך דין

(*) אם האיש הזה ומעשהו נקדש ילכה הכוזה כנולו לנאות את המושב, ראשון לליון, ופה חמס קלחו ילכה כפי הנלך לספורי.

וחשבון אחרים, ולא אני. ואנכי שואל אותך רק אדות הרבה הרעה אשר הוצאת עלי לפני הרב ר' צדוק כהן, כי אני מתערב בעניניך במקוה ישראל — הדבה הזאת היא שקר ולהיר כאחד! אמור נא כאוני ס' מייאל, מתי אמרתי לך כי מעשיך במקווי אינם רצוים בעיני? הוה נמולי בראשי על אשר זכית כי מלאכתך נעשית על ידי? אנכי סבבתי בכפרים כמעט ארבעים יום, ביום רכבתי בסוס לפעמים ייב שעות ובלילה שכבתי על הארץ בין נמלים וחמורים וסאכלי פת במלח — כל זאת עשיתי למען מצוא אחוזה נחלה עבור האברים שהפקרו על ירך ונצטווית לקנות להם אדמה, ושכרך הרבה מאד גם בעד העמל שעמלתי אני ולא אתה — ומה הנמול אשר נמלה לי? מלשינות ורבה! הרברים האלה יצאו מפי ואחריהם דמעות מעיני. לפני הירש חפון ויען אותי בשפה רפה: „האם לא התערבת בעניני בהתלוננך עלי במכתבך לפאריו על אדות הלחם? ומחשבתך נכרת מתוך מעשיך כי כנים הרברים אשר לפני ימים אחדים הוגד לי כי כתיב בהראסווייעט הרוססי כי אתה באת לכאן לעלות במקום המנוח נעטטער?“ — ואען אותו לאמר: בדבר הלחם, מלאתי רק חובת האדם כאשר הוא ארס, וחובה מוטלת עלי לדאוג להאנשים אשר הפקרו על ידי כי לא יתמו ברעב ח"ו. ואדות הכתוב בהראס" וויעט, יענה בי ס' מייאל אם לא בכל עת שדברתי עמו, כמעט בכל יום, אמרתי לו כי קשה עלי הישיבה פה מאד, ומרי תקנה הנחלה אמהר לשוב לביתי ולמלאכתי. ויען ס' מייאל את חלקו גם הוא: כן הדבר, ידעתי גם אני כי ה' ברו"ל יחשוב לו יום לשנה עד קנית הנחלה, וידעתי גם אני את עמלו בזה, ולא נכחד ממני עד כמה תכבד קנית נחלה אם הוא לא יהיה עמנו" — ויהי כצאת הדירעקטאר בנושת פנים, חליתי פני ס' מייאל כי יכתוב בספר את האמת והדברים שדבר כאוני הדירעקטאר למען יהי לי לעדה כי נקי אני מאלקים ואדם. ואלה הם הדברים אשר נתן לי ס' מייאל בכתב:

האמת נתן לכתוב ביודעי ומכירי כי ר' יחיאל בריל כל הימים שיושב פה, הוא השתדל ומשתדל בכל כחו למצוא נחלת שרה עבור היהודים שהביא לכאן, ואני בעצמי נסעתי עמו להרכבה מקומות לראות אם השדות טובות ילקנות עבור היהודים הגו'. וגם שמעתי כמה פעמים מר' יחיאל בריל

ישהוא עומד ומצפה מתי תקנה הנחלה למען יוכל לשוב לביתו כי קשה עליו
"הישיבה פה כסוכן, ואני רואה שאם יצא ר' יחיאל בריל ספה יקשה מאד
ידבר קנית הנחלה. ולהיות אמו"ץ ח"ש ביום כ"ד אדר ב' תרמ"ג יפי תיז.
אברהם מויאל".

ויהי אחרי רואי ער היכן הדברים מגיעים ויגיעים, ותקותי כי תקנה
אדמת דיראן הולכת הלוך וחסור: מ"אן בעל הנחלה הוא כביירוט, ומי יודע
מתי ישוב, מי יודע אם יתרצה לתת את נחלתו בששים אלף פראנק, ומי יודע
אם יאבה לקבל עליו כל התנאים אשר אמר ה' הירש לסי' מויאל להחנות
עמו (עם מ"אן) — ואמרתי אל לבי לעיוב את אה"ק כהאניה האוסמרתית
היוצאת ביום ז"ך אדר"ש, וחשבתי את דרכי כי אבוא למאינץ עוד כודם הפסח.
אבל איכה אצא מאה"ק לפני בני משפחת רעיתי בירושלם לא ראיתי? מה
יאמרו הבריות שאין דעותיהם צלולות כשויבי לביתי ולירושלם לא עליתי*
הלא ישמחו אלה אשר הודיעו למכריהם בפפר"ם כי ירא אנכי לעלות ירושלימה
פן ישקוני רעל שונאי חנם של ירי"נ הרימ"פ על עמרי לימינו — הלא ישישו אלה
בצאתי מאה"ק לפני ירושלם לא ראיתי, בהרימם הדבר הזה על נס לקיים
דבריהם! גם ידידי הרימ"פ ורעי הרימ"ס הרבו עלי דברים, דברי מעם ודעת
לעלות לירושלם לעשות שם את חג הפסח. המה אמרו לי אולי בימים האלה
תגמר מקנת כפר דיראן ואם לא אהיה פה תקרא המצוה על מי שנומרה, על
שם היריעקסטאר הירש . . . סוף דבר הבלגתי על יגוני, התחוקתי בשארית
רוחי אשר עוד קמה בי, להשאר באה"ק עד אחר חג הפסח.

ביום ז"ך אדר"ש כתבתי להרש"ם תשובה מאהבה על דברי מכתבו

(* צדו"ז לאה"ק גמרחי בדעמי לבלי עלום ירושלימה בסרס תמקן אחזחח נחלה
להאגיס שהעליתי עמי. לא חפצתי לשמוע שם עלה היועלים ללא שאלל בעלחם, ולא חפצתי
להקשיב דברת בני חרס גם בני ח"ש אשר רעה עינם בא"ש הנח לעשות דבר לפוצה ישרא"ל,
ולא לזתי ש"סצוני כדנורים הסרסורים שם להוליכני שולל לבלי חכשל כמו שחכשלו אחריס
שהלכו בשריחח לב הסרסורים.

לאמר: "ביום א' משבוע זה השביעיני רצון מכתבו מיום ב' צו (י' אדר"ש). שמחתי לשמוע מפיו כי התקבל לרב אבר"ק בבי', ואנכי לא ידעתי מזה אל נכון עד עתה, כי ההורעה שבאה בהם ארית התקבלותו לרב בבי' היתה חשודה בעיני, כי שמעתי פעמים רבות מכתה"ר כי הוא מוכן לעלות לאה"ק. עתה אברך את כהה"ר כי יאריך ימים על כסא הרבנית הזאת עד יבא לציין גואל. המאה שקל השליחים אלי מבי' הניעוני ורשומם אצלי איננו נכר עוד, ככל אשר הודעתיו במכתבי משבוע העבר.

כתה"ר מחפלא על כי לא קבל ממני שום מכתב זה זמן רב. ואנכי לא ארע מדוע נפלאה כה מניעת מכתבי בעיניו. כתה"ר יודע שבכל עת אשר כתב לי לא הרלתי גם אני מכתוב אליו מסוב ועד רע, ורק בראותי שכתה"ר לא ענני על מכתבי הארוך ששלחתי לו אחרי שיביי מעיה (כ"ד שבט), ועל מכתבי ששלחתי לו ז' ימים אח"כ* ועל המערכנראם ששלחתי לו ביום ו' אדר"ר** — חשבתי כי כתה"ר בראותו כי עסקנו איננו עולה יפה בכל אשר ציר בדמיונו, אסר בלבנו: מה לי ולצרה של ברי"ה, הוא חטא ואשם בעזבו את ביתו והוליד לאה"ק י"א אנשים להושיבם על ארסת ה', ישא הוא לברו את עונו ופרי מעלליו יאכל הוא ולא אחר — כה חשבתי שזאת היא

* במכתבי זה הודעתיו בחר היעב מכל העשוי או לא עשוי פה, ואמרתו שהענין לא יגמר כפי טוב זולתי אם הוא או אני, וטובים השנים מן האחד נסעה וגלבה לפאריז. ובסוף מכתבי הזכרתיו בבושת פנים את הכעמתו לדאוג למתאורי ב"ב, ואמרתו כי לא נכמה פתחו באשנה בשאלתי גם בעד ב"ב אל הנביר היש"ר, כי בכל מה שעשה מכנר הוא מחויב גם עשירים גדולים, והוא לא הצטייני מאומה. וסימתי מכתבי: לא בחורט חוב או מתנה כי אם בחורה הלואה ישלח לב"ב ד' מאות שקל להחיותם ברעב עד שובי לביחי וכשוני אשיב לו כספו בחודה וזכרה.

** ויהי כי חכמוני נרוסי מבית זמחן: אנכי נשארתי בלא כסף להולאותי ההכרחית וב"ב במאינן תמים לגוע ברעב, כחבתי ביד המעלעגרחף להרש"מ כדברים האלה: האדשים קלרה רוחם. אנכי פה וב"ב במאינן בלא כסף לא אוכל להשאר פה. ענה וכסף על ידי המעלעגרחף.

סבת מניעת טכתבו, ואמרתי למה אפסיד עוד דמי פאָרטאָ בשלוח מכתבים אשר אין בהם בשורות טובות אשר רק כאלה חפץ לשמוע ממני.
מאד נהניתי לשמוע מכתה"ר הכשורה שבשר אותו הירב ר' צרוק כהן, כי כבר נקרה לקנות חלקה טובה ושמנה לפני האנשים אשר באו אתי... אמת הדבר אשר ישנן פה חלקות טובות ושמות לקנות, אבל רק לפני מי שרוצה לקנותו, לפני מינח מכתב מהרמנ"י כתוב אלי ביום ו'ך אד"ר, לאמר (*). מהדברים האלה אני שומע כי הדירעקטאר מודיע לפאריו שקרים וכזבים. לפאריו מודיע כי נקרה לפניו חלקה טובה ושמנה, ולהאנשים פה יאמר כי אין באה"ס אדמה לקנות כי אם אדמה צחיחה ורזה או אדמה אוכלת יושביה. אמת הדבר שינעתי אני (ולא הירש) ומצאתי הרבה שדות טובות ושמות העומדות להמכר, אבל הירש במאנו לקנות להאכרים אחות נחלה מצא בכלן חסרונות. ובאחרונה כאשר הבאתיו בין המצרים בהמצאי לפני חלקה טובה ושמנה וכוול, מצא תחבולה אחרת למנוע א"ע מקנותה, במסרו את הבחירה ביד האכרים שהמה יראו בעיניהם את הנחלה, ורק אז כאשר יאמרו לו שטובה היא בעיניהם יקנה אותה. ובאשר רבה באה"ק העזובה, ואין נחלה בלי חסרון אסקטון או גדול, לא שפרה הנחלה האחרונה בעיני האכרים — ככל אשר הודעתי את כל זה בקצרה לכתה"ר במכתבי משבוע העבר. והנה בשולי מכתבי הסודם הודעתיו כי המלאך הרע בעל כרחו ענה אפן על שאלתי מאתו לשאול ע"י הטעלעגראף רשות לקנות כפר דיראן כלו (850 העקטאר) במחיר ששים אלף פראנק, וכבר באה תשובה מפאריו ע"י הטעלע-גראף כי יעשה כטוב וכישר בעיניו, ככל זאת הנסיון יורני ויזהירני לבלי האמין בהירש גם בדבר מקנה דיראן.

אם כתה"ר זכר הנה כבר הודעתיו אדות מקנה כפר דיראן אשר הירש נתן עיניו בו באשר הוא קרוב לאדמת ראשון לציון ואינו רחוק הרבה ממקוה ישראל, ורק בחפרו שם (ער 16 מעטער) ולא מצא מים היה לו הדבר הזה לתואנה לחדול מקנותו. אכן ביום ו' העבר כאשר הרביתי עליו דברים,

(* המכתב הזה נמצא בנדל 56.

התרצה אלי לשאול רשות לקנות דיראן כלו. ואולם אף כי הרשות כבר בידו אינני כופח בהירש שיקנה דיראן כפני כמה טעמים. הראשון כי עוד לא נודע אם בעל דיראן יתרצה בשישים אלף פראנק, כי ס'י מויאל אמר רק שיקנה אשר בעל הנחלה יתרצה במחיר הזה. וברור אצלי שהמוכר יבקש הרבה יותר מזה בדעתו מי הוא הקונה, וכי כבר חזר על נחלות רבות ולא שפרו לו. ואם כן יהיה, לא יקנה הירש גם דיראן, כי כבר כתב לפאריו אשר המוכר מבקש רק שישים אלף פראנק. והשני, שרק בחנאי זה התרצה הירש לשאול רשות על מקנה דיראן אם המוכר יקבל עליו לחפור ולמצוא מים בנחלתו, ורק כאשר המים לא יהיו עמוקים הרבה יקנה אותה. ואנכי יודע מראש כי המים בדיראן עמוקים מאד. כי שם נמצא מכבר המים באר אחת בעומק 45 מעטער, ואין בה מים. ולוא יהי שאם יחפרו במקום היותר נמוך בהנחלה הזאת ימצאו מים, בעומק 40—45 מעטער, אבל גם העומק דזה הוא רב מאד, ויספיק להירש לתואנה לחרול מקנות דיראן. כי מים עמוקים כאלה אין להעלותם רק ע"י מוכנה בכח קטור או רוח, ושתי אלה המוכנות סהרן רב וקרובות להתקלקל. ולוא יהיה שהירש לא יעצור עוד כח למרות את פי הנריב אשר כתב אליו זה פעמים לגמור בדבר קנית נחלה, ויקנה את דיראן, אין לנו לשמוח במקנה הזאת. כי באמת אדמת דיראן היא רוח: עדיות אין בה כלל, והיא מחצה בינונית ומחצה זבורית והמחצה השניה לא תצלח לעת עתה לזרע המים או שעורים. ואין כל ספק אצלי כי קאלאניה אשר תוסד באדמה רוח כאדמת דיראן לא תהיה לאות ולמופת (כאשר אנחנו חפצים ומקוים) כי ארץ הקרושה ככחה אז כחה עתה לתת את יבולה לעובדיה ולהשביע לחם את שומריה. ואולי התרצה הירש (שאינו חפץ כלל בהתיסדות קאלאניות ליהודים) בקנית דיראן באשר יבטח כי הנסיון בדיראן יפחיד את כל החפצים בישוב אה"ק לבלי יסד עוד קאלאניות בא"י. ומלכד החסרונות הנ"ז שישנן באדמת דיראן, נודע לי עתה אל נכון כי הבעדויים היושבים מסביב דיראן הם שכנים רעים כאר. ואחרי שהאכרים שהבאתי הם רכי לב (כרוב בני באיר) ואינם יודעים את לשון עם הארץ, אפתד מאד פן יברחו ער מהרח ממושכם כאשר יציקו להם שכניהם.

בכל זאת ישמח לבי גם אני אם יקנה דיראן. כי איך אשוב לחו"ל זמאומה לא עשיתי לטובת ישוא". היאמינו לי אחינו בא"ר (המאמינים לכל דבר ששמעו מאחרים אדות אה"ק) כי זכוב אחד הבאיש הביע את שמן המחשבה הטובה אשר חושב הנדיב לעשות בעמו ולארצו?

ממוצא האמת והדברים האלה יבין כהה"ר אם „כבר נמרתי מלאכותי באה"ק ואין לי עוד מה להתעכב פה". ואין אני מתפלא על הרצי"ב . . . כי אם על כהה"ר איך לא יבין מאליו שאם באמת כבר נמרתי מלאכותי הלא כבר הייתי שב לכיהי בטרם ירמו הרצי"ב אליו, ובטרם יוכירני כהה"ר כי עת היא לי לשוב לביתי". — לולא הכרתי את כהה"ר וידעתי את חפצו האריר בישוב אה"ס. כי עתה הייתי אומר כי לכן יעשה א"ע כמאמין ברמיות הרצי"ב למען תהיה לו הצטרקות על אשר לא שמר הכשרתו לראונ למחסורי ב"ב כל הימים שאשב בארץ הקדושה לטובת האכרים. כלומר: „אחרי שכבר נמרתי מלאכותי באה"ק, איך אני יושב פה רק לדעתי ולרצוני ולא תחול עליו זה סכבר החובה לראונ למחסורי ב"ב, וגם אין עליו עוד הסצוה לשלוח לי כסף להוצאות דרכי לשוב לביתי, כי המאה ישלם השלוהים אלי מביי הלא יספיקו לי לשוב למאינץ. ואולם ברעתי את כהה"ר פא"פ זה זמן כביר לא אוכל לבאר את כינת דבריו כן. ואני הן אותו לכף זכות כי רק מרובי שרדותיו שכח בי ובהבשרתו, וכיון ישכח כל הדברים שנדרבנו, שכח גם כן את אשר אמר וחור ואמר אלי בטרם נסעי סאתו שכל אהריות האכרים עלי לבדי היא. אבל מה אעשה כי אנכי עוד בטרם עליתי לאה"ס זראיתי את כל המעצורים המונחים עלי דרך הקודש קבלתי עלי בלב שלם את האהריות ההיא, וחלילה לי מאלקים וארם להשליך את האהריות הזאת מעל צוארי עתה כאשר אראה בעיני כי טוב התיסרות הקאלאניה הוא נתון ביד איש . . . האצדק (יאמר נא כהה"ר) בעיני אלקים ואדם אם בטרם נקנה האדמה, בטרם התחלקה, בטרם נבנו הבתים, בטרם הוקם בית תפילה וטבילה, שותט ומלמד וכו' — אעזוב אחר עשר אנשיכ שבהם תלויות כמאה נפשות ביד איש כזה אשר יעשה בהם כטוב בעיניו ואין מי שיאמר לו מה העשה ומה תפעל? האמנם כי בעיני בני אדם הרואים לעינים ואינם

יודעים מהמלת אחריות האכרים עלי לברי, יכולתי לעשות איע לצדיק בהראיתי להם את מכתב כהה"ר אשר יצוה עלי עפ"י רמזות הרצ"כ לשוב לביתי — בעיני בני ארם גם בני איש הייתי צדיק בשובי למאינך לכנות את ביתי אשר הורם והושם במשך שבתני פה. אבל האצדק (יאמר נא כהה"ר) בעיני ה' הרואה ללכב ויודע כי כהה"ר הטיל עלי אחריות האנשים אשר הרגותים ממנוחתם והבאתים עד הלום — אם אעזבם בסרם יבאו אל המנוחה ואל הנחלה?

אך למה אצדק הרבה, למה אשומם? די לי שיש בירי היום כסות עינים, הוא מכתבו של כהה"ר אשר יצוני לשוב אל ביתי. והנני מוכן ומוזמן לשוב תיכף אחר הפסה לביתי. אך אחת אני שואל מכהה"ר, כי תחת אשר אני לברי דאנתי להמציא כמעט את כל ההוצאה הדרושה להביא את האכרים עד הלום, יראג נא הוא עתה להמציא לי מאה וחמשים שקל למען אוכל לשוב לביתי. ובתקיתי כי כהה"ר ימלא שאלתי כהונן, ובחפצי לצאת מפה תומי אחר הפסה, הנני שורה היום אנווייוונג על שמו הטוב לשלם כהה"ר סך מאה וחמשים שקל (*). ואם, את אשר לא אקוה, לא יאבה לשלם האנ"י, אזי יעשה לכה"פ את ההסדר הזה עמרי לשלוח לי תומי מעלגראם על שם הרי"פ לירושלם (כי אעשה שם את הפסה), כי אין לי תקוה מסנו, וארע שעה אחת קודם כי עלי למכור את המורה שעות שלי (סוהב) להמציא לי כסף להוצאות דרכי, והיה זה שכרי עבור עמלי ונדודי כשבעה חדשים לטובת ישואי אשר כהה"ר מסר עליו נפשו ומאדו.

באחרית מכתבי זה, אתחמא לפניו . . . כי באמת לא התערבתי במאומה בעיני מקו"י, וזלה בדבר הלחם שחשבתי לי לחובה להודיע מזה להרצ"כ. וב"ה כי היה לתועלת מעט, כי עתה הושב הלחם במסו"י וגם ניתנים לכל האוכלים פת בנ מקו"י בשר גם ביום ג' בשבוע."

(* לח האנווייוונג שלם צמועדו: הנכיר הי"ר נקן חמשים שקל והג' רכ"פ עשרה שקלים והמותר המיל"ה הכס"מ.

ואלה דברי המכתב שכתבתי ביום ההוא גם להרצ"כ בפאריז, לאמר :
"ביום א' שבווע זה הניעני מהרב הנאון מוהרש"ם מכתב כתוב אלי
ביום ב' צו לאמר*"). ויהי בקראי את המכתב הזה רחצתי בנקיון כפי וברכתי
בשם ומלכות «ברוך שפטרני». ואף כי הרש"ם יאמר אלי במכתבו כי רק אז
עת היא לי לשוב הביתה «אם כבר נסנה ישרות טובות», ואחרי כי לפי הנשמע
לא נקנו עוד לא שרות ולא טובות, וא"כ הרישות בירי מוהרש"ם להתעכב
עוד על ארסת ה'. אבל באשר אדוני רמו להרש"ם כי ישיכתי והתערכי בעניני
החברה לא ישרו בכל בעיני הנדיב, ואירא פן תחת הפצי להיטב לישוב
אהיק אסבב להרבר הקרוש הזה עוד רעה ח"י, לכן הודעתי היום להרש"ם
כי ברצות ה' תיכף אחר הפסת אשובה לי לביתי. ואקוה כי לא ירע בעיני
הנדיב ש"י אם אשאר באהיק עוד מספר ימים אחרים, אם רק אדוני הרב
יטב עמדי חסר לחטאני לפני הנדיב ש"י כי לא נכון הדבר אשר איש ישראל
שישב כמעט כל ימי החורף באה"ק ימהר לשוב לחו"ל לפני חג המצות, ולא
יעלה לירושלם לעשות שם הפסת, ומה גם כי שכתי על ארסת ה' עוד ימים
מעטים תהיה בירושלם, ולא פה יפי, ואין כל פחד כי תשלוט עיני הרעה בעניני
החברה. ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים כי ה' הירש הדירעקסאר במקוה
ישראל יתמלא רחמים וירחם את האכרים האומללים המעונים תחת ידו, וגם
אחרי צאתי מפה יהי להם לאב רחמן ויקנה להם אחוזת נחלה באה"ק, ויבנה
להם בתים כחפצם וחפץ הנדיב ש"י וכחפץ החברה הנכבדה חברת כ"ח.
ופה מקום אתי להודות לאדוני על אשר קבל ברצון את אמרי במכתב'
מיום 16 פעברואר העבר, כי בשכועות האחרונים משניחים במקוה ישראל
שהלחם לא יהי עוד פסול מאכילת ארם, וגם ינתן שם בשר לאכול מלבד
יוב השבת גם ביום ג' בכל שבוע. ואני מלא תקוה כי אדוני הרב יעיר את
אזן ה' הירש שלא יסבב בהנהנתו עם האכרים שהכאתי כי יהיו מוכרחים
לברוח מפה אחרי עזבי אותם.

באחרית סכתבי אצטרק לפני אדני כי בענינים הכללים של החברה

(* המכתב נמלא בליל 72.

לא התערבתי מאומה, ורק בעניני האכרים שהבאתים וקבלתי עלי אחריותם התערבתי מעט ובראיתי כי אין איש אשר יבקש להם אחיות נחלה, השתרלתי להיות איש ויגעתי ומצאתי ישרות רבות ובהן גם טובות העיסודות להסכר וגם לא ביוקר, ובלן נכרות וידועות לה' הירש, ולא יכול עוד להגיד כי באה"ק נמצאו רק ישרות ריות וצהיחות בלי מים או מקים מים ושרה טובה אשר תאכל את יושביה".

גם אל הרב הגאון סוהרמני כתבתי מכתב ביום ההוא, והסתרתי בתוך המכתב העתקה ממכתבי אל הרש"מ ואל הרצ"ב. ואלה דברי המכתבים אשר קבלתי לתשובה, על מכתבי מיום כ' אדר"ש וז"ך בו.

א.

מהגביר הרש"מ, כמוז עלי ציוס י' ניסן.

ימכתבו מבי אדר"ש הניעני במצש"ק העבר וקראתי אותו בשברון לב ובצער גדול על גורל כמ"ע ועל השכר אשר היה לו בעד פעולתו אשר עבד במסירת נפשו ונפש בי. אין מלה בפי להפג צערו, אך אוכל מעט לנחמו: אם רבנו משה ארון כל הנביאים אחרי טרחו ארבעים שנה עם אבותינו לא זכה להעלותם לאה"ק, אשר ואת היתה כל מטרתו, מה יהאנו כבוד מעי אשר לכה"פ זכה וזיכה את הרבים להעלות יחידים שמה, וירה אבן פנתה בשומו דרך לעבור נאילים. יהי הלקי מחלקו! — והנה על מכתבו הגיל לא יכולתי להשיבהו תיכף ואחרתי שלשה ימים עד היום, וברגע שלחתי לכמ"ע טעלע-גראם כזה: "וועארע שיקען נאך פייערמאני. אייה אחרי יעברו ימי חג הבע"ל אשלת לכמ"ע איזה סך על צורך הוצאותיו. — אם בדעת כמ"ע לשום דרכו דרך ו' אזי נעים לי מאד להתראות פנים עמו ולדבר עמו בארוכה בענין זה. — בימים האלה השיג הרש"מ אגרת כפאריו שנשלח מפאריו שני אלפ"ם פראנק על חג הפסח עבור אנשי ב"ב של האורחים אשר עורם בא"ר, וגם כי נקנה שרה גדולה וטובה עבור האורחים. אמנם את מקים השדה לא הגיד ואשפוט כי הוא כפר דיראן אשר כתב כמ"ע במכתבו הנו". *

(* הכל"כ כתב להרש"מ כי כבר נקרה, ולא נקנה, שדה טובה. ולא על כפר

ב.

מהלמג", כהוב אלי ביום י' ניסן.

מכתבו מי כ' אדר"ש הניעני, ודבריו הדיאבו לבבי מאד, ואמנה גם
טרם הניעו דברי כבודו אלי נודעתי ממכתב הרש"ם שנבעה פד"ץ ריב רחב
בינו ובין הדירעקטאר הירש, שהם הלוקים בדעותיהם, ואיך הדירעקטאר נמצא
לבבו נאמן בעיני משלהו הבי"ח והנדיב הידוע, ועל פיהם כתב הרש"ם לבהיר
לקים עצתו עפ"י הבי"ח ליסע לביתו. ואנכי אשר הדברים האלה ירדו חדרי
לבבי, כתבתי מכתבים ארוכים והודרים לב ובליות, כי לא כגמול השיב לו,
והוה תגמולוהי, ובמכתב השובה אשר השיבני לא נזכר להשיב ע"ז. וכן
כתבתי לדי"נ הנביר היש"ר מכתב ארוך וממנו עור לא קבלתי השובה.
מהרש"ם קבלתי העתקה ממכתב הרב צדוק בהן מכשר ואימ"י כי כבר קנו שרה
טובה ורחכה עבורם. * ואף כי הימים האלה ורגעיהם מנויים וספורים, עישקתי
לי עת וכתבתי עוד הפעם שני מכתבים ארוכים א' להרש"ם וא' להנביר
היש"ר, הרבה בקשתי להשכיל להיטיב עם כ', ואולם אנכי בעצמי מה כחי
כי איחל ואוכל להטיבו במצבו הנוכחי. העתקה ממכתביו שלחתי ג"כ לשניהם
(להרש"ם והיש"ר). ע"ר ב"ה הנושא משא מוקצה ביום השבת כבר נודענו גם
בלעדו כהאנשים העולים עמו ומ"מ עצהנו לבלי לדחותו בשתי ידים כעצת
הזיל הק'.

ג.

מהל"ג, כהוב אלי ביום כ"ז ניסן.

ידידי, מכתביו היקרים הניעוני, וכברורים השביעוני ביומ"ר שחהמ"פ
כי הניעוני בעיו"ם. ואולם ידירי ידע נא כי לא כדמיינו כן הוא, רבים המה
אשר עמדי, ואם אמנם מכתב הרש"ם הנכתב בחפזו, ישגנה יצתה מפי

דילאן היתה נוטה כי הידע מלה הדעפעטעע לפארזי אדוה דינאן ביום כ"א אדר"ש, והרש"ם
קבל מכתבו של הרל"כ ביום ט' אדר"ש. וכנראה כיון הרל"כ על נחלת קאפלוויע, והיחס
הדוע לפארזי כי קאפלוויע היא קהילה בדה בערס ידע הממוח אשר ידוע המוכח.
* כבר העיתוהו אי"ה הרל"כ בהב כי "נקרה" ולא שכבר נקרה, שדה טובה.

השליט אשר נפתה לבכו לדברת הרב צרוק הכהן המאמין גם בהדירעקטאר הירש. וביום הפורים הניעני מכתב הרש"מ ונשארתי כאיש נדהם, ותכף ומיד באיחור יום שבת קדש כתבתי הרבה מכתבים והרעשתי למען כבוד מעלתו גם לידידנו היקר הנביר הנכבד היש"ר נ"י, וגם הם השיבוני מלים בזה. הנביר היש"ר החויס עכדי והחלפתי עמו כמה פעמים מכתבים, ותוכן דברי כלם יודו כי הנדיל ידיו לעשות בהבאת האכרים עד אה"ק וכי בלעדו לא נהיה כדבר הנדול הזה, ויהיה אי"ה ליסוד מושב בני" וזכרונו תכתב בספר ימי הדור הזה לטובה. גם דעת הרש"מ לבכו טוב עליו בעצם הענין כי ראוי הוא לגמול נכון ונכבד באפשרות. אפס כי לבכו חרד מפני תנופת יד הדירעקטאר הירש, אשר לפי דעתו, איחור המקנה מאחווה להם הוא מהתנגדות הדירעקטאר לכבודו, וכן נשמע מפאריז, אשר ספרו כן בבי' שהאכרים ישובו לביתם כאשר באו, וכי כן מסכת מריבת ה' ברי"ל. ואף כי מובן שע"פ הדירעקטאר היתה שומה, אבל עכ"פ רצונו והשתדלותו להרוס ולא לבנות ולנגד לה' ברי"ל, וע"כ ירצה (הרש"מ) להסכים עמהם בזה לטובת הענין. ובענין טובת כה"ר הנהו מוכן לעמוד לימינו ובכל עוז אראה גם אנכי לפי מיעוט יכולתי לעשות לטובתו בכל האפשרות, ורק גם לכה"ר שיי' אבקש כי אם יהיה באפשרותו לעמוד באה"ק עוד משך זמן עד יתחילו, מה טוב, כי ישיבתו גם בריהוק מקים יהיה לתועלת. וכפה"נ יבא גם ידידנו הריס"ט שיי' לשם, והוא איש דעת ונבון דבר, הוא יתן דעת וסוסה בלכות אלה האכרים כי רק טובתם נדרוש כלנו אנהנו ולא הדירעקטאר הירש שאין מקרבם אלא להנאתו, וגם אם יסע משם יהי מוכן לטובתם שהוא טובת הענין ישוב ארץ ישראל בכללו".

ביום ג' ניסן (10 אפר.), ואנכי עומד בחנותו של ר' מיכל כ"ץ, והנה עבר עלי הדירעקטאר הירש והקדמתי לו שלום, כדרכי תמיד, והוא תתן השבת שלום הראני פני עברה וועם. ואמרתי אל לבי: מה זה, ועל מה זה? הלא גם בפעם האחרונה שדברתי עמו (כ"ד אדר"ש) נפרדנו איש מיערה

ברברי שלום ותקיעת כף, ומה הרי האף הזה היום? והלכתי אל סי' מויאל אשר כל רוי הירש לא אנים ליה, לפתור את החלום שהלם לי הדירעקטאר. ומתוך דבריו נודע לי כי המת הדירעקטאר נתבת עליו על כי הוהרתי את האורת הפראנקפורטי לבלי יאכל בשר על ישהגו. הפראנקפורטי היה, לא שמע לאוהרתי ואכל בשר ושתה יין בבית הירש, ובעת העלו הפרפראות על השלחן, והבל הביא גם הוא להדירעקטאר פטעמים כאשר אהב, ויספר לו את אוהרתי, והוסיף מריליה בספרו להירש כי בהיותי אני והוא (הפראנקפורטי) בתיך הבאים בריח ניסן לחוג הנ הניכת הבית אשר הגו ה' פרימאן כמישוב ראשון לציון ודברנו שם על אדות הירש והאברים שהבאתי, אמרתי כי הירש מעכב קניות אהווה להאברים לקים (בממלה מכבוד הקולא) הצואה של נעטמער*) לבלי חת לכוונן מושבות לבנ"י באה"ק. ועל חטא שהטאתי בגטויי ישפתים נגד כבוד נעטמער לא יאבה סלוח לי, יגזר עלי שלא אוסיף ראית פניו ורגלי לא תדרוכנה עוד על אדמת מסוה ישראל**). ישמעתי את חטאתי ואת אשר נגזר עלי והצדקתי עלי את הדין! כי ענשי, אף כי גדול פנשווא, היא באמת סרה

(* חזכי אמרתי הצואה, וחד מהבאים קרא: נריך לומר הצואה!

** על חטא כזה נענש קבה כעין ענשי גם יד"י הרימ"פ: ביום י"ד טבת 24 דענ). באלו בעגלה, הרימ"פ ורעיתו הכבודה, הגביר ה' מסבויס מביאליסטאק ורעי הרימ"ס ואני, למקוה ישראל לראות בהדרה ולראות את האנשים שהבאתי ואת עבודתם בשדה. אני ורעי הרימ"ס ירדנו ראשונה מהעגלה יבאנו לפני הדירעקטאר ואמרנו לו: ה' פנים ורעיתו ועוד נכבד אחד באלו לראותך". כשמוע הירש ביאה פנים ההעבר מאד ויאמר אלי: לך אמור לפנים כי לא אחסון לראות פניו! אחד מחלמידי מקו"י ספר לי כי י"ז בחג הפסח בבית דר. העלצבערג יקרה שם גם פנים וחד קראו את המוכר גלוי שכח המנוח נעטמער נגד ישו"י, ויקרא פנים אחרי נעטמער "ימש"ו! — ויא' הירש מחדרו לשוח אחי בנן וישא עיניו וירא מרחוק את אשה הרימ"פ עומדת בחין וממהגת, ויאמר אלי: אל נא תאמר להאשה כי לא יתה' לחיפה לבוא לפני, לכל האעבר — הפעם ראיתי עד כמה גדול כבוד הבריות בעיני הירש. כי גם ברוגז רחם יזכור —.

כנגד מדה: אנכי ביהתי את עם המניח נעשטער, ועל כן לא תהרובנה רנלי
על הארמה אשר נעשטער קבור בה ושמי נקרא עליה! *) ומסקיה ישראל
מעת ההיא נפסק הדבור ביני ובין הדירקטאר הירש. ומסקיה ישראל
הוקרתי את רנלי כבר מיום י"ט אדר"ש. מיום שובי עם האכרים סארטוף, כ'
ראיתי אשר האנשים דאלה שושאנים בעל בנפי נשרים והשלכתי את נפשי
למענם לא יאמינו כי עוד מאימה ויאמינו בהירש ובהבטחתו מיום י"ז אדר"ש
כי בעוד י"ד ימים יקנה להם אחיות נחלה טיבה. וגם כאשר עברו ד"י ימים
והדירקטאר לא אמר לצרותיהם ד"י, לא חללו משאת עיניהם אל החר היה.
כי אחד טהם *) למד דעת את חבריו להאמין רק ברברי הירש ואם לא אבדו
כלם אבדו, — ובראותי כי בני מה לי ומו לי עוד במקיה ישראל?

באור ליום ו' ניסן (18 אפריל) באי העירה ידדי חי שטאטפער זה
ליבקעם (טובים השנים הם מראשי חברת "פתח תקיה") ובפיהם בשורה
מרה, לאמר: החופרים את הבאר במושבם החדש בכפר יהודיה", הגיעו עד
עומק שלשים מעשטער, ומים לא מצאו עיד, והכונים אשר קבלו את בנין
הבאר בשבלנות לא יאבו עוד לבנות עד שיוסיפו להם על שבר המלאכה,
זולתי אם ידעו אל נכון כי בעוד מעשטער או שנים ימצאו מים. ונועצנו יחד
כי ילכו אל הדירקטאר הירש ויהלו פניו כי יתן להם את המקרה הקטון
אשר עשהו אמן אחד ביפו (בשבר 105 פר.) לחפש בו עומק המים בריר א'
ובמושב ראשון לציון, ויחפשו גם המה בהמקרה הזה את עומק המים במושבם

*) ההמון, כיהודים כגזרים וישמעאלים קולאים את "מקוה ישראל" בסתם "נעשטער" י
זרק אלה שידעיס את העובדה ש"אלה — ותלא מהמקום הזה לישלאל קולאים אית
"מקוה ישראל" בשם אשר קאל לו המנוח נעשטער.
**) הוא התלמד, אשר הוסיפו לי על העשרה שזכרתי אז, כמו ראו אשר יה,
מספרם כמספר סממני הקעורה, והחם אשר התלזונה לא המירה רוח הקעורה, הנה זה
התלמד הנבואה את רוח חבריו, ולמדס את מלאכתו הנקיה וקלה שלמד בהיותו תלמד, לתקן
ולסקר ולהשתחזות חסים אלה לפני סאה קאולה וקן גדועה ומכניסים ארכים וכי.

החריש. והיה כאשר יראו אשר במקום היה עמוקים המים מאד, ויחללו לחפור במקום היה ויחפרו באר אחרת במקום היותר נמוך. ובאשר ידעתי כי חברת „פחת תקוה“ שנואה היא לפני הדירעקטאר הירש*) שכחתי, כלומר, לא

(*) זה שנתו כארבע שנים במקוה ישראל הקמוקה מאדמת פ"ח רק ערך פרסה וחל, ועד 29 מארץ שנת 88 לא הספיקה לו השעה ללאח לראות את האדמה הזאת אשר ראיה רבים וכנעדים מחושבי העיר ומהחריס את הארץ (מצני הנולרים) ויהלוה בראותם בה תקוה טובה. וגם הפעם שהלך לראותה, אני חייב בזה (ה' לא יחשוב לי זה לעון!) : ביום פו"ב אדר"ש, עמדתי אני ורעי הרימ"ם לפני הדירעקטאר ודברנו יחד על אדמת השימין שכורים עתה במקו", ויאמר אלי הדירעקטאר כי אחרי גמר המלאכה במקו"י יחל לכרות שימין גם במושב ראשון לזיון. ואמרתי לו כי לדעתי משפט הבכורה בדבר הטוב הזה למושב פחת תקוה, לא רק בעבור שהחברה הזאת עוד לא נהנתה מאחד הגדיבים בעמנו, כאחריס, גם בעבור זאת יתר שאת לחברת פ"ח כי ראשה ורובה הוא מאלה היושבים בירושלם זה שנים רבות. האנשים האלה אשר יאמר עליהם כי נרפים הם ורק לחם עללות יאכלו, קנו זה כחמש שנים מכספם, לא מכסף נדבות, שדה גדולה ערך 14,070 דונם. ובי החברה אף כי בשנים הראשונות מלאום תלאות רבות ורעות לא רפו ידיהם ומחליפים כח לטון מושבם החדש בכפר יהודיה, ומדוע לא יהנו גם המה מהטובה אשר נדיב פלוני יעשה לטובה ישוא"י. בשלחו מוכנה לכרית בה שימין במושבנות של בנ"י? — על שאלתי זאת לא ענני הדירעקטאר מאומה. ורק כאשר ספרתי לו כי הבנתי את ה' דיגור ללכת עמו לראות את אדמת פ"ח, אמר אלי הירש כי ביום 29 מארץ (כ' אדר"ש) ילך עם דיגור להבנות על מקור מי הרקון או הירקון אשר על גבול נחלת פחת תקוה, ואגב אורחיה יסור לראות את אדמת פ"ח ואת מקום מושבם החדש בכפר יהודיה. ונרוך יהיה הדירעקטאר ממקו"י על כי מלא את דברו ביום ההוא וירא והתבונן היטב על אדמת פ"ח. וכאשר שאל אותו ה' ליבקטם עד כמה ישרה האדמה בעיניו, ויאמר אליו כי היא טובה מעט מאדמת ראשון לזיון — הרעה מאד. ודיגור הנולרי, אמר לי בהפירי ממנו ביום 31 אפריל כי היעב לראות אשר אדמת פ"ח היא כאדמת מקוה ישראל — הטובה מאד, ויש בה שדות שעיבות גם משדות מקו". והדבר אשר הירש הקל במוב אדמת פ"ח, אין זה רק בעבור שהאיש הזה אינו יודע בטיב אדמת כלל, כי אם גם בעבור שרעה עינו בישוא", ומפחת תקוה יש תקוה לישוב אה"ק.

שמתי אל לבי, כי הוא שרוי בכעס עלי וכתבתי לו בלילה הזה כדברים האלה: מראשי חברת פ"ת שמועה רעה שמעתי היום כי בבאר אשר יחפרו הניעו עד שלשים מעטטער ולא מצאו מים, ועל כן יצאתי לשחר פניך אדוני כי תתן להם את המקדח הקטון אשר במקוה ישראל להפש בו עומק המים בבארם, ואקוה כי תחפץ להביא ראיה כי טיבה עינך בהתכוננות מושבות לבני" באה"ק בתתך להם את המקדח, תיכף, ולא חבכש שכר האמן אשר תשלח עם המקדח (*). ויהי כאור הבקר שלחתי לו את המכתב הזה, ואחר שתי שעות הביא לי השליח להולכה מכתב ממסו"י, פתחתיו וראיתי חתוב עליו 'בנשמעול' וכותב אלי לאמר: 'האדון הירש קבל מכתבו מהיום אשר ידווש סמנו לתת לחברת פתח תקוה את המקדח הקטון, שלנו'. הוא (הירש) צוני להשיב לו כי אם בני כושב פתח תקוה חפצים שיעשה להם איזה דבר יפנו לסו אליו לא על ידי אמצעי והוא יעשה להם את אשר יכול'. הגדתי את השובת הירש לירידי ה' שטאמפער והבין כמני כי סכתבי היה כשמן על אש יזקרת, וירא פן יפגע בו האדון הגדול בחרי אפי בבואו לפניו. ואמרתיו לו כי בבואו לפני הדירעקטאר יעשה את עצמו כאלו לא ידע ממכתבי. וישמע אלי ה' שטאמפער ויבא הוא עם ה' ליבקעם לפני הירש, ובאמרם אליו כי באו לשאול סמנו המקדח, שפך עליהם זעמי, רגז, רקד וחרק בשניו החדות לאמר: מרוע רא באתם אלי בלי אקרסית מילין מבריל? מרוע סבבתם כי

(* דברי אלה ירמזון על מעשה שהיה בסוף ימי שבת: בימים האלה החלו בני חברת פ"ת לחפור באר, ובהגיעם לעומק 9 מעטטער יעלחיס לבקש מהירש שיתן להם את המקדח לנסות בו עומק המים במקום שהם חופרים. ויבאו ירדי הגביר ר"ד גופמאן, רעי הרימ"ם ור"מ ליבקעם ואני אחריהם, לפני הירש. ויאמר אליהם כי בשב חופרים עם המקדח מדיראן משפט הקדימה למושב ראשון ליון לשלוח שמה את המקדח, וכאשר יגמרו שם לחפור יתן להם המקדח, אבל המה, ולא מואזר מקו"י, ישלמו להאמנים שישלח שכר עבודתם. וימר הדבר לה' גופמאן כי דייעקטאר במקום המכונה 'מקוה ישראל' אשר נוסד להיות מקור נפתח לעבודה אדמה באה"ק יבקש מבני מושב ישראלי בחק"ל שכר האומנים אשר אולי יעלה לחמשים פראנק— ולא יסך לדבר אל הדייעקטאר בדבר המקדח.

בריל יכתוב אלי דברים אשר פצצו ורצצו את כבודי? והמה למען השלום סגידו התעלה בעידונה ואמרו לו כי לא ידעו מהמכתב שכחתי לו, ומרעת עצמי בשמעני את צרת נפשם כתבתיו. ויתן להם הירש את המקרה וישלח להם נער אחד הלומד מלאכת הייט בריל במקו, ומה הנער עושה מלאכה בהנס במקו, אף הוא (הירש) יורה איתו בהנס. זכרה להירש אלסיו לטובה את הטובה הזאת שעשה לכני פתה תקיה כי חפרו במסדה עד 46 מעטטער ומצאו מים, והחי הקתם.

באור ליום ט' ניסן (16 אפר). עובתי את יפו ועליתי בעגלה לעלות ירושלים לעשות שם את הג הפסח, ונכבד בשעה השמינית באתי לעיר חפציי בה, וסרתי אל ההאטעל (כמישטעו) אשר הבין מחדש ר' ליפא קאסעניץ מחוץ לעיר בבית הגביר סי' אהרן וואלערן ונקרא בשם «אש"ל ירושלים*». שם מצאתי את ל"ה הראנגפירטי וישכתי עמי בלי פחד כהדר אחד כל הימים לרבות הלילות שהייתי בירושלם.

ביום י"א ניסן סר אל ההאטעל «אש"ל ירושלים» אורח הגון ונכבד מאד ונקרא בשם כבודו «קאפיטאן נאדשמיד». כפי שהגיד לי אחר מהיודעים את שם הנכבד הזה, הנהו בן אחיו של המנוח סיר פראנציס נאלדשמיד שהיה מהישיבים בהפארלאמענט הברטיאני ובכל עת צרה לישראל דרש טוב לעמו והיה למו למליץ לפני כמשלת בריטאניה. אביו שהתנצר היה שר הפחה בפונו (הודו), והוא התייר ונכנס בכריתו שאאע"ה זה כחמש שנים ונשא אשה מבנית ישראל. הכרה פניו תענה בו שהוא למטה מארבעים שנה. מדבר בלשון עם ארצו (בריטאניה) ומבין גם בשפת צרפת ואשכנז. והוא עובד עבודת הצבא בהור קאפיטאן בהנענעראלשטאט של חיל היבשה לממלכת בריטאניה. ובהיותו אוהב עמנו וארצנו הקדישה בקש מהמלכה לפסור אותו לביתו על משך שלשה חדשים ועלה לאה"ק דרך ביירוט: מבירוט נסע לרמשק ומשם לצפת וראה את המושב «ראש פנה», משם לסבריה ולחיפה

(* ל"ח: אכילה שחיה ליה.

ובנסעו משם דרך היבשה ליפו סר לראות את מיישב בני" בסאמאריק, ומיפו הלך לראות את המושב ראשון לציון ומקוה ישראל, ובהגיע חג המצות עלה לירושלם לעשות שם חג הפסח. והרב האבר"ק הספרדים הזמין אותו על שלחנו בליל ההקדש חג. וישב בירושלם עד יום ח"י ניסן. ביום הזה נסע מירושלם ליפו וביום המחרת ירד בהאניה האוסטרית ההולכת לברינדיוו לשוב משם לביתו ולעבודתו. — נעימה היתה לי חברתו ושיחתו על דבר שיבת ציון ושבות עמנו לארץ אבותינו. הפעם בשבתנו על השולחן בכיה ירי"ג הרי"ם פינס והח' מאיראוייץ (מבני ביל"ו) יושב עמנו, אבר הקאפיטאן נאלר"ד שמיד כי בשוב ה' את שבות עמו יהיו בני חברת ביל"ו חיל הרוכבים* והוא יודע לשר להם. ואתה, שאל אותי, מה היתה, לאיזה גודל התהשכב? ועניתו לו: לגודל גארדע ציוויק***) — ויטב בעיניו.

ביום א' חוה"מ"פ (24 אפר). עלו ירושלמה לתל וברגל שלשה מהאכרים שהבאתי, ויספרו לי כי הדירעקטאר לא אבה לתת אותם לעלות ירושלימה, והמה הסכימו שישלשה מהם אשר יצא עליהם הנורל יעלו ירושלימה גם שלא ברצון ה' הירש. כן ספרו לי שהדירעקטאר מלא שאלתם ויתן אותם לשמור את המצות בשעת האפיה, ורק חרה לו על אשר לא רצו לאכול אורז בחג הפסח כאשר יאכלו כל היהודים במקו"י. לפני חג הפסח חלו פניו ויתן לכל אחד מהם שני מנידי כסף (9 פראנק פחות שלישי) וראו בטובה (זו נית המחזן) אשר נשו אותה מיום בואם לאה"ק, כי לא נתן להם כסף. — שלשת האנשים האלה אחרי שפכו צמון לחשם וצרתם הנידו לפני ה' אצל כותל הפערבי, שבו ביום המחרת לעת ערב ללכת ליפו. כמעט שמחתי ואמרתי אחריהם ברוך שפטרני, כי ינורתו אם יתמהמהו בירושלם ויתהלכו בעיר ויספרו את תלאותיהם, אהיה לבנו בעיני אלה אשר לא יחפצו בישוב א"י ע"י עבודת

(* כהיומו במושב ר"ל מקום מושב גם לבני ביל"ו לאה נהם רוכבים מלוייכ,
**) הוא גדול אנשים בני חמשים ומעלה אשר לא ילאו למלחמה וגשורים ענדיהם

לשמור משמרת השומרים.

אדמה. ויהי אך יצוא יצאו האנשים האלה, והנה את אשר ינודתי בא לי: שמנה האברים הנשארים והמלמד בראשם באו ירושלימה! — המה נשארו בירושלם עד אחר הפסח, ובבית לא שכנו רגליהם, ותמלא העיר אותם, וכל רואיהם הכירום כי המה האנשים אשר העליהם לאהיק לעבור עבודת פרך במקווי. עד מהרה מצאו נתיבות בתי הסרסורים, והם הבטיחום להוליכם אחר הפסח למקומות שונים להראות להם שדות העומרות להככר. ומדאנה בדבר פן ילכו המרובאים האלה כליל שבת לביהכנ"ס לעמוד אצל הפתח לבקש מהנכנסים ויוציאים לקרוא אותם אל בתיהם לאכול אתם בשביעי של פסח, ומה יאמרו הבריות? — צויתי את בעל בית מלוני שיכין להם סוון שלש סעודות בהאטעל. ושלחתי להגיד להאברים כי אתי יאכלון ביו"ט, ויבאו שבעה מהם אל השלח, ואת המלמד הקדימו אחר ברחמים.

באור ליום כ"ד ניסן (1 מאי) שבו השמנה אברים, מירושלם ומתור את השדות בבית-סוין שהוליכום הסרסורים שם, למקווי. עמהם בא איש אחד, והוא כנכבד, אשר בא מחו"ל לקנות חלקת שדה באהיק והלך עמהם לראות את השדות העומרות להמכר. ובאשר כבר חשבה הלילה בכואם, סר האורח למקווי ללין שם בחדר אשר האברים ישנים. ויען כי פקודת הדירעקטאר חזקה לבלי תת לאיש זה, גם יהורי, ללין במקווי, הלך אחד מהאברים ויגד להירש כי איש אחד ונכבד הוא בא עמהם מן הדרך וחפץ ללין אתם. ויצו האדון המושל במקווי את אחר ממשרתיו להגיד להאורח כי ימחר לצאת ממקוה ישראל. המשרת הלך והגיד להאיש את מצות אדונו. ויתחנן אליו האורח לאמר: כבר פרשה הלילה כסותה על הארץ וימש חשך ואנה אני בא, ואני גר בארץ הזאת ואירא ללכת יחירי בלילה העירה, תנה אותי ללין בירכתי הבית ובבקר השכם אצא מזה". ויען אותו המשרת: ספקודת אדוני לא אסור, ומהרה וצאה מזה, ואם לא . . . ייקרא ההלך בחמתו: לוא היה בזה בית מעלענראף והודעתי עוד הלילה לראשי חב"ה כי במקווי לא יתנו לעובר אורח ישראלי ללין, והערבי, דלתיו יפתח לאורח אף אם הוא יהודי!" המשרת הלך ויספר להירש את דברי האורח. ויקם הירש יחד עם הכושי השומר במקווי

ויהפשו שניהם בבגד האיש אשר העיז פניו לדבר כן, ויסחבוהו וישליכוהו החוצה הלאה ממקו"י בדרך העולה ליפו, וילך שם תחת פני השמים, ורעה לא אינתה אליו — כי זכותו של אותו צדיק הגינה עליו!*)

באור ליום כ"ו ניסן (8 מאי) שבת ליפו להוחיל שם על האניה אשר תבוא ביום כ"ט לעבור ארהות הים. לאן אני אלך? לא ידעתי עוד גם אני. — בעריש (כ"ז) בכואי לביהכנ"ס להפיל ערבית הוגד לי שם כי היום באה דעפעשע מהרמנ"י אל האכרים כי יקראוני לבית דין ויעבבוני משוב הביתה. ואמרת: גם זו לטובה!

ביום כ"ט ניסן בבקר, ואני מוכן ומוזמן לרדת כאניה אשר באה, לבוא בה לקאסטאנטינאפול, וכבר שלמתי שכר האניה וגם צרה לדרך עשיתי לי — והנה הובא לי מירושלם מכתב ובו דעפעשע אשר באה לשמי אחרי צאתי מירושלם כתוב אלי לאכר: „עורך אסור בתבלי האחריות שקבלת עליך. מקורך אל תנת. במכתב ששלחנו כתוב באר היטב“, ועל החתום הרבנים הגאונים מוהריב"ס מב' ומוהרמנ"י טר'. ברנע הראשון אמרתי: הגאונים האלה יזכו לי שלא בפני לשבת תחת, אבל אין דנין אפשר משאי אפשר, ואין דנים את האדם עד שמניעים למקומו, ומה בצע בשבתי עוד פה? מה לעשות עוד ולא עשיתי? — כה אמרתי ברנע הראשון, ואחר, נחמתי ואמרתי: מצוה לשמוע דברי הכמים, ואם עצרתי כה לשבת פה ולסכול יסורי א"י ונגעי בן אדם עד כה, אזחילה עוד יד ימים עד בוא המכתב אשר בו יבארו הרבנים הגאונים האלה את כוננתם הרצויה. בהסכמתי זאת החוקתי והתחוקתי, וחפשתי ומצאתי איש אשר קנה ממני הבוליעט מהאניה, ונשארת לי ביפו דומם ויחיל.

ביום א' דריזא איר (7 מאי) ואנכי עומד בהנותו של ר' מיכל כ"ק, והנה

*) הדברים האלה כהיוסם ספרו לי בשובי ליפו, והרעיתי המעשה להתפאר לפני ס' מויאל והוא שאל את היכס אם אמת נכון הדבר, ועין אוחז: כן עשיתי, וככה יעשה לאיש אשר לא חפץ ביקר, לאיש אשר יעז פניו להפחידני כי יכהוב עלי מכוונת פארזה!

ל"ה הפראנקפורטי נגש אלי. נתתי לו שלום והחזיר לי שלום, ויקראני ללכת אתו. ונבוא יחד אל הנוחו של סי' מייאל, וארא שם עומד אחד האכרים, והוא המלמד, ופניו כפני העולה לסרדיוט. ויאמר אלי הפראנקפורטי: בהיותנו יחד בירושלם בבית הרימ"פ, ספרת לי כי באחד משכנות החורף העבר הוריד הדירעקטאר ממקו"י לפני התיבה איש אחד אשר רכב בסוס באותו שבת. והנה היום בשוכי מירושלם סרתי אל מקו"י ושאלתי את פי הדירעקטאר אם אמת נכון הרבר ששמעתי מכריל כי כזה וכזה עשית? ויאמר עלי: שקר ענה בי בריל! ויקרא את האכרים שהבאת ובפני העידו כי לא ספרו לך המעשה ששמעתי מפ"ך. ועתה הנה נא שלח אתי הדירעקטאר אחד מהאכרים כי יענה כחשך בפניך! אנכי הכשתי בפני זה הפראנקפורטי, משתאה לו ומחריש לדעת: מי זה האיש העומד מול עיני, אם הוא משונע, או הולך רכיל, או שניהם ביחד? ועניתי את הכסיל הזה כאלתו לאמר: אם הפצת לדעת האמת למה לא שאלת מהדירעקטאר כי ישלח עמך כל הי"א אכרים ואז הראיתי אותך את האיש, ושמו י' אר' והוא כחון בעיניו, אישר מפיו שמעתי את הרבר שספרתי לך, והאיש הזה לא העיז פניו לאמר בפני להרי"ם, אחרי כי גם אחרים שהיו עמי בשבת פ' זכור בבית ה' הירש הבהן שמעו מפיו המספר כמוני את הדברים שספרתי לך. ומדוע שלח הדירעקטאר אתך רוקא את המלמד החונף הזה? אכן, יודע צדיק נפש בהמתו! ואולם, הוספתי לאמר להפראנקפורטי, גם זה המלמד יודע מה לספר לך נפלאות מהדירעקטאר, שמעשה שהיה בו בעצמו: הפעם חלה המלמד הזה* וישלח אותו ה' הירש אל בית החולים אשר להבאראן הרוססי. יומרוכ עבודתו התמידית שכח לצות את הננן בבית הבאראן, והוא יהודי, כי יביא להחולה מאכלים כשרים. והחולה התהפך על משכבו ביום הששי וביום השבת ולא בא אל פיו כי אם להם ומים. ויהי ביום השלישי הונד לי כי אחד מהאכרים הוא חולה והוא

(* הוא חלה מרוב עבודה בעבדו עבודה משנה למזל תן בעיני הדירעקטאר יתר על חכיו. והמה, בהיותם עובדי ארמה מנעוריהם, יודעים כי ממתיכות לא תללנה עובות. ועובדים עבודה במתינות, כדך עבדי אדמות.

בבית החולים אשר להבאראן, ויצאתי לבקר. וכשמעי כי רק על הלחם לברו יחיה צייתי כרנע להביא לו מאכלים בשרים מבית מלוני. ורק אחרי שמע הדירעקטאר כי אני שולה אכילה להחולה שלה להניד להגנן של הבאראן כי הוא יכלכל את החולה כל הימים שישכב בבית החולים. האמת הרבר, פניתי אל המלמר, אשר אספר עתה? וידום המלמר ופניו כבש בקרקע. והוספתי לרבר אל הפראנקפורטי: ואם מעט כמך המעשה הזה, אספר לך מעשה שהיה עם אבר אחר, והמלמר גם הוא יודע מזה: הפעם חלה אחר מהאברים ושמו רובי, והרופא אשר בא בשבת למקו"י ראה את החולה ויצו לתת לו אכילה טובה וקלה ולשתות שמן דגים. ארבעה ימים אח"כ באתי אני למקו"י וראיתי את פני החולה ואשאל אותו מה צוהו הרופא לעשות. ויספר לי כי כזה וכזה צוהו הרופא, אבל כבר עברו ארבעה ימים מאז ראהו הרופא וכסף לא נתן לו הדירעקטאר לקנות שמן דגים, ומאכלו פת פכר ומאכלים נסים כאשר יאכלו חבריו, רק בכל יום בבקר נוהגים לו שני בצים*.) וכשמעי את הרבר הוה קראתי את החולה אל בית ר' הירש הכהן והאבלתי בשר והשקיתו יין, וקניתי לו בקבוק שמן דגים. ולמען כסית פני הדירעקטאר בכלמה, צייתי את החולה כי בשובו למקו"י יסור אל בית הדירעקטאר עם הבקבוק שמן דגים בידו, וישאלהו כמה פעמים ביום צוהו הרופא לשתות שמן דגים. החולה עשה כאשר צייתו, ובראית הדירעקטאר הבקבוק שמן דגים ביד החולה

(* צ"י מקוה ישראל, חידי דחתו לידי לימא בהו מילתא זוערתא: הנהים שילדו במקו"י חניבים מאד על הדירעקטאר היכס ולא יאמין אף בקדשויו שיפלו בהם, אלא הוא בעצמו ובכבודו יולא בבקר השכס אל הלולים של התרנגולים ונדק כל תרנגולת באותו מקום, לדעת מי מהן תלד בזה, ויכתוב בספר לזכרון לגל ישלחו זרים את ידיהם בהנהים אשר תלדנה התרנגולות היום. והיא (השמירה המעולה הזאת) שעמדה להיכס ולמקוה ישראל. כי בשחתו צפ"י, כי תשא" את ראש הנהים לפקודיהם, מלא כי יש לו שלשת אלפים צבים, והתהלל בהנהים לפני מכרו שבו אליו והוא אליהם, כמו שתהלל החכס בחמתו והגבור בגבורתו והעשיר בעשרו, כמו היחה מקוה ישראל לתרנגולת העומדת לגל צבים — הספיר הזה, אינו לבדיחותא בעלמא, אלא מעשה שהוא כך הוא.)

שאל אותו מי קנהו, ויאמר לו כי אני קניתי לו. ויצעק הדירעקטאר צעקה גדולה וסרה: למה הלכת וספרת לבריל? למה לא הזכרתני פקודת הרופא והבאתי לך שכן דנים? — ויהי מסחרת בבואי אל הירש התחטא לפני כי מרוב עבודתו ההמידיה" שכח את החולה, ומעתה יתן לו בכל יום בשר לאכול, וישב לי את הכסף ששלמתי בעד השמן דנים. ועתה אמור נא, אמרתי להפראנקפורטי, היעשו גם הדירעקטארים בפראנקפורט מעשים בכל יום כאלה?

פניתי את ערפי להפראנקפורטי ללכת מנגדו, והנה איש זר לקראתי. ויגש הור אלי ויאמר: אני פלוני אשר באתי מאמעריקא עד הלום. הנני אחד מאלה האבות האומללים אשר שלחם נעטטער לאמעריקא, ואת הבנים לקח לו ושלחם הנה למקוה ישראל להתענות תחת ידי הדירעקטאר הירש ללא כל תועלת. ויען באה אלינו צעקת בנינו, קמתי כרחם אב על בנים, ובאתי מאמעריקא דרך פאריז עד הלום להוציא את בני ועוד חמשה ילדים אשר אכותיהם באמעריקא, מעבדות לחרות, מהחת ידי ארונים קשים. ויוסף האיש לספר לי את דברי הריבות אשר יחליף יום יוכ עם הדירעקטאר הירש, וכי הארון הגדול הזה הפחידו להשליכו החיצה הלאה ממקו", והוא (האב האומלל) אמר לתת להדירעקטאר מתנת ידו וכו' וכו'. ויחל האיש היה את פני לתת לו, אם יש בידו, פרוסה לחם עוני אשר אכלו בני ישראל המעונים במקוה ישראל ארבע שנה (תחת ממשלת הירש) עד אשר באתי אני והתאוננתי על הלחם ונשתנה עתה מעט לטוב, ואת הלחם הזה יביא פאריוה להראותו לראשי הכי"ה. ואמרתי לו: את הלחם כבר ראו בפאריז. אבל אם תרצה אתן לך מנחה אחרת ספרי מקו"י להוליכה פאריוה. וזאת היא: ביום 30 מאָרץ, באתי אל בית הטעלענראף, לכסוד שם דעפעשע בשם "הירש" לפאריו. כראות פקיד הטעלענראף, והוא גם פקיד הפאסט. את שם "הירש" התום על הרעפע"שע, אמר אלי: הטיבה נא ברצונך, אם תראה את הארון הירש, תשאלהו מדוע לא יבא לקחת את המכתבים שבאו רעקאמאנדא זה כחדש ימים מאמע"ריקא על שמו עבור הילדים במקוה ישראל. ואנכי הודעתיו פעמים ושלוש ועוד מינחים המכתבים פה." ויהי בצאתי מבית הטעלענראף מצאתי ברחוב

העיר את הירוש, הרחק מבית הטעלגראף כהלך שני מנושים, והגדתי לו את דברי פקיד הפאסט, ויצטרק לפני כי „כרוב עבירותי ההמידותי לא הלך. עד כה להתום על הקבלה ולקחה הכתבים. ואמרתיו אליו כי הרבר הזה איננו מהדברים שמצוה בו יוהר מבשלוחי, ויכול להת רשית לנערו אזילאי שיבא בכל יום לעיר שיחתום בשמו על הקבלה ויסבל המכתבים. ויהי בערך שני שבועות אחרי כן ואנכי עובר בשוק והירש הולך לננדי ויפנעהו פקיד הפאסט וישאלהו: עד מתי יהיו כונחים הככהבים שבאו מאמעריקא? — את המעשה הזה, אמרתי לראיש מאמעריקא, תביא פארייה למנחה למען ידעו עד כמה תכבד „העבירה ההמידית“ במקווי על הדירעקטאר . . .

ביום ב' דר"ה איר (8 מאי) הסבמתי ברעתי ללכת לתור את ארץ הנליל, לראות את הכושב אשר בסאמארין ואת המושב „ראש פנה“ אשר בנאוני סמוך לצפת. והשבתי דרכי לשוב ליפו ביום ט' לחדש להוחיל שם על המכתבים שיבאו ביום י"ג בו ואראה אם יש כהם ממש שאוכל להשען עליו להשאר עוד באה"ק, ואם לא, אצא כאה"ק בהאניה האוסטרית שתבוא ליפו ביום ההוא. כשלוש שעות לפני בוא השמש רכבתי בסוס אשר שכרתי לי ושמתי פני בדרך היבשה העולה כיפו להיפא. כבוא השמש באתי אל מקום קבר „סירני עלי“. שש בתים הרבה להכנסת האורחים הבאים להשהטח על קבר הקדוש של הישמעאלים. סרתי שמה ללין. ויתן לי הפקיד במקום הזה בית ללין ומצע ובסית לילה, וישאל אותי: מה הפצך לאכול ואביא לך, כי מסרני עלי הכל ומירו אתן לך" (*). הודיתי להסכנים אורחים על טוב לבבו,

(* זה האיש „עלי“ היה אחד מקדושי הישמעאלים, ולמען עשות לו שם עולש צו מקדשו על קברו צמים רבים להכנסת אורחים העוזרים וצנים בדרך הזה, ואגב אורחיהו, הפללו על קבר הקדוש, והממשלה הקדישה גדוה רבות לכלל מפיכותיהו את הבאים לפה להפלה. — כלאותי הדבר הטוב הזה, אמרתי בלבי: מי יתן ובמה מצי"ח גס היא על קבר „געטעטער“ בית להכנסת אורחים, והיה צווא איש יהודי ללין במקווי, לא היה מוכרח הדירעקטאר להטריח את כבודו לחזוב בעלמו את האורח ולהשליכו החוזה!

ואמרתי לו כי לא יחסר לי מאיפה ורב לי כי מצאתי חן בעיניו לתת לי מקום ללין. — ביום המחרת בשעה החמישית בבקר יצאתי מהמקום הזה ונתתי ביזליק (ערך חצי פראנק) להשווער אשר גם לפתוח לי השער והעמים חפצי על סוסי. — כשתי שעות אחר חצות היום באתי לקיסרין (החרבה והעקורה*) והתמרמתי שם כשעה וחצי בסבבי לראות את שירידי העיר העתיקה הזאת אשר מסנה יצאה רעה רבה לישראל וברכתי: ברוך שעקר צוררן ישראל מהמקום הזה. מקיסרין הלכתי ובאתי כשעה לפני בוא השמש לסאנטורא אשר על חוף הים. שם ראיתי את החצר, את השרות ואת הנן אשר יתחשבו להמושב של בני ישראל בסאמאריי. כבוא השמש הלכתי משם בלוי' יהודי אחד מצפת ובאתי אחר שתי שעות בלילה לכפר סאמארון. שם לנתי בבית פקידי המושב הזה, ועכרה עלינו חצות הלילה כשיחה על אדות המושב. בבקר קמתי ובקרתי את אחי היושבים במקום הזה ואחרי כן הוליכוני ה' בראסער והי' בריל להראות לי השרות ואת הנבעה אשר שם יבנו בתים למושבים. משם הלכתי בדרך לעולה להמעין אשר התישבו שם שש משפחות סבני עיר בערלאר, ובשעה העשירית לפני חצות היום שבתי לסאנטורא. משם הלכתי ובאתי כשתי שעות לפני בוא השמש לחיפא, וסרתי ללין בבית מכריהח' גאלדבאן. — כשלוש שעות לפני צאת השמש קמתי והלכתי לעכו. שם התפללתי: בביהכנים ורברתי מעט עם ר' דוד שויב ור' מאטעל ראשי, ראש סנה" אשר מצאתים שם נוסעים לחיפא לרבר עם ה' אליפאהנט. ואחרי סבבתי כשתי שעות בעיר העתיקה הזאת רבת המסחר קמתי ללכת לצפת לעשות שם את השכת. ויהי כחצות היום בבואי נגר כפר "רסיאי" נפלתי מהבהמה

(* "עקרון מעקר זו קיסרי". העיר הזאת היא חרבה עתה, ומקום מבצרה הוא מקום מרכז לעדי בקר ולאן של הערביים השוכנים בזהלים במרחק מהלך שעה ויבאו לקיסרין להסקות את העדרים ממי הבאר אשר בחוף המבצר. מתפארת העיר ההוללה הזאת לא שאר חף שארית כמעט, ועוד מעט ולא יהיה גם רשומה נכר, כי חוצבי אבנים יעקבו את אבני המבצר ויסיעו בליות ליפו לצנין הבתים שם, ורוב בני יפו בנוי מאבני מבצר קיסרין ואעלוד אשר גם הוא על חוף הים נוסד בין קיסרין ובין סאנטורא.

אשר רכבתי בה, כי עיפה נפשי מהחום והיתושים הרבים אשר דלקוני
וסבבוני מאז יצאתי ממגדול כרום, ולא עצרתי עוד כח לשבת תחתי על
הבהמה. שלשת האנשים שנלוו עמי בדרך הזה עמדו למעני כשעה עד
שהחלפתי מעט כה, ואחרי כן קמנו והלכנו לרוכנו בדרך הקצרה אבל מסוכנת
מאד מפני הלסטים וההרים הרמים וגאיות עמוקות כשאול, וכאנו ערב שבת
עם חשכה צפחה. סרתי אל בית סי' יצחק מרדכי עבו אשר הלכתי עמו
סחיפה, ואחר התפלה ביחיד ואכילה מעט שכבתי על המטה אשר לא ירדתי
ממנה עד למחר כחצות היום, כי מפני קפיצת הדרך הגדול בארבעה ימים
רציפים נחליתי וגופי מהציו ולמטה היה פצוע ומוכה במכות טריות. אחר
חצות היום התחזקתי וקמתי והלכתי להשיב כבוד לסי' יעקב חי עבו (אחיו
הגדול של בעל האכסניא שלי) אשר בא אמש לבקרני, והוא קינזול לממשלת
צרפת ומנין על המושב „ראש פנה“. ודברנו הרבה ארות ישואי, אשר הפך
בו בכל לבכו ובכל נפשו, וספר לי כי חצי השדות והננות הפוריות אשר
בכפר מירון (מקום קבר רשב"י) היושב מנגד צפת ונראה ואינו סמוך, הוא
מקנת כספי וכסף אחיו, ויש לו ולאחיו שדית רבות וטובות על יד מי טרום,
ומהן יתן לי, אם ארצה, אחוות נחלה עבור האכרים שהבאתי במסח השוה
ויהיה להם למטן ומחסה כי לא תאונה אליהם רעה. והראני סננד עוד שני
כפרים העומדים להמכר, והניד לי כי גם הפאלאחים מכפר טובעיא (הסמוך
ונראה למושב ראש פנה) הפצים למכור החצי משרותיהם. אחר תפלת מנחה
בביהכנים של סהר"י אבוהב עליתי על ידי ועל רגלי לראש ההר (אשר צפת
יושבת בשפועו) לראות את שרידי מבצר יורפת שבו התבצר יוסף הכהן
בהלחמו מלחמת ה' בעד עמנו, אמינתנו וערי אלקינו.

ממחרת השבת (י' איר, 18 מאי) בבקר השכם הלכתי לכפר ג'אוני
(הרחוק מצפת כמהלך שעה ורבע) לתור את המושב „ראש פנה“. שם ישבתי
ודברתי ומסבתי את השדות עד לפני הצות היום. שבת ליצפת ובקרת את
מכרי הרב ר' מרדכי מאומן, ואכלתי סעודת הצהרים בבית סי' יצחק מרדכי
עבו, ואחר קמתי והלכתי לטבריה, וכבוא השמש באתי לפני שער העיר. שם
הוחילו לקראתי החכם ר' יצחק, חתן הרה"ג ר"ש העליר מצפת ור' ליב

קאנסטאנטינער. סרתי ללון אל בית ר' ליב יחד עם ר' יצחק הנז' ואכלנו
ושתינו והטבנו את לבנו בשיחה ארוה ישוא". גם הם אמרו לי כי יש ויש
הרבה שדות טובות סמוכות לשבריה ועל שפת הירדן לקנות בוזל מאד. ויהי
בבקר קסנו, אני ור' יצחק ור' ליב ועוד יהודי אהר, והלכנו לכפר הישן
הרחוק משבריה מחלף שתי שעות. שם ראיתי והתכוונתי על פרו עץ הדר
של רש"ש ננות אשר קנן הרב הנאון מיהרא"ו כיו לגרל שם אהרונים. משם
יצאתי לפני הצות היום ושמתי פני אל הדרך העולה לשפרעם ללכת משם
ביום המחרת לחיפא להוחיל שם על האניה האיטלית אשר תבוא ממחרת
השני, לשוב בה ליפו.

כשתי שעות לפני בוא השמש באתי עיף מאד לשפרעם וסרתי ללון
אל בית ר' אהרן מטראבלום. ואחרי נחתי מעט מעמל הדרך יצאתי החוצה
ומצאתי את שאהבה נפשו, את הנכיר סי' אברהם מויאל מיפי ההולך לרהוץ
בחסו טבריה. ויסר אל בית פלוני וילן עמי שם. סי' מויאל ספר לי כי כפר
דיראן כבר קם למקנה להניצרי בוטרו סרוג, וכי רק בשביל דברים של מה
בכך לא בא הירש לעמק השוה עם טיאן ברבר מקנת דיראן, וכראות בוטרו
סרוג כי ארץ ישראל אינה חביבה על הדירעקטאר ממקוה ישראל, ויסאן לקנות
דיראן במקוה השוה לפי המקום ולפי הזמן בשביל איזו טאות פראנק אשר
טיאן הטיל על הירש לתת שוחד בחיק הסאהרי והבריו (במנהג המדינה) קדם
כתובת ספר המקנה*), הלך הוא (סרוג) וקנה את דיראן במחיר ישישים אלף
פראנק. ובשביל חביבת הארץ הרבה לתת מתו וכו' ביום שנמר עם טיאן קם
דיראן בידו למקנה על פי ספר מקנה כתוב והתוס', וסרוג השונה ישמה מאד

(* לוא היה פחות הפנקס של ה' נעטענד לפני הירש השומר מזותיו, תקוה וסודותיו,
וכלה את הכסף הרב אשר נתן נעטענד מהן כמתר ובגלוי לסלק את המערערים על השדה
אשר נתן השולטאן במהרה (ע"מ להחזיר) לחז"ת, כי עולה הוא כהסך אשר היה יכול בעת
היא לקנות בו את השדות האלה לנצחיות, — לוא ראה הירש את המכרה הגדול הזה,
כי עתה בני ספק היה נותן בעין יפה גם חיה אלפים פראנק להקאהדי בשכר עמחמו
בכתיבה ספר המקנה ממקנת דיראן.

במסחו כי נודע לו אל נכון כי לא 9,188, ככתוב בספר המקנה, כי אם 12,000 דונם נמצא בדיראן. ויוסף סי' מויאל לאמר לי: עתה אבשרך גם טוב. הירש כתב לי ונכ אמר לי בעל פה כי בהיותי בטבריה וצפת אדרוש לקנות שם אחוזת שדה מערך 2,200 דונם ועד המשה עשר אלף פראנק הרשות בידי לשלם מהיר שדה כזאת. ואמרתי לסי' מויאל: כפי הידיעות שאספתי בהיותי בצפת וטבריה תמצא שם לקנות במהיר הזה שדה בת שלשת אלפים דונם ארמה טובה אשר לא ראיתי כמות בכל שפלת לוד ושפלת הדרום עם מעינות אשר לא יכזבו מימיהם. ויאמר אלי סי' מויאל: אם כן, מאת ה' היתה זאת כי הודמנו לפונדק אחד. עתה נקומה בבקר ויחד נסעה ונלכה לטבריה, ושם נקנה אחיזת שדה. ואמרתי לו: עתה אתה תראה כי גם אם תמציא להירש ארמה טובה במהיר 3 פראנק כל דונם לא יקנה אותה. האיש הזה איננו דורש לשלום אה"ק ובישובה הנעל נפשו, והוא בעל תחבולות להלאות אלקים ואנשים — ולמה אשיב לטבריה לבלות שם ארבעה עשר יום, עד בוא האניה השניה לחיפה? סוף דבר, סי' מויאל פתני ואָפת ושבתו עמו ביום המחרת לטבריה.

ביום ח' איר (15 מאי) לעת ערב באנו לטבריה. ויש לו סי' מויאל אוהל כחויץ לעיר בין שני המרחצאות מהמי טבריה כנגד מקום קבר ר"ם בעל הנס, ושכנתי גם אני באהלו. בלילה שלחתי לקרוא את האנשים אשר ידעתים כי יודעים הם את אלה האנשים אשר יחפצו למכור שדותיהם, ורברנו עמם אדות השדות העומדות להפטר. ביום המחרת הודיע סי' מויאל ביד הטעלענראף את הירש כי נמצאו שדות רבות סמוכות לטבריה וצפת לקנות במקום הזול, ואם הפץ בהן ישלח לו ביד הטעלענראף רשות (אָרדערע) מפורשת ויקנה מן המוכר. ויהי ביום השבת (י"ב איר, 19 מאי) בשעה החמישית אחר הצות היום, הובאה לסי' מויאל דעפעשעווחתום עליה «הירש» (*).

(* מהזמן הכתוב בהדפעת הענתי לראות כי נמסרה ביום השבת בשעה 1 אחר הצהרים בבית הטעלענראף. ולמדתי מזה כי רצנו היש מלא דלרעא דישלח, החיל לכחוב טעלענראש בשבת מזום ישוב אךן ישלח ששקולה צעיוו כלל החוכה כלה) —

כתוב לאמר: "בבקשה ממך תודיעני בפרטיות על ידי מכתב בפאסט היוצאת ראשונה". בקראי ובינותי בהדעפעשע הוא, אמרתי לסי' מויאל: הנך רואה כי הירש עודני עומד במרדו! אכן לשוא כל עמלנו עד כה, ויגיענו עוד הוא אך לריק ומפח נפש! למה לא הלכתי משרעם לררכי, והייתי עתה כבר באניה אשר הולכתני עם צרור צרותי ויסורי אי' לביחי!

ביום ט"ו איר (יום צאת הפאסט מטבריה ליפו) השיב סי' מויאל מפני הכבוד להירש, ויבאר באר היטב מפורש ושום שבל כי אם לא יש בידו רשות מפורשת לקנות לא יכול להחל לרבר עם בעלי השרות, כי בארץ הזאת הן ולאן, ורפיא, היא בידי בעלי האחוות, ובשעה שעומדים על הסקח סוכרחים הדמים להיות מצויים ומנוים ביד הקונה לאמר הך את המכר וקח את הדמים וכו'. גם באר לו את השרות העומרות למכור שכבר ראינו. ויהי ביום י"ז איר קבל סי' מויאל מכתב מהירש כהוב אליו ביום י"ג איר (20 מאי), לאמר: קבלתי הדעפעשע שלך וגם אני השבתי לך ביד המעלענגראף. ותסלח לי כי לא שלחתי לך כבקשהך אָרדערע לקנות, כי אינני עומד ברשות עצמי, והיה כאשר אקבל ממך מכתב הכתוב בו פרטי מקנת השרה אשר מצאת וראית, אודיע דברך לסי' שצריך לדעתם, ובשובך לשלום נדבר יחד פה אל פה בדבר הזה, ואז נראה את אשר לפנינו ועלינו לעשות". — מדברי המכתב הזה נובח עתה גם סי' מויאל כי הירש לא ירצה לקנות וכל דבריו הם רק לדחויא, כי הלא הוא כבר מורשה ועומד לעשות כמוב וכישר בעיניו ועד ששים אלף פראנק הרשות בידו לתת במחיר אחוות נחלה, ועוד יאמר שאיננו עומד ברשות עצמו!

ביום כ"א י"ר (29 מאי) כשתי שעות בטרם יעלה השמש יצאתי מטבריה, וכחצות היום באתי לי' רעם, והלכתי לראות שם את הביהכנים אשר לפי ההגדה עמד במקומו מושב הסנהדרין בעת גלותם. וכשתי שעות אחר חצות היום קמתי והלכתי לדרכי ובאתי לעת ערב לחיפא. בבקרי בו ביום הוה את ידי הנכבד סי' מאיר זבולון, הגיד לי כי במרחק חמש שעות מחיפא, ברנלי הר הכרמל, עומד כפר אחד להמכר במקח השוה, והוא קרוב להכפר אשר הוא לאחוות נחלה לאחיו, ויכולים לבוא לשם בעגלה, ואם אחפץ

ילך הוא ואחיו עמי לראות את רבצ'ר הזר, ואמרתיו לו, כמסתיר את פצעו לבבי, כי קרוא אני לשוב ליפו, ובעוד עשרה ימים אבוא עם האניה השניה לחיפא ונלכה יחדיו לראות את הכפר ההוא.

ביום כ"ג איר (30 מאי) יררתי באניה, ובו ביום בשעה התשמית אחר הצהרים באתי ליפו. רעי וירידי שמחו לראותי, כי ראגו לי מאד, יען יצאתי יחודי מיפו לחיפא דרך היבשה, דרך שאין השירות מצויות, ועמי רק נער קטן אשר שלחו בעל הסים אשר רכבתי עליו לשמור אותי, כלומר את סוסו בדרך, וזה כשלשה שבועות אשר עקבותי לא נודעו למו ולא ידעו מה היה לי, אולי קרני אסון בדרך. — בבואי ליפו מצאתי שלשה מכתבים המחליפים לי. האחד הוא מהרמנ'י (*), והשני הוא מירידי השע'ד בכ', והוא כתוב אלי בחוהמ'ס (כ' ניסן), לאמר:

יקרתו מן ה' ניסן לנכון הניעני, והנה אתמול כאשר נתאספנו בבית הרב הגאון שיי' לאסוף נדבות למובת יש'איי (והנה עלה ביריני לעשות לע"ע כסוב בעינינו), הראתי את מכתבו לכבוד ארמו'ר הרב הגאון שיי', והוא הקים את דברו עמדי לכתוב את מכתבי דנא לכבודו ולהוהירו אשר ה'ו' בל יסע מסקומו, ובל יזיו משם, ואל ישניח על הרב רש"ס. ארמו'ר הרב הגאון בפיו שנה וישלש והוהיר אותי לכתוב לכבודו משמו אשר ה'ו' בל יעלה על רעיונו לזוז משם. וזה לשונו: כתבו אליו משמי שישב שמה ויאחו לע"ע האקלאסקא באשר הוא שם, ואנכי אפעל אי"ה למענהו הרבה ולא יהיה כדבר הרש"ס. והמכתב השלישי כתוב אלי מירי'נ הנכיר ר' בן ציון ליאן מירושלם ביום ברריח איר, לאמר:

בשמעי כי כבודו נעצר עדנה ביפו, הנני להוריעו בזה, כי הארון דהור כרמי דבר עמי פעמים ושלש על דבר השרה אשר לו (בכפאפוריע). מאד מאד חפץ למכרה, וכאשר אדמה לי אני יכול כבודו לקנותה ממנו במקח השוה. — כן דברתי עם הארון פאטאמא (בעל השרה בלאררון) והוא גם

(* הכהן למעלה כ"ד 84 לוח ג'.

הוא ימכור נחלתו מבלי הרבית במחירה. אם נתחדש דבר מה אתו במשך הימים האחרונים, ואם הכח והעוז בידו לעשות בדבר הזה מבלי היות תלוי בדעת אהרים, ונאלץ לסור אל משמעת אנשים אשר לא ידעו מה לרחק ומה לקרב, במה לבחור ובמה למאן, הנני נכון לעוררו בכל כחי להוציא המפעל היקר והנשגב הזה לפעולת אדם, כי היטב יצר לי אם הדבר הטוב הזה יבוטל ולא יצא לאור, רק מנסכת אנשים אחרים. ירדו בן ציון ליאן" (*).

קראתי ושנתי בדברי המכתבים האלה וראיתי כי אין בהם די כח ליעף, ועצמה לאין אונים במני. וגם ירדתי ורעתי אשר לפני הנ הפסח יעצוני ועצרוני מעזוב את אחי, הטיבו עתה לראות כי ללא הועיל אוסיף להיות אכזר עלי ועל נפשותי ב"ב. והסכמנו כלנו יחד כי אצא מאה"ק, ובשם שלא קבלתי שכר על הדרישה (דרישת ישוא"י) כך לא אקבל עונש על הפרישה. את אשר תמצא יד אדם לעשות, עשיתי וה' הטוב בעיניו יעשה. יבא בעל הכרם ויכלה את קיצו ואת השועלים הקטנים המחבלים כרם ה' צבאות! . . . אבל אנה אלך, אנה אברח, אנה אוליך את חרפתי? כמעט אמרתי לנסוע לארעססא באניה היוצאת ביום ז"ך איר, ולהחל להשתדל לאסוף שנית החתומים מכבר על הלבנון — ומה יהיה אחרית עמלי ויגיעי לשובת ישוא"י זה כתשעה חרשים? אמרתי לרדת למחר בהאניה היוצאת לטריעסאי, ומשם לו' וב' לפקיה שמה את עיני הדורשים שלום ישוא"י ולהתיעץ עמהם מה לעשות — ומה אשיב

(* ירדתי זה, הוא אחד מבני ליון היקרים באתר, ונכדד וזהוב ורעו גס לזוהרים ושמעאלים ושוללים בעצתו. ובהיותו בחורף העבר ביפו מלתי פניו כי יהיה לי לעזר בדבר קנית נחלה, ועניי כי חוזה אשר הקיפה חנה ברשותי, והוא חינו רוצה לעפל א"ע בדבר המסור ללב הירש. ובהיותי בחג הפסח בירושלם והלכנו יחד להקומזול הגריטאלי, פגענו את דאהוד קארמי (בעל הנחלה בקאפסוריע) ונתן לי שלום באהבה החלויה בדבר. וכאלות קארמי כי שח לי עם ה' ליאן חלה פניו שהוא יהיה למתוך בני ובינו. וכאשר שמע ה' ליאן כי נעלרתי אחר הפסח ביפו חשב כי התחזקו ידו, וכחב לי את המכתב הזה.

בטעם יא ספרי לאור הבהילתי שמועה רעה מיכושלם: ר' בן ציון ליאן מת בי"ז תמוז בשנת ג"ן לימי חיו. בן עדן שהיה מנתחו!

לאלקים ואדם על התאכזרי עם ב"ב, על היותי נוטר כרמי אחרים וכרמי שלי לא נטרתי? ובהיותי כה הולך בעמק הבכא מבלי דעת מתי ואנה אלך, שלחתי למקווי להודיע להאכזרים כי אני נוסע מזה, וחפצי לראותם בסרם לכתי — אולי אסע למחר.

בלילה ההוא (אור ליום כ"ז איר) באו אלי שכעה מהאכזרים. ויספרו לי: כי עתה נפסחו עיניהם ורואים כי הרירעקטאר לא ידרוש שלומם וטובתם; כי פרצה טריבה ביניהם ובינו, ולא רצו עוד לצאת השדה לעבוד עבודתם עד אשר יקים להם את הבטחתו לקנות להם ישרות, והוא הפתירם שאם יוסיפו להעיו פניהם ישרכים החיצה הלאה מנבול מקיה ישראל, והמה (העניים) ענו אותו עזות לאמר כי ילכו לפאריו לצעוק שם המסם עליו; כי לא יוכלו עוד לאכול מפת בנ מקו"י, והרירעקטאר נותן להם פראנק אחד לנלגולת ליום, והמה לברם יקנו למו להם מן השוק ויבישלו למו מאכלם כפי אשר יספיק הכסף הנתן למו; כי עתה כברה עליהם עבודתם בשדה שכעתים מאשר הכביר עליהם הרירעקטאר בימי החורף; כי כי כי אנכי לא מצאתי עוז בלבי לפור עור מלה על פצעי לבב האנשים האלה לאמר להם: לוא שמעתם בקולי, לוא לא הפרתם את עצתי לא מצאתכם הרעה הזאת והייתם כבר בני חורין . . . פטרתי אותם לשוב למקו"י. ובלב נשבר ורוח עבודה לויחי אותם הפתחה, ואמרתי בלבי: צר לי עדיכם, צר לי בצרה אשר מצאתכם נוטר עור נגר פניכם! הה על מי אמוש מעט הצאן האלה אשר נמצאתם כאשר ישא האומן את הונק? מי יתן ומצאה ידי והולכתים עמי והשבתים אל אדמתם ואל מנוחתם! התקללוני? השיגני קללתכם בעברי ארחות הים? הה, עלי קללתכם בני, אני הסבותי עמל ואון לכם, אומללים! הה, קשה עלי פרידתי מכם? . . . אם שנתי ערבה לי בלילה הזה, לא אוכור. לא רק לילה אחד עמל מנה לי, לא רק הלילה הזה כלו מרור היה לי מיום באתי הנה

ביום המחרת (כ"ד איר — 81 מאי) יצאתי ברחוב העיר, והנה הונגר לי כי זה ימים אחדים אשר סי' וויניציאני בא ליפו והוא יושב בכספה ישראל.

האיש הזה ידעתיו פא"פ זה כ"ש שנים. בהיותי בקאנסטאנטינאפול בדבר סנידת בית דפוסו על ידי הפחה בירשלם, השתדל וסרח הרבה למעני להשיג לי רשיון מהממשלה לפתוח את בית דפוסו. והוא בהיותו אחד מראשי חכ"ח ובן משק בית הבאראן הירש, בא עתה לאהיק לראות בעיני את המושבות לבנ"י שכבר התכוננו ומה לעשות לסוכת ישיא"י. מאד חשקה נפשי לראות את פני האיש הנכבד ונעלה בעמנו ולדבר עמו בדבר ישוב ארץ אבותינו, אבל הוא יושב במקו"י, והשמן הירש עוסד על ימינו! מי יודע אם לא יסריח עצמו הדירעקטאר ויחד עם הכושי יסחבני וישליכנו החוצה, יען . . . ואתחזק ואומר לירד"נ הרימ"ס: הנה אנחנו שנינו נזופים מהדירעקטאר, הבה ונלכה יחדיו לראית את פני ס"י וויניציאני במקו"י, והיה אם לא יתנונו לבוא לפניו לא תגדל החרפה, כי נחלקה בינינו, חציה לי וחציה לך; או אתה תאמר כלה שלי, ובהרי היצא לוקי כרבא; ואנכי אומר כלה שלך, ובשלך נחלתי גם אני בושתי! . . . ונקם ונקח לנו שני סוסים ובאנו למסו"י בחצי שעה לפני חצות היום. בפסיעה גסה עברנו על פני הלון החרר ששם יושב על כסא רם ונשא הארון הנורא הירש. אם ראנו, אם מכאניה רביה מכרעיה בראותנו עוברים לפניו, לא אדע . . . כהדיט קופץ בראש נכנסתי אל האולם ראשונה ודפקתי על דלת הארון הגדול, ויצא אלי בנשמעול המשנה למלך, ופניו כפני איש חיץ פתאום מצאו, ויאמר אלי בנשימה אחת: הארון הדירעקטאר הוא עסוק וסרור (בעבודתו התמידית) ולא יכול תהך לבוא לפניו. ואז: אותו: מעית, לא באתי להפריע את ארוך, מעבודתו התמידית, כי אם לראות את פני ס"י וויניציאני. וישב בנשמעול החררה, ואחר שני רנעים יצא שנית אלי והלך לפני צדקו ויודיע לס"י וויניציאני כי פלוני ואלמוני באו אלי. ויקם ס"י וויניציאני לקראתנו ויביאנו החררה בפנים מסבירים. ויפן אלי ויאמר: הלא נהפכת והיית לאיש אחר, ואיה הפאות הארוכות והבגדים הסרוחים אשר לבשת בראותי אותך לראשונה זה כתשע עשרה שנה? ואען אותי: שן העת הארוכה אכלה בס". וישבנו שלשתנו ודברנו אדות המושבות לבנ"י באה"ק, ויאמר אלינו כי מכל אשר ראו עיניו עד כה איננו שבע רצון, ורעה עליו המחלוקת בראשון לציון. ויאמר אליו ה' פנים: הרעיון מישוב א"י דומה עתה לין תוסס, וכאשר תעבור

התסיסה ישקעו השמרים בתחתית הכלי והיין יצא זך ונקי. ויאמר אלינו סי' וויניציאני כי לא עלה לאה"ק כי אם לראות את העשוי, ועל פי העשוי ישפוט אם נכון לעשות מה, ומה שנכון לעשות. עודנו מדברים, והנה עבר איש על הפתח ויסגור הדלת בערני. הישבתו אולי נעשה זה מפני הכבוד, לבל יראו העוברים ושבים כי הנופים יושבים לפני סי' וויניציאני וממתיקים סור עמו. ויהי כי ארכה העת להירש וישלח את משרתו עזרה ויגד לסי' וויניציאני כי עת לאכול הנה באה. כלומר: שלח את היושבים לפניך ויצאו . . . ובכל זאת לא קם ולא זע סי' וויניציאני ממקומו וישב אתנו בהדרת כבוד עוד כרבע שעה. בהגיע דברינו על אדות האכרים שרכאתי, אמר לי: אותם ראיתי לעוברי ארמה אמתים. ואומר אליו: אותם אראה עוברים בלא אדמה. ויענני: גם הי אשר במאמר אחר יכול לברוא העולם בראה בששת ימים. כמעט יצאו מפי המלים: אם ידעתי כי הנחן להם ארמה החרשתי גם אם יעברו עוד שישה חדשים — אבל ידיני הרימ"פ רמו לי ברחיקת הרגל לפסוק הדבור. והצדק אתו כי העת הזאת לא היתה עת לרבר. וישאלני סי' וויניציאני אם אלך מזה פאריוה, ואומר אליו: אולי לטריעסטי. נפרדנו ממנו בשלום ופתחנו את דלת החדר, והנה אסאזועצקי לנגדנו! או ידענו כי לא לכבודנו סוגרה הדלת בעדנו, כי אם להעמיר אחר הדלת והמזוזה את האיש אשר אזניו ארוכות כי ישמע את דברינו ברברנו עם סי' וויניציאני!

שבנו העירה, ואנכי עודני מצטמק ורע לי, מסתפק מכלי דעת אם ארד באניה היוצאת היום או לא. ובראותי כי עוד מעט ותלך האניה לדרכה וצדה לדרכי עוד לא עשיתי, אמרתי ללין עוד לילה אחר על אדמת קרש, והלילה תביא לי עצה אם אלך באניה הצרפתית אשר תבוא למח- לאלכסנדריה ומשם באניה האוסטרית לטריעסטי, או להוחיל עוד שלשה ימים עד בוא האניה ההולכת לארעססא ויהי ביום כ"ה איר בבקר, בערב שבת לסדר יוזאת עשו להם וחיו ולא ימותי, ואקום מעל מטתי אשר על יר החלון הנשקף על על פני הים, ואשא עיני ואראה האניה הצרפתית הולכת וקרבה אל החוף. ופנית אל רעי השיכב ערנה על סמתו בחדר משכבי, ואמרתי אליו: ברנע זה, בראותי את האניה הצרפתית, עלה בדעתי ללכת בה — צרפתה, פאריוה,

ויעבור עלי מה! ויטב הרבר בעיני רעי, וקבני והלכנו אל יר"ג הרימ"ם ואניד לו את אשר עלה על רוהי לעשות, והסכימה גם דעתו לדעתי ללכת פאריוה, ויאמרו אלי שניהם: עלה והצלה, ונתן ה' בידך את אויבנו, את מחריב ארצנו! ובכן יצאתי להבין את עצמי לדרך — פאריוה! . . . אבל מה ואעשה, והכסף כמעט אול מסני, ולא נשאר לי מהמאה וחמשים שקל כי אם כמאה ושלישים פראנק, וזה לא ימצא די הוצאות דרכי? אכן ברצות ה' ררכי, התרצה אלי ר' מיכל כיץ השולחני והלוני מאה פראנק — והייתי מאושר!

בשעה השלישי אחר הצהר"ים, ירדתי אל חוף הים, ואחדים ממכיר וידידי הולכים אחרי ללוני. בעמדי על החוף נפרדתי מהם בכרכת שלום, ואני ואחיתי מ' יוכבר, יר"ג הרימ"ם, רעי הרימ"ם ורמ"ך ירדנו מהמדרגה אל הים לבוא באנית שיט אשר העבירנו את הים עד אנית קטור, והנה קול קורא אחרי: פאספארט, פאספארט! מי ומי ההולכים? ואפוא אל השומר ואתן על ידו את הפאספארט להראותו את האדון ושיפראן פקיד החוף, ואמרתי אל השומר: אני לבדי הנוסע, ואלה הולכים ללוני. וכראות ה' זושופראן אותי*) השיב לי את הפאספארט מבלי ראותו וכתוב עליו יום צאתי (כאשר יעשה לכל היוצאים באניה) ויתן לי ירו וישאלני: אנה תרך? ואען: פאריוה! ויוסף לשאול: התשוב עוד אלינו? ואען אותו, מפני הבושת: כן! — באנו עד אנית קטור וערו גם המלויים אתי אל האניה. ויען נחשבתי בעיניהם כיוצא למלחמה על אויבי ארץ אבותינו, לא הפצתי כי יראוני כרך הלבב בפרוץ מעיני זרם דמעה, ובקשתי אותם כי ימזרו וישובו היבשה. המה שבים ואני מביט אחריהם ושפתי נעות: מאושרים אתם אחי! אתם שבים על אדמת ה' — ואנכי, אנה אני הולך? התחזינה עוד עיני בשוב ה' את שבות עמי ויגל יעקב וישמה ישראל על האדמה הזאת? האראה בנחמה? האוסיף עוד לראותכם ידידי ורעי? — ה' אלקים, אתה ידעת! . . . כה קראתי אחריהם

(* האיש הזה יכירני מאז בלתי עם האלכרים ליפו. ונהיוהו סופר ונאמן בית ס' ה' מויאל ידע את כל אשר נעשה, ודבר הריב בני ובין היכם.

סנהבת לבני ובשבר רוח ייללתי עד שנעלמה ארמת ה' מעיני. ישכבתי למעצבה במקום אשר ידחתי לי באניה ואישן כל הלילה עד אור הבוקר.

ביום כ"ז איר (2 יוני) הביאתנו האניה לפני אלכסנדריה. הפצתי לעלות היבשה ולשבת בעיר בשני הימים אשר תעמיד האניה על מקומה, ולא יכולתי לנעול כנעלי, כי רגלי בצקו וככות פריות כסין מפני הרכיבה התכיפה במסעי בארץ הנליל, ומפני ההים הגדול אשר הקדיח והרתיה את דמי בשכתי בטבריה החמה מאד. ובהסיהי דעתי מעט סיסורי א"י, הרגשתי את הכאב ברגלי כי גדול מאד. הה מי יהן וידעתה, את אשר אדע עתה, כי הנביר ר' מיכאל ערלאנגער (אהד מראשי הכ"ה) הוא באלכסנדריה ויעלה לאה"ק, כי או נס יהה עליתי היבשה לראות פניו ולדבר אתו. אולי שכתתי עמו לאה"ק, אולי לא הוכרתי ללכת פאריזה, אולי נושעתתי!

כאור בקר יזכ ראשון להג השבועות (11 יוני) עליתי היבשה במארסילע. כבוא עת התפלה הלכתי אל ביהכנים, ואחר התפלה הפשתי ומצאתי את סי' דוד מלכה אשר ירעני בשם וחליתי פניו כי יקראני אל השלחן לאכול אתו, כי בעיר הזאת אשר יש בה כשלוש אלפים יהודים ואורחים רבים מבנ"י, לא נמצא אף בית מוון אחד אשר יכשלו שם מאכלים בשרים! מבית סי' מלכה הלכתי לבית סי' שאמאש. אותו ידעתי בשכתי בפאריז למלא ברסו בלמודים, והוא היה דירעקסאר במקו"י לפני דר. הערצבערג והירש. דברנו יחד אדות מקו"י ויצאתי מלפניו עשיר בידיעות רבות אשר לא שמעתן אזני עד כה. — במוצאי הקנ נסעתי ממארסילע.

באור ליום ט' סיון (14 יוני) אורו עיני מאור הנרות המאירות כככים וירה ברחובות פאריז. את נתיבות העיר הזאת ידעתי, ונהירין לי שבלילה משכילי דרסיע, ובכל זאת הייתי עתה בבואי פאריזה כתיעה ברחובותיה. בכיסי לא נשארו כי אם כ"ח פראנס, והלכתי בלי כה, לחפש בית מלון אשר לא יבקשו ממני שכר לינה יותר מאשר ככחי לשלם. עוד באותו הלילה ערכתתי מכתבים לביתי, ולדורשי שלום יש"א"י. הודעתים למה לא שמעתי לעצתם להשאר עוד ביפי, ולמה באתי עד הלום,

וכי מצבי הכספי ברע הוא. נפ לררב צדוק רכהן כהבתי והודעתיו כי באתי
הנה, וחליתי פניו להודיעני השעה רמוכשרת לפניו שאבוא אליו וישמע את
דברי במנוחה ומתינות. — ביום ו' סיון (16 יוני) סבלתי מהרצ"כ מכתב כתוב
אלי לאמר: „אדוני, אם תוכל לבוא אלי מחר יום שבת אחר הצות היום אשמח
לראות פניך ולשמוע את דבריך.“ — ביום השבת לא יכולתי לבוא אליו,
ובאתי לפניו באור ליום י"ד סיון (19 יוני), ויקבלני בספ"י וספרתי לו בקצרה
משך שעה והצי את כל העוברות עלי מיום בחרי את האכרים עד יום צאתי
מאה"ס. האדון איירור לעב סופר המשנה סחכיח שהאזין גם הוא באינים
קשובות את כפורי, אמר לחמא את ה' הירש מחמאתי אשר הטא ואשם
במאנו לקנות עד היום אחיות נחלה, לאמר: האישי' היה לא קנה כי אין לו
רשות לקנות. ויענהו הרצ"כ: הרשות נתונה בידו מכבר לשלם בעד אחוזת
שרה עד ששים אלף פראנקי. ויאמר האדון לעב: אם כן, יחסר לו העון (קוראז)
לקנות. ויאמר אלי הרצ"כ: כעת האדון ערלאנגער ביפו, והוא יש לו רשות
ועון לקנות אחוזת נחלה, והיא יקנה. ואמרתיו לו: אמן כן יתן ה'. כצאתי
מלפניו אמר לי: למחר אראה את פני הנדיב ואניד לו כי באת הלום, ואבקש
מלפניו כי ירשך לבא אליו ולספר לו את אשר ידעת. ואמרתיו אליו: העת
של הנדיב היא שוה כסף הרבה, ולא יכול להאציל לו שעה וחצי לשמיע את
דברי כאשר שמעת אדוני, ואם כן יהיו דברי אליו כתשובת הלל: „ואהבת
לרעך כמיך זהו כל התורה ואידך פרושא זיל נסור“. ואני רואה שאם הנדיב
ישמע אך מקצת דברי, יהיו דברי למיתר ואולי גם לסחזור. ויאמר אלי הרצ"כ:
„אם כן אבקש מהנדיב שיתן לך כסף. ואומר אליו: אין אני צריך לכסף.“
ויאמר אלי: „אבל רעיתך וילדיך צריכים כספי. ואען אותו: מהאל השם נפשם
בחיים עד כה, הוא יתן עון בלבכם לשאת ולסבול כמני עוד חרפת רעב עד
יצא כננה צדקי, וישועת האנשים שהבאתים לאה"ק כלפידי יבער. ואדוני לא
יבקש לא בעדיו ולא בעד ביב כסף, פן יחשדני הנדיב כי רק לקחת כסף
באתי הנה.“

ביום השבת (ח"י סיון, 28 יוני) הלכתי אל הרצ"כ לשמוע מפיו
הדשות מישו, ופנשתיו הולך בחוץ והלכתי עמו כמהלך חצי שעה, ודברנו

קצרות כהולכים בדרך. זכוף דבר אמר לי שאיננו רואה קץ לכל העמל הזה, ובוים נ' יודיעני מתי נלך ונראה פני דנ"יכ, ועל פיו יקום דבר. התכנינתי על אשר לפני, ואמרתי כי אין טוב לפני כי אם לערוך דברי אל הנדיב בכתב, וכבואי לפניו אתן על ידו הדברים שבכתב, ובפי אמלא את הדברים הכתובים בקצרה וצריכים באור. כמוצש"ק סדרתי את דברי אל הנדיב בכתב, ובבקר שלחתי את מכתבי אשר ערכתי אל הנדיב סגור בתוך המכתב אשר כתבתי להרצ"ב, לאמר :

אדוני-רם, אתמול בדברי עם כבודו הבטיחני לדבר עם הנדיב אשר יקבע מועד למתי אבוא לפניו לספר באזוני את אשר ראו עיני באה"ק. הנני סגור בזה כתוב במכתב את הדברים אשר אוכל לספרם להנדיב. יקרא נא אדוני הרב את הדברים האלה ויתכונן בהם. והיה כי יבין אשר הדברים האלה יכנסו בלב הנדיב ויעשו פרוי וישוו למו, או ישב לשלוח לי את המכתב הזה בחורה ואעתיקהו בכתובה ברורה למען ירוץ הנדיב בקראו בו כבואנו לפניו.

מאד הפצתי לספר להנדיב דברים אחרים, אבל מה אעשה כי לא אוכל לספר כי אם את אשר ראו עיני, כי אם דברים אשר כל יושבי יפו יכולים להעיד עליהם ולקיים.

ידעתי כי בעיני אנשים אשר לא יכירוני או אשר לא יחפצו להכירני אחשב כמלשין ובעל לה"ר, אך ה' הוא יודע וישראל הוא יידע כי רק אמת יהנה הכי ונקי אנכי מכל פניה ונסיה. ובוטח אני באדוני כי אם ישב הוא 174 יום באה"ק כמו שישבתי אני, לא ידע גם הוא לספר זולתי הדברים שאספר אני.

אדוני, הוא האיש אשר ה' זכהו להיות המתחיל להתעסק בישוב אהיק, ועליו לגמור את המצוה ושמו הגדול יזכר לטובה ולברכה, לתהלה ולתפארת בכל תפוצות ישראל.

באור ליום כ"ב סיון (זג יוני) בשרני הרצ"ב במכתב כי הנדיב קבל מכתב מיפו מבשר ואומר כי נושאים ונותנים שם בקנית בית-סוין, ויקנה (הרצ"ב) כי כעת נגמרה הקניה. ויהי בבקר באתי לפני הרצ"ב והגשתי אליו

תודה על הבשורה אשר בשרני, ואמרתיו לו כי אהשוב אשר הפעם לא יכוב הירש כמי ישכב איתו ככזבים בהורף העבר אשר בשרהו מסנית קאפרוריע במרם ידע המחיר אשר ידרוש בעלת. והנה אף כי ידעתי אשר בעל השדה מבית-סווין לא יכבוד את נחלתו בפהות מן 165 פראנק במחיר כל העקשאר, וזה ביוקר גדול, ככל זאת ישמח לבי גם אני אם תקנה הנחלה הזאת. וכה תרב שמחתי עד כי אשכח דאנתי אשר דאנתי המיד שאם תכנה הלקת שרה עבור האכרים ביוקר תהיה הקניה הזאת לנעילה דלת בפני שאר אנשים ההפצים לקנות שדות באה"ק, כי לא יוכלו לקנות גם הם כי אם ביוקר, ולא רק הנדיב שרב עשרו, כי גם עניים שיבאו להתנחל בארץ יהיו מוכרחים לשלם מהיר גדול בעד נצחוננו, אי-בשרוננו ואי-רצוננו של הדירעקטאר מסקוה ישראל — את הדאנה הזאת לא אעלה כעת על לבי, ואני דואנ רס להאכרים שהבאתים לאה"ק ואני חייב באחריותם.

במרם יצאתי מלפני הרצ"ב אמרתי אליו: "הן ארוני הראני את טובו בהתנדבו ביושר לכבו לבקש מאת הנדיב כי יתן לי כסף, ואנכי אמרתי לו כי לאבאתי פאריוה לבקש כסף כי אם אמת ומשפט, ועתה אני סחלה פניך כי תתן לידי סכתב להארון הירש כי ישלם ביפו לרי מיכל כ"ץ מאה פראנק אשר הלוני להוצאות דרבי לבוא פאריוה. וימלא הרצ"ב את שאלתי הקטנה, אף כי הבין כונתי הגדולה בזאת, והיא: להראות להירש כי דברי מצאו און קשבה בפאריו.

היום היה (כ"ב סיון 27 יוני) היה לי כיום שנכפל בי כי טוב. מלבד הבשורה הטובה שבשרני הרצ"ב החבשרתי מיעיתי כי יום שלשום קבלה מהנביר הישיר מאתים מארק ויהיו לה לרוח והצלה פורתא. — ואנכי פה, מה חסר אני? אני רואה עולמי בחיי ונהנה מחלקי הצפון לי לעוה"ב שאין בו לא אכילה ולא שתיה! האמנם כי רעיתי וידי קוראים אלי למחר שובי אליהם, אבל איך אצא מפאריו ולא אראה את פני האדונים ויניציאני וערלאננער בשובם מאה"ק, ואולי אציל מפיחם דברים אשר אדע מהם את מחשבתם על ישואי; ואיך אלך מפאריו במרם אשמע כי נקנתה השדה בבית-סווין?

ביום כיו סיון (1 יולי) קבלתי מכתב מידידי השע"ר בבי' לחשובה על שני מכתבים ששלחתי לו מיום בואי לפאריז. בו יבשרני כי הרבנים הנאינים מוהרשי"ם ומהרמ"ג באו לב', והמתיקו כור יהר עם הרב הגאון הגדול מוהריב"ם. מה נדברו יראי ה' ? לא הגיד לי, ויעצני לשאול במכתב את פי הרמני. יהוא יעשה את כל אשר יהיה ביכולתו ומכל הצדדים יהיה שומע לו כאשר באמת נכון וראוי לשמוע לאיש כמהו. בסוף דבריו ילהיבני ועוררני לאמר: „אהובי וידידי, חזק ואמץ ועשה כל אשר בכחך, לך והצלח וקרא בקול גדול כי אחבי הנאנקים והנאנחים רוצים לשוב ולעבוד את האדמה אשר תורחנו הפליגה בשבחה מאר, ורוצים להנות מיגיע כפיהם, כאשר יורעו וישעו שדות וקרסים“.

אחרי ירדי הגו' כותב אלי הרב הגאון הגדול מוהריב"ם נ"י לאמר: „אחרי כי הזדמן אשר בא לביתי ירדי היקר המופלג רשע"ר, ובידו מכתב אשר כתב לירידי היקר אמרתי הנני גם אנכי לריש הטוב. ראית מכתביו מפאריז ונהנית מדבריו, הגם כי לא לבי הולך להטובות היוצאים מארץ אשכנז ולא מאשכנז ונדיבות הצמח ישועת אחינו הנרכאים*), נהנית

(* דברי הרב הגאון הגדול מצוהרים ומאומתים מאלהים ומפי הגסיון, ובהנהגה כדופי בהטובות היוצאות מנדיבי ארץ „אשכנז“, כונחו בלי ספק על כל אלה „בעלי טובות“ אשר פאוח ראשיהם קלרות ומכנסיהם ארוכים, בכל מקום שהם, ולאז דוקא בארץ אשכנז. ובעיני לא יפלא מדוע מעשה החסד והרחמים אשר יעשו אחינו האשכנזים באשכנז והלרפתים בלדפה וכו' הוא להועיל ולעזר, ובעצומה דבר טוב לאחיהם בא"ר וכו' לא ילגיהו ופעמים רבות נכשלים בבני אדם ובמעשים שאינם מהוגנים — הדבר הזה לא יפלא בעיני. כי הסבה לכל אלה היא כי מחסר למו ידיעה ברורה והכרה נכונה במצב העיניים והעמיות בארצות אחרות זולת ארצם. זאת ועוד אחרת, כי אחינו באשכנז מושבים כי שפת אשכנז הכשיר את האדם להוציא לפעולה אדם כל דבר עיב, והלרפתים מושבים שכל מי שידע שפת ארפת כל גופו אין לריך בדיקה והרי הוא כדדוק ומנוסה להוציא לאור ראמות ומשגבות. ולכן כמעט כל מעשה הלדקה שעשו אחינו באוראשא לטובת אחינו בא"ר לא הביא כל תועלת ולפעמים יאל ההפך מכונת העושים והמעשים. והדבר אשר נפלא בעיני, הוא זה: אם מאלה אשר רק כונתם רצויה לא הלמח, תשועת ישראל, ממי תלמח? האם באלה העשירים שאוכלים ואינם עושים טובע יו"י? —

אשר ראיתי כי קרובה ישועת העשרה האנשים מרי לבוא. והנני להודיעהו כי גם טרם בא מכתב כבורו כתבנו אנתנו לפאריו להרצ"כ אדות זה וברמזה קטנה הראינו לדעת כי הדירעקטאר הירש עקם הישרה לרצונו. הנני ידירו דו"ש מכתב לשמוע מאתו בשורות טובות המשמחות לב יראי ה' כחפצו וחפץ ידירו".

ולאחרונה קורא אלי ירדי הנביר מוהרס"ש מב. לאמר: "ואתה יקירי, לך בכחך זה והרם כשופר סולך להלהיב לב אחינו בניי האדירים להרעיון הקדוש הזה אשר עיני כל בית ישראל נשואות אליו מיום גלותם מעל ארצתם והיו למשסה ולמרסם. וה' המציץ מהחרכים על עם קדשו בודאי יהיה בעורו להרים סרן עמו ע"י שובם לארצתם לעברה ולשמרה וברכת אחינו בניי תחול על כל המשתדלים בזה. והנני בזה אוהבו באמת דו"ש וטובו כל הימים".

קראתי ושנתי הרברים האלה היוצאים מלבבות ישרים ותמיסים ותחי רוחי להוסיף השתדלות בדבר ישוא", גם הוקלה ממני מעט התענית נרבה עאתענה היום!

ביום ז'ך סיון (ג יולי) קבלתי מכתב סיפו והוא כתוב אלי ביום ט"ז סיון (24 יוני) בו יודיעונו כי ה' ערלאנגער הלך ביום הזה לדרכו לאלכסאנר דריה, ושדה להאכרים שהבאתי עוד לא נקנתה, אבל אומרים אמור כי בקרוב תהיה נגמרת הקניה מהשרות אשר בכפר בית סוין. הן הן השרות אשר האכרים בעצמם תרו אותן בשובם אחר הפסח מירושלם ובאו ואמרו לה, הירש כי השרות האלה ישרו בעיניהם. ואולם ה' הירש הרואה את הנולד התהלל באוני ה' ערלאנגער בפני האכרים, כי הוא בעצמו ובכבודו יגע ומצא את השרות האלה.

— ראשי חברת פתח תקוה באו לפני סי' וויניציאני והתחננו אליו כי ילך לראית את שדות נחלתם והבטיחם כי בשובו מירושלם יעשה את רצונם. והוא כבר שב מירושלם וכבר נסע בערב שבועות סיפו לחיפה,

ונחלת פתח תקוה לא ראה, כי הארון הירש לא נתנו לקים דברו ולמלא את הבטחתו. *

גם לפני ה' ערלאנגער באו ראשי חברת פ"ת, וחלו פניו כי יצא לראות נחלתם, והשיב בקשתם ריסק, באמרו "אין תקוה לפתח תקוה", וה' הירש מלא את דבריו לאמר: הוברר הדבר כי לשוא כל עמלם.

כשאני לעצמי לא אמצא משל ודונמא למעשה כזה כי אם בין התגרנים באשכנז. אם ראשי כ"ח מפיו של הירש הם חיים, למה הם מרבים בהוצאה ועולים לאה"ק, הלא יש בירם מכבר הודעות ברורות ונאמנות בהמכתבים ששולח להם הירש? אבל דרך התגרים באשכנז כן הוא: שולחים הסחורה שעושים אותה באשכנז לפאריו, וכיון שקלמטה הומת פאריו מביאים אותה לאשכנז, ותעורת בית המכס שבירם כי שלמו המכס אצל הגבול שבין צרפת ובין אשכנז היא לראיה מהימנא כי הסחורה הזאת עשויה בפאריו, ולא באשכנז. וכרי לתגרי אשכנז לשלם המכס בעד סחירתם ככניסתה לצרפת, וביציאתה מצרפת לאשכנז, כי על ירי שיאמינו הקונים כי הסחורה נעשתה בפאריו יכולים התגרים להשיב סקחם וקפצי זביני עליהו. — הנמשל טובן מאליו.

ביום כ"ט סיון (4 יולי) קבלתי מכתב מרעייתו ובו תודיעני כי הרברבי צרוק הכהן שלח לה מאה פראנק, ואומר עם הספר כי מאד יראב לבו שלא יכול לשלוח לה יותר.

ביום ו' תמוז (11 יולי) כתבתי להרב ר' צרוק הכהן מכתב, לאמר: אדוני-רם, הנני עומר עתה על הדרך לשוב לביתי לשלום ולהוציא לאור את ספרי, ספורי מסעותי באה"ק. כספרי אשר כתבתי אודיע נאמנה את כל העוברות עלי, בנוגע לישוב

* כאשר קרא הכל"כ את הדברים האלה, אמר לי כי באין ספק לא היה יכול ס' ווייזיאני לקים הבטחתו כי ידע (הכל"כ) אשר היה נחשו ללאח מאה"ק מפני הח"כ אשר בארץ מזרים.

ארצנו הקדושה, מיום בואי פאריזה בייב תשרי (25 סעפ. 82) עד שובי עתה לביתי לשלום. בספרי אתאר במלים ברורים ובדברים נאמנים את אשר ראיתי, חיותי ובינותי: (1) בפרדס אשר לסיר משה מינטיפיורי ביפי, (2) במקה ישראל, (3) כפתח תקוה, (4) בראשון לציון, (5) בחברת ביליו, (6) בואמארו, (7) בראש פנה, (8) ובהנגות אשר להנאון מוהראיו בכפר חישין. ובבואי לביתי לשלום אשית על ספרי נוספות את אשר ראיתי בהערים, ערי ארץ הקדושה, אשר ישבתי בהן:

(1) חיפה, (2) יפו, (3) עזה, (4) ירושלם, (5) עכו, (6) צפת, (7) טכריה (8) שפרעם.

מרעתי את אדוני כי את כל לבנו הכין לדרוש לשלום ארצנו הקדושה וחפץ בישובה של מטה כמו בישובה של מעלה, מצאתי את לבבי לשאול אותו: אם יכיל להקריש לטובת ארץ הקדושה חצי יום תמים, לקרוא את דברי אשר כתבתי בספרי בטרם יצא לאיר ברפוס. בקריאת ספרי בעורנו בכתובים ידע אדוני ראשון לכל בית ישראל את הנעשה ואת אשר יעשה לטובת ישוב אהיז. וגם אנכי עברו, אדע בטרם ארפס ספרי את אשר שניתי בדברי ובמשפטי ואתקן את המעות בעוד לאל ידי לתקן, למען יצא מתחת ידי ספר שהוא מתוקן, ויהי מקובל ומרוצה לכל קוראיו אשר יקראוהו באמת.

באור ליום ז' תמוז (12 יולי) הוגד לי כי הרציב הלך טוה לעמס, ולא ישוב לביתו לפני ט"ב. ומתי ישובו האדונים וויניציאני וערלאננער מרכס, לא אדע. ואם כן שבתי עיד בפאריז למותר ולמחסור, לחסר עוד ללא הועיל את בשרי אשר אוכל פה. ואמרת: עת לשוב הביתה הנה באה. אבל רב הדרך ספארז עד מאינץ ללכת ברנלי. האמנם כי בלכתי בדרך לא אישא משיא על כתפי, כי חפצי ישארו בבית המלון בשכר דירת. אבל גם כלי משיא, כבר ממני ללכת ברנלי מהלך 672 סיל"ס. קמתי והלכתי אל יודי ואיש חסדי מלפנים הרב ר"ם וויסקאפף והנרתי לו את מצבי הרע, ויבטיחני כי למחר יאיר לי את דרכי העולה למאינץ. באתי אליו בבקר ויתן לי 60 פראנק. השבתי הוצאות דרכי ואת אשר לי לשלם בבית המלון, וראיתי כי עוד יחסרן לי שלשים פר.

ולקחתי ספר כ"י ישם משמעון ושלמה אשר נתן לי הח' הורויץ ביפולמברו לטובתו, והבאתיו אל הח' איודאָר לעב סופר המשנה מחכ"ח. ואמרת לי: קנה נא ממני הספר הזה לאוצר הספרים של החברה. כמה שוה הספר הזה, לא אדע, אבל ידעתי כי יחסרון לי שלשים פראנק להוצאות דרכי. ויטח את הספר מידי ויתן לי שלשים פראנק. מדי דברי עם הח' לעב אמרתי לו כי צר לי על אשר נסע הרצי"כ טוה, ואנכי הליתי פניו במכתב כי יקרא בספרי בעודו בכתובים. ויאמר אלי הח' לעב כי יחשוב אשר ספרי יהיה להועלת. ועניתיו: אבל לא לרצון כל הקוראים". ויאמר אלי כי הוא מתפאר עלי שאם הוא יקרא בספרי במרם שנדרפס יצא מתוקן ומרוצה לכל קוראיו. ואמרת לי: הנני להביא לך את ספרי, וקרא בו בשים לב, ולמחר אביא אליך וברכתך על התסונים שתורני לעשות בספרי". ואעש כן כאשר אמרתי, והבאתי אליו את ספרי בשעה שניה אחר חצות היום.

ביום ח' המון (18 יולי) שתי שעות אחר חצות היום באתי לפני הח' איודאָר לעב לשמוע ספיו את משפט ספרי. ויאמר אלי ה' לעב כי קרא בספרי מהחל ועד כלה וכצא בו תועלת לישוב א"י, ועוד תרב התועלת היוצאת ממנו לישוא"י וגם לי, אם אשנהו כפי אשר יורני, ואם ארצה לשנותו יתן לי הכסף הדרוש להוצאותי פה בימים אשר אכתוב את ספרי שנית. ואומר אליו, כי הדבר אשר הבאתי אליו את ספרי לקרוא בו במרם יצא לאור ברפום. הוא יענה בי כי חפצי אשר ספרי יהיה לתועלת לישוא"י, ותועלת לי לעצמי לא שויתי לננדי בעת כהבתיו, ולא עתה אם תועלת ישוא"י תדרוש ממני לכתוב אותו שנית. ונדולה טוה מוכן אני לעשות: אם אדע היום או מחר את אשר עם לבב ראשי חכ"ה לעשות לטובת ישוא"י, ר"ל, אם אדע כי מצאו המה לטוב בעתו לשנות את הדברים המעכבים את גאולת הארץ ומוסיפים לישוב אה"ק, הנני להעלות את ספרי כליל על האש. ויאמר אלי ה' לעב, כי לדעתו ספור פלוני צריך שנוי בסגנונו, וספור פלוני נכון למחוק אותו. והודיתי לו אף על השנויים אשר לדעתי לא מעלים ולא מורידים לטובת ישוא"י, ואולם על השנויים אשר לדעתי לא ירבו את התועלת ואולי יביאו עוד קצת הונם לישוא"י, ורק לי לבדי תצא מהם תועלת, לא הסכימה דעתי לדעתו. ונשארתי

עומר על עמדי, והויכוח משתי שעות וחצי לא העבירני על דעתי, ואחזיק בה ולא ארפה כמנה נס עתה אשר השיב לי הח' לעב את ספרי ושכתי וראיתי את הרושמית שרשם בו על גליוני בקראו בו, למען אדע מה לשנות ומה למחוק. אמרתי אליו ואומר לכל קורא בספרי: כל הימים אשר ראשי הכי"ח לא ישנו את מקוה ישראל לטובה — אין תקוה לישואי מהם. ואם יעשו הם בעצמם או אחרים על ידם, דבר קטן או גדול לטובת ישוב אהיק, הרי הוא כוורק אבן לחמת! — — —

אור לארבעה עשר יולי (ט' תמוז) וביום המחרת והלילה שאחריו, סבבתי ברחובות פאריז וראיתי בעטרה שעטרו הפאריזים לעיר ואם בצרפת ביום חגם ושמחת לבם על הפורקן ועל הנבורות ועל הנפלאות ועל המלחמות שלחמו אבותיהם ביום הזה בשנת 1789 בהכתערם על מבצר באסטילע" אשר אמירי המלך (לורויג VI) ישבו שם כלואים בהשך, ויהרסוהו ויקימו החתיו עמיד רם ונשא אשר נשא נס נאולה וישועה לגוים עד אפסי ארץ. — בדאותי את תפארת החג הזה אמרתי: אלמלא נשארתו בפאריז אלא לראות את החג הזה רי לי. שאם אוכה אבחין בין חג לאום צרפתי ובין החג אשר עם ישראל יחונ בשוב ה' את שכונתנו . . . עמי, היבוא היום אשר בו תפול חתתיה חומת באסטילע אשר בה כלואה רוחך והרגשהך, תקוהך והשועהך? כן, כוא יבא ברנה! דבר אלקינו ביד נביאו ירמיה יקום לעולם! הלא כה דברו כאש (ירמיה כ"ג, 7 — 8): ולכן הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הרחתים שם וישבו על ארמתם".

באור ליום י"א תמוז (16 יולי) יצאתי מפאריז לשוב לביתי במאינץ. ובטרם שמתי לדרך פעמי, הורעתי את הרצ"כ במכתב כי נוסע אני למאינץ דרך קאָלן, ואם אקבל ממנו בקאָלן טעלעגראם כי הפצו לקרוא בספרי בעודו בכתובים אלך משם למאינץ דרך עסס. ויהי בבואי ביום המחרת לקאָלן קבלתי שם רעפעשע מהרציב והלכתי משם בשעה שש אחר הצהריים ובאתי עמסה באור ליום י"ב תמוז בשעה העשירית לפני הצות הלילה.

בעמס ישבתי כשני ימים, עד אשר כלה הרצ"כ לקרוא בספרי. שני הימים האלה שווים בעיני יותר מההרש ימים שישבתי בפאריו. פה מצאתי את הרצ"כ פנוי מצרכי צבור המטרירים אותו בפאריו במא"ה, וגם את החכם הנדול הארון נפתלי (המכונה יוסף) דיראנבורג משנה לראש הועד הראשי מחכ"ח, מצאתי ישב, והספיקה להם הישעה לרבר עמי כאשר עם לבכם ולבכי. ממוצא דבריהם הכנתי כי נוכחי לרעת כי במשרים התהלכתי בשבתי באה"ק. הרב מוה"ר צדוק כהן אמר לי כי הוא והי' ערלאננער בהבטיחם אשר ינתן להאברים חלק ונחלה במקו"י חשבו כי שאר ראשי החברה יסכימו על זה, אולם בהתאספם יחד נמנו וגמרו לבלי יתאחזו האברים במקו"י. מדוע, לא אמר לי הרצ"כ, ורק מפי הח' לעב שמעתי בפאריו כי לא ישר בעיני ראשי החברה שיהאחזו האברים במקו"י כי דאנו שעל ידם יתקלקל הדיסציפלין במקו"י בהיותם בעומדים ברשית עצמם. והנה יכול להיות כי הירש שם טעם זה בפי הח' לעב, אבל לא ארע אם הטעם הזה יטעם לחך ראשי חכ"ח. התינת הירש שהיה לייטענאנט משנה בחיל צרפת יהשוב כי כמו בין אנשי מלחמה הדיסציפלין הוא-העקר כן הנפש החיה במקו"י היא רק דיסציפלין מיליטערית אבל ראשי החברה אשר (במדומני) אין אחד בהם שובה לקרוא בקול למלוא כף אנשי חיל: פנו לימין, לשמאל, לפנים, לאחור וכו', לא ארע אם רק בעבור הדיסציפלין היקרה מנעו את הטוב מהאברים שהבאתי, ומסקה ישראל (כי באמת חרפה היא לישראל כי ארמת מקו"י יעברו וישמעאלים ולא ישראלים). ועל כן אחשוב כי הטעם בעקר אשר בעבורו לא הסכימו ראשי חכ"ח כי לא ינתן להאברים חלק במקו"י, הוא באשר ג' שהרבה להתנדב להקמת מקו"י, כסו שהוא מתנגד בשאר ענינים לנדיב פלוני כן לא רצה שיוציא הנדיב את חפצו האדיר בישואי על ידי מקו"י, וראשי החברה בטלו רצונם מפני רצון ג' והסכימו להרחיק את האברים מנבול מקו"י.

בנוגע להמתשבה אשר ראשי חכ"ח היישובים על אה"ק ועל ישיובה, ארע עתה אל נכון כי לא השתנתה דעתם ומחשבתם הקודמת. כמעט כלם כאחד ימאנו להאמין אשר יכול ארמת אה"ק יספיק להשביע לחם את עובדיה. והירש, בדעתי דעת ראשי החברה מסבב סבובים כי לא יקום ולא

יהיה מושב ישראלי באה"ק אשר ממנו יוכחו ראשי חכ"ח כי אם העבד ארמת אה"ק ביר חרוצים תכלכל את עובדיה גם היום בחלב ודבש. ואין כל ספק אצלי כי הירש מאחר את קנית הנחלה עבור האברים שהבאתי, רק למען יאמין גם נדיב פלוני אשר ירוש שלום המושבות שהתכוננו באה"ק בכל לבנו ובכל מאדו*) כי ארמה טובה ובריאה לא נמצא באה"ק לקנית גם בכסף מלא, והיה כראות הנדיב כמה כרכורים כרכר הירש עד אשר מצא חלקת שדה קטנה עבור י"א משפחות, יהיש (הנדיב) מהושיב על ארמת ה' עוד משפחות מבני".

וידעתי היום גם זאת שאם יתכונן באה"ק מושב ישראלי אשר ממנו יראו כלם כי המנוח נעטפער הוציא מששא מעוקל על אה"ק. לא יוסיפו ראשי חברת חכ"ח לעמיד מנגד. ובפה מלא אמר לי הרצ"כ כי אם יראו סימן ברכה בעמל חברת פתח תקוה יושימו למו יד עזרה ותמיכה. ואמרתי להרצ"כ כי אם ימלא את ידי לפקח על המושבות באה"ק לבל אהיה תלוי ברעת איש אשר איננו דורש לשלום ארצנו הקדושה, הגני מתנדב לשיב לאה"ק ובמשך שנה אחת ובהוצאה קטנה לפי ערך הפעולה הגדולה, יפרחו כנפן המושבות: פתח תקוה, ראשון לציון, זאמארין וראש פנה. אבל ידעתי כי הרבר הזה לא יקום ולא יהיה (**).

באור ליום י"ד תמוז (19 יולי) כחצות הלילה באתי לביתי לשלום, ואחר ששמעתי ותרנו במני משמוע את התלאה אשר מצאה את בי"ב במשך

(*) הרצ"כ אמר לי כי אם איש אחד ישכיל למנוח עזה ומחבולה אך להגיל מאכדון את המושב אשר בזאמארין, ימן נדיב פלוני סך מאה אלף פרזנק להוליח את הענה הזאת לפעולת אדם, והנדיב שלח את דיגור לזאמארין לראות מה שיש לעשות לטובת המושב הזה. גם כ" וויזיאני הלך לזאמארין, ומה שהשכילו לעשות או שלא לעשות, לא אדע. (***) כי פלוני אשר הוא שוגא לי מתמול שלשום ומבקש רעמי זה כח"י שנה ויוכד לחיי באשר לא הייתי "זהיר בסומר קטון", הוא (זה הקטון גדול היה) לא ילצה בני הדברים החלה אבאר ביתר באור בספרי אשר אוליאו לאור ח"ה בקרוב בשפת אשכנז ובריטאליט.

העשרה חדשים שהרחקתי נדיר, ברכנו את ה' המבורך כי יסור יסרנו ולמות לא נתננו. ובקהל רב אודה את הנבירה מנב"ת מרת בערשהא באנרי תי"א*) על הטובה אשר עשתה לביב בחרף העבר, ולולא היא תמו לגיע ברעב, וביחוד נאוו לה תהלה על חסדה עמ'רעיתי בימי מחלהה. מאת ה' משכורתה שלמה תהיה! — וזכרה אלקי לטובה לדייני הרה"ג מיהו מאיר (דר.) לעהמאן נ"י כי לא עוב חסדו סב"כ וגם עתה בשובי לכיתי יטב עמדי חסד. ועל הטוב יזכר שם ירדי הרב החו"ב מוה' הנוך הכהן עהרענטרוי נ"י, אשר בכל הימים שהייתי בדרך היה כאב לבני, ונדרש לשאלת ביב בכל עת אשר טראוהו, וגם עתה משתחף בצערי ובצרתו לו צר. ישלם ה' לטובים כפעלם הטוב עמדי! ביום חיי תמוז (23 יולי) פתחתי את בית דפוסו אשר הורס, ומאין לא ידו לשכור לי פיעל, הייתי למסדר אותיות ואני מסדר בעצמי את ספרי זה, וברוך הנותן ליעף כח כי אוכל לעמוד על מלאכתי כשש עשרה שעות בכל יום מימי המעשה.

ביום כ"א תמוז (26 יולי) הודיעוני מפארוי כי ה' זרח בארנעט הלונרונ' והחכם דר. ראבינאוויץ באו לפני ה' ערלאנגער ודברו עמו על אדות ישוא"י. ה' ערלאנגער אמר להם בנוגע לישוא"י לאמר: «אוי לי אם אומר ואוי לי אם לא אומר» — ר"ל, כי איננו שבע רצון מכל אשר ראו עיניו באה"ק. ה' בארנעט ספר לו כי הוא חבר לחברת פתח תקוה, ובהיותו באה"ק חרש זורע את אדמתו ובנה ביתו עליה כידיו ממש, ויתפלא ה' ערלאנגער למשמע אוניו. ויאמר כי בהיותו באה"ק לא סר לראות את ארמת פתח תקוה (**), ואולם אם ישמע (ממי, מפי היכם?) כי בני החברה יעברו את אדמתם כיר חרוצים יבא

(*) הגבירה הזאת היא אשת הגביע המזכר כהנ' מאיר באנדי נ"י וזאת הגביע המזכרי הנדק מוה' יוסף אש מזיב היכם בהאלנבערשטאד ז"ל.
(**) לוא לא התגלה בזה"ק כלרי ההנך אחרי ממוך, ראונו לומר: לוא לא הלך בעלת היכם, ומלא את בקשת ראשי פתח תקוה ויאל ללואת אדמתם, כי אז ראה בעיניו יוסף מאשר שמע באזניו מפי ה' בארנעט.

לעזרתם. ויאמר אליו ה' בארנעם, אחרי כי עד היום לא נקנתה שדה עבור האכרים שהבאתי, טוב ונכון אשר נריב פלוני יקנה להם אהות נחלה באדמת פתח תקוה. ויען אותו ה' ערלאננער כי יהיעץ (עס היסט?) בדבר הזה. ביום כ"ג תמוז (28 יולי) הבלתי מכתב מהרצ"ל אשר יודיעני כי מאד יתפלא על אדות הדבר אשר הודעתיו כי עוד לא נמרה קנית שדה עבור האכרים שהבאתי, ובשובי לפאריו ביום ז"ך תכוז ידבר עם הנדיב! בדבר ההתאחרות הזאת.

ביום המחרת הודעתני את הרצ"כ מדבר ההצעה שהציע ה' בארנעם לפני ה' ערלאננער לקנות להאכרים אחוזה בפ"ה. הזכרתיו כי במכתבי אליו ביום 16 פעברואר העבר הודעתיו כי הצעתיו לפני הירש אשר יקנה אחוזה שדה בפ"ת עבור האכרים. והירש באשר ישנא את בני החברה הזאת, לא אבה שמוע להצעתו. ואחרי כי ה' ערלאננער נטה עתה את אונו לשמוע את ההצעה הזאת. לכן אחלה פניו (פני הרצ"כ) כי ישתדל אשר ההצעה הזאת תצא לפעולת אדם, והראתיו לרעת את ההועלת הנדולה אשר תצא מהתחברות זאת להאכרים. לכני חברת פ"ה ולישוב אה"ק ככלל.

ביום ה' אב (8 אוגוסט) הנור לי כי הירש הצטווה לקנית תום"י את השדות העומדות לרמבר אצל צפת. וכתבתי בו ביום להרצ"כ, כי ידעתי את השדות האלה והקן השדות אשר בכפר סירון אחוות האחים עבו מצפת, והשדות הן באמת טיבות ויושבות על סים רבים, אבל בארץ הנליל לא יוכלו האכרים להתישב ולהתקום וולתי אם יעבוד כראשם איש אשר ידע את לשון ערבי ובטי בהליכות עם הארץ, כי צריכים שמירה מפני המזיקין בין שהם בני ברית ובין שאינם בני ברית וכו' וכו'.

ביום ו' אב נודע לי הדבר אשר בעבורו לא קנה הירש את השדות בבית-סוין: הירש ההרצה להמוכר לתת לו בעד כל דונם מאדמתו, בעד אדמת זרע 16 פראנק, ואדמת סלעים 4 פראנק, ובפירוש הותנה כי רק אז יקנה את השדה אם ימצא בה 2,000 דונם אדמת זרע, וישלח הירש את דיגור למדוד את השדה ומצא בה רק 1400 דונם אדמת זרע. והמוכר יאמר כי אינו מאמין במדידת דיגור ולא במה שהוא קורא אדמת זרע.

מהדבר הזה אראה עין בעין כי הירש, אחרי רואו כי כל תחכולותיו ונכליו לא יצליחו למנוע את האכרים שהבאתי שיתאחזו באה"ק, נתן עיניו בקצה הארץ לחושיבם סמוך לצפת ולא בין יפו לירושלם. כי עתה שבעל כרחו הוא מצוה ועומד לשלם גם חמשה עשר פראנק בעד כל דונם, הנה גם בלעדי השדות מבית-סויו נמצאו שדות הרכה, וטובות מהן, ובין יפו לירושלם במחיר ט'ו פראנס, ומדוע הלך לבקש שדה עד צפת? אבל הירש הערום כמו שועל יש לו בדבר הזה ערמה עמוקה כשאל: אם יצליחו האכרים סמוך לצפת לא יהיו למוכיר עון מסוה ישראל, באמרו כי לא ידם החרוזה עמדה להם כי אם ארמת הנליל הטובה מארמת יפו — אבל לא יצליחו, בהיותם שם שלוחים ועוזבים לנפשם, וירימס על הנם וירימ כשופר קולו, לאמר: הדור אתם ראו, אין כל אפשרות לכונן מושבות בפאלעסטינא!

אכן חציר הירש. יבש חציר נבל ציין, ודבר אלקינו יקום לעולם!

מושבות ואחוות מכנ"י באה"י

(א) פרדס סיר משה מונטיפיורי*)

ביום כ"ו אדר"ש (4 אפר), הלכנו, אני והרימ"פ ור' משה יצחק גאלרשמיד וה' ל"ה מפראנקפורט על נהר מאין, לראות את הפרדס אשר סיר משה מונטיפיורי קנהו זה רבות בשנים (כמדומני כ"ה שנה) בקרבת יפו, להיות לראש פנה מכנין ישואי ע"י עבודת אדמה. ובחפצנו לראות גם המושב "סאראנא" אשר כוננו ידי עדת "מעמפלער" בדעת ובתבונה, ביד חרוצים ובדמים (תרתי משמע) מרובים, הלכנו אל הפרדס בדרך הארוכה העוברת דרך סאראנא. בהמושב הזה ישבנו גם שתינו שכר, ואחר שראינו והתכוננו על הבתים והשרות, על היופי והסדרים, על חיי שלווה והשקט השוררים בהמושב הזה, אמרנו: אם לעו"ר כך לעו"ר עאכו"כ: אם ערת מעמפלער, המקובצת מאנשים בנונים בדעת ובכוש, ועשירים רק בחפץ אדיר לעשות את אה"ק לארץ נושבת כמלפנים, בהאמינם כי על ידי זה יתגלה משיחם וכו' — אם הם מצאה ידם וחפצם לכונן מושב כזה אשר אין משלו גם בארץ אשכנז, עאכו"כ צריכים אנחנו לראות בהפרדס של סיר משה מונטיפיורי . . . אם כל החולכים עמי חשבו כן, לא אדע. אבל אני כה חשבת, ואיך אוכל לחשוב אהרת? באנו אל החצר אשר לפני הפרדס של סיר משה מונטיפיורי, ויצא אלינו איש יהודי כבן חמישים שנה, והוא יושב בהבתים אשר בהחצר, ואין איש יהודי אחר עמו וולתי אשתו וב"ב — כלם בידה חמש נפשות. וישאלנו האיש לחפצנו. ונאמר אליו: באנו לראות את פרדס מונטיפיורי. וילך האיש לפנינו וירא אותנו את הפרדס, את עצי אראננים, ציטראנים, רמונים וכו' וגם עצי אתרוגים ראינו שם עולים מן הארץ. ויפלא מאד בעינינו כי בעת הוואת כל עצי הפרדסים אשר סביב יפו נותנים ריח טוב מפרותיהם התלויים במ לאפים ולרבבות, ופה לא ראינו אף אראנז וציטראן אחד! ואמרתני אני בלבי,

(*) לא סדרתי המושבות כפי סדר מעמלתי, כי אם לפי סדר זמן המימסד.

אולי בעבור שהפרדם הזה עומד בדרך, ופרדסים אחרים לא יגינו עליו, שלמו בו הרוחות החזקות שהיו בימי החורף ונשרו פרות האלנות עד אחר ! ויספר לנו האיש ההולך לפנינו כעמוד הענן במדבר (בראיתו כי רק פלאות החיונה עינינו) כי עד לפני שלש שנים, עד בואו היא לשבת פה, היה הפרדם הרב ושומם, והוא הרבה הנטיעות וגם נטע עצי אתרוגים ובשנה הזאת שלא להשר מים פרי עץ הדר מפרדסו לשמוח בו לפני ה' בהג הסכות. ויקוה כי בשנה הבעיל ינדלו אתרוגים הרבה הראויים למכירה לאחרים. ושאלתי את התמים הזה כמה תעלה הכנסת פרי העץ אשר בהפרדם. ויאמר אלי כי בשנה העברה עלתה כבר ההכנסה עד ששת אלפים פיאסמער (שש מאות פראנק), השליש מהכנסה הזאת לקח לו הגנן החורש והעורר וכו', ושני שלישים לקח הוא (היהודי) בשכר טרחתו לשבת פה ולהשגיח על הפרדם. ואמרתי אליו: **י**אם כן, לא יספיקו המאה פונד שמערלינג שישולח השר מים להחזיק את הפרדם, כי מה זה לצורך אכילת הפרדים, ובלי ספק בכל שנה תמית או נגנכת פרדה אחת, וצריך לקנות אחרת תחתיה, ומאין תסח למלא את החסרון הזה? ויען אותי: לא אדוני, השר שי' הוא עשיר, וסימך עשירים מקמצין, ואינו שולח מאה כי אם ארבעים פונד שמערלינג שנה שנה להוצאה ההכרחית, ומה אעשה, אני מיכרח להסתפק במועט הזה. ורק בשנה הזאת התחננתי אל השר שי' שישלח יותר מארבעים פו"ש, כי אני צריך לתסן הצנורות הישנות ולכנות חדשות. ואני מצפה לה' שישלח לנו את ברכתו ובקרב שנים תספיק הכנסת הפרדם לכלכל הוצאותיו, והשר שי' לא יצטרך לשלוח לי עוד כסף שנה שנה. — ובאשר כבר באה השמש והפרדם רחוק מהעיר מהלך שעה, לא יכולנו לצאת ולראות גם את חלקת שדה תבואה אשר להפרדם הזה, לדעת אם השעורים נעשו יפות — לבשר לחמורים — ושכנו העירה שבעים רצון מהמעט אשר ראו עינינו ושמה לבנו על כל הטיבה אשר תצא מהפרדם הזה להיושבים לפני ה' בירושלם לתירה ולהפלה — כי על מנת כן קנה סיר משה מונטיפיורי את הפרדם הזה בדמים יקרים.

ביום המחרת דברתי עם אחד מעשירי ישראל ביפו על אדות הפרדם של סיר משה מונטיפיורי (והעשיר הזה הוא גם עתיר נכסין. יש לו שני

פרדסים בסביבי יפו, ואחוות שדות בשפלת הדרום). ויאמר אלי העשיר הנז':
לוא נתון הפרדס הזה בידי כי עתה עשיתיו לנן ערן. ולא די שהשר ש' לא
היה מוכרה לשלוח שנה שנה כסף מכיסו להספקת הוצאות הנן, כי עוד
נתתי לו שנה שנה כסף מפרי הכנסת הפרדס. ואינר אליו: הנני להודיע
דברך אל סיר מונטיפיורי, ואחשוב כי אהיה כמכשר טוב בעיניו. ויאמר אלי:
בטרם תודיע להשר ש' אשלח את הננן אשר בפרדסי כי ישים עיניו על
הפרדס הזה, ואחרי כן אגיד לך מה שתכתוב אל השר ש'. ויעש כן. ויהי
ביום ה' ניסן (12 אפר). כתבתי לסיר משה מונטיפיורי כרברים האלה לאמר:
פלוגי הנביר אמר לי שאם אדוני יתן על ידו את הפרדס אשר לו סמוך
ליפי, יתן לו מעתה ומעכשיו עד כלות עשר שנים שתי מאות וחמישים פראנק
שנה שנה. ואם אדוני יתנדב להת את פרי הכנסת הפרדס להחזקת תלמוד
תורה ביפו יתן שנה שנה חמש מאות פראנק. וככלות עשר שנים ואדוני
יחפץ שהוא יחזיק בהפרדס יתן לו שני אלפים פראנק שנה שנה כסחיר פרי
העץ אשר בתוך הפרדס. —

עד יום צאתי סיפו לא באה עוד התשובה מסיר משה מונטיפיורי.
אולי הרבה האיש היושב בהפרדס תחנונים ופסוקי דרחמי לפני השר ש'
כי לא יקח ממנו את הפרדס. הנביר הנז' ספר לי כי היהודי האוכל ואינו עושה
בפרדסו של סיר מונטיפיורי, כראותו את הננן שלו (של הנביר) סתחלך
וסתבונן בהפרדס מה יעשה בו, אחותו רעדה, וימהר לבא אליו ויבך ויתחנן לו
כי לא ירד לחיו ולא יודיע להשר ש' מאוסה על אדות פרדסו. ויהי בחוה"מ
פסח הביא פלאח אחד כבש להנביר והכניסו בתוך חצרו וילך לו מכלי יראה
איש מאנשי הבית. אבל הנביר הבין עוד ביום ההוא למי ולמה הוא הכבש
הנמצאה בחצרו, והיא שלוחה אליו לכפר פניו במנחה. בעצם היום ההוא בא
אליו שנית היהודי המשגיח בפרדסו של סיר מונטיפיורי, כבוא לבקרהו לכבוד
הרגל, ומדי דברו עמו הוסיף להתחנן אליו על אדות הפרדס אשר ממנו פריו
נמצא. — יהי מה שיהיה מהפרדס הזה. והקב"ה יצרף את מחשבתי הטובה
למעשה. ואם אולי לא כשורה עשיתי בהודיעי את השר ש' את אשר ידעתי,
לא יהשוב לי ה' לעון, ועל כל פשעי תכסה אהבתי את ארץ הקדושה.

ב) מקוה ישראל

בסוף שנת תרכ"ח (אוגוסט 1868) עלה הארון קארלס נעמטער ירושלימה וישב שמה ימים אחדים. כשזכו לפאריו הציע לפני חבריו ראשי חברת כל ישראל חברים הצעה חרישה אשר השביל עליה בהיותו באה"ק אשר אורה סחכים ומצא אותה לטובה בעתה להושיע על ידה את יושבי אה"ק ואת כל היהודים היושבים בארצות סמטלת השולטאן, מענים ולתת להם אחרית ותקוה. בהצעה ההיא יספר הי נעמטער, כי בהיותו בירושלם בנו והתחננו אליו אחינו העשופים ברעב שמה כי ימלא את ידם בעבודת ארמה. ואולם, הוא ראה והבין מראש כי האיש אשר איננו עובר אדמה מנעוריו, לא יהיה, אף אם ירצה בכל לבבו, עובר אדמה. אך אם יתכוונן ברעת ובתבונה באה"ק בית ספר ללמוד בו עבודת הארמה להלכה ולמעשה, ובו יבאו נערי בני מאה"ק ללמוד את העבודה הזאת, אזי אלה התלמידים, אחרי מלאות להם שנים שלש בבית הספר הזה, יצאו מלומדים ומורגלים בהעבודה הזאת, ומהם ילמדו אחרים את העבודה, ועל ידם תפשט ותתרחב עבודת הארמה בין כל היהודים היושבים בארצות סמטלת השולטאן.

ואלה המה הסדרים מבית הספר ללמוד עבודת ארמה אשר הציע ה' נעמטער לפני חבריו ראשי חברת כל ישראל חברים:

1. ללמוד עבודת ארמה יהיה תחת משמרת והשגחת ראש אחד היודע דרכי עבודת ארמה, והחנוך והלומדים יהיו נתונים כירי מורה אחר.
2. מספר התלמידים אשר יקובלו בכל שנה, הוא עשרה.
3. משך הלמוד והחנוך הוא שלש שנים, ואחר שנה השלישית לא יחסרו שלשים תלמידים מבית ספר הזה.
4. להתלמידים ינתן שם לחם לאכול ובגד ללבוש.
5. להתקבל בבית ספר הזה, נדרש להיות איש ישראל, לא פחות מבן י"ג שנה ולא יותר מבן שש עשרה שנים. ויהיה בריא כבחן, וידע ראשי לסודי העבריים וחכמת החשבון, וידע שפת ערבי, גם ידע לקרות ולכתוב באחת משפות אורופא. לתלמידי בתי ספר אשר נוסדו מהחברה, משפט הבכורה להתקבל בבית הספר הזה.

6). הרשות לכל מי שירצה לבא להקשיב בלמודי בית ספר הזה, מבלי דרוש איזה בן דת הוא, אך לא יהיה מספר הבאים דק להקשיב בלמודים יותר מספר התלמידי הבית ספר אשר בו ימצאו כל מחכומם.
7). מלבד מספר התלמידים הקצוב למעלה שיתקבלו חנם אין כסף, יקובלו עוד איזה תלמידים מקהלות אחרות בכל הארצות, אך להקהלות לשלם בעד כל מהסורם אשר ינתן להתלמידים האלה.
8). בכסף כל שנה יבואו התלמידים בכור המכהן לבהנם בכל מה שלמדו. ואחר הבחינה השלישית, כל תלמיד אשר יצא מבית ספר ישוג מכתב תעודה על כשרונו.

9). משנה השניה ומעלה, בכל שנה יקנה אחוות שדה די מושב עשר משפחות מבני ישראל לעבוד את האדמה ולהוציא לחם ממנה, האחוזה הזאת תמכר לישראלים אשר יקבלו אליהם התלמידים היוצאים מלומדים מבית ספר הנוי. ואם לא ימצאו ישראלים אשר ירצו לקנות או לשכור האחוזה הזאת, אזי תעבד אדמתה ע"י תלמידי בית הספר בעור והשגתה תחכרה אשר יקחו גם הם חלקם מכל אשר תוציא האדמה.

10). המשיגים יבקשו מבני ישראל אנשים אשר יהיו נדרשים להם לעבודת האדמה, גם יתנו עיניהם לתת עבודה להישראלים אשר תחסר להם עבודה, גם ידרשו אחר אלה העובדים כבר את עבודת אדמה, ויעזרו ויתמכו אותם, ויתנו להם מתלמידי בית ספר הנוי להורות להם העבודה.
11) התסידות והשגחת המסר תנתן על יד החבר מהועד הראשי הנבחר

בארצות המזרח,

12). בכל שנה ינתן חשבון לפני הועד הראשי מהחברה להודיעהו ברבים. מסצב המוסרי והנופני מהמסר הזה.

הכסף הנדרש להוצאות והחזקת המסר היה יוקח: מהחתימים לתת מסת נדבת לבס שנה שנה, וממתנות; מתוצאות הפרות אשר תוציא האדמה; מכסף מסכר ושכירות השרות אשר בכל שנה יקנו לעבודת האדמה.

ההצעה הזאת בכל פרטיה ודקדוקיה התקבלה מכל ראשי חברת כל ישראל חברים, והרימו מאת אלף פראנק לצורך התיסדות ביה"ס, ומלאו את

ה' קארלס נעמטער כי הוא יכונן את בית הספר ככל אשר השכיל עליו.

בהאספה הכללית מחברת ב"ח שהיתה ביום 14 יאנואר 69 בשך ראש החברה הארון הסניח יצחק קרעמיה את דבר התיסדות בית הספר, וברות אהבה לעמנו וארצנו אשר לבשה אותו דבר אל הנאספים כדברים האלה:

„בן הוא, דרור להדתות השונות יקרא בכל הארצות, בכל מקום ינצח אויביו. ובתוך תקותנו ואת עלה על לבכנו ליסד באה"ק בית ספר ללמד נערי בני ישראל עבודת ארסה, בארץ אשר שם צור הוצבנו ממנו, במקום אשר לפנים היה מאושר ומכורך ואשר עוד היום יושבים שם זרע יעקב, בארץ אשר בכל עת עינינו ולבנו עליה, — בארץ הזאת הפצנו ליסד בית ספר לעבודת ארסה. כמו שאבותינו בנו בכה רב בזכרם את ציון בשבתם על נהרות בבל, כמו שבכל עת השבו במראה עליוה את הארץ הזאת לארץ אשר ה' בחר בה לאהבה, כן עוד היום יראה כי היהודים בכל ערב שבת ישאו תפלה אצל כותל מערבי שארית בית מקדשנו ועיניהם כנחל שוטפות דמעה. ולכן, במסכי עיר יפו, אשר אמנם שם תכבד העבודה על העובד ארמתי, אבל היא פוריה וענפה, ותכטיח לעובדיה ולזורעיה ברכה בעמלו, — שם, בארץ המכסחת לנו, ניסד בית ספר, ואחינו בני דורנו זה ימלאו רגשי אהבה לעבודת הארסה כמו אבותינו. עכ עובד ארסה ורועים, עם ישראל ראה עין בעין כי ה' אוהב והפץ בעבודת הארסה. „הנני נותן לך הארץ, אך לכם לדעת כי אנכי טפחתיה ולי המשרה עליה“ — כה אמר ה' — ולכן לא המכר אחיות ארץ לצמיתות, ובשנת היובל ישוב איש איש אל אחוזתו ונחלתו. הארסה הזאת היתה יפה ופוריה, וכן הריה לגפן נתנו חילם, ושדותיה נתנו יבולן, ומסקוריה נהרו נחלי רבש והלב. עוד היום הארסה במסכי יפו היא יפה ופוריה, עיר היום הזורע אותה ימצא עשרה שערים, סבלעדי זאת, הנה בימים האלה כל סחר הארץ הזאת ויכולה ירחב עד ארץ מצרים בלי כל עמל; הדרך הגדול אשר בני יעקב עם משה נביאנו הלכו ארבעים שנה, בימים האלה במשך שעות אחדות נעבור אותו, ואנית קטור אשר תקח בבקר בחוף יפו יבול וסחר הארץ, בלילה הזה תביא זה ער הוף סועץ ואיסמאיעלי.

כי רק דרך שמינה שנית יפריד עתה בין הארץ הקדושה ובין ארץ מצרים. ונערי בית ספר-עבודת-אדמה, בדעתם כי לא לשוא עמלם, הלא יעבדו עבודתם בחריצות, וידבקו לארבה את עבודת האדמה. ובעוד איוו שנים, והמון בית ישראל ינהרו אל ארץ הקדושה. המרחק בין יפו ובין ירושלם לא רב הוא. האה, ירושלם ההדשה האיר באורה! האמנם כי בראשיתו היה היה לעיר מקדש-צר, ואולם לא עוד הלוך ילכו ובכה בערב שכת על שארית האבנים מבנה שלמה המלך, ואך ישאו הפלתם ותקותם אל ה' יושב שמים ואחר יבנה בית המקדש לכבוד ה' אל עליון כמו הבית אשר היה מלפנים בציון, והבית הזה יקרא להבאים אחינו לבא לראות בחני ומועדי מקראי קדש. כן הוא, המה יראו עין בעין את היום הגדול אשר חזה אותו מרחוק המליון הגדול: או ביום ההוא, השופר הגדול והקדוש יבשר התשועה

מהיכל המעוטר בפרחים נאים והרדים —

לעם רב אשר כהמון סיס בא בשערים,

וכלם לפני המזבח יבואו בסדרים

בידיהם נושאים פרי שרותיהם ויכול ההרים,

ויסריבו לאל עליון מנא מלא ראשית בכורים.

יכבוד ותודה לאיש בריתנו ה' נעמער, על אשר הוא עורר אותנו על הדבר הזה לעשותו, ועל אשר התנרב ביושר לבכו להוציאו לפעולת אדם, וראוי כי תחול עליו פה לעיני כל ברכת אחינו.

וואתם, כלכם השימעים דברי אלה, הכו ובאו לעזרת חפצנו ותנו לבכם כי יצא לאור, ואתנו יחד השיבו את האור אל המקומות הקדושים אשר שמש הופיע. עזרו נא אותנו לרחיות את האדמה אשר היתה ערשנו, יתן ה' ונדבת המרבה והממעים תמלא אוצר הכרתנו לטובת הדבר הזה...

ביום 26 מארץ 69 שלחו ראשי חברת כל ישראל חברים קול קורא אל נדיבי עם ה' לעוררם כי יבאו לעזרתם להוציא הדבר הטוב הזה לפעולת אדם. ואלה דברי הקול קורא:

אחינו בני ישראל, הנכם יודעים את העמל התמידי אשר תעמול

חברת כל ישראל חבריכ, להפיץ אור יקרות, ההשכלה, ועמה האושר והמצב הטוב של אחינו בני ישראל בארצות המזרח וערי אפריקא. החברה הזאת יסדה בכל המקומות בתי ספר, ומבאגראד (אזיה) עד טאננער (אפריקא) מרחיבים בתי ספר האלה למודי ההשכלה בין אלפי אנשים אשר חיו עד כה חיי-בערות. למודי ההשכלה מלמדים להעמים כי יכירו לדעת את ערכם ומעלתם, ומעוררים רגשיתיהם לעלות מעלה מעלה ולאהוב את העבודה. אבל העבודה ויגיע כפיס חסרה בארצות האלה, מלאכת מחשבת לא נודע שם אף שחרה, ועבודת האדמה היא עדנה בילדותה שם.

ביהוד תחסר בארץ הקדושה כל מלאכת עבודה, והעוני והלחץ גדול שם מאד. עד כה יגעו חפצי-חסד להסיר משם את העוני והלחץ על ידי כסף-נדבות. אבל מהנת ארס תוריד מעלת האדם מטה, אם רק על המתנה יחיה ועליה ישליך יהבו; והחת לעצור בעד העוני והלחץ תוסיף לו עוד אונים. ארץ הקדושה היא ארץ אבותינו, ערש אמונתנו, ארץ נביאינו וחכמינו, והארץ הזאת יש לה סגולה אשר תדרוש מאתנו כי נשים עינינו ולכנו עליה. ארץ הקדושה היא ככל עת פוריה, ארץ זבת חלב ודבש, ומקוריה המלאים כל טוב עוד לא רללו; וחרבו, והגבעות הנשאות לא תהיינה מכוסות לעולם בקוץ ודרדר. ולא יחסר כהיום רק לפתוח המקורים האלה, ולסקל את האבנים המכאיבים אותה ולעבוד ביד הרוצים את הארץ אשר לפני היתה מבורכת מאד. חברת כל ישראל חברים נמנתה וגמרה ליסד בית ספר ללמודי עבודת אדמה בעה"ס יפו הקרובה לעה"ק ירושלים.

הרעיון הזה עלה על לבנו אחרי החקירה והדרישה על מצב אחינו שם, וכיחוד התעוררנו לעשות את הדבר הזה מאו קראנו את ההודעה אשר ערכה אלינו אחר מהברינו ה' נעמטער אשר תר והקר היטב את אה"ק והארצות אשר מסביבה.

הננו נותנים ההודעה הזאת לפני עיניכם, וממנה תדעו יתר הרבה מאד מהדברים אשר אנחנו נדבר, את הגדולה והתועלת מבית הספר הזה אשר יקרא בשם: "בית ספר ללמד עבודת אדמה - מחברת כל ישראל חברים". הדבר הזה יביא בכנפיו מרפא ואחרית תסיה לארץ הקדושה, ועל ידה

הצמח ארוכה לאחותיה ארצות המורה. נערי בית הספר יצאו ממנו מלומדים ויפשמו באלה הארצות אשר כהיום עוד תשאנה שממה ודורשות רק ירי חרצים אשר תריסנה אותן משפל ערמות הריסותיהן, כאשר יאמר הנביא, והשוב להיות ארץ חפץ, ארץ מבטחה לנו.

הננו סוראים את הקריאה הזאת לשובת המפעל הזה, אל אחינו הנפוצים בכל הארצות, לאלה היושבים בצפון כמו לאלה היושבים בנגב, כי המפעל הזה יהיה לשם ולתפארת לכל המתנדבים להוציאו לאור.

האמנם כי ההוצאה תהיה גדולה מאד, אבל המפעל עוד יגדל כמנה, ואם ניגע בו בהתאחרות הכחות או נשיג הפצנו.

קול חברת כל ישראל הברים ישמע, כי בין החברה ובין כל אחינו אשר בקצוי ארץ ישוררת אהבה עזה אשר מיום אל יום הולכת ותיף בגדלה. ועל ידי הבטחון אשר יבטחו על החברה צלחה בירה לפעול גדולות עד כה: היא עצרה בעד רדיפות, והשיבה משפט צדק להעשוקים לא-בצדק, והרחיקה את הרעה אשר התיצבה נגד פני אחינו; החברה הצליחה במפעלה עד עתה וכן הצליח בימים הנאיבי, ובית ספר ללמודי עבודת ארמה יוסר.

רבנינו יעזרנו בכה אשר בפייהם, ועשירי עמנו יתנדבו בגדבות גדולות, וגם הדל לא ימעיט מתת מסת נדבתו, ועל ידי תמיכת חסר האדם מפעלנו זה ישא על ראשו ברכת ה'. כי ה' שמה בהשחדלות הרוצה להוציא לאור כל דבר אשר הוא תפארת לעיניו:

- א. יודאָ, רב מכל חזק לרפת.
חלים בארוואלאָ.
מיכאל ערלאַננער.
ע. מאַנעל.
י. רווענפּעלר.
ס. ה. גאלרשמיר, לאלף החברה.
י. דיראנבורג, משנה לאלף החברה.
ל. לעהמאז, סוכן על אולר החברה.
אבר. כרעהאנו.
ו. סט. פאול (*).

(* בקול קורא הזה נלוו על החתום ח'י אנשים לאלף החברה צעת ההוא, ומיז עליהם השר המנוח אד. קרעמיה, והדפסתי רק עשרה מהמתחומים הנז' כי אלה עודם חיים והנו ועומדים באלף החברה.

ה' נעמטער, ביר מלאה בכסף ועוז מהחברה ונחפץ אדיר אשר הצטין בו, החל להשתדל להוציא את מחשבתו לאור, ויהן עיניו בהנחלה אשר השאיר אחריו ה' קלאסען (נוצרי שהתיהר) בין הפרדסים שסביב יפו, לקנותה מירשיו. ומסכה אשר נעלמה ממני לא קנה את נחלת שדה ופרדס הזאת ולא נחלה אחרת אשר היה לאלידו לקנות בזול סמוך ליפו, ופנה לו אל ממשלת השולטאן ובקש ממנה שתתן להחברה כסתנה חלקת שדה משרותיה, וכסף לרוב הוציא ובשנה ינע עד אשר מלא השולטאן את שאלתו.

ביום 5 אפריל שנת 1870 (תר"ל) הואיל השולטאן אבדול עזיו לתת לה' נעמטער את שאלתו ולעשות את בקשתו, ויהן לו, עפי' פירמאן, חלקת שדה משרות הממלכה אשר בקרבת יפו לכונן שם בית ספר ללמוד בו עבודת אדמה.

ואלה דברי הרשיום (פירמאן) אשר נחן השולטאן לה' נעמטער:
אחרי אשר ציר ממשלתי היושב בפאריו שלח אלי את כתב הבקשה אשר הגיש אליו ה' נעמטער, להתן אותו לכונן בית ספר, ללמוד שם עבודת אדמה, בשם חברת כל ישראל חברים, בסביבי יפו — התייעצו יועצי ממלכתי על אדות הבקשה, והיושבים בהמחלקה אשר שם פסקחים על עסקי עבודת האדמה בממלכתי, חוו דעתם כי טוב הדבר הוה בעתו ונכון לעשותה, והיועצים אשר בחנו את ההצעה הזאת קימו איתה כחותם. מתוך דבריהם יוצא לדעת כי על ידי בית ספר כזה תתרחב עבודת האדמה בממלכתי בדרך אשר סללה לו בימינו אלה המרע והנסיון, והדבר הוה עומד ברומה של ממלכתי ואותו יום יום תדרשהו. ולכן הוסכם כי בית הספר הוה יקרא בשם «בית ספר ללמוד עבודת אדמה אשר הוקם על ידי חברת כל ישראל חברים». בית הספר הוה יעמוד תחת היקפי ממלכתי אשר הנם ואשר יהיו לחוק ע"י ממשלתי. היועץ המפקח על עסקי השכלת העם ישגיח על בית הספר הוה, בצל כנפי ממשלתי יחסה, ובמספר בתי ספר של המוסלימאנים יבא גם הוא.

מספר התלמידים בבית הספר הוה לא יהיה פחות משלשים ולא יותר מששים. ושלוש שנים תהיינה שנות הלמוד לכל תלמיד. בית הספר הוה אשר פתוח יהיה לנערי בני ישראל לא יסגר גם לפני נערים מבני אמונה אחרת.

שנות התלמידים לא תהיינה פחות משלש עשרה ולא יותר משש עשרה שנים. התלמידים אשר ילמדו בבית ספר הזה יסורו לבישמת ממשלתו. מלכר התלמידים אשר ארוחתם ומקום לינו ינחן למי בבית הספר, יתקבלו בו גם תלמידים אשר יבאו רק להקשיב בלמודים, ושכר למוד לא ישלמו. כל נער אשר יתקבל בבית הספר מחויב לשלם שנה שנה משתי מאות וחמשים עד חמש מאות פיאסטער בעד אכילה ומלבושים ושאר צרכים. למודי בית הספר יהיו למודי עבודת אדמה ושאר למודים אשר עבודת אדמה צורך בהן.

ממשלתי נתן בחכירה לחברת כל ישראל חברים חלקת השדה אשר בחרה לה בסוף ירושלים אשר מרת שטחה היא 2,600 מרות במרת הארץ [ערך 240 העקטאר], כפי שיגבילה וימררה פקירי הפלך ההוא. החברה מחויבת לשלם לאוצר הממלכה כסף חכירת השדה שבעת אלפים פיאסטער [ערך 1604 פראנק] שנה שנה. האדמה הזאת תהיה חכורה בידי חכ"ח כל הימים אשר בית ספר ההוא יעמיד על עמדו עפ"י התנאים שהותנו קודם להקמתו, וכסף החכירה ישולם בעתו. ורק בתורת חסד מיוחד מצד ממשלתי תהיה החברה פטורה מתשלומי כסף החכירה משך עשר שנים מיום שנכתב ונחתם הרשיום שלי.

יען החברה קימה וקבלה עליה לכונן את בית הספר עד תום שתי שנים מיום כתיבת הרשיום הזה, לכן אם בזמן הזה לא יתכונן בית הספר בשלמותו, תהיה הזכית שאני נתן להחברה בטלה מעתה ומעכשיו. אם בית הספר הוה יתבטל בזמן מן הזמנים, או כי החברה תבטלה בעצמה, ישוב ליד החברה כסף מחיר הבנינים הבנוים על האדמה ההוא, כפי שומת אנשים דבקיאי בשומא ממסום ההוא, והאדמה וכל העצים הנטועים תשוב ממשלתי יתקח אותם לה.

המעשר מתבואת הארץ אשר יתן להממשלה שנה שנה, לא יחשב להאדמה הזאת כפי ערך תבואתה בכל שנה, כי אם בתור מס קבוע אשר תתן החברה בכל שנה, ולהכנסת המקום יחשב. ואם חלק מתבואת האדמה הזאת או ספרות העץ אשר בה ישלחו לארצות ממלכות אחרות, יורם

מהם רק המכס המבוע על כל הדברים השלוחים מארצות טירקיא לחו"ל*.)
בעד החפצים שיוכאו מארצות אחרות לצרכי בית הספר הזה, מלבד
כלי מחרשה ושאר הכלים הדרושים לעבודת האדמה, יוקח מהם המכס המוטל
על כל הדברים המובאים מחוץ, במשפט צדק כחסי הממלכה.

תכנית הבנין של בית הספר הזה, תציע החברה לפני שרי ממשלתי
בקאנסטאנטינאפול בטרם תחל לבנותו ועל פי הסכמתם יקים הבנין. הבנינים
הדרושים לאוצרות ושאר צרכים, לא הבנה החברה כי אם כפי הצורך באמת,
ותכניתם תשלח החברה לשרי הממשלה בקאנסטאנטינאפול.

אחרי אשר שרי העצה הסכימו על כל הכתוב למעלה, צויתי להוציא
לאור, והרשות לפתוח את בית הספר היא יצאה מאת השרים היושבים
לפני ונתנה על יד קארלס נעמטער הניכר. מובן מאליו כי הרשות הזאת
בתקפה עומדת רק אם יתקיימו באמת ותמים כל התנאים הכתובים בזה.
נכתב ונתון בקאנסטאנטינאפול ביום 3 לחדש מאהרעם ולמספר
הנוצרים ביום 6 אפריל שנת 1870.

עו הנהדברי הפירכאן אשר נהן השולטאן לחברת כל ישראל חברים עם
המתנה על מנת להחזיר. והקורא בשים לב את הפירכאן הזה יקרא עמי יחד
על המתנה הזאת, שונא מתנות יחיה. כמני יראה ויבין כי המתנה הזאת
בנם עומדת. והי נעמטער גם הוא לא היה שמח במתנת חלקו אשר פור כסף
רב עדי השיגה, לולא הראה לו דמיונו החזק שלשלת גדולה יוצאת מביה"ם
אשר השביל עליו. הוא חשב כי כל הדברים אשר הציע לפני חבריו ראשי

(* צאור הדברים: המעשר אשר יורס ממנוחא הארץ ופרותיה בכל ממלכת טירקיא
הוא לאוצר הממלכה, והמעשר יחשב בכל שנה לפי ערך המנוחא שמוציא הארץ בשנה היות,
אם רבה המנוחא ירב המעשר ואם תמעט ימעט גם המעשר. ורק לעיר יפו והסביבה יש
זכות קדומה כי לא ישלמו מעשר ממנוחא האדמה ופרות העץ, ונותנים מס קבוע ושזה
בכל שנה בין בשנת ברכה ובין בשנת רעון, והמס הזה יובא לאוצר ההגסה של העיר. והוא
הדין גם במנוחא השדה אשר נתן השולטאן בחזירה לחי"ם. וממנוחא והפרות היוצאים
לחו"ל יוקח בכל ממלכת טירקיא מס ידוע.

החברה ושירי הממשלה מאליהם יציצו בעשב השרה בלי חפץ ובשרון הדרוש לפעולה כזאת. ואולם אם ראה מראש את אשר ראו עיני אחרי כן, כי אז בכסף-מתת (באקשיש) שנתן להשיג שדה בחכירה היה קונה בעת ההיא שדה גדולה וטובה וקרובה ליפו, לצמיתות ולא היה תלוי בדעת ממשלת השולטאן. כי באמת לולא השוחר אשר יעור עיני פקירי הממשלה כי עתה כבר חורה המחנה לנותנה. וכשנה העברה כאשר זכר האפיס בעס הקיימאקאם ביפו את הכתוב בהפירמאן הנ"י והוכיר את הדירעקטאר הירש לקיים זה מה שכתוב בזה השתנו פני הירש ככרום. ובמה התרצה אליו הקיימאקאם להיות כמחריש, לא אדע.

בית למוד עבודת אדמה הוא נקרא בשם "מקוה ישראל". השם הזה תפר אותו חייש ירושלמי. וכך היה המעשה: האדון סארלס נעטטער חנג את חג הנוכח הבית לבית הספר ביום השבת לסדר "ותל"ך" ונ"י (נמקו"י). ויהי אחר סעודת הצהריים שאל ה' נעטטער את החייש הירושלמי אשר עשה אתו מלאכה: איזה שם בלשין הקידש יקרא להבית הזה אשר עמל בבנינו. והחייש אשר קרא והבין בהפסרת שבוע זה זכר את הכתוב בההפסרה (ירמ"י י"ז, 18) "מסוה ישראל ה' כל עווביך יבושו וסורי (יסורי) בארץ יכתבו כי עובו סקור מים חיים את ה'". ויאמר החייש כי לדעתו טוב ונכון לקרוא את הבית הזה בשם "מקוה ישראל" מעין הפסרת השבוע הנאה להתבלית אשר יקוה ישראל להשיג מהבית הזה. ויטב הדבר בעיני ה' נעטטער, ויעש כן. וכאז, כל הבא אל האולם אשר לפני בית הספר יקרא מעל האבן אשר מקיר תועק: "מקוה ישראל ה' כל עווביך יבושו" ונ"י.

בשנים הראשונות (במדומני משך שתי שנים) היה ה' נעטטער לברו המסקה על בית ספר הזה. עמלו ויגיעו בו לכוננו על משפטו כי יעשה פרי ישוה לו, היה רב מאד. וביותר היה עמלו אלו הבנים, רמצוא בירושלם אבית אשר התרצו להפקיד את כניהם על ידו, גדול יתר מאד (*). והוכרח לקחת ילדים

(* ולין נ"ך לאמר כי לא מלא בזה"ק נעריס אזי ידעו מלבד ראשית למודי העברים גם "מחמת המסבון, שפת ערבי וקרוו וכחז: בלחם משפות אולכפא". ראה לז 127.

מן הבא בידו. ואולי בעבור זה לא ראו התלמידים האלה סימן ברכה בלסודם. ומהם יצאו לתרבות רעה. כי התלמידים האלה יצאו מחונכים בתנוך רע ומשהתם בקרבם מבית הוריהם, ולא יכול ה' נעטמער לתקן את המקולקלים מנוער. בימיו לא היה פוצה פה ומצפצף נגד הנהגת הדת והאמונה במקו"י, כי ה' נעטמער אף כי הורתו ולדתו בצרפת הבין את אשר לפניו, וידע כי לא כצרפת אה"ק ולא כילדי הצרפתים ילדי היושבים באה"ק. ה' נעטמער היה להתלמידים כאב רחמן: אבל עמהם על שלחן אחד ומקערה אחת. וברך עמהם ברכת המזון ביהר, וגם קבע לו מקום להפלתו בבית אשר התפלגו התלמידים, ביום השבת קרש לפניהם על הכוס וברך על להם משנה וכו' ואין צריך לומר שהשניה שלא יהללו התלמידים את השבת לא בצנעה ולא בפרהסיא. ובכל זאת לא עטרו תלמידיו את מקוה ישראל בהפארה, יען (כמו שאמרת) התלמידים היו אסופים מי השוק, כי כל איש יריא ירא לנפש בנו למסור אותו ביד יהודי מצרפת. וגם בימים ההם לא ראו עוד יושבי אה"ק תועלת ביה ובכא מלמוד עבודת אדמה באה"ק, כי לדעתם בימים ההם לא נבראה אה"ק רק ללמוד תורה או — ללכת במל.

אחרי ה' נעטמער היה לראש (דירעקטאר בלע"ו) במקוה ישראל ה' שאמאש. האיש הזה הוא יליד באנדאר, מהתלמידים שראו סימן ברכה בלסודם בבית הספר שיסדה חכ"ח בכאנדאר. מעיר כודרהו על נהר חרקל שולח פארזיוה על נהר סענע, להשתלם בלמודים עדייובשר להיות מורה באחד מבתי הספר אשר לחכ"ח בארצות ממשלת השולטאן ובאפריקא. ויען כי ראו ראשי חכ"ח כי שאמאש עשה חיל בלמודיו ויודע גם שפת ערבי לכתוב, השכילו ללמדהו גם חכמת הבאשייניק. ואחר שהשתלם בידיעה הזאת להלכה ולא למעשה שלחו אותו ליפו ויהי לראש במקוה ישראל. גם שאמאש לא נהג כבוד כבר בעצמו, ועשה מלאכתו באמונה, כפי דעתו. בימיו החלו יושבי ירושלים לערער ולהרהר אחר ההנהגה הרתית במקוה ישראל, וריח מקו"י נבאש בעיניהם. גם בהתלמידים שיצאו ממקו"י בימי שאמאש לא הוכל חכ"ח להתפאר. המש שנים (במרוכני) שסר ה' שאמאש פקודת משמרת מקו"י, והתפטר כמשמרתו יען כהה בו ה' נעטמער על אשר הלוח כספו בנשך אוכל

הבשר והעצמות, כמנהג המדינה, להפאלאחים מכפר יאזור (הישכנים הרעים ממקו"י) — וכן לא יעשה בצרפת! ובכל זאת אין להכניח להתלונן על הכסף הרב שהוציא על חנוכו של ה' שאמאש עדי היה לאיש, כי הלמודים שאם מלא הפניו בפאריו, ושבתו ביפו, עשוהו לסוחר הריף ובקי במארסיעללע. ואם ברבות הימים יעשה ה' שאמאש עושר ידע כי מחכי'ה בא לו העושר הזה. אחרי ה' שאמאש, הפקר לראש במקו"י ההכס דר. הערצבערג. האיש הזה הוא ילד אשכנזי, חוקר ופרכיף ומליץ מפיאר, יודע שלש לשונות: אשכנזית, צרפתית וברטאנית, אך לא לשון ערבי, לשון עם הארץ. הוא האריך ימים אבל לא שנים במקו"י. אותו רחה ה' נעטטער בשתי ידיו, לא בעתו ובאייכבוד, מפני סבה ומעם אשר לא אדעהו אל נכון. ואולי מפני מלתא דלא הוי מוכא לאיש צרפתי או מצטרפת, הוי מוכא לאיש אשכנזי.

וזה בארבע שנים אשר הארון שמואל הירש כחתן וכתן פאר שומר משמרת מקה ישראל. האיש הזה הוא ילד עלזאס, וידיעתו בלמודים הספיקה לו להיות מורה ראשי בבית ספר ראשית למדים (עלעמענטאר) שהקיסר הכי"ח כטעמאן (או מאנדאר) במארוסו. בימי מצור פאריו עבר עבודת הצבא להגן על פאריו מפני הפרוסים. ויען כי ה' הירש למד ידיו לקרב ואצבעוהו למלחמה מכבר הימים, ככל אורה צרפת, התעלה בעת המצור אשר גם החלש אמר גבור אני, ויהי ללייטענענט משנה. אהרי המלחמה עמדה לה' הירש זכותו שהוא עיזאס, והפקר למשגיה (אינספעקטאר) על כל בתי הספר אשר לחכי"ח בארצות ממשלת השילמאן, ומעת לעת נסע מעיר לעיר לראות אם בית הספר שבמקום פלוני ופלוני מתנהג כשורה. ומושבו התמיד היה בקאנסטאנטינאפול. ממעשהו בעיר הזאת ידעו לספר רק אלה שישבו גם הם שם, ולא אני. ויען כי ה' נעטטער אהב את האיש אשר שמר מצותיו והולך אחריו כסומא הנשען על הפ. ה. וה' הירש למד פעמים באהבה בהיותו איש מלחמה לשמוע לכל אשר יצטיה מנבזה שומר עליו, בחר בו ה' נעטטער וישימהו במקיה ישראל לראש, בעיני הקטנים מסנו, ובהתיחשו אל ה' נעטטער היה רק כזנב לארי, כלומר רק לייטענאנט משנה. ומאז מת נעטטער התעלה בפעם אחת, והלייטענאנט משנה היה לנענעראל המפקד את כל צבא

החיל במקוה ישראל. אמת הדבר, כאשר יתפאר ה' הירש, כי לא יסור ימין ושמאל מכל אשר יצווה בפאריו לשבור ולעשות, אבל כאשר אין עתה ממלא מקום ה' נעטמער לתת ראשו ורובו בעניני מקוה ישראל כמהו, הנה ה' הירש הוא המציע והמיעץ מה ואיך לעשות, והוא גם המצוה ועומד לעשות כה וכה. כלומר: ה' הירש כותב לפאריו לאמר: לפי עניות דעתי כן צריך לעשות, ומפאריו עונים אותו: כן תעשה כאשר דברה; ואם כן צדקו שנהם יחד: אלה האומרים כי הירש עישה מה שלבי חפץ, לא משחבש; והירש המתפאר כי כל מעשיו נחתכים עפ"י פאריו הוא ג"כ רובר אמת. — ה' הירש יודע לשון צרפת על בוריה ולשון אישכנו כליד על אס, ומבין גם בשפת ערבית וספרדית אשר למד לשונו לדבר בהן בשבתו במארוקו וכאנסטאנינאפול. אבל מלכודי עבודת אדמה וכלכלה (עקאנאמיה) במנו תחסר. והככלבל (עקאנאם) במקו"י הוא ה' קלאטץ, יהודי עלואס, אשר בארץ מולדתו נשא ונתן עם האכרים וסנה ומכר בהמות, כרוב היהודים בעלואס. ואותו הפקיד ה' נעטמער לעקא-נאם במקוה ישראל בראשית התיסדה, ובימי דר. הערצבערג הוסר כמשמרתו וכבוא אח"כ ה' נעטמער ליפו השיב אותו על כנו — על אפו ועל חמתו של דר. הערצבערג — אבל גם הירש לא יכול לדור עמו בכפיפה אחת, ורק זכות ה' נעטמער תעמוד לו להשאר על מקומו ולוא ידע ה' הירש כי זכות רמבעה"נ תעמוד לו כי ה' קלאטץ יהפטר מעצמו משמרתו, כי עתה היה משליך לקופת רמבעה"נ מטבע של עשרים פראנק כפעם אהת מה' קלאטץ, שמעתי מספרים גדולות ונפלאות, ולא אספרן בקהל רב כי עיני לא ראון. ואני זכיתי רק לשמוע שיחת התלמיד חכם הזה אדות ישוב ארץ ישראל, ושיחת חולין שלו אינה צריכה למיד.

מרבד טובים השנים האלה, ישנם עוד יהודים טובים אשר מקוה ישראל במ תתפאר: ה' בענשמעול, והוא עוזר את הרירעקסאר בעבודתו התמידית, ויושב עמו כתלמיד לפני רבו כהדר אהר. והוא יליד מארוקו, והתחנך בפאריו להיות למורה באחד מכתבי ספר של חב"ח; ה' האייס, מורה לשון צרפת כביה"ס במקו"י, יליד טירסיה, והתחנך בפאריו; ה' אסאָוועצקי וה' אָשרי, מורים עברית כביה"ס. אלה האנשים המה ילדי רוסיא מצעירי

צאן קדשים שמה, וכחכמים מבינים מרעתם למרו על רגל אחת ברוסיא מה שלא עתיד תלמיד וותיק לחדש אף אם ישב רוב שנותיו בפאריז. המה באו לבראדי כי שמעו כי יש שבר שם, וקרבים ה' נעמטער אליו ויהיו לו שמה לעוורים במלאכתו, ואחרי נמר מלאכה שלחם ליפו למקו"י, ובאשר לא יוצלחו לשום מלאכה הפקרו להיות לסורי עבריה, שהיא חכמה ואינה מלאכה שחייבים עליה בשבת, כי קי"ל המקלקר פטור. — אלה המה האנשים אשר ישרתו בקדש במקו"י. ועוד יש יהודים אחרים שמשתמשים בהם לתשמושי חול: הארון אולאי, אחד מהתלמידים הישנים במקו"י, והתהנדך בילדותו בירושלם. והוא כמשרת את ה' הירש בכל רבר שבגלויו ובסחר, וכשעת הרחק יורד לפני התיבה להוציא רבים ידי חובתם בתפלה וכו'. עוד משרת אחד והוא גם היא מהתלמידים המובהקים של מקו"י, יליד ירושלם, ושמו עודא; ה' פערערו, והוא סנדלר, יליד מארוקי וכאיש יר"א. ובעת שהוא פטור ממלאכתו הוא שליח צבור במקוה ישראל; המכשל, הנגר והשומר את הסוסים המה נ"כ יהודים פשוטים ובשרים וילידי רוסיא; ה' פאפי, אחד מתלמידי מקו"י, יליד ירושלם ולמד מלאכת מעכניק להלכה ולמעשה בצרפת ואשכנז, והוא מספר על מלאכת הפירת שיתין במקו"י — כל אלה יושבים ואוכלים ופרים ורבים במקו"י. ועוד יש שט יהודי חיים ירושמי, והוא יושב ואוכל (מן המותר) במקו"י כל ימי השבוע, ובער"ש אחר חצות יבא לעיר וילבש לבנים כבני עליון ועושה את השבת עם אשתו כדת.

מספר התלמידים במקו"י לא אדע אל נכון. מהכסף שהיה בכיסי לא יכולתי לקמן מאומה לתת מחצית השקל או טלאים כפקדי איתם, ולפקדם בבוק, לא רציתי כי אז ידעו הכל כי עני אני. . . ואני מחויב טובה להארון הירש אשר מלאכתי זאת נעשתה על ידי, וכחב בספר מספר מספר התלמידים ברקדוק.

בספר הזכרונות מהששה חרשים האחרונים משנת 82 היוצא לאור

בפאריז ע"י חכ"ה, בצד 87 נמצא כתוב:

„מהראפאָרט ששלח הארון הירש בחדש נאוועמבער 82 יוצא לדעת כי
מספר התלמידים במקוה ישראל הוא 54 (ארבעה וחמשים – זכור I) ובהם
ישמנה ועשרים ילידי רוסיא.

43. עוברים בננית וכו'

1. עוזר להמבשל (חכמה ומלאכה I)
1. עוזר לשומר הבהמות (

1. נגר

1. סנדלר

1. הייט

1. מעבד עורות

1. הרש ברזל

3. ילריכ רכים בשנים אשר לא יוצלחו עוד למלאכה (ולמה התקבלו?)

53. סך הכל שלשה וחמשים

והנה לא יקשה בעיני המספרים הבלתי שוים: בכללם אומר שהם
ארבעה וחמשים, ובפרטם נמצא רק שלשה וחמשים תלמידים – כי בפורתא
לא דק האי תנא ברא, ואולי התלמיד הארבעה וחמשים הוא קטן הצריך לאמו
ואידי דוטר מירכס, ואולי טעות נפלה בדפוס וגם במספר הכללי צ"ל: 53.
אך קושיא אחרת מצאתי ראיתי בספר הנז' ומי שיאיר עיני בה רופא אמן
יקרא וישבר הרבה יטול מלשכת השאים (fonds secrets) – .

בספר הזכרונות הנז' צד 21, ושנוי בצד 80 נמצא כתוב: מספר
התלמידים הוא 64 (ארבעה וששים)? ולכאורה עלה על דעתי העניה לתרץ
הקושיא הזאת באיפן כזה: המספר הכתוב בצד 21 ובצד 80 נכתב אחר זמן
כתיבת המספר שבצד 37 (ואין מוקדם ומאוחר במספר הזכרונות), ובחדש
נאוועמבער היה מספר התלמידים 63 (ככתוב בצד 37) ובהרש דעצמ.
בזמן הדפסת ספר הזכרונות כבר היו במקו"י האחד עשר אכרים שהבאתי,
ועין כי ה' הירש בבקשו מהפהה בירושלם שיתן להם רשות לעלות היבשה
אמר שהמה התלמידים הבאים למקו"י ללמוד עבודת ארמה, ולכן מנה גם אותם

במספר התלמידים. ולפי זה יעלה החשבון כדוים היטב: 53 נערים קטנים עם 41 אכרים גדולים עולה 64 (מה תאמר אתה הסורא, האיני ראיי להסרא "עוקר הרים" עבור התירוץ הנפלא מניה וביה 1). אבל גם זה אינו: חדא, כי בצד 30 שכתוב שם כי מספר התלמידים הוא 64, נמצא כתוב כי במקו"י ישנו 1 רב, ואם איתא כי המספר היה נכתב כחדש העצמבער בעת שכבר היו שם האכרים, איך נאמר שם כי במקו"י ישנו רב אחר, הלא באותו פרק לא היה גם "זכר רב" עוד במקו"י? וכבר בסוף הדש סעפטעמבר ספר לי ה' ערלאנגער בפאריז כי פלוני אשר בשם "רב" יכונה, נורש ממקו"י על כי לקח אשה שניה על אשתו הראשונה שלא נרשה (ובמקו"י שנוהגים מנהג צרפת נתנו על "הרב" (שהוא יליד ארץ רבה) חומרי המקום שבא לשם — בצרפת אסור לקחת שתי נשים בחו"ק). ובב.א.י למקו"י בפעם הראשונה רצה קלאַטץ לשכחני בשמחת לבו, וספר לי: nous sommes heureux que nous n'avons plus de Rabbim (מאוישרים אנחנו כי אין לנו רב עוד). ועוד קשה: הנה באותו מקום (צד 30) כתוב לאמר: מספר התלמידים שמשלמים הוא 2, ואינם משלמים 62 (*), ואם איתא שהירש מנהאת האחר עשר אכרים במספר התלמידים, הוליל 13 משלמים. כי האכרים שבאו ע"מ ללמוד נסיעה אלנות וכו' אינם לומדים כלל ועקר כי אם עוברים במעדר וחוצבים בהרים וכו' וכו' כשכיר יום שנותן לו הירש שכרו ליום א' פראנק וחצי, והמה, האכרים אינם מקבלים שכר חלף עבודתם וולת ארוחתם (**), וא"כ צריך לחשוב את האכרים במספר התלמידים שמשלמים. — ועוד בה שלישיה, הלא גם בספר הזכרונות מששה הדשים הראשונים משנת 82 כתוב כי מספר התלמידים הוא 64, ואז לא אני ולא הירש גם בחלומנו לא ראינו את האכרים במקו"י.

(* צד 21 מומלפת השעה. שם נמצא כתוב 2 אינם משלמים, 62 משלמים.
(**) ובקושי גדול התגלה בכתמים הידש ויעש להם גם מנעלים ויחן להם ידעיה
ל"ג ויחפרו להם בעממם כחונח ומעיל ומכנסים. ורק להתדש ען שבהם אשר אם היה עושה
מלאכה צעיר היה לוקח שכרו ליום שלשה פלאנק, יחן לו הידש מלבד להם חקו ח"י
פלאנק צוים שהוא עושה מלאכה.

ואחר עיון גדול¹ בשכירת ראש² ממש, מצאתי תירוץ להמשיא העצומה הזאת, אבל בדוחק (ובשביל זה איני מכקש שכר עמלה!), והוא: בחדש יאנו. 82 כשבאו השמנה ועשרים ילדי רוסיא מברארי היה מספר התלמידים 64, ועד הרש נאוועמבער נחסרו עשרה או אחר עשר תלמידים, כי מתו מהמת מלאכה או ננבנו או הניחון בחמה וברחוק! ואם תאמר למה כתוב בצד 21 ושנוי בצד 30 כספר הזכרונות של ששה הרשים האחרונים משנת 82 כי מספר התלמידים הוא 64? יש לומר על דרך משנה ראשונה לא וזה סמקיסה". אבל מה לי לבקש חשבונות רבות, וכי אני נותן להירש כסף לכלכל את התלמידים? ואם ראשי חברת כל ישראל³ לא יחשבו את הירש כי באמונה הוא עושה⁴ ולא איכפת להו אם מספר התלמידים הוא 53 או 54 או 64, נדקק אנחנו עם הצדיק הירש כחוט השני⁵? — בתמיה.

והנה אם הארון הירש איננו בעל חשבון גדול, כמו שראינו, אבל בסדר החנוך הוא אמן פרנוג נפלא. הח' איוראר לעב אמר לי כי ראה את הילדים ילדי רוסיא ששבו מיפו דרך פאריז אל אבותיהם באמעריקא, והפיקו רצון ממנו עד לאחת, ורושם החנוך הטוב של הירש נכר בם בכל דרכיהם ופנותיהם שהם פונים. ואמרתי אני בלבי (*): כן הרבר, אבל על החנוך הטוב שבמקיי נאוה תהלה רק לשרי הצבא בצרפת. המה הרנילו את הירש בעת עבר עבודת הצבא לעשות את כל אשר יצטוו מבלי שאול וחקור מדוע ולמה, וכן מרגיל הירש את התלמידים במקו"י וכל הסרים לששמעתו. ועוד יתרה עושה השר צבא הירש: אנשי הצבא בצרפת לא יוכו על כל דבר פשע, אף אם גדול הוא, וישאו את עונם במאסר וכדומה — והתלמידים במקו"י, המה, מוכים על הלחי וגם במסל יד ומעונים בעונש מניעת אכילה וכדומה אם יחטאו אפילו חטא קל שבבטלים. למשל, נער אחד מילידי רוסיא אשר לא

(* ולהח' לעב לא רצתי לאמר דברי אלה משום לעב"ת. רציתי עד כמה הוא מנענע בשמעו מפי תהלת⁶ "העני הירש" (pauvre Hirsch), והמרחי להסכים עמו בשחיקה כי הירש הוא משכיל על חנוך ילדים, ומתי זאת להח' לעב למשיב נפש.

שבת ערין להתפלל, האריך פעם אחת בתחנוני, והוא רחום הארוך, וכעבור זה התאחר מעט לצאת מבית התפלה ויכהו הירש על הלחי כמתנת ידו; אם נער אחד ירעב ביום וימצא בפרדס אָראַנג אחד שנפל מהעץ ועוד מעט ירקב, ולקח הנער את האראנג ויבלעהו כככורה בפרס קיץ, ויודע הדבר להירש, ענוש יענש הנער וכמשפם „גנב” יעשה לו; אם נער אחד לא יאכל את ארוחת ירק שהעמידו לפניו לפני שאינה ראויה לאכילת אדם, ענוש יענש הנער, ולא יתנו לו לאכול מאכל אחד עד שיאכל את הארוחה הנותנת טעם לפנס בקצור הדברים, גם אנכי שאיני מאמין אשר הירש הוא בעל חשבון גדול שיודע לשער כמה טפית יש בים הגדול של מיקה ישראל, אני מודה במקצת כי הוא „אמן פדגוג נפלא”, וכל אדם הרואה לעינים ויתמהמה במקו”י שעה אחת או יום אחד ויראה את התלמידים שם וסה גם אם יקר מקרהו לשוח עם הנער הלל (*), יהלל שבע את הארין הירש כי הוא „רופא כל בשר ומפליא לעשות” בדרך החנוך. ואינני מתלונן על כי הילדים אינם מחונכים ברכי היהדות, כי הירש אוהב לתלמידיו כמהו, ומאי דעלך סני להכרך לא תעביד” — התורה כלל הואת ישמור הירש לעשות. (**)

אם ישאל איש לדעת: מה יהיה משפם הנערים האלה, היש תקוה כי ממסוה ישראל יצאו תלמידים אשר בעצמם יעבדו את האדמה ועל ידם התרחב עבירת ארמה באה”ק ובשאר ארצות המזרח, כאשר יאמר נעטטער עם הצעתו וראשי חברת כ”ח עם הקול קורא ששלחו ביום 26 מאָרץ 1869?

(* הנער הזה הוא סקת שצמית שבגן מקו”י ומחליק לשון, ומלומד . . . קטן לשאת בפיו סל קטון ולרוץ לפני אדונו, כן הנער הזה יד בפיו. וכי ילד להירש ורכילות יביאהו אל הירש ויעש לו מטעמים כאשר אהב. ונבוא אורח הגון למקו”י רוכב בסוס או חמור יקלף הירש אל הנער הלל להתחזק את הבהמה ברסנה וללות את האורח בלחמו, לפשו יכנס עמו בדברים ויספך לו תהלת מקו”י וכל מעשה הקפו ונבורתו ופרכת גדולת הירש. (** ועלינו לשבח לאדון הירש על אשר יולא ידי מוכתו לעשות את לזון מרקע-זה ב „להרגיל את התלמידים לאכול מאכלות אסורות” רק בזה בנותן להם ירקות וקטניות מסולעות! —

אם כזאת ישאלני השואל מדעת לדעת, מוכרחני להודות שאינני מאלה אשר נתנה להם הנבואה משהרב ביהמ"ק לדעת עתירות כאלה, והירש הוא חכם עדיף מנביא ובעצמו יודיענו מראש אחרית התלמידים במקו"י. מפיו נשמע מה תקותנו מהם להרחבת עבירה אדמה באה"ס.

בספר הזכרונות הנז' צד 37 מודיע הירש, לאמר: „בין התלמידים העובדים בנגות ישנם אחרים שעבודתם רצויה. וטוב היה אם נבחרו מאלה שנים או שלשה לשלחם לאיראפא להתם במקום שישנם שם עובדי אדמה טובים ואחר שבתם שם שנתים ישונו הנה ללמד ולנהג את העבודה בנגות ובשרות, ולגדל צאן ובקר וכו'. כי עד היום כל העמל היה לשוא בארץ הזאת לגדל אנשים כאלה שיהיו כוכשרים להרחיב עבודת האדמה. המחשבה הזאת עלתה בדעת האיש שאין לנו תמורתו, בדעת ה' נעטמער, והוא כבר בחר אחד או שנים מהתלמידים האלה לשלחם לאוראפא".

אלא הם דברי הירש בעצמו, ודבריו נאמנו סאד יעדים מצויים לקימם. עד היום לא יצאו ממקו"י (העומדת על תלה כשתים עשרה שנה) תלמידים אשר היו לעובדי אדמה בעצמם ואף כי סוכשרים ללמדה לאחרים. ורם מאז התכונן המושב „ראשון לציון", התקבלו שם שלשה אנשים מתלמידי מקו"י ועובדים את האדמה אצל אלה אשר לא נסו בהעבודה הזאת, בשכר חמשים או ששים פראנק בחדש לכ"א*). עוד אחד מהתלמידים עובר עבודה נן אצל הבאראן הרוססי סמוך ליפי, ואיזה מהם (כמדומני ארבעה — ממש כנגד ארבעה בנים שדברה תורה) הובאו לפאריו ובתורת חסד התקבלו בנגות של עשירי עמנו וכל אחד מקבל משמונים עד מאה פראנק בחדש.** ושאר

(* אחד מבני המושב הזה לקח לעבודתו בשדה איש אחד שלמד מעלמו עבודת אדמה בשדה פתח תקוה, ועולה בכל על התלמידים הנז'. גם בני ציל"ו שעוד לא עבדה עליהם שנה בעבודתם בשדה ישנם אחדים שלאיים להיות מורים להתלמידים שהתבשלו חמש שנים בקדחת מקו"י.

** השכר הזה איננו מספיק אף לשכר שבת, לשכר הצטון להם על חללם השבת בשאריו. האם נוסד מקו"י לגדל בו מחללי שבת ואוכלי טרפה צנואם פאריזה?

דתלמידים שיצאו ממקו"י היו לענלונים, מבלי רעת את העבודה בשרה וסאין להם אהיות שרה לעבדה ולהוציא להם ממנה. האמנם כי ישנה חלקת שרה במסו"י אשר תספיק לחם לאכול לעשרה בתי אבות קטנים גם אם יתנו למקו"י חלק מהבואת הארץ, אבל השדה הזאת היא נתונה באריסות להפאלאחים מכפר יאזור, כי הייהם קודמים לחיי התלמידים ממקו"י!

הירש יאמר לנו כי המקום גורם, ובארץ הקרושה היה ויהיה לשוא כל עמל איש לגדל בה אנשים מוכשרים להרחיב בה עבודת האדמה. ואנכי, אף כי ידעתי בעבודת אדמה קלה כמו שהיא, אעיו פני לחלוט במלהא דהליה בסכרא על הארון הדירעקטאר בבית ספר לתלמידי עבודת אדמה. ואומר: באה"ק יכולים לגדל עובדי אדמה טובים ומוכשרים לכל דבר השייך להעבודה הזאת, כמו בשאר ארצות. ורק בדבר הזה נפלאה היא אה"ק משאר ארצות: שבכל הארצות מסקודים בבתי ספר לעבודת אדמה דירעקטארים ומורים מוכתים לרבים בעניני עבודת אדמה, ועל כן גם התלמידים שיוצאים משם מוכשרים להרחבת עבודת אדמה. לא כן הוא באה"ק. פה, הוקם בית ספר ללמוד עבודת אדמה, והדירעקטאר הוא איש היודע הכל רק לא עבודת אדמה — ועתה כי כן, איך נקוה כי ממסוה ישראל יצאו תלמידים מוכשרים להרחיב עבודת אדמה באה"ק? *). ה' נעטטער השביל לדעת (בהצעתו לפני ראשי הכי"ח) כי אנשים אשר אינם עובדי אדמה מנעוריהם לא יהיו לעובדי אדמה אף אם ירצו בכל לבבם (ובדבר הזה היה חכם בעיניו אף כי נבונים עמרו נגר פניו והעידו עפ"י היאיה שראו בעיניהם בארץ רוסיא אנשים שהיו סוחרים ורוכלים מנעוריהם והיו לעובדי אדמה) — ומדוע לא היטב לראות בצרפת, אשכנז

(* הן אמה שיטתו במקו"י נגן אחד לרפתי והוא לומד עם ההלמידים הגדולים למודי עבודה אדמה להלכה בלילות המורף [אם קודם האכילה או לאחר השתיה — לא אדע] וזיוס ינמדם העבודה למעשה. ואלו כל אש הכוזה האלנות שבמקו"י וזוזה האלנות בהגוה אשר נעטו נוטעים ערבים בזמן שנטע הגן הדרפתי האלנות במקו"י, ויחזקו על הפנות בליכוחם וכמותם, עד מהרה יאמר כמי כי הגן הדרפתי לא יגיע אף לקרסולי הנוטעים הערביים. ואם הגן במקו"י לא שנה תלמידיו מנין להו?

וברישאניה וכו' כי שם עומרים בראש בתי ספר לעבודת ארמה אנשים אשר למרו את העבודה היאת בנעוריהם להלכה, ועסקו בה שנים רבות למעשה בטרם היו לדירעקטארים בבית ספר ללמדיו עבודת ארמה. אל נא אדוני הירש, אל נא התלה קלקלת תלמידי מקיה ישראל בארץ הקדושה כי אם כך וכיוצא בכך, שהנך דירעקטאר מעבודה זרה לך!

ואחרי אשר ספר הזכרונות פתוח לפני, הבו בואו חשבונו, בואו וראו חשבונו של הירש שהוצאות והבנסות בקוה ישראל משנת 82. שם צד 30 כתוב לאמר: הוצאה. שכירות (לדירעקטאר, מורים וכו') 19,000 פראנק; אכילה ומלבושים וכו' להתלמידים 22,500 פראנק (*); לצרכי עבודת ארמה ונגות וכו' 18,000 פראנק (**); בס"ה 59,500. — הכנסה. מפרי הננות והברמים 13,000 פראנק; מתבואת השרה 12,000 פראנק; מדברים שונים 1,500 פראנק; מאיצר הבי"ח להשות ההכנסה אל ההוצאה 38,000 פראנק (***) ; בס"ה 59,500 פראנס".

(* כבר ראינו במספר התלמידים כי הירש הוא נאמן בעיני ראשי החברה, צכ"ז טוב יעשה אם יבאר את חשבונו באר היטב לגל יהיה מן המתמיהים בעיני מי שלא יכירו עוד לנאמן. והנה מליג בזה איזודוגמאות אשר יכולים אנשים להכשל בעון, חשד בכשרים" רק מפני שלא באר הירש את החשבון באר היטב: בשנת 82 היה מספר התלמידים 53 (או 64) ועלתה ההוצאה לכלכלתם 22,500 פראנק, ויעלה לכל תלמיד ערך 424 (או 351) פראנק, וא"כ בשנת 81 שלא היו הכ"ח תלמידים מרובים [המה באו ליפו בהחלט שנת 82] היה מספר התלמידים 25 (או 36) והיה צריך שהעלה הוצאות כלכלתם 10,600 (או 12,636) פראנק — ובספר הזכרונות משנת 81 נמצא כתוב כי עלתה ההוצאה לכלכלת התלמידים 19,200 פראנק? ואין כל ספק כי בשנת 81 האביל הירש את התלמידים גלוסקאות יפות ויונים גלוים ויין ישן והלבושים רקמה, ובשביל זה רכחה ההוצאה. אבל כגון דא הו"ל לפרש מפני החשד. (** בנד 38 יפרש הירש על איזה דברים הוציא הכסף ועולה בס"ה ערך 17,000 פר. על (***) כפי החשבון של הצילאוס הוציאה החברה בשנת 82 סך 39,899. פר. על מקו"י? ואף אם נאמר כי נכלל בזה 6,000 פר. על בנין בהכ"ס, חסרה עוד הוצאה מסך 899 פר.

והנה לא אתפלא על השכירות אשר יקחו השבורים במסו"י כי רבה היא; ולא על הכסף הנחשב על כלכלת (ל': קלקלה) התלמידים — כי אם (האומר?) על ההון העצום, על הסך 33,000 פראנק שהוסיפה חכ"ח מדילה להספקת החזקה מסו"י אשר לא יצאה ולא תצא מסנה כל תועלת — על הדבר הזה אתפלא, ואשוב ואתפלא! . . . השבתי להרניע את רוחי בהכנסה מפרות הגנים והכרמים ומתבואת השרה העולה בשנת 82 לסך 25,000 פר. ואומר אל לבי: אכן יש הקוה למקוה ישראל. אם ההכנסה בשנת 82 עלתה לסך 25,000 פראנק, יש תקוה כי עור לפני שנת 92 תהיה ההכנסה השנתית כפלים, סך 50,000 פראנק. ומה בכך אם תוסיף החברה מדילה 9,000 פראנק להשות ההכנסה אל ההוצאה! וכנראה, תקמן מכאן ולהבא ההוצאה. כי הלא מהכ"ח ילדים מרוסיא כבר שבו ששה מהם אל אבותיהם כאמעריקא, וכנשמע, ישובו גם הנשארים אל אבותיהם בזמן קרוב. ואם כן המעט ההוצאה, ואתי שפיר! — כה חשבתי להרניע את רוחי, ושכתי וראיתי את החשבון למען חוק את לבבי בתקות מקוה ישראל. אבל אהה, למה ראיתי את החשבון שנית? אהה, כננע נראה לי בהכנסת מקוה ישראל! . . . מסרר החשבון יוצא לדעת כי בשנת 82 עלתה הכנסת תבואת השרה 12,000 פראנק, וזה — חי אני — לא אמת! הן שנת 82 היתה שנת השמטה, והשרות ממסו"י לא נחרשו ולא נזרעו ולא נקצרו, היאומן כי רק ספית השרה עשה 12,000 פר.?) (* ומי יתן ונזכה לשמיע כי באמת עשתה תבואת השרה במסו"י שנים עשר אקף פראנק בשנה וישמח לבי גם אני. כי הלא מזה נוכחו ראשי חכ"ח לדעת כי שקר נחלו להם מוציאי דבת הארץ רעה. הן שטח שדה תבואה במסו"י הוא קרוב למדת מאה העקטאר, ורק החצי מאת אשר תוציא הארץ הזאת תקח החברה, והמחצה השניה הוא להפאלאחים סכפר יאזור. ואם חלקת שדה ממדת מאה העקטאר אשר עשר משפחות יכולות לעבדה תוציא תבואה

(* צסה"ז משנת 81 נל 33 חושב הירש הכנסת הגזות והכרמים סך 10,800 פראנק, ומהכנסת תבואת השרה אין זכר? אולי מרוב הנזות (ל': מרוב עבודה ממידית"ו) שכל חשבון השנים וחשב שנת 81 לשמחה שמטה!

בשנה במחיר כ"ד אלף פראנק, אין לנו ארץ סבורכת כאהיק! — גם פרות הננות והכרמים (אשר נעברו גם בשנת השמטה) לא הביאו בשנת 82 סך 13,000 פראנק. כי אני ידעתי מפי איש נאמן אשר הירש מכר האַראַננים שגדלו במקווי בשנת 83 במחיר 1,200 פראנק. ואם עצי האראננים שהם ממלאים שטח שני שלישים מננות מקווי הביאו הסך הקטון והדל הזה, מה הביאו שאר האלנות?*) ואם בשנת 83 עלה סך שאין בו ממש, היאומן כי יסופר כי בשנת 82 עמדה למקווי זכות העבודה בשנת השמטה כי הביאו הננות והכרמים סך 13,000 פראנק?

(*) גם במחיר האחרונים שגדלו במקווי בשנת 82 ליה ביה חפיסה כלל. זכרונני כי קראתי בחד מספרי הזכרונות משנים שעברו כי ה' נעטער הגדול מראש למעלה ראש את ההכנסה שיבאו עמי האחרונים אשר נטע במקווי (כמדומני 1,800 נטיעות). ויהי צבאי למקווי סרתי לראות את המראה הגדול הזה, וראיתי שם שני פרדסים אשר אין בהם עץ פרי אחר זולה עמי אחרו. וכביצ הפרדסים האלה נטועים קני באמצעם שלל מרובה להגן על האחרונים מפני הקור, חום השמש והרוח. וברכתי על הראיה: ברוך חכם החיים, שאין דעותיהם שוות אלא — עקומות! ידוע לכל העובר בין הפרדסים שסביב יפו כי עץ אחרו לא יתן פרוי לברכה רק אם הוא שהול בין אלנות מלא: עץ אחרו אחד בין עשרים עלים אחרים שענפיהם מרובים, ובה נולים האחרונים היראים מקור וחום ורוח מנויה. ובמקווי אשר מהדרים בכל מעשיהם רק על היופי ולא על העוב, נטעו עמי האחרונים בננות מיוחדים, ולא הקני באמצעם מגין עליהם כאשר יגן מחסה-שמש על ההולך ערום, ר"ל: אל הקנים מגין רק על עמי אחרו הקרובים אל הקנים, ושאר העצים מוכים מקור ושרב ורוח באין סוכך עליהם. והגן הרפתי שבמקווי יודע לגדל אחרונים (שאינם גדלים על אדמת רפת) כהמשלה אשר תעמוד אלא היורה וספר-בשול בידה, כי לא תדע לבשל רק על פי הכתוב בספר. הוא משקה את עמי האחרונים יותר מכו"ל לרכס (כי הוא לבדו כולו משקה — ומרבה מים בעמי אחרונים מרבה בהם הולעים. ובשנה האחרת שלטו הרוחות הרבה לרעה בכל עמי הפרדסים שסביב יפו, יבשו וקמלו כמעט החמי מעמי אחרו שבמקווי. — ולא זו בלבד תמעט הכנסת האחרונים, גם ההאגה בלי שימת עין ולב השוררת במקווי בכל פנות שאנו פויים, מאכל בהכנסה של האחרונים: אחד מסומרי אחרונים, ורנב"ם שמו, מלא חן ותכל

חלילה לי להיות חושר בכשרים כי הירש מגדיל ההכנסה מכיסו, הדבר הזה לא יעלה על לבי גם בחלום הלילה. ואני חושב שהבור הגדול אשר במסו' אינו מתמלא מחוליתו כי אם מהכסף השמור בלשכת השאים, ולמען השביע את עין הצופה ומביט ומשתאה לדעת מה תהיה אחרית מקוה ישראל אשר מעילא אית לה ואפוקא לית לה, כותבים לזכרון בספר הזכרונות כי כך וכך, כפי שיעלה המולנ, הביאו הננות והכרמים וכך וכך הכניסה חבואת שדה, וכל המרבה לספר הרי זה משובח!

הפעם דברתי עם הירש בלכתנו לשוח בנגי מקוה ישראל, על אדות אחרית התלמידים. ויאמר הירש אלי כי לא יכול הת ערובתו בער אחריתם והקוחם, ואמרתיו לו: מי יתן ואדע עד מתי הלוקם הזה יבלה כמנום של חברת הכרים כל ישראל? ויען אותי בניחותא: „מקוה ישראל כבר עומדת, והחברה מחויבת להחזיקה!“ — אמרו נא אתם מבקרי מימים, מה אמרתם בי שמעתם ספי עבר או שפחה או השו"ק כי הסמונים בירושלם על החלוקה העדיכו חשבון מרומה כזה, האם לא השקעה היום ברוק שבפיכם? *

סוב צעני ה' נעטעער והצטיח אותו (צע"ס) כי לא ימכור האחרונים רק לו אם ישלם צעד כל אחרונ אשר יכשר צעניו 65 סאנטיס. והירש דס"ל מזה לקים דברי המת נותן לרצב"ם את האחרונים במחיר הנז'. לא כן עושים צעלי הפרדסים ציפו. המה מוכרים פרות עלי האחרונים עד שלא באו לעולם, באופן שהקונה משלם כך וכך בין שיעשו האלנות שרות הרבה בין מעט, בין רעים ובין טובים. ולאחי אחד מצעלי הפרדסים שיש לו צפרדסו רק לעשרים אלנות אחרונים והכניסו לו בשנה העברה שש מאות פראנק ומקוה כי בשנה הנוכחית יצאו לו עד אלף פראנק, ואלף ושמונה מאות עלי אחרונ שבמקו"י הכניסו (כפי שמעתי מפי א"י חזן) בשנה העברה מאתים — מכות! (ל"ל: פראנק)

" בהפדני מאת הח לעב אחרי ההמוכות על אדות הדברים הכמוצים בספרי וראיתי כי פתח בזאתמארין וסיים „בהעני היכש" ובמקוה ישראל לא פגע ולא נגע, ואמרתיו אלי אליו: הנה דברי על אדות מקוה ישראל כמוצים צליפערים, ואם שנית בהחשבות הביני נא עמה קודם ההדפסה ולאצביר את הקולתם על דברי, ולא תצטך אחרי כן להכזיבי בגלוי". ברגע הראשון החליש כמו לא מלא מענה, ואחר החלושם ויאמר: החברה לא הכיז איש".

זכרי לסיים בדבר טוב, אספר בזה את הדבר הטוב שמצאתי במקוה ישראל: אחד מהצעירים שלמד מספר שנים עבודת ארמה במקווי, הלך לפאריו ולמד שם בבית בורסקי לעבד עורות. וכשבתו בפאריו הפיק רצון מראשי חכירה ומנדיב פלוני. ויתן לו הנדיב כסף להקים לו בית בורסקו באהיק, וה' נעמטער נתן לו אחר מהפרדסים שבמקווי עם באר מים. והצעיר הזה יחד עם אביו בנו להם במקווי בתים לשבת ולמלאכת עבוד עורות. ועתה הוא רואה סימן ברכה בסלאכתו וגם בהפרסם הנתון לו הברכה שורה.

וגם זו לטובה: בהורף היה שליח נדיב פלוני מכוונה לכתוב במקוה ישראל שיתין (Puit artésien), והתנדב לתת את הכסף הדרוש למלאכת החפירה. והיה בתת ה' ובמקוה ישראל יצאו מים טעמים מאליהם ועולים למעלה ראש לא יצטרכו עוד להעלות המים בפרדות מהבארות להשקות את הגנות והפרדסים אשר במקוה ישראל. כי מן השיתין יעלו המים מאליהם להשקות את כל האלנות והירקות, ויהיה לאל ידי החברה לעשות את כל שדות מקוה ישראל לגן עדן אחד. ואולי עוד יותרו המים יותר מכדי הצורך במקווי ויוכלו למכרם בכסף מלא לבעלי הפרדסים הסמוכים למקווי וימשיכום אליהם דרך צנורות. ועוד טובה מסותרת, מלבד הטובה הגלויה, תצוק בהשיתין האלה: הגנה יכול להיות כי החברה לא תחפץ לבטל את ביה"ם במקווי, מפני שדואנת על אבוד דמיה הרבים שהוציאה על נטיעת הגנות והפרדסים והכרמים, כי כל אלה תקח לה הממשלה יחד עם הארמה, אם החברה תסגור את שערי בית הספר. ואולם כאשר יהיו שיתין במקוה ישראל ינינו על החברה שלא תוכל הממשלה לקחת ממנה הארמה והנטיעות. כי על פי הפירמאן שנתן השולטאן לה' נעמטער, מחויבת הממשלה להחזיר להחברה, בסגרה את דלתי ביה"ם, את כל הכסף שהוציאה על בנין הבתים והבארות והרפתים, וזה כבר עולה להון רב מממשלת השולטאן להשיב אותו להחברה, ואף כי בהצטרף אל הסכום הזה גם הכסף שיצא לחפור השיתין ולבנותם אשר יעלה לסך גדול הסמוי מן העין. ובעבור זה לא תחפץ עוד הממשלה בארמת מקוה ישראל ותשאיר לאחווה ביד החברה גם בהתבטל בית הספר אשר שם.

הצעה

מרתתי את ראשי חברת כל ישראל חברים כי כונתם רצויה לעשות טוב בעמס, וגם בנוגע ליישוב אה"ק לא היו מעשיהם האחרונים סותרים את דבריהם הראשונים אשר דברו אך טוב על אה"ק, לוא ראו סימן ברכה בעמלם ובכסף הרב שפורו על מקוה ישראל — לכן השבתי לי לחובה ולמצוה להציג לעיניהם את מסוה ישראל ערומה כיום הולרה ולהראותם אותות ומופתים כי אשם אי-הצלחת מקוה ישראל איננה בראש אה"ק. ואקוה, כי לא לבד שלא יתלוננו עלי כעבור זה, כי עוד תורה יכברוני על הראותי אותם את המקור אשר ממנו נובעת אי-הצלחת מקוה ישראל. כי יחלה איש במחלה נושנת שמשנה תוצאות למחלות רבות, וכא הרופא לרפאותו, לא יצא ידי חובתו בהתבוננו על החולה ומחלתו פעם אחרת. כי אם ישב סמוך למסתו פעמים רבות ובעתים שונות, או אך אז יכיר מחלת החולה ומקורה יערה. וכן הדבר במחלה הנושנת והמסוכנת אשר דבקה במקוה ישראל. אלה הרופאים אשר עלו לאה"ק וראו את מקוה ישראל כי לא תוכל לעמוד על הגליה, ידעו רק כי חולה היא ומחלתה תצעירנה לאכרון, אבל לא הספיקה להם השעה להתבונן לדעת בשל מי ומה המחלה הזאת במקוה ישראל. לא בראיה בעלמא, לא ביום אחר, לא בשבעת ימים גם לא כהרש ימים יכירו הרואים את מקוה ישראל את מחלתה ההולכת הלוך וגרול מיום ליום. וגם אם הרואה הוא מבין דבר מתוך דבר, היראה את ננעי עצמו? כי על כן אקוה כי אך תודה יהיה נמולי כראשי הכי"ח על אשר הודעתים נאמנה את אשר ראיתי ובינתי במחלת מקו"י במשך 174 יום שישבתי באה"ק, וברוב הימים האלה ישבתי ביפו והספיקה לי השעה לראות ולשמיע ולדעת את כל הנעשה במקו"י בודון או בשנגה באונס או ברצון, ביודעים או בלא יודעים.

ויען כי אנכי היום אינני עוד מאלה האומרים ינה היה לאה"ק שלא נבראה מקו"י משנבראה, כי אם מהאומרים, ועכשיו שנבראה תפשפש חכי"ח במעשיה לתקן מעותיה", לכן אמצא את לבבי הנאמן להכי"ח ולמעשיה לטובת ישראל, להציע לפני ראשיה את אשר בינתי במה ואך תרפא מ ה ישראל כמחלתה האנושה.

הצעתי ועצתי, היא:

א) הראש, או הדירעקטאר, מוכרה להיות איש אשר ידע עבודת ארמה ונידול בהמות וכל הדברים השייכים לעקאנאמיה, על פי הנסיון, שהיה האיש הזה בעצמו מנהיג ומנהל באהיות נחלה שרה וכרם. האיש הזה לא יבחר עפ"י רעקאמאנדיציאנים, ורק על פי הראיה יסודש. אהר מראשי החברה יצא אל המקום אשר הנבחר היה מנהיג ומנהל ויראה בעיניו ולבבו יבין את פעולתו והצלחתו בהנהגתו. — מובן כאלו כי טוב ונכון כי הדירעקטאר יהיה איש יהודי, ולא דוקא צרפתי או עלזאסי, גם אשכנזי, הונגארי ורוססי כשר. ואם יהיה איש יהודי מוכרה להיות שומר מצות התורה ומאמין באמונתנו ואוהב את ארץ אבותינו וחפץ בישובת. ואם לא ימצא בין היהודים איש כזה, יכולים ליקח גם איש נוצרי, ורק שלא יהיה שונא ישראל ויהיה טוב לבריות. — ואם אולי איש כזה ידרוש שכרו משלם יותר מאלה אשר עד כה בשם דירעקטארים יכונן, אבל ההוצאה היתרה הזאת תביא הכנסה גדולה במשך שנים או שלש שנים שבעהים מדהכנסה הנוכחית.

ב) למודי תורתנו ואמונתנו, כפי הצורך לאיש ישראל עובד ארמתו, יהיו מאחר העקרים הראשים במטוה ישראל, וההשגחה כי התלמידים כמו שאר האנשים שיחיו במקו"י ילכו בתורת ה' ובררך הטוב לאלקים ואדם, תהיה בשום שכל ודעת. המורה או המורים התלמידים האלה יהיו מילידי ירושלים היודעים לדבר שפת ערבית, ואהובים ורצוים למקום ולבריות ואוהבים הסדר והנקיות. אנשים כאלה ימצאין בירושלם בלי יגיעה, ויסתפקו בשכר מועט.

ג) השפה המדוברת במקו"י תהיה שפת ערבית, לשון עם הארץ. וטיב ונכון מאד ללמד להתלמידים גם הקריאה והכתיבה מהשפה הזאת, די הצורך ההכרחי גם לעובד ארמה.

ד) למוד שפת צרפת יהיה רק טפל, וטוב ונכון מאד שהמורה השפה הזאת ידע גם שפת ערבי כהלכתה. וראיתו בירושלם צעיר אחר מבנ"י אשר בקרב ימים ישחלם בלמודי שפת ערבי, וגם שפת צרפת ידע די הצורך ללמדה להתלמידים. ואם לא ימצא איש יהודי, יקחו איש נוצרי או ישמעאלי מילידי הארץ, ולא מצרפת. וידעהו כי יש ויש בין ילידי הארץ רבים השלמים שפות, ערבית וצרפתית. המירה הזה ילמד עם התלמידים מתוך

הספרים בערבית או צרפתית את הידיעות הנחוצות לעובד ארמה לדעתן.
(ד) הנגן יהיה אחד מילידי הארץ העובדים בהפרדסים אשר סביב יפו ואשר
במעשה ידיהם נראה סימן ברכה הרבה יתר מאד מאשר נראה עד כה
בהפרדסים שבמקווי שהנגן הוא צרפתי. ושכר הנגן מילידי הארץ הוא
החצי משכר נגן צרפתי. והבורס יהיה אוראפי היודע עבודת הכרמים על
פי הנסיון.

(ו) שדי הבואה אשר למקווי לא תנתנה להפאלאחים בארסות, כי אם התלמידים
הגדולים יעבדו את השדות האלה.

(ז) החברה תקנה מעתה ומעכשיו חלקת שדה טובה בארץ הקדושה, והתלמידים
אשר יצאו מלומדים כל צרכם ממקו"י יקחו חלק ונחלה בהשדה הזאת.
וגם יותן להם כסף לבנות בית ולקנות בהמות וכו', והכסף אשר ינתן
להם ישלמו במשך זמן.

(ח) לכל מלאכה ועבודה במקו"י יוקחו רק מבני ישראל. ויהודים רבים החפצים
ומוכשרים לכל מלאכה ועבודה נמצאים עתה הרבה באה"ק, ויסתפקו בשכר.
אשר יקח הפאלאח העובד עתה במקו"י. ואלה העובדים ועושים במלאכה
אם ירצו ללין במקו"י יותן להם (ולא למשפחתם) מקום ללין.

התוצאה הכמוחה משמונת השנויים לטובה האמורים למעלה, היא:

(1) כי היהודים באה"ק לא יפחדו כי בניהם אשר ילמדו במקו"י יכחשו באמונתנו;
יראו כי יש אחרית ותקוה לבניהם במקו"י: כל איש ישראל יתן את בנו
בשמחה ובלי פחד למקו"י, ויוכלו פקידיו מקו"י לבחור להם תלמידים מהטובתרים.
מהחנוכים בחנוך טוב ומוסרי בבתי אבותיהם, ולא יהיו מוכרחים; כאשר עד
כה, לסבל אסופים ונרורים מילידי אה"ק. מאלה אשר משחתם במנוער, או
להביא ילדי רופיא מבראדי ולשלחם אחרי כן לאמעריקא. (2) ההוצאה התמעט
וההכנסה הרב משנה לשנה במקו"י. (3) במשך שנים אחדות התרחב עבודת
הארמה באה"ק, ומעט מעט יתרבו מושבות בני" בא"י. (4) שם חברת כל
ישראל חברים יהיה לתפארת ולתהלה וקורא לה "גודרת פרץ
משובבת נתיבות לשבת".

ג) פתח תקוה

זה כששנה שנים התעוררו והתאוששו שלשת אנשים מיקירי ירושלים: ה' רוד גוטמאן ור' שמעון שטאספער (יליד הונגאריה), ורעי הריימ סאלאמאן (יליד ירושלים) לקנות חלקת שדה באה"ק לעבוד אדמתה ולהוציא להם סן הארץ. מלכר טובת עצמם היתה להם כונה רצויה: להיות למעירים ומעוררים במעשיהם את שאר אחינו יושבי אה"ק כי מהם יראו וכן יעשו גם הם להת לבם וידם לעבירת האדמה אשר עובדיה ישבעו לחם יגיע כפיס ולא יצטרכו עוד למתנת בשר ודם. אל שלשה מטיבי הצעד הראשון, נלוו (יבדלו לחיים, החיים) הרב הנאון הגדול מוה"ר"ם איירבאך זיע"א והגביר ר' בן ציון ליאן ז"ל. בעת היא הודיעה הממשלה כי תמכור אדמת יריחו לכל המרכה במחירה, ויקפצו המה לקנותה. אבל הפחה בירושלים אשר צרה עינו בהתיסדות מושבות לבנ"י באה"ק ומה גם אם הם מאלה אשר יחסו בצל ממשלת אוראפא, עמד להם לשטן וארמת יריחו קמה למקנה ביד השולטאן (כלא דמי משמע). וכן עשה להם ברצותם לקנות מיד הממשלה אדמת סענאכרה בהרי יהודה ואדמת דיראן בשפלה הדרום. ועל כן נואשו מקנות עוד אדמה מהמשלה בזול, ונתנו לבם לקנות אדמה מבעלי אחוזות שדה, וגם אם יהיה ביוקר.

בסוף שנת תרלי"ח הצליח הפצם בידם וקנו השלשה הנזכרים לראשונה אחוזות נחלה ומרת שטחה היא 8280 רונם. הנחלה הזאת היא חלק משדות כפר אמלעבעס החרב כמעט מאין יושב. והיא רחוקה מיפו מהלך שתי שעות וחצי, מעיר לוד מהלך פרסה אשכנזית, ממקוה ישראל פרסה וחצי, מראשון לציון פרסה חסר חלק שמיני, ומסאראנא (מושב חברת "מעמפלער") שלש רבעי פרסה. את הנחלה הזאת שנחלקה לכיד חלקים חרשו וזרעו וקצרו תבואתה בירי פאלאחים ובידיהם בשנה הראשונה וראו כסימן ברכה בעבודתם. בשנה השניה (תרל"ט) הוסיפו לקנות בנבול נחלתם אחוזות נחלה גדולה יותר מכפלים מהנחלה הראשונה, 8,030 רונם מרת שטחה. אל מקנת הנחלה השנית הגדלה אליהם הגביר ר' נתן גרינגארט. את הנחלה הזאת חלקי למאה חלקים. בשנת תרס"ב קנו חלקת שדה רחוקה מנבול נחלתם כמהלך חמישים מנזים, 130 רונם מרת שטחה, וכמוכה לה כרם זית ורמונים וכיו"צ 20 רונם מרת

שטחו. ובחורף העבר קנו ארמה אשר מרת שטחה היה 2,600 דונם והיא חלק מנחלתם השניה ובנכולה. ביחד יש להם ולבני חברתם 14,070 דונם ארמה, ומחירה עלה להם בערך מאה ועשרים אלף פראנק. ויקראו את שם נחלתם וחברתם פתח תקוה על שם תקותם העצמית ועל שם תקותם כי חברתם ועבודתם בשדה תהיה לפתח תקוה להרחבת עבודת ארמה והישוב באה"ק, וגם על שם תקותם כי העמק עכור (מקום בצת מים ואנמי רפ"ש) אשר בקצה נכול נחלתם היה יהיה גם הוא לפתח תקוה, ככתוב (הושע ב', 17) ואת עמק עכור לפתח תקוה" (*).

חברת פתח תקוה התחלקה, בבואה להתישב על ארמתה, לשתי חברות. ראשי החברה ועמם כל חבר אשר עיניו בראשו לראות כי הכפר אמלבעם שהיה בנחלתם השניה נחרב מאין יושב, כי נחלו ומתו מהאייר הרע העולה מעמק עכור, בקשו ומצאו מקום בנחלתם הראשונה נבוא מהשניה בערך 20 מעטטער ורחוק מעמק עכור ובנו להם שם בתים, מהם בתי אבן וחוקים, ומהם בתי חמר (כי בשהו בתפלת כה"ג על אנשי השרון) וחפרו להם באר מים בעומק 22 מעטטער, ועלתה להם הוצאת ההפירה עד 3,000 פראנק: והחברים הכותחים בשומר פתאים, במחו כי לא תאונה אליהם רעה גם במקום דשכוחא הזיקא, והתישבו על שפת מי הרקון (או הירקון) אשר מפני העיובה שרבה בקרב אה"ק עולים אנמים על שפת הנהר מזה ובימי הסיף עולה ריח רע מהשרצים אשר ישרצו בתוך האנמים נוסף על האייר המזיק העולה מעמק עכור שהוא יותר נבוא משפת מי הרקון. במקום המסוכן הזה בנו להם בתים ורובם בתי חמר ומעטים בתי אבן. בראשית שבתם היו שמחים בחלקם, כי חסרון בשר מלאו למי הרגים שצרו בנהר, ומלבד מים לשתות היו להם מים רבים להשליך במצוליתיהם את המאותיהם. ר"ל: שיררו לשבול בכל עת שרצו או הצטרכו, סבלי נודע עוד אם מי הרקון טובים הם לשתיים וטבילת בני

(* ובאמת אם תהיה לאל ידי החברה לקנות מהממשלה את עמק עכור הזה והיה צידם די כסף לחפור שם חרובים אשר דרך צד ילכו המים הנקיים והנוצעים שם אל מי הירקון, כי אז היה עמק עכור הזה לעמק ברכה אם נעשו בו אלנות חרעו שם ירקות הגדלים על מים רבים.

אדם. ויהי בסוף שנת תרמ"א בעת נבר החום והאוויר הרע הלך הלך וגדול, נחלו וגם מתו איזה מהם במחלת קדחת למיניה, והנשארים מהרו להמלט על נפשם ליפו ולירושלם, ובתיהם מחמר נפלו מאליהם, ומאבן, הרסו הפאלאחים בשביל האבנים שלקחו משם לבניניהם. מהפחד אשר נפל גם על אלה שישבו במקום הנחלה הראשונה ולא ידעו רע, ומפני שנת השמטה הבאה נשמטו גם הם אחד אחר ועזבו בתיהם ושבו לשבת ביפו או בירושלם. ובתיהם גם שלהם, אלה אשר מחמר היו מעי מפלה, ואלה אשר מאבן, נשארו קימים ועומדים על תלם רק שבעה, ושאריתם נפלו החתיכה, כי נבנו בלי דעת, כלומר בלי סיד והאבנים לא היו אבני גזית.

מיכא מאליו אם במלומדי מלחמה, תחלת נפילה היא ניסה", אף כי באלה אשר לא למדו ידיהם לקרב. חברה הדשה שהתחברו לעשות דבר וכל מקרה אשר יקרה איתה הוא הכל חרש בעיניה, אם חברה מתחילים לנוס ובלי סדרים, מוכרחת החבילה להתפרד. ולולא התחזקו שלשה מטיבי הצעד הראשון וידינו הרי"ם פינס גם להם כמלאך מושיע כי עתה נפלה חברת פתח תקוה באין תקוה להוסיף קום. יד"נ הרי"ם פינע ומצא בחויל חברים חרשים מהת החברים אשר בהמרותם וקשיות ערפם הסבו את כל התלאה והרעה אשר מצאה את החברה. החברים החדשים הם רובם ככלם מעיר אחת ויכירו איש את רעהו, ולהם גם רצון גם יכולת לעמוד על הפרקע באה"ק. ושלשה מטיבי הצעד הראשון, וביחוד רעי הרי"ם, השתדלו בכל כחם וכנו הלכת שדה אשר מרת שטחה 130 דונם והיא קרובה לכפר יהודיה ערך עשרים מנושים ורחוקה מנבול נהלתם רק מהלך המישים מנושים (*), והמקום הזה הוא בריא ופשוט למושב בני אדם לכל הדעות. את המקום הזה חלקו לארבעים חלקים, ובהם יבנו למו בתים כארבעים בתי אכות אשר כשליש רביעיות מהם הם החברים

(* ויש תקוה שהמחזק הזה יעמוד רק על מהלך חצי שעה. כפי הכחוש בספר המקנה אשר בידם יגיע גבול נחלתם כל זה עד הדך העולה לכפר סאווקלט, וכשיעמדו צדן עם שכניהם בני כפר יהודיה שהסגנו גבולם זה ויזכו צדן יהיה המחזק צדן גבול, תלחם וצדן מקום מושבם רק מהלך חצי שעה.)

החדשים. גם התחבר להחברה הזאת הרב מוהרל"פ אשר עלה לאה"ק לקנות אחוזת שדה ובירו עשרת אלפים מארק מנדיב אשכנזי (אשר לא ירצה לפרסם שמו) ומהרב דר. לעהמאן במאינץ אלף וחמש מאות ושנים עשר מארק וכזה פפּעניג, ומהרב דר. הילדעסהיימער בברלין שש מאות פלורין אי"ו. הרב מוהרל"פ קנה מיד החכרים הישנים 940 רונט אדמה וחמשה חלקים במקום המושב החדש*). והוא הבטיח להשתדל להושיב בהמקומות מהמושב ועל האדמה אשר קנה אנשים מוכשרים לעבד את אדמה, אנשי שלום ואחיה ואציל יראי ה' הראויים להיות חברים בחברת פתח תקוה.

החברים החדשים לא עלו כלם לאה"ק, ושלוה לפניהם חבר אחד את ר' משה ליבקעס, והגביר ר' הילל נוסבום היושב בירושלם וגם הוא חבר עוזר על ידו, לחפור באר מים ולבנות לעיני ששה בתים עבור החברים שבחול, וכאשר יהיו הבתים בנוים והכל מוכן לסעודה יעלו ששה חברים להתישב. וכאשר יבנו עוד בתים יעלו עוד חברים כמספר הבתים הבנוים. בתחלת החורף החלו לחפור הבאר ומפני רבוי הנשמים שבתה המלאכה כששה שבועות, ועד חג הפסח נמרו החפירה והבנין עד שלשים מעטמער ועוד לא מצאו מים. מיסרי המושב בחרו מקום היותר גבוה בהמישב לחפור שם באר, כי חפצם הוא אשר מי הבאר יעלו לכרכה אשר יבנו אצל הבאר ומשם ימשכו ררך צנורות בכל רחובות המושב. וחשבו שאם עומק הבארות בכפר יהודיה הסמוך להם הוא 18 מעטמער, ימצאו המה מים במקום מושבם הגבוה מהכפר, בערך חמשה ועשרים מעטמער. אבל הנסיון הורה להם כי טעו בחשבונם, ועומק המים במקום שהופרים המה הוא 46 מעטמער. ומעומק גדול כזה לא יוכלו עוד להעלות המים ע"י מכונה ע"בית כח פרה. ומוכרחים עתה להרבות בהוצאה, מלבד ההוצאה הגדולה על חפירת ובנין הבאר העולה

(* בהוצאה ג' 18 ע"ז מודיע מוהרל"פ שיושיב על האדמה אשר קנה ארבעים משפחה, וזה לא יתכן. כי 940 דונט אדמה שיש לו יספיק די אוכל רק לעשר משפחות כל משפחה מחמש נפשות ובהנ"ל שיעבדו האדמה בעצמם ולא יסכרו פועלים לעבודתם כשדה מספיק האדמה הג' רק לשש או שבע משפחות, ובמקום המושב קנה מקום די חמש משפחות ולא יוסר אף לאחת. ואולי עשות כפלה בדפוס הוצאה ג' ע"ז.

עד שמונת אלפים פראנק ואולי עוד יותר, לקנות מכינה אשר תעלה המים בכח רוח מצויה. ובכל זאת הנם שמחים בהבאר העמוק, כי המים שמצאו טובים מאד (שנובעים מאדמת חיל) ובשפע רב, והמכונה שיקנו תוכל בכח אחר להעלות המים ולגלגל רחים ורכב. אחרי נמר מלאכת הפירת הבאר ובנינו יהלו לכנות בתים למישיב במקום מושבם החרש, וגדרות לצאן ובקר יבנו בהמקום אשר ישבו שם לראשונה, כי סמיך להמקים הוה הוא מקום מרעה טובה מאד אשר אין כמיה ככל הסכיבה. המיסרים חושבים כי על ידי הגדרות והרפתים שיבנו שם, יתחדש גם הישוב של בני אדם שם אם ימעו שם אילני נאליפמים המנינים בפני הקדחת, (והם בערו את המזלה הזאת גם ממקוה ישראל). כפי תפית המיסרים יהיו ננמרים שנים עשר בתים עד עת חריש משנה החדשה, ויקראי למושכם החדש השם הישן „יהוד” (יהושע י"ט, 45) לא „יהודיה” כאשר יקראוהו הערבים, ושם „יהודי” מורה בלשון ערבי כמו שם „יהודים” בלשון עברי.

החברים החדשים והטובים מהישנים, אף כי אינם עובדי אדמה מנעוריהם אבל אימץ לב, סבלנות וכח יש להם כמו לעובר אדמה מנעוריו, וכינה יתירה שיש להם תעמור להם לעשות משישכם אשר בראשיתו יהיה מצער, כפר, כי אחריתו ישגא מאד ויהיה לעיר מושב; ואהבתם הגדולה אשר יאהבו את ארץ אבותינו תעזרם להחליף כח ולהרבות עצמם עד בואם אל משרת הפצם. גם אדמתם השמנה והפוריה כאד ויושבת על סים רבים*) תחוק ידם ותאמץ

*) מי הירקון או הרקון אשר יביל גבול גמלהס יולא בגלי ההר אשר גלאשו עומד הכפר מג'ל סאדיק, וקרוב אל מולא המים עומד על גבעה קטנה מבצר חרב ונקרא צפי הערבים, קאלאש ראם אל עין" (מבצר בראש עין המים). ולפי ראות עיני בניהו הכומים ולא נוסעי הגלז, כי לא ראיתי על חומת המבצר מקום להעמיד קאנאנים. שני שערים יש להמבצר הזה ובארבע פינתיו ארבעה מגדלים [באחד המגדלים מלאחי יושבים שני לרשמים איש ואשה לובשת שמלת גבר שלא יהנו הערבים דעתם עליה — ובאו מלרפת לזוד פהמלך הארץ] ובאמצע המבצר בית גדול והתקרה עומדת על עמודי שיש. — ומאל נפלאתי מאלות אלה הנכר הזה כי במקום גיחו מבצן האדמה הוא רחב ושטף בחזק כמעט כמו שראיתיו במקום שישפוך מימיו אל הים, ועל כן יש אומרים כי מולא מי הנכר הוא מי שיחן. כשלי

רוחם להלחם עם כל המעצורים שרואים ואינם רואים עלי הדרך המוביל אל הכליתם. והי יצו ברכתו על האנשים האלה אשר כלם יראי ה' לומדים ויודעים את התורה ובהם לומרים מופלגים, מסתפקים כמועם, והיים בדרכה של תורה. סוף דבר: לחברה פתח תקוה, תטה טובה ואהרית שלום נשקפת — אראנה, ולא עתה — אשורנה, ולא קרובה!

עד היום לא נהנו בני ההכרה הזאת. אף אלה שהם ילידי ירושלם, משל אהרים לטובת חברתם, והנסנהנים מזיו הכבוד כי גם בצר להם לא בקשו עזרה מאחרים. מי יתן וראו אלה שמתנתם מיעטת וחרפתם מרובה, אלה הקוראים מלא אחרי יושבי ירושלם: נרפים הם, רק נהמא דכסופא תמתק להם, ומעצלות לא יוציאו ידם סחקם — אלה ובארה יבאו ויראו את המראה הגדולה אשר ראו עיני: ילידי ירושלם מכרו כל אשר יכלו למכור מבתם ויקנו להם חלק בנחלת פתח תקוה, בחפצם ותקוהם להוציא להםס מן הארץ! מי יתן וראו עיניהם: יושבי אה"ק עומדים צפופים בבור עמוק שלשים מעמטער וחופרים עוד שם במסירת נפש ממש עד ששה וארבעים מעמטער עד מצאם מים חיים! מי יתן ושמעו אונם בקראם ממעמקים, מצאנו מים! — כי עתה יושבי ירושלם, החת בשתם משנה כבוד ירשו; כי עתה אולי התנדבו נדיבי עמנו ביושר לבבם להמוך את אלה החברים אשר חלקם באדמת פתח תקוה היא שמלהם לעורם, ואין ידם משנת לבנות להם בית ודקנות בהמות לחרישה וכו' — והיה מושב פתח תקוה עד מהרה לעיר מושב נאוה קודש. לא במתנה נמורה כי אם על סנת להחזיר, החמכום על סנת לשלם, במשך זמן את אשר ינתן להם בהלוואה, ובמשכון אשר יתנו חלקם באדמה.

התעוררו נדיבי עם ה', עת להגנם — בא מועד!

שעה ממולא מי הנהר בכפר מימי עומד על שפת הנהר בית-עמנה עם חמשה חטים, רחוק משם מהלך שעה בכפר פלחומיה בית עמנה עם שמונה חטים, והגדול מכולם הוא להלאה בכפר סעריצ. בית-עמנה אלה, כנראה, נבנו בימי הרומים, וכמעט עומדים בים על עמדם, כי הממשלה מיסקל שקלה שכר בית-עמנה ומיהב לא יהבה לחזק בדקיהם ופלחומיהם, ועוד מעט ויפלו חתחיהם כמו שכר נפל הבית-עמנה שעמד על שפת הנהר בגבול נחלת פתח תקוה. כעת מי הנהר הזה יכולים לעבוד מוכנה הרבה כמו כעת קטור.

ד) ראשון לציון

המושב היה כוננו ידי האדונים ז' ד' לעוואנטין ופיניכערנ. שני אלה
המה משרידי או מפליטי המכול. כלומר: מהמכול והבלבול שהציף את שלום
אחינו בשתי שנים האחרונות, ועל גלי המים הזדונים האלה באו המלים האלה
לשוט לאה"ק להתישב בה, כי אמרו בלבכם וגם לאחרים: לחמנו היא, סר
צל יושבי הארץ הזאת מעליהם. אומרים אמור, כי שני האנשים הנזכרים רצו
להביא בהפלתם, כלומר בהשהדלותם, את משיחנו, ולא כעני רוכב על המיר,
כי אם על סוס, ודוקא לבן. ויש אומרים כי האנשים האלה חשבו כי המה בעצמם
משיח. ומפני שאין שני אנשים משהמשים בכתר משיח אחד, היה האחר
משיח בן דוד והשני משיח בן יוסף. ומכתברא כי ה' לעוואנטין הוא משיח
בן דוד, כי הוא מעט כבר פה לא ארצה להאריך בספורי הזמן שבו
התגלו שני המתמשחים האלה (*). כי יש לי להאריך, ואולי הרבה, בהספורים
מאחרי הזמן ההוא, מהזמן שכוננו יריהם את המושב אשר קראוהו יראשון
לציון. כי מהספורים האלה נלמד הרבה, מהם נראה וכן לא נעשה.

ויהי כי עברו האנשים האלה חלוצים לפני המחנה אשר ברנלם ותרנו
כמעט את כל שפלת הדרום, וראו שם שדות הרבה וטובות ובישוב הרעת
יכלו לקנותן גם בואל, בחרו בחלקת שדה אשר מדת שטחה היא 8,000 דונם

(* ונלחשה לניד האמת כמו שהיא חיה, כי לא מפני שלא חרצה כי אם מפני
שלא אוכל להאריך בהספורים האלה לעשה את עממי כלא אדעם. מתירא אני פן מתוך
שבתם של אלה אבוא לידי גנותי, כי אהיה מוכרח לספר גם כן כי בעוה"ר הייתי אחד משרי
הנבא של המתמשחים האלה ולחמתי את מלחמותיהם בשערי הלבנון, ואני מטבעי אוהב לספר
בשבתן של אחרים ולא בגנותי אפילו במקצת. לא מרוב גאוה ח"ו, כי אם פשוט כמשמעו שאירא
פן אגרום לי היזק. ר"ל, אם אודה במקצת כי עלול אני לשגיאה ככל האדם לא יחסנו עוד
קודמי הלבנון לאסוף את הלבנון אל ביתם בהוי"ח אותי שנית לאור, כי רעדאקטאר עברי
אסור לו לשנות, ואם הוא שונה לדיך להיות כופר בכל ולאמר, לא פעלתי און". וע"כ ישתקעו
הספורים ההם במקומם ולא יאמרו. ואחיה הקורא, אל תחשיבני בעבור זה למועט טוב מבעלני
כי באמת לא השמע מהספורים האלה זולתי שיחת ילדים גדולים.

סמיכה ליפו ערך מהלך שתי שעות וחצי, ושלמו ליד הקונה אותה להם במחיר כל דונם 76, 14 פראנק. מקום הנחלה הזאת נקרא בפי יושבי הארץ „עיון קארא“ — מעין קארא — על שם המעין כוזב שיפסקו סימיו אחר חג הפסח שנמצא סמוך להנחלה הזאת. כנראה, לא היה במקום הוה ישוב בני אדם מעולם. כי בני החורי יושבי הארץ מלפנים היו מרחין וטועמין את הארץ לדעת השמנה היא, ואם טובה היא התישבו עליה, ואם רזה היא ואין בה מים ולא עץ הניחוה לבהמות לרעות. והערביים יושבי הארץ עתה קבלה היא בידם כי ארמת עיון קארא לא תורע ולא תצמיח רק חציר לבהמה, ולכן לא התישבו גם המה עליה. ואולם אחינו שהעפילו לעלות לאה"ק להתישב עליה ולאכול מפריה ולשבוע מטובה אינם מאמינים ואינם חשים לרברי קבלה, ופנו את ארמת עיון קארא, ובאו אל האנשים ששלחום לתור ולקנות להם ארמה, ויאמרו: באנו אל הארץ אשר שלחתנו (לקנות) וגם זבת חלב ודבש היא זה פריה! ר"ל, יוראו בחלקת השרה הזאת הערבים חולבים עויהם שהצטמקו שדיהם ודבורים עוקצים אותם, וכיון שיש שם דבורים שי"מ היא זבת דבש!

הקונה מן הסונה, ר"ל האיש שקנה את עיון קארא בשטר עברי סיד הקונה אותה על שמו בערכאותיהם — הוא דודו של ז' ד' לעוואנטין. ומפני שיש תרי לעוואנטין כמושב אחר, כי אזכיר את לעוואנטין הקונה אקראהו „לעוואנטין חוקן“. האיש הזה הוא בא בימים ובנים אין לו, ויבא לאה"ק (עי"מ לחזור) לעשות לו בארמתה שם טוב מבנים ומבנות. ויקן את עיון קארא על שמו, והוא מכר אותה להלקים לאחרים שבאו לאה"ק ובושו לחזור לארץ מולדתם. מהם שלמו כסף מקנת חלקם בשלימות, ומהם נשארו חייבים לו המחצה או השליש, ולששה אנשים עניים נהן לכ"א 60 דונם ארמה בלא כסף ובלא מחיר, ולו לעצמו שייר יותר מכל שהוא — ערך אלף דונם, כי לא נמצאו עוד אנשים אשר א"י תהיה כל כך חביבה עליהם לשלם בעד כל דונם 76, 14 פראנק. ובאשר הי' לעוואנטין חוקן לא הביא בידו די כסף מקנת השרה לזה עשרת אלפים פראנק לשלם המורתם בעוד שנה שנים עשר אלף פראנק. ואת כל השרה, כל השלשת אלפים דונם, נתן במשכנתא בערכאותיהם להמלוה, שאם לא ישלם עד תום השנה יקח לו המלוה את כל השרה.

האנשים אשר השאירו כידם עוד כסף מלבד הכסף שנתנו להארון לעוואנטין הזקן ומלבד ההוצאה שחשב עליהם ה' ז' ד' לעוואנטין העולה ג"כ ערך 3 פראנק לכל דונם, לא עשו ככתוב (ויקרא י"ט, 28) "וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל", ר"ל לא נשארו ביפו בבתיים שכורים עד שחדשו וזרעו ונטעו עץ מאכל שיהיה להם מה לאכול. כי אם החלו תיכף להתמסכו, החלו תיכף לעסוק בבנין לבנות בתים גדולים ועליות מרווחים, בטרם מצאו מים בכאר אשר החלו לחפור, והביאו מים לבניניהם ממרחק חצי שעה ולשתיה ממרחק שתי שעות, מסקה ישראל. ואני רואה ברבר הזה אות נאמן כי ה' רוצה מאד ביישוב ארצנו הקדושה, "ושב למיתב מן דו מלמיתב ארמלתא", ועל כן הסב את לכם אחורנית לבנות בתים גדולים בטרם ראו את יבול אדמתם ובטרם שתו מימה, כי לולא אשר התמסבנו בבנין הכתים כבר שבו לארץ מולדתם עם שארית הפלטה אשר כידם. לא כן עתה אשר כולם זולתי שנים, השקיעו את כל אשר הביאו אתם במטנת האדמה ובבנין הבתים, לא יוכלו עוד להרים ראש ולשוב לארצם, וה' החפץ ביישוב א"י יחן להם אומץ לב ונדיבי עמנו כאשר החלו לתמוך אותם לא יעמדו מנגדם עד אשר המקום שהיה מעולם מקום סרעה ומרבץ לבהמות, יהיה מעתה ועד עולם מושב בני ישראל הנקרא בשם ראשון לציון*), והמושב הזה ינסך את עיני האנשים האומרים כי בנ"י אינם חפצים ואינם מוכשרים להיות עובדי אדמה ואדמת ארץ אבותינו ארורה היא כי שממה לעולם תשב — אלה יתנו בעפר פיהם בראותם כי גם הרקנין בבנ"י חפצים בכל לבכם לעבוד האדמה, וגם הזבורית באה"ק תשביע להם את עובדיה. ואם לא נברא מושב ראשון לציון אלה בשביל הרבר הזה, דיינו.

ויהי כי ראו האנשים האלה כי כספם הולך הלוך וחסור, שלחו לפניהם

(* מדוע קראו את מושבם בשם "ראשון לציון" לא אדע אל נכון. המושב הזה אינו "ראשון" כי קדמיה פתח תקוה, ולא סמוך "לציון" ולא בני ציון כונניהו? ואולי יש לומר: חסורי מחסרה והכי קטני "ראשון" — להקולאים קומו ונעלה — לציון". ועפ"י הדקדוק היו צריכים לקרוא את מושבם "אחד לציון", כי אין ראשון בלא שני, ויש אחד ואין שני להמשיל לו.

את ה' פיינבערג לאוראפא לעורר רוח נדיבה בלב אדירי ישראל לקום לעזרת בני השש משפחות עניים שנתן להם ה' לעוואנסין הקו חלם ונחלה בראשון לציון בחנם. ויעבור ה' פיינבערג בווען, מאינץ, פראנקפורט על נהר מאין ובסינכען ויקרא בקול בפיו ובמכ"ע איוראעליש: „קומו נדיבי עמנו, התעוררו ברחמים על שש משפחות עניים מרודים אשר בראשון לציון, תמכו ידיהם כי יוכלו לבנות להם בתים לשבת ולקנות בהמות לחרוש וכו', ואת בני המושב כלם תעזרו בהלואה לקנות להם מאשא-רוחי להעלות בו המים מן שלשת הבארות אשר בראשון לציון (ואת האחד חפרו בני המושב בידיהם ממש) — ולכל הדברים האלה נצרך רק שלשים אלף פראנק*.) והנה אף כי הסך הזה מצער הוא, וכסה מאות אלפים פראנק השקיעו נדיבי עמנו בערים האלה בעגלות ובאניות קטור ללא הועיל את אחינו ששלחום לאמערקא וכו', בכל זאת לא מצא ה' פיינבערג שם שומע לדבריו אשר דבר בשם ישוב ארץ אבותינו, כי לא יחפצו, או לא האמינו בקיים מושב בני באה"ק. ויבא הארון פיינבערג עד פאריז. שם כבר חרש הרב הנאון מוהרש"ם את תלמי לב נדיבי עמנו לזרוע במ ורע לצרקה לטובת יא"י, והצליח חפץ ה' פיינבערג בידו כי הנדיב הידוע התנדב ביושר לבכו לתת לעזרת בני מושב ראשון לציון את סכום הכסף אשר שאל ה' פיינבערג, ואת הגנן אשר שלח הנדיב לאה"ק צוה לקבוע דירתו בראשון לציון ללמד את בני המושב עבירת האדמה.

כשוב ה' פיינבערג ממסעיו, קדמוהו משלהיו בתלונה ומריבה, תחת שלם לו את הכסף אשר הוציא בדרכו יתר על הסך אשר נתנו לו להוצאות הדרך. הארון הירש אשר איתו הפקידו ראשי חכ"ח לפקח גם על עסקי ראשון לציון, בהיותו מפקח תמיד מעין רעה, לא רצה להושיב את בני הכרת „ביליו"

(* במחלה מכבודו של ה' פיינבערג דבר לא-אמת במלחא דעבדי לנאגלוי, ואיגלוי מלחא כי צנת הדיא לא היה אף באל מיכ אחת בלאשון לציון, רק בזר עמוק 22 מעטער והצור ריק אין בו מים. ואך בערכ הפסח התלו לשאוב מים בששן מן הבאר אשר מפניה, צוה כחשעה חדשים, ועמקה 45 מעטער.

במקוה ישראל כאשר היה עם לבב ה' נעמטער*), ובנה להם בית ארעי מקרשים במושב ראשון לציון והושיבם שם, וה' לעוואנטין נתן להם חלק משרה דודו לעוואנטין הזקן לחרשה ולורעה, והיה כתבואות יקחו להם שלש ידות, ורביעית יתנו לבעל השרה. ויקן ה' הירש לבני ביל"ו שני סוסים ומחרשה ווריעה, וגם נתן לכל אחד מהם אשר יעבוד את הארסה פראנק ליום למאכלו. ויחר הרבר הזה להמשלחים את ה' פיינבערג. כי המה שלחוהו לאוראפא להתפלל בעד השש משפחות העניים**), ועתה נותן הארון הירש מהכסף המורם בפאריו לטובת ראשון לציון חלק גם לבני ביל"ו, ולבני השש משפחות נתן הארון הירש רק ארבעה סוסים וורע שדה, ולכל משפחה שני פראנק ליום. כי ה' הירש שהוא מקטני אמנה לא האמין כי הנדיב הידוע יתן ויחזור ויתן כסף לעזרת ראשון לציון, ובראותו כי הבאר אשר חופרים בסקו"י בולע כסף הרבה והבתים אשר צוה לבנות בראשון לציון דורשים הוצאה מרובה, חס ה' הירש על כסף הנדיב, וקסץ מאד בתמיכת האנשים הרעבים ללחם אוכל. הרבר הזה הצית אש מחלוקת בראשון לציון למעלה ראש ויריבו בחוקה את ה' פיינבערג ולעוואנטין. ולמען תחקים המחלוקת עשוה מחלוקת לשם שמים", וילוני על לעוואנטין ופיינבערג למה הביאו לראשון לציון (במו היתה כל העדה שם כלכ קרושים —) אנשים שאינם שומרים את מצות התורה וכו' וכו'. וה' הירש אשר מטבעו הרך איננו קנאי לקנא קנאת יקום פורקן השני"י אם לא יאמר בצבור — כלומר: אם רואה איש יהודי מעלה עישן כל שהוא ביום השבת מפיו, אוכל סן האסור בפה ישראל ואינו מתפלל ככל יום וכדומה — באה"כ, לא יפגע בו ה' הירש כקנאי***), הוא (הירש) שאינו

* בני ביל"ו הסיקו רזון מה' נעמטער, ובצואו בפעם האחרונה לאה"ק יחד להם מקום במקו"י לבנות להם שם בתים לשבת, ועוד היום נראו המסירות שחפרו לסד הצפים.
** ע"ד: המחפלל בעד חזרו והוא נריך לאוחו דבר הוא נהנה-מחלה.
***) ואחרים אומרים כי רק איש יהודי כזה הוא בחירו ללחץ גפשו ב"ו ואש-שגאל היהולך בחומת ה' נבזה בעיניו. ורחיה לדבר בני חבדת פתח תקיף אשר לא הכעו לו. והוא ישגאל ומבקש רעחם רק על היותם שומרי מצוה. והלכה כחמרים!

קנאי ומחלוקת לש"ש שנואה מאד לפניו, עמד לימין פיינבערג וכת ריליה, ובדבר הזה גדלה עוד מדורת המחלוקת. ומריבי פיינבערג ולעוואנטון אשר שלמו ללעוואנטון הזקן את כל הכסף בעד חלקם בשרה ראשון לציון נשאו במרום קולם, כי יהן להם האישי אשר על פי חקי הארץ קנויה ארמת ראשון לציון לו, שטר מקנה בערכאותיהם על חלקם ועל הבתים אשר בנו ועל העצים אשר נטעו. מה עשה ה' הירש, למען השלום? הודיע לפאריז כי אין שלום בראשון לציון, ומלאו שם את בקשתו והרשוהו ביד המעלעגראף למנוע מאלה השש משפחות העניים שנוספו גם הם על מריבי פיינבערג ולעוואנטון, את כסף התמיכה, ולקפוץ ירו טתת אף פרוטה לחפירת הבאר וכו'. והאדון הירש אשר לא יסור ימין ושמאל מכל המצוה אשר יצווה ספאריו, עשה ככל הכתוב במעלעגראף. ויחתנן ה' פיינבערג ביד המעלעגראף אל הרציכ בפאריז כי לא תשא כל עדת ראשון לציון חטאת המריכים, והרצ"כ נעתר לו, ויצו ביד המעלעגראף לכלי שבות עוד מחפור את הבאר והגנן ישוב לראשון לציון לעבודתו. ורק להעניים בני השש משפחות לא התרצה האדון הירש עד כי הצדיקים גמירים האלה היו בעלי תשובה והתפרדו ממריבי פיינבערג. ובהה השקיס ה' הירש רק המחלוקת לשיש. אבל המחלוקת שלא לשיש הלכה ובערה, ותהי צעקה גדולה בראשון לציון וביפו על דבר שטרי מקנה ששאלו כהוגן אלה אשר שלמו בעד חלקם בארמת ר"ל ובנו להם שם בתים. ומהם השקיעו בבנין עד שלשת אלפים רויכ, כי אמרו האנשים האלה הן זמן השילום של השנים עשר אלף פראנק אשר חייב ה' לעוואנטון הזקן במשכון כל ארמת ריל, הולך וקרוב אל קצו, וכבוא הנושה בזמן התשלומין וכספו לא ישוב לו יקח לו לצמיתות את כל הארמה והבתים אשר עליה. ואנה הם באים? הצעקה הזאת לא יכול גם הירש להשקיטה. גם היתה לו לרצון מאד, כי האישי אשר על שמו נכתבה ארמת ר"ל בערכאותיהם הוא שגוא נפשו. ויהי כשמוע לעוואנטון הזקן כי גדלה מאד הצעקה בראשון לציון, ויקם ויעלה ויבא בסוף אדר"ש לאה"ק והביא עמו שלשה סית וכתר תורה נאוה קודש לתתם במתנה בהביהכנ"ם אשר יבנה בהמושב. אבל הדברים שבקרושה האלה לא השיכו את תלונת המלינים מעליו, והוא באחת: אם ישלמו לו אלה סבני

המושב שחייבים לו כסף יהיה לאל ידו לשלם השנים עשר אלף פראנק שהוא חייב במשכון כל ארסת ר"ל ואז יקבל כל אחד שטר מקנה על חלקו.
בעת היא (כ"ג אדר"ש) עלה לאה"ס ל'ה מפראנקפורט על נהר מאין.
וכשמעו את דבר הריב בראשו ולציון, הלך (ברגליו ממש, מהלך שלש שעות) שמה והשתדל לקרב את הלבבות, בהיותו מפשר ואומר: אלה אשר ישאלו שיתנו להם ספרי מקנה שואלים כהוגן, והאומרים כי בראשון לציון אין יראת אלקים וכו' הם בעלי להיר. וראיה לדבר (שמעו!) כי בשבת שמברכין את החדש (ניסן) ירד לעוואנטין הזקן לפני התיבה ובהזכירו בתפלת יחדשהו' הזכרת גשמים (ולגשמים בעתם) מיד פנה ה' אל תפלת הערער והוריד את את הגשם לברכה! . . . אבל הפשרה הזאת לא עשתה פרי ישוה לה. ובכואו לראשון לציון בריח ניכר לחוג שם את חג תנוכת הבית של ה' פרימאן, מצאתי את הפרנקפורטי מחזיר על הפתחים שם וגרונו נחר מדבר שלשה ימים ושלשה לילות רצופים למען השלום, ושומע אין לו*. יהי בשבתנו יחד על השולחן בבית ה' פרימאן ולעוואנטין הזקן יושב בראש הקרואים כמלך ביפו, ותחי שנית רוח הפאנקפורטי, ויפתח ה' את פי . . . ויקרא: עתה אנ רואה שני עדים כשרים מעידים כי ערת ראשון לציון היא עדה כשרה, כי מה לה' פינס (היושב משמאל לעוואנטין) ולה' בריל (הסמוך לו) פה בראשון לציון? אלא שמע מינה כי בתוך ערת ראשון לציון השכינה שורה, שימ"ל" וישמח הפראנקפורטי בלילה הזה שמחה גדולה (**), וה' יסלה לי על כי לאחרונה

(* מקום הנית לי להגדר בו ודאו כלס כי עוקר הרים" אלו: ביגיעה מועטת עקרתי את ההר פרימאן ממקומו והבאתיו אל בית שג"ז לעוואנטין הזקן ויחל את פניו לבוא אליו לשוש אתו בשמחה, ואח"כ ביגיעה רבה עקרתי ית טורח רבא כבר תלתא פרסא, את הזקן והבאתיו (לא על ראשי, פן יקרני כמקרה עמה"ז) אל בית פרימאן, וחסה שם נשיקה גדולה עד לב השמים. וכיון שראו בני המושב את לעוואנטין הזקן נכנס לבית פרימאן נכנס, כלס אחריו, ונחנו זמרו ושרו ורקדו ודלגו, כהוגן בשמחה של מזה, עד חצות.
(**) וזיחוד רבה שמחתו כשמעו את בני ביל"ז מזמרים בקול נעים את הסזמון, אחד מי יודע? בלשון ערבי. ממנו נוכח לדעת אל נכון (!) כי שקר צפי האומרים כי אין שלום ביל

ערבתי את שמחתו: בהכנס יין אל קרבי יצא סוד, ושפכתי מסצת חמתי על הדירעקטאר ממקו"י המעכב את הנאולה נאולת הארץ, והפראנקפורטי לא יכול לשמוע בזלזול דהאי צורבא מרבנן ויתן עלי בקול ועניתי גם אני את חלטי, בקילו. ולכסוף תחאה גבר ונשאר הפראנקפורטי כחרש השומע ואינו מדבר, ויתחלהל למאר. ויקח פסת ניר ויכתוב: בריל הרגני, עשני, כרצונו, לחרש! ועתה באניה הראשונה הבאה אשובה לאוראפא לדרוש ברופאים אולי יש עוד עוד תרופה ואהי שנית חי מדבר! אך לא לימים רבים נחשב הפראנקפורטי חכם, כי אחר שתיתו שני ימים מים המים וישב בחדר חם חדל להיות מחריש, וכחו בפיו שב אליו כבתחלה.

בשני ימים האלה חבל תחבולה חדשה יקרב המרוחסים בורוע בריל. ויבא שנית אל בני ריל ויאמר להם כי הוא ילוח אותם שנים עשר אלף פר. לנאול את ארמת ראשון לציון מיד הנוצרי בירושלם והוא יקח אותה במשכון ובני המושב יתחיבו איע לשלם שנים עשר למאה בעד ההלואה, חמשה מזה יקח הוא לו ושבעה יחן לצרכי העדה בתנאי אם תתנהג על פי התקנות אשר הוא יתכן להם. ויעניוהו אלה ישלמו את כל הכסף בעד חלקם בהארמה: שקילי טיבותך ושדיא אלעוואנטין ועל אלה שחייבים לו כסף בעד חלקם בארמה, ואנתנו איננו מבקשים הלואה ואין אנו צריכים לשלם נשך, רק אחת אנו שואלים שיהנו לנו ספרי מקנה על חלקנו, ותו לא מדי. וכראות הפראנקפורטי כי דבריו אינם נשמעים ובספו אינו מועיל להשקיט המריבה, הפך ערפו לראשון לציון ויעל ירושלימה.

שם מצא ענין חדש לענית בו והכל כשביל ראשון לציון: דאקטאר הערצבערג כתב בסמ"ע איזראעליש, כי פזלשטיין משרת חאנקין (אחד מבני

היהודים ובין הערבים שכניהם בזה"ק. כי מהיכן למדו בני ביל"ו את השיר אחד מי יודע בלשון ערבי אם לא מהערביים שכניהם! והיש ראה גדולה כי הערבים מאמינים באמונת ישראל, מוז שממרים גם הם את השיר אחד מי יודע, בלשונם? ובהיות הדבר הזה גדול בעיניו למד, כתב לו את השירה הערבית באומות עברית עם נקודות להביא לפראנקפורט מזמרת הארץ ראה בדוכה כי שלום ליהודים מכל שכניהם מסביב.

ראשון לציון) מכר את בנו בחמש מאות פראנק לפרידלענדער ראש המיסואן בירושלם והוא אחר סמחלי שבת החצופים אשר במושב ראשון לציון. ויובח הפראנקפורטי את דר. הערצבערג על אשר הוציא דבה רעה על בני ראשון לציון, והביא לו שתי ראיות כמסמרות נמועים כי כלם צדיקים, את הגשם אשר הוריד לעוואנטין הוקן בתפלה ואת הרבר אשר הרימ"פ ואני ישבנו על שלהן אחד עם לעוואנטין הוקן. טובן מאליו כי דר. הערצבערג לא נחה דעתו הוד מהראיות לסתור שהציג לפניו המטורף ההוא. ויהי בימי חוהמ"פ עלו ירושלימה לעוואנטין הוקן והצעיר, פיינבערג ורעיתו, איזענבאנד ורעיתו ואבראמאוויץ ובתו, ויסירו כלם אל ההאטעל „אשל ירושלם", ויבא גם השטן בתוכם. הוא פעלשטיין וכן אדונו האנקין הצעיר. כלם באו לרבר על לב הפראנקפורטי כי יתן את ההלואה במשכוו חלק האנשים אשר עוד לא שלמו כסף מקנת חלקם. וכראות הפראנקפורטי את פעלשטיין לקחהו וביאהו אל בית דאקטאר הערצבערג שיגיד לו כפניו כי לא מכר את בנו לפרידלענדער. ויאמר פעלשטיין לדר. הערצבערג: את בני נתתי לפרידלענדער ללמוד בבית הספר, והכסף שנתן לי איננו כסף סבירה כי אם מתנה, ולעוואנטין הצעיר אשר את פיו שאלתי אמר לי כי אין דבר רע לקחת כסף מהמיסואן, וכי אני האחר אשר לקחתי כסף מפרידלענדער, גם פלוני ופלוני אשר בראשון לציון נהנים משלחן המיסואן, ובערב הפסה הביאה אשת מאריץ ראש המיסואן ביפי בנדים לר"ל והתחלקו יפה יפה — ומדוע פגעו רק בי קנאין?" כשמוע הפראנקפורטי את הרברים האלה צעק וזקה גדולה ומרה, לאמר: היום הזה אעמידך לפני בני ר"ל ונראה אם תעיו פניך לענות בפניהם את אשר תרבר בכ מאחוריהם!" בצאתו מבית דר. הערצבערג פגע אותי עולה אל ההאטעל לאכול סעודת הצהרים ויספר לי את מקרהו, ויאמר אלי כי יקרא את הרי"ם פינס ואת דר. הערצבערג למען יראו בעיניהם איך יאלם פעלשטיין מבלי יכולת לרבר סרה בכני ד"ל. ובראותי מראש עד היכן יגיעו רברי הריב החדש שסבב הרודף שלום, שבתו סררכי אל ההאטעל והלכתי אל בית הרימ"פ ויעצתיו כי לא יראה היום בביתו לבל ימצאהו הפראנקפורטי כבואו לקרוא אותו. ויהי בשבתנו על השולחן יחד אנשים ונשים לאכול, ויבא הפראנקפורטי ועמו דר. הערצבערג

ועוזרו ה' אדעלמאן וגם פעלשטיין. ולא עצר הפראנקפורטי כח לעצור ברוחו
עד כיינו לאכול, ויקרא להמסובים על השלה; והדגים לפנינו, כי נעמוד על
רגלינו לשמיע את העדות אשר פעלשטיין חפץ לענות בבני ראשון לציון.
ויקם פעלשטיין גם הוא, ובלי נטילת ידים והרהור בתשובה, העיד באוני כל
הנאספים את כל הרברים אשר דבר בבית דר. הערצבערג בתוספת באור.
ותהי מהומה והמולה גדולה בהאמעל כמו בשער הדגים! דר. הערצבערג
שמח בלבו כי התגלה צדקתו והחריש, אבל עוזרו ה' אדעלמאן לא יכול הצפין
בקרבנו את שמחתו על כי נמצאו דברי דר. הערצבערג במכ"ע איזראעליט
כנים ונכוחים, ויאמר לה' פיינבערג כי עתה יכתוב הוא במכ"ע כי לא רק
אחד כי אם כל בני המושב ראשון לציון נהנים משלחנה של המיסיאן. ויחר
אף פיינבערג באדעלמאן; וירק בפניו ויאמר אליו: מי אתה בזוי אדם כי אתה
תכתיב עלינו סרורות! ואדעלמאן, הנראה על פניו כעצל, לא התעצל ויוציא
את ידו מחקו ויך את פיינבערג על הלחי ואויל חיוורא ואתי סומקא! ופיינבערג
גם הוא שכח את כבודו וכבוד הנאספים וירם את ירו החוקה ויך את סכהו
בכפלים, ואחריו בא אל המערכה לעוואנטין הצעיר וישא את כפיו הארוכות
ויברך את אדעלמאן בברכה משולשת (כי כהן הוא!). ובראותי כי עוד מעט
ויכה יוסי את יוסי עד שפך דם (והימים ימי חג הפסח, ומי יודע אולי יעלילו
עלינו שונאינו כי הכנו פה מסכת לקחת דם אדם למצותינו!), וזכרתי כי
בילדותי אמרו עלי חברי כי „גבור” אני כי ראוני שהפרדתי בין שני תרנגולים
גדולים (כהנהו רבית בוקי) אשר נלחמו איש את רעהו, וחנח עלי דוח גבורה
הדוא וקרבתני אל המכים והמיכים להפריד בין הרבקים. אך הפעם נשתה
גבורתי, ונצחתני אשה אחת! אשת פיינבערג קראה אחרי בקול: הראיתם
את בריל, הנה בא להציל את סכה אישי! גם מהמיל שלשום ידעחיו כי איננו
דורש לשלום ראשון לציון! מקול הקריאה הזאת נרתעתי לאחורי ומהרתי
לצאת החוצה כי יראתי פן יניח אותי צדיק את כפות ידיו גם עלי ראשי,
ואשתי אין אתי להצילני מיד מכני! — מה שנעשה בבית מלא שבתי ריב
אחדי צאתי משם, אם רק דברי חרפות או סכות או שניהן כאחת החליפו
המריבים ביניהם, לא אדע, ואינני מצטער על העלם דבר הזה, כי אם על —

הדנים שנשארו על השולחן ועל הבשר שלא הובא על השולחן, והייתי רעב עד הלילה!

המחזה הנפלאה הזאת הכתה בתסהון את ראשו של הפראנקפורטי במקום שמוחו הקטן רופס, ומאתו היום הלך בחוצות ירושלים ומחויץ לעיר ממש כמ... . עד שובו שנית ליפו וראה מרחוק את מושב ראשון לציון ותנח עליו הרוח, רוח חכמה וכינה, והריח ביראת ה' כי זה מאריך ראש המיסאן ביפו לא שלח את הבגדים לראשון לציון מפני שהוא ח'ו שליה לדבר עברה, כי אם באשר לבו מלא אהבת אדם, ובחמלתו על בני העניים בראשון לציון שלח להם בגדים לכסות את מערומיהם. ויהי בצאתו סיפו לשוב לביתו זו אשתו אשר קראה אותו ביד הטעלענראף לשוב לאוראפא כי דאנה לבעלה מפני החום אשר באה"ק — נתן ביד ה' הירש הדידעקטאר שנים עשר אלף פראנק להלות את בני ראשון לציון אם יתרצו לקבל עליהם את התנאים שהציע לפניהם.

ספרתי את המעשה הזה ואת מעשה תקפו וגבורתו של ל"ה הפראנקפורטי, לא חיזו להתכבד בקלון ראשון לציון. בני המושב כלם כאחר יודעים כי אהבתי את ארץ אבותינו גדולה היא כל כך שיש בה די לכסית על כל פשעים ופתאים, ובאהבתי את אה"ק ובחפצי בישובה רבתי תמיד את ריכם בשמעי מאלה אשר רעה עינם בישוב א"י, סביאים ראה מן השוטנים שקלקלו בראשון לציון, באמרי אליהם כי יסורין של אהבת איי שסובלים כמקרים עונותיהם, ותוחלתי עוד כי אירא רא"י יחכים איתם לעזוב תלמורם שהביאו בידם מארץ מולדתם וישובו והיו לאנשים אשר אהיק נאה גם להכ — ואיך עתה אספר מעשה שהיה בראשון לציון שכבוד ישוב א"י הסתירו? ואולם במקום שיש חלול כבוד אמת אין חולקין כבוד לישואי.

זה הפראנקפורטי. בחרות אפו כהרה"ג דר. להעבאנן כי קבל את דברי דר. הערצבערג להקל בכבוד ראשון לציון, והאותות והמופתים שהביא הבל גם הוא מנחה לקוראי היוראעליש להכחיש את דברי דר. הערצבערג השליך אל סל-ניר, וילך העורב לפינהו וישם בפיו דברים לחרף את הרד"ל, לאמר כי הוא שולח יר בכסף נרבות ששולחים אליו עכור עניי אהיק.

ומהפסילה הזאת שהתעשר נתן לי כסף לעלות לאה"ק לכונן שם מושב, למען הונות את בני' למלא את אמתחת הרד"ל כסף. לכן אמרתי: יכתב לזכרון בספר מעשה תקפו ונכורתו של זה הפראנקפורטי בראשון לציון, כהויתה וכצורתה, וידעו כלם את אשר יעשו התרים העולים לאה"ק וכי כל הנשען אל רבריהם והורעותיהם במכ"ע נשען על משענת קנה רצוץ.

והנה מה שהיה בראשון לציון היה ואין צועקין על העבר ומכאן ואילך חי שבנא טבא. והנני קורא לכל דורשי שלום ישואי' כי יבאו ויראו על ארמת ראשון לציון ששה בתים גדולים וכמספר היה בתים ממוצעים וקטנים, ובקרוב יהיו ננטרים עוד שמונה בתים גדולים אשר יבנה נדיב פלוני לבני העניים שם. ויחד נקוה כי היושבים בר"ל לא תרפינה ידיהם וישקדו לזבל ארמתם שנה שנה עד כי תשביע גם היא את עובדיה לחם, והכרמים אשר נטעו יעשו ענבים ולא באושים. יחד נעתיר אל ה' בעד בני המושב ר"ל כי במהרה נשמע אותם מברכים: על המחיה ועל הכלכלה, על העץ ועל פרי העץ, על הגפן ועל פרי הגפן; וגם ברכת בורא נפשות רבות". כן ירבו וכן יפרוץ, ויהיו לאות ולמופת בישראל כי ארץ אבותינו היא ארץ חמדה וטובה, ובנ"י עובדים איתה באהבה והזורעים אותה בדמעה ברנה יקצורו. אחי, החזקנה ידיכם, שאו עיניכם וראו ארמת המושב סאראנא, גם היא היתה רזה מאד, ומאז תעברוה ידי חרוצים היתה פוריה ותתן את יכולה למכביר. חיקו ויאמץ לבכם כל המשתדלים בעד עמנו וארץ אבותינו — כי יש תקוה לאחרינתנו!

בשובי ממסעי הביתה בשרוני ידידי סיפו כי ה' ערלאננעד קץ שם לחשך בראשון לציון. הוא נתן בשם נדיב פלוני הסך שנים עשר אלף פראנק לנאול את הארמה מיד הנוצרי בירושלם, והאיש אשר על שמו היתה ארמת ר"ל כתובה בערכאותיהם נתן לה' ערלאננעד ספר מקנה כי כל הארמה (וולתי חלק הייסטאן, פריסאן ואבראמאוויץ, ששלמו מחיר חלסם משלם) היא קמה למקנה בידו. ובוה כלם על מקומם יבאו בשלום.

ה) חֵבֶרֶת בִּילּוֹ (*).

שם "בילו" אשר קראו למו בני החברה, כמעט יהענה את האישי אשר ידע את החברה הזאת רק בשם, כי הם מאלה אשר יד ושם להם בחכמת הקבלה וצורפי שמים. כי שם "בילו" יוצא מראשי היבות של הפסוק (ישעיה ב, 6) בית יעקב לכו ונלכה. אבל הרואה את בני החברה, בראיה בעלמא סני לדעת כי הם סבני הצעירים בא"ר אשר אכלו מעץ הדעת והפצוים למעום גם מעץ החיים.

מספרם, לפי דבריהם, שלש מאות איש. רובם, ואולי רק כחציתם או מעוטא רמנכר, שקדו על דלתו בתי ספר ויאכלו מעץ הדעת לא רק לדעת מאום ברע וכחור בטוב, כי אם גם חמאה ודבש לאכול. המה חשבו כי ברעתם טוב ורע, מהוק וזכר ישלחו את ידם ויקחו גם מעץ החיים ויאכלו וחיו בעולם. אבל הצרות אשר התרגשו והשתרגו ועלו על צואר בני בשנים האחרונות פקחו את עיני הצעירים האלה וראו כי החרב המתהפכת עומדת להם לשטן עלי דרך העולה לעץ החיים, באשר בני ישראל המה; המה ראו כן תמהו כי גם ככבסם בנתר "התכוללות" נשאר שערות ראשם וגבות עיניהם שחורות. והומסם הארוך לא יוכלו להסיר מעל פניהם זולתי אם יצאו למלחמה על יושבי הרי חשך, ובהיותם מצוינים כי בני ישראל המה גורשו ושולחו הלאה מן ערן לבלי אכול לא מעץ הדעת ולא מעץ החיים. ויאמרו איש אל רעהו: מה אנחנו יושבים פה עד מתנו? בית יעקב, לכו ונלכה! אך אנה נלך? לאבעריקא? לא, גם שם תרבקנו הרעה אשר כדבר באופל תההלך מארץ לארץ, והיא באחת תעיף גם מעבר לים, ואם לא הוּט יש מחר לאחר זמן. אך לארץ הקדושה, אל הארץ אשר ישבו אבותינו איש תחת גפנו ותחת תאנתו לבטח ואין מחרד; שמה נעלה וירשנו איתה בשובנו אליה להיות עליה כאבותינו עובדי אדמה ורועי צאן. גם בה נמצא את הדרך העולה לעץ

(* החברה הזאת עוד לא התאחזו בלחץ אך מונעמים המה כי נדיב פלוני יקנה להם אחוזת נחלה. ויען כי כל הכאוי לבי"ו חין בי"ו מעכבת זו על כן מניחים במספר המושבות לבי"ו.

החיים אשר בתוך הנן. ואם אנחנו לא יספיקו לנו ימי שנותינו רק לסקל את האבנים המשלכים שם עלי דרכי ציון האבלות, דיינו. יבאו בני הדור שאחרינו וילכו בהמסלה אשר סללנו ובדרך אשר פנינו לפניהם, וישינו המה ארחות חיים. אל הצעירים האלה התלקטו והתהברו צעירים אחרים אשר לא טעמו מעץ הדעת רק ראו כי טוב עץ החיים למאכל וכי תאוה הוא לעינים, אבל בני ישראל מזהרים לבלי אכול ספריו ואף לא לגעת בו פן ימותו. הצעירים הנבונים שמחו בהחברים החדשים כי כלם בעלי כח ואמיצי לב, כלם אנשים דרושים לחפצם להרים את האבנים המכאיבות את דרך עץ החיים באה"ק. ויקומו בקיץ העבר ויעלו מהם בומנים שונים כעשרים ושמונה איש לבוא לאה"ק*). עודם על הים לפני הוף יפו ראו כי הארץ הזאת עוד לא סר צלה מעליה, ומשרתי החולה החולים באדונם, חוקים מהם לגרור בערם הדרך אל ארץ חפץ, חפצם-בה. ובעלותם היבשה בגלגול מחילות, החלו שמי שכלם הצעיר להטהר מענני דמיונות וחשכה חלומות . . . אכן, הארץ הזאת היא ארץ הפלאות! יש בה מעין חקת פרה אדומה. גם היא מטמעת טהורים ומטהרת טמעים! כלומר: חיושבים עליה מכבר מטמעת שכלם בהויות וחיונות, והבאים אליה מטהרת שכלם המטומע ברבבות דמיונות, ועד כהרה יראו כי היו כחולמים! את הרבר הזה מבשרי אהוה. לולא בושתי כי ישחקו עלי צעירים הייתי מספר את דמיוני ורעיוני דסליקי על משכבי בטרם עליתי לאה"ק. כל הסון החיונות אשר הויתי בניא חיוון, נשאן הרות, אורא דא"י, ביום הראשון לבואי לאה"ק, ויתקען יסה סוף — במים וזמן שאין לו סוף! בעלותם ליפו, נשאתם תפוחם למקוה ישראל. וה' הירש לא רחה

(* העולים האלה, העלו והביאו גם שלש נערות מצ"ל. לא למען היות להם שפת בסלם הביאון, כאשר יחשבו. אולי אחריהם, — כי אם לעשות להם המלאכות שהאשה עושה לבעלה: לבשל, לבכס ולתפור וכו'. אחת מהנה ארוסה עמה, השניה אחיה עמה והשלישית היא צומח עם רעותיה. שלשתן כחת רוח אחד להן ולהצעירים. וראיתי כי מלבד מלאכת נשים עשות גם מלאכת אנשים: רוכבות על סוסים גם בחשכת ליל כמהלך שעה ואם אין אמן, מעלות בחבל את העפר מצורף עמוק מאד. אשר חפרו הצעירים וכו'.

אותם בשתי ידיו, בכל אשר עשה ועושה ליהודים אחרים הבאים אליו בבכי ובתחנונים לתת להם עבודה במקוה ישראל להחיות בה, בשכרה, את נפשם העטופה ברעב*.) אותם, את הצעירים האלה דחה רק בימינו וכשמאלו קרבם. בימים הראשונים נתן להם פראנס אחר ליום לגלגלת, ואחרי כן, כראותו אשר פראנק אחד היא רב לאיש מת ומעט לאיש חי לחיות בו, נתן להם פראנק וחצי ליום. והמה, גם בקבה ריקה, עבדו עבודתם בשדה מאו הבקר עד הערב. פניהם הצהיבים עד סהרה נהפכו כשולי קררה וחשך משחור תארם סחום השמש הלוהמת שם בחדשי אב אלול ותשרי, וידיהם המפונקות מנוער נעשו כירי עשו, מהמערר אשר עדרו בו את הארמה. ההתחלה המשה הזאה לא עשתה רושם עלי רוהם, והיו שמחים בחלקם, שמחים בצאתם השרה וששים בבואם מן השרה, בשובם הביתם ששכרו להם קרוב למקומי לנוח ולאכול את אשר הכינו להם הנערות הצופיות הליכות ביתם. ויהי בסוף הקיץ העבר, כעלות ה' נעטטער לאהיק וירא את בני סלבים האלה ואת עבודתם בשדה שמח בהם שמחה גדולה ויש אליהם חסד כי אמר לעטר בהם את בכורי מקוה ישראל בתפארה. ויאמר לבנות להם בתים לשבת במקומי' ללמדם שם עבודה בננים ובשרה. וברעתו את הקיתם ומטרת חפצם בטח בהם כי בצאתם ממקומי לא יהיו לעגלונים כשאר התלמידים היוצאים ביר רמה ממקומי' כי אם יעבדו את הארמה אשר יתן להם הוא אי את אשר יקנו להם אחיהם בני ארץ מולדתם.

ויהי אחרי מות ה' נעטטער ויקם סלך חדש על מקוה ישראל. הארון הירש היה לנגיד ומושל ועושה כל מה שלבו חפץ. ובראותו באספקלריה מאירה כי הצעירים האלה לא ירקדו לרוח הזמר אשר יחלל בחלילו, העבירם

(* כנראה קבל היש מה' נעטטער דק את הרע ואת הטוב לא יקבל. יראה נא הקודא (למעלה ד' 188) בזאת 10 מהנעט נעטטער, וישפוט בעלמו אם המקום אלך בכל יום ימלאו בו כחמשים פאלאמים עבודה צדה ואש יהודי המוכשר וחפץ לעשות מלאכה צדכר שטושה הפאלאח לא ימלא שם עבודה — אם מקום כזה לאו להקרא צדכר הכבוד מקוה ישראל!

ממקוה ישראל אל אדמת ראשון לציון. רק שלשה מהם עלו לירושלם והרי"ם פינס ודר. הערצבערג קרבו בשהי ידים ויתנום לאמנים ללמדם מלאכת יד המחיה את בעליה ותומכים אותם במשען כסף כאשר לאל ידם. והיה כאשר ילמדו מלאכתם בשלימית יושיבו ביערי אה"ק אשר עתה אין בהם ישוב מבני ישראל להיות שם ליסוד ישוב חרש. ואלה אשר ישבו על אדמת ראשון לציון יענם וירעיבם ה' הירש, לא למען נסותם לקעת את אשר בלבבם, כי אם למען הודיעם כי לא על הלהם אשר יוציאו מן הארץ יחיה האדם, כי אם להרפות יריהם ולהחליש תקותם ויעלו מאה"ק. כי רעה עינו של אותו איש בישוב ארץ הקרושה.

שם בראשון לציון יתן ה' הירש לכ"א מהם פראנק אחד ליום מכסף הנדיב הירוע, אבל שגור שבת ששבותים מעבודתם כיום השבת לא יתן אף בהבלעה. כי יחלה אחר מהם ולא יוכל לצאת השדה תכלכלהו. כחלתו ובסוף יומי לא ינתן לו. ה' הירש קנה להם שני סוסים לחרוש בהם. אך לא לכל ימי השבוע נתונים להם כי אם לשלשת ימים בשבוע. ויהי כאשר ראו הצעירים כי בשלשת הימים אשר שני הסוסים נתונים לעבודתם לא יוכלו לעבור את כל השדה אשר לקחו באריסות מה' לעוואנטין, כי בסוסים האלה יביאו גם מיםיהם ממרחק (ממקו"י) ואת צרכי אוכל נפש מהעיר, והשתדלו והשיגו כסף מארץ מולדתם (ולה' הירש אמרו כי ה' לעוואנטין הזקן הלוח אותם את הכסף) ויקנו להם שתי פרדות לחרוש חרישם בשדה — לא יאבה ה' הירש לתת אוכל להפרדות באמרו כי הוא מצוה ועומד להאכיל רק הסוסים אשר קנה הוא להם, והנס מכרחים לקמץ אכלם מפיהם לתת אוכל לפרדותיהם. כאשר ראו בני ביליז כי הישעורים והחטים שורעו לא יעשו פריישוה לעבודתם, כי האדמה רוה מאד, ומאין יבא עורם מעת הקציר והלאה?*) ויבאו אל הירש ויאמרו לו: תן לנו זרע תפוחי ארמה ונחיה ולא נמות והארמה לא תשם, וישתקוה לאהריתנו אם נזרע תפוחי ארמה, כי אדמת ראשון לציון היא אדמת

*) התמיכה שמקבלים פראנק אחד ליום הונעמה למו רק עד עת הקליה, ומשם א"ך יאכלו מעבוד האלז שמרסו וזרעו.

חול ומגדלת תפוחי אדמה טובים ולמכביר. ויתן להם ה' הירש שני שקים תפוחי אדמה לזרע. ובאשר תבואת הזרע הזה תספיק רק די אכלם לשנה הבאה, ומאין יכתו שאר צרכיהם? ויקמצו מלחמם הקמוץ ויקנו להם עוד עשרה שקים תפוחי אדמה ויזרעום בשדותיהם.

כל התלאה הזאת, וכזאת עוד רבות, אשר מצאתם בימי החורף מאו שבתם על אדמת ראשון לציון, לא הלאתם, ידיהם לא רפו, והגן אמונה בתקוהם עד בואה. אך דבר אחד התננב בתוך לבות הצעירים האלה אשר חרבו היה בעצמות חברתם, וכמעט התפרדה החבילה על ידו: הצעירים האלה המה ממקומות שונים, וכמו שאין פרצופיהן שוות כך אין דעותיהן שוות. בעלקין אמר: לי, כי נבינותי, נאה להיות לראש החברה; ומאיראויץ אשר למד ידיעת אנגלית ופדריה הארץ, אמר: מי טוב ממני לעמוד בראש החברה העוסקת בעבודת אדמה; אלה אמרו: כי על ידי חבריהם היושבים בקאנסטאנטין-נאפול וינעים שם (ברדי ריק) להפך רצון מהשולטאן לתת להם אחוזת שדה בסוריא, תושע החברה; ואלה אמרו: שדות אך בכסף יקנו, ונהוץ להקיץ את הנרדמים בארץ מולדתם שישלחו להם כסף לקנות חלקת שדה לכונן להם מושב לברט; ויש אשר אמרו: לא טוב לנו להתישב במושב מיוחד כי אם נקנה לנו שדות בתוך המושבות שכבר התכוננו ויתכוננו, ובכל מושב ישבו אחרים מבני החברה. — בעבור חלוקי דעות האלה כמעט היתה החברה האחת לשתי חברות. וכבר יצא הפירוד בין הדברים לוא מצאו בני החברה השניה שם חדש לחברתם, ושמא נרים כי נשארנו קשורים בקשר שאינו של קימא עוד ימים אחרים. ובין כה וכה רוח חדשה באה בקרבם ויעלו כחג הפסח ירושלימה וישימו להם לראש את הרי"ם פינס, וקימו וקבלו עליהם לשמור ולעשות ככל אשר יורם הרי"ם, ומציון, לא מראשון לציון, תצא תורה לבני ביל"ו. בדבר הזה הטיבו מאד בני ביל"ו לעשות, אך שכחו כי גבוה מעל גבוה שומר עליהם, שכחו כי הריח הטוב של הרי"ם נבאש בעיני ה' הירש. והי כשמוע ה' הירש כי בני ביל"ו נשאו כוס ישועות ויטראו על כוס יין מלא, יחי פינס ראשנו! יצא לבו ויחרד חרדה גדולה. ועל הדבר הזה הכיח את דבתם רעה לפני סי' וויניציאני: כאשר באו בני ביל"ו לפני

סי' וויניציאני לשאול מאתו עזרה ותמיכה, ענה ה' הירש בהם כי לא על הלחם לבדו יחיו, כאשר יאמרו, כי גם יין לא יחסר למו, וכשימס את הרימ"פ להם לראש לא מלאו כוס מים כי אם יין וקראו קול גדול ולא יסף: יחי פינס, בצלו נהיה גם אנחנו!

בהתכונני על הצעירים האלה ועל המוצאות אותם, על אומץ רוחם ועל מסירת נפשם להשיג תקותם ותקות ישראל בימים יצרו, אמרתי, ואומר: ראיתי מושבות בעיני, ותקות ישואי לבני ביל"ו, מהם! ולדעתי טוב ונכון מאד כי הצעירים האלה לא יכוננו להם מושב לברם, כי אם יתישבו בתוך המושבות שכבר התכוננו ויתכוננו. בדבר הזה ישב להם ולבני המושבות (*): סבני המושבות ילמדו להיטב דרכיהם ומעשיהם, וילכו בדרך התורה והמצוה אשר החלו ללכת בו, ומתוך שלא לשמה יבאו לשמה, וישב להם גם בעוה"ז כי המאור שבאמונת ודת ישראל יחליף כחם ויוסיף להם אומץ בפעולתם ועבודתם; וישב בגללם גם לבני המושבות אשר יתישבו בקרבם. הצעירים האלה המלאים רוח חיים יעברו חלוצים לפני אחיהם ויפיהו רוח חיים בלב בני המושבות לעוררם ולעודדם. אך העצה הזאת הטובה בעתה לא תצא יאור ולא תעשה את אשר הפצנו וולתי אם הרימ"פ או איש אחר כמהו יעמוד בראש בני ביל"ו להיות להם לעינים, לפשט את העקמימות שבלבם ולהורות להם את הדרך ילכו בו ואת המעשה אשר יעשו.

היאכל וישתה הירש אם בני ביל"ו יסורו למשמעת הרימ"פ? הישוב מדעתו? הישוב להיות דורש טוב לעמו אשר סמעיו יצא, ולארץ אבותינו אשר סמנה פריו נמצא? היש לאל ידי הצבי הזה לבא לעזרת המשתדלים כי ארץ אבותינו תשוב להיות צבי לכל הארצות? כן הוא! בפיהו ובלבבו לעשותו. ומדוע לא יחפץ האיש הזה כי זכרו יהיה לברכה ולא — לקללה בקרב ישראל? מדוע ימנע טוב סבעליו, מראשי חברת כל ישראל חברים כי שמש יהיה שם עולם אשר לא יכרת?

(* במוכתבם אלי מ"ג חמוז יאמרו כי למוכת ישואי מוכנים לעמוד את האלמה

גם בשאר המושבות כמו בר"ל אם מתן להם גם שם כסף תמיכה עד עת הקציר.

ו) זאמארין

כפר זאמארין הוא מוכן לגולי רומאניה לכונן למו מושב שם. והוא רחוק מפי מהלך ארבע עשרה שעות ומחיפא כששנה שעות ומסאנטורא אשר על שפת הים כשעה וחצי. שמח שדות המושב הוה הוא כשלשת אלפים דונם: בזאמארין כאלפים וחמש מאות דונם ובסאנטורא כחמש מאות דונם וגן ירק וחצר עם בתים אחרים לדירה. מלבד אדמה לזרע תבואה יש להמושב חוה שמח גדול אשר יצמיח סרעה לבהמות ועצים לשרפה. אויר המקום הוה, לפי ראות עיני, היא כריא וטוב למושב בני אדם כי הוא יושב על הרים רמים ורואים משם קיסרין וארליד. רם האשכנזים בני ווירמעסבורג אשר בחיפא אמרו לי כי שמעו מושב הארץ כי האייר בזאמארין הוא קרחתי בסוף ימי הקיץ. אבל ידעתי כי האשכנזים האלה אינם מסיחים לפי תומם בנוגע ליישוב א"י על ידי בני ישראל. בכל זאת למיחש מיהא בעי. ובעבור זה, כאשר הראוני פקדי המושב את הנבעה אשר בחרו לבנות עליה הבתים לשבת (כי הנבעה אשר ישבו עליה הפאלאחים רחוקה הרבה מהמעין ואין בה מקום לבנות שבעים בתים), אמרתי להם כי לא נכון בעיני לעשות כן. כי מי יודע אולי ישא הרוח אויר משחת מבצה או אנס רפש הקרוב ונראה אל הנבעה אשר בחרו בה. ולא לחנם לא בנו למו הפאלאחים את בתיהם עליה אף כי היא קרובה יותר אל המעין, ובכמו זה יש לנו לסמוך על הפאלאחים כי יודעים המה על פי הנסיון לכיין את הרוחות המוכות והרעות. — שני עינות מים בזאמארין והאחד הקרוב אל הנבעה שעומד עליה הכפר, סהלך שלש רבעי שעה יפריד בינו ובין הכפר, והיהודים פנו עתה דרך להביא מיםיהם בעגלה עד נבעת מושכם.

האייר בסאנטורא רע מאד ועולה מהבצה הנדולה הסמוכה לה בדרך העולה לארליד. ויש אומרים כי מי הבארות שם מויקים לבריאות האדם. וראיתי את היושבים שם מלפנים כי פניהם ירוקים כשעוה ואנשים ונשים כרסם בין שיניהם. ואולם כפי שהתבוננתי תוכל יד חרוצים לעשות את המקום העכור היה לנן ערן כי כלו משקה והחופר בארץ ימצא מים בעומק מעממער אחד וגם קרוב מוה, ואם יטעו שם עץ פרי יעשה פרי סגרים כמו ביופ, והעצים

ישנו את אויר המקום לטוב. זמני יפו מספרים כי עד לפני חמשים שנה היה אויר יפו מייק מאד לכריאות האדם, ומעת שרבו שם הגנות והפרדסים ועציהם מוצצים את ליה האדמה היה אויר יפו יפה גם נעים. בשנים הראשונות לשבת האשכנזים בסאָרְאָנָא (סמוך ליפו) מתו שם, ביחוד הילדים, בלא־עה, ועתה סעת שרבו הנמיעות שש לא ידעו רע. וגם במאנטורא יהיה כן. ואין כל ספק שאם ירבה הישוב במקום הזה תבואנה שמה אניות סוחר הרבה*) כי בחוף הזה תמצאנה מקום סתר כמו בחיפא. ומי יתן ויתקם במהרה בימינו המשא אשר נשא קאפיטאן גאלדשמיד על מאנטורא כי הופה יהיה החוף הראשון אשר ממנו תצאנה אניות סוחר מכני ותרגן ישא למרחוק גם ישראל!

מספר בני הנחשב אל המושב בואמארין, הוא כארבע מאות ושבעים נפש, והמספר מהמוכשרים לעבודה ומלאכה שבהן הוא רק מאה וארבעה איש. נשותיהם ובנותיהם הגדולות אינן מוכשרות לעבודה בשדה, וולתי שש משפחות מכני בערלאד אשר בתיכס, הם, האנשים והנשים רגילים בעבודת האדמה מארץ מולדתם.

אם תבואת השרות האלה תספיק די אוכל להארבע מאות ושבעים נפש, לא ידעו עוד. כי תביאת החורף לא זרעו בשנה הנז' (וולתי בני בערלאד), ופקידי המושב השכירו את האדמה להפאלאחים, יושבי הכפר מלפנים לזרוע עליה תבואת החורף, בשלש מאות פראנק. ואחרי כן סחלו להם הכסף הזה למען יצאו סהכפר לפני עת הקציר. וכשאני לעצמי ראיתי כי השרות אשר בואמארין תספיקנה למאה ושבעים עד מאתים נפש ולא יותר. וגם יקשה כאר

(* כעת נלאו בחוף הזה רק אניות קטנות מידי דגים והבאות לקחת הפחמים אשר יבואו הפאלאחים על דבשה גמליהם ממשרפות-פחם אשר בין ההרים הקרובים לחוף היס. — גם פה ראיתי עד כמה רבה העזובה בקרב הארץ הזאת: מטעם השולטאן נאסר לעשות משרפות-פחם בין ההרים האלה, כי הפאלאחים השוממים על הארץ מצעירים גם העצים הראוים לבנין אניות הגמלאים שם ואחרים לא יטעו. ורק לאחד מגדולי השמעלאים הכשות נהנה להוציא פחמים ממאנטורא משך שתי שנים, וכבר עבר הזמן הזה והוא מוליא פחמים באליות רבות, ולית מאן דאשגח למחות בידי המחזיק הזה.)

לחלק את השדות האלה בחלוקה נמורה. כי הארמה הכזבה לזריעה איננה במקום אחד הנראה לעינים, כי אם מעטפה ומעט שם בשפולי ההרים וביניהם, והיו מוכרחים לעשות החלוקה ביניהם כחלוקת הפאלאחים בכל מקומות מושבותיהם: החורש והזורע בשנה זו במקום זה יחרוש ויזרע כמרת חלקי בהשדות בשנה שניה במקום אחר, וכן חזור חלילה בין כל יושבי הכפר. אבל חלוקה זו תרבה מחלוקת עד שפך דם גם בין הפאלאחים שהורגלו בה ועל ידה מתכושטים מנכסיהם, ואף כי בין יהודים שלא הוציאו עדין את לחמם מן הארץ: והשדות אשר להם בטאנטורא, הן אינן מסוימות, והנן מעורבות בהשדות של הפאלאחים. ומפני שחלק בני ואמארין בתוך השדות של טאנטורא הוא קטון לא יוכלו להכריח את הפאלאחים לציין להם חלקם, והמה מוכרחים לעבוד את חלקם בערבוביא עם הפאלאחים, כמנהגם שנה אחת במקום זה ושנה שניה במקום אחר. ואם יעשו כן יהיה חרישם לריק וזרעם לבהלה כי הפאלאחים שכניהם יאכלו את עמלם. ומלבד זה אין גם אחד בבני המושב אשר ירצה להתישב בטאנטורא, אף כי יש למו שם חצר ובתים לשבת כי יראים מפני האויר הרע השולט שם. ובשנה הזאת נשאר חלק השדות של בני המושב בטאנטורא בור והפקידים לא שמו לבם לתת את חלקם לארזים לשליש ולרביע. וזלתי בגן הירק אשר להם שם מצאתי ארבעה נערים מבני המושב עובדים עבודת הגן. חרשו וזרעו בחלק קטון מהגן מיני קטניות וירקות ומשקים אותם ברגליהם, ר"ל שואבים מים בידיהם משלש בארות אשר בגן ונושאים את המים בכדים ומשקים את הירקות. ולוא עשו אצל הבאר כעין מוכנה ערבית בהוצאה קטנה להעלות מים מן הבאר בשופע ולהוליכם דרך חריצים שיעשו בין תלמי הגן כי או יוכלו לזרוע את כל הגן ולהשקותו בכל יום והיה מספיק הגן הזה ירק לכל בני המושב. אבל מי מהקדרה דבי שותפי ישגיח על הגן הזה? והפקידים השלשה אשר בראש המושב, טרודים בענינים גדולים מעסק הגן אשר בטאנטורא.

בני המושב לא התישבו עדיין בדירת קבע בואמארין, כי לא נמצא שם בית הראוי לדירת אדם רק אחד שבנהו הבעל הראשון מהכפר, ואותו אוו הפקידים למושב למו. והדירה הקבועה של בני המושב הוא בחיפא. ר"ל,

הנשים והסף יושבים בחיפא והנכרים עולים לזאמארין ויושבים שם חליפתי-
שלשה שבועות בזאמארין ושבוע אחר יפקדו ניהם בחיפא. וולתי בני השש
משפחות מכערלאר, המה בנו להם כתחלת החורף בתים לבדם אצל המעין
ועשו להם סקוה מים לסבילה ויושבים שמה יחר עם נשותיהם, ודבר אין למו
עם שאר בני המושב שאין דעותיהם ומעשיהם בקיום הכצות המעשיות שונים,
ולפני הנפסח בנו להם בני שלש משפחות בתי עץ אצל בתי הכפר והתישבו
שם. ועתה כאשר עזבו הפאלאחים את בתיהם, הראויב הרפתים ולא לדירת
אדם, יתישבו כם עוד משפחות חמש. ובימי החורף, יישבו הגברים אשר הגיע
תורם להתענות בזאמארין, מתמשה עשר עד עשרים איש בבית פאלאחי
שהנן עליהם רק מהרוח ולא מהנשם. ועתה בימי הקיץ ישנים החח הרקיע.
מה עשו הגברים כל ימי החורף, ומה עושים עתה? הפקידים שפחדו
פן תביאם הבטלה לידי שעמום, מלאו את ידיהם לתקן את הדרך אל המעין
ואל טאנסורא שיוכלו לבוא בו בענלה. ועתה חוצבים בהרים אבנים לבנין
בתים, ומסוחרים, רוכלים, סופרים ומוכרים משקאות היו בזאמארין חוצבי
אבנים ובעלי מלאכות אחרות שאין בהן תועלת כלל.

ומהיכן הירקות האלה היו בימי החורף, ועתה? הועד הראשי היושב
בשבת תחכמוני בנאלאץ לפסח על עסקי ישוב א"י שלח כסף לחלק לכל
נפש מסוושב זאמארין חצי פראנק ליום, ואחרי כן קפחו את פרנסתם ונתנו
רק שליש פראנק ליום. ובהיותי אני בזאמארין ביום ג' איר אמרו לי כי זה
שבועים אשר הרל הועד לתמוך אותם, כי תם הכסף באוצרו. והפקידים אמרו
לי כי הוצאה התמידית של המושב הוא כשנים עשר אלף פראנק לחדש.
וכבר הוציא הועד מנאלאץ על מקנת השדה ועל כלכלת בני המושב כמאתים
אלף פראנק. ומאין יחיו האנשים האלה עד בוא עת המציר משנה השניה?
איפוא הוא הכסף הררוש למקנת שדות עבור הנפשות אשר תבואה השדות
זאמארין לא תספיק להם, ולבנין בתים, ולקנות בחמות וכלי סחרשה וכיו?
בפתרון השאלות האלה עוסקים החכמים הגדולים היושבים סביב השולחן הירק
בנאלאץ. לראשונה השכיל לבוא בתחנה ובקשה לפני ראשי חברת כ"ו חברים
כי הסה יתקנו את המעות אשר לא יוכלו המה (חכמי גאלאץ) לתקן. אבל

כנראה אשר ראשי הכי"ח אחרי השינס הודעות ברורות וגם נאמנות על אדות המושב בזאמארין לא יחפצו להניח ראשם הכריא במטה החולנית הזאת. די להם אשר להם במקוה ישראל. ואולי רוח והצלה יעמוד להמושב הזה מהבאראן הירש על ידי סי' וויניציאני נאמן ביתו שהלך לראות את המושב בזאמארין. אך לא כסף לבר נדרש להמושב הזה, גם השנחה והנהגה טובה תחסר לו. ונחוץ מאד לשלוח לשם מנהיג חכם ופקה, טוב לב וטוב עין להושיע את בני המושב הזה. וכה יעשה ויצליח: מהארבע ושישים משפחות אשר לזאמארין עיניהם תלויות יבחר ויקרב את אלה אשר נמצאים בהם לכה"פ שלישי מוכשרים לעבודה ומלאכה, ואותם יושיב בזאמארין, ושאריתם ישלח לערי אה"ק לאכול חלוקה. כי לשוב לרומאניה לא יוכלו יען רוב בני המושב מזאמארין כתוב בהפאספארט שלהם כי קבלו עליהם דבלי שוב עוד לעולם לרומאניה. ואם כי קבלו עליהם עתה עול מלכות השולטאן, לא נדע אם ממשלת רומאניה תפתח להם את שערי ארצה. ומה יעשו אלה האומללים בשובם לרומאניה? כל הנמצא בידם או חלק גדול ממנו נתנו להועד מנאלאץ במחיר התקנות של המושב הכתובות בדיו לבן על ניר מחוק שנתנו להם אנשי הועד, ומי שנשאר בירו עוד מעט כסף אכל אותו במצור ובמצוק בשבתו באה"ק כעשרה חרשים — ובמה יהיה את נפשו ויבנה ביתו שנית ברומאניה? והנה ידעתי כי אלה אשר הניאו ויניאו את לב בני ישראל מדרוש טובת ישוב ארץ ישראל לא יאנחו בשכרון מתנים כשמעם את המצב הרע של המושב בזאמארין, ועור יוסיפו להרים כשופר קולם אל נדיבי עמנו לאמר: ראו את המושב בזאמארין, והוכחו לדעת כי לשוא כל עמל אנוש לכונן מושבות באה"ק! ולכן הנני מודיעם בפעם הזאת, כי רק אולת הועד הראשי אשר בנאלאץ סלפה דרכם והביאה אסון נורא על ארבע מאות ושבעים נפש, ועל ארסת ה' בל יועף לבם:

הועד הראשי בנאלאץ שלחו לפניהם אנשים לתור את אה"ק, וילכו ויתורו את הארץ ויבואו וישיבו אותם דבר טובה הארץ מאד מאד, אבל בכל הארץ הזאת לא ימצא איש אחד מכני ישראל הראוי להאמין בו, הראוי לסמוך עליו כי יסנה חלקת שדה לכונן עליה מושב: היש אמונה בבני ארץ ישראל?

הלא כלם מקבלי חלוקה! אמת הרבר כי הרבה יש בהם היודעים את תכונת הארץ. מכירים את העם היושב עליה, בקיאים בהלכות א"י איך להתהלך עם הערביים לקנות מהם או למכור להם דבר ומניסים בעשר נסיונות במקנת שדות, כי יש להם שדות שקנו לעצמם — אבל הלא מקבלי חלוקה הם! בנדיהם כמו פאות ראשיהם ויקניהם ארוכים — עם אנשים כאלה אין עסק להועד הראשי, אשר בשם „צענטראל קאמיטע“ יקרא! ואולם אם בארץ הקדושה אין גם אחד שהוא בעל צורה, הנה ישם בביירוט בחוף הגדול של סוריא מצאנו ראינו איש מכובד מאד. האיש הזה הוא יליד צרפת, חי מדבר כהצרפתים, והוא „אנענט“ מחברת אנייה קטור, ושמו — לא בעריל, גרשון, מסעור וכדומה משמות הנמחקים — „פראנק לעוי“, היש טוב ממנו? ולא אחר הועד הראשי לעשות ככל אשר הורוהו התרים והשלוחים כמותו, ויתחנן אל ה' פראנק לעוי, כי הוא יתעסק ברבר התכונות המושב לגולי ישראל סרומאניה. ה' פראנק התרצה לעשות המצוה הזאת שאין בה חסרון כים כי אם כבוד ותהלה. אבל „מצות צריכות כונה“, ס"ל להאי תנא, וביראתו פן כרובי סרדותיו בעסקו בביירוט לא ידע לכיין את לבו בשעת עשית המצוה לשמה, לקח את ה' בראסער (יהודי) אשר למלאכת סופר במסחרו לא מצא בו עוד הפץ כי נשרו שניו ואינו אוכל ורס על השתיה כדת יחיה האדם הזה — את האיש הזה לקח הארון פראנק לעוי וסמך ידו עליו וישלחהו לחיפא לחפש שם חלקת שדה לכנות. שם בחיפא נלוו אליו עוד שני אנשים מכובדים אשר התקנאו בו כי הוא זכה להיות שליח מצוה כזאת, ונתשעה ברוב יועץ כתיב. שם האחד מהיועצים האלה הוא „איננאר“ יליד באקו (רומאניה) ועוסק במלאכתו לתקן מורי שעות באה"ק זה כעשרים שנה, ושם השני „אברהם יוסף מארגענשטיין“. הוא איננו בעל מלאכה רק סתם אדם דאכיל מדיליה ושתי מדיליה, כדומר מכולי עלמא, כי כולי עלמא דיליה היא, ועוסק במצות הכנסת אורחים, והנכנס בכיתו בכים מלא יוצא בדיק — בקצור, זה אברהם יוסף שלנו הוא רב פעלים, נברא דכלא ביה! שלשת האנשים האלה הסכימו כאחד כי השדה אשר תפנה צריכה להיות רחוקה הרבה מעיר מושב. כי אעפ"י שאינם נביאים הם בני נביאים ומזליהו

חיו להו כי ה' פראנק לעוי יאמר להמתחילים במצוה שהמה ינמרו אותה, ויפקד אותם לפקידים בהמושב לפקח על כל צרכיו, ואם המושב יהיה סמוך ונראה לעיר תשלוט חיו עין רעה במעשה ידיהם להתפאר. וילכו שלשחם אל האיש אשר היה אדון ואמארין והרבה מרחו ויגעו עד אשר התרצה למכור להם נחלתו במחיר ששה וארבעים אלף פראנק (*). ה' בראָססער התפאר בפני כי רק כאשר ידע לבון את השעה לנמור המקנה בערב יום הכפורים התרצה המוכר למכור לו בוול (היש זול יותר מתמשה עשר פראנק במחיר דונם אדמה בינונית ורחוקה מעיר מושב מהלך שמנה שעות! —)

אנשי הועד בנאלאיץ אשר בודאי יש בתוכם אנשים שיודעים לחשוב בתקופות ומזלות חשבו כי הארמה אשר נקנתה בשמם תספיק לארבעים משפחות (משש עד שתיים עשרה נפשות בכל משפחה), וכפי דאמרי אינשי קערה העשוי בה תבשיל לשנים יאכל סמנה עוד שלישי, ואם כן תספיק אדמת ואמארין נס לששים משפחות, ובה בכך אם יוסיפו על הששים עוד ארבע משפחות? הלא ארץ צ'כי כתיב ועתידה א"י להתפשט כעור צ'כי! כה חשבו וכה עשו והחלו לשלוח לחיפא אנשים ונשים וטף. ובהיותם עסוסים מאד לא הבחינו בין מורה במקצת או כופר בכל התורה, וגם משפחה בת שתיים עשרה פיות לאכול ובה רק שתי ידים לעבודה בשדה היתה רצויה למו ושלחה לחיפא. ולעשות נקמה בהרומאנים המצירים לישראל, כתבו בהפאם פארטים שלקחו להעולים כי גולים (עמינראנטים) המה, והגם יוצאים "לכלי שוב לרומאניה עד עולם". ולמען תדע אוראפא כלה מה שהיהודים עושים להרומאנים הודיעו במכתבי עתים את כל אשר עושים ואת אשר יעשו באחרית הימים, וישמע השולטאן בקאנסטאנטינאפול כי רבע מיליאן יהודים עומדים הכן לעלות לפאלעסטינא לרשת אותה, ויצו את פקידיו בפאליסטינא וסוריא לכלי תת ליהודים הבאים מרומאניה ורוסיא לעלות היבשה (**). ויקם א. י.

(* כסך הזה שלמו מקודם בני ראשון לציון בעד נחלתם הגדולה כזאמארין. וכנראה אם בני ר"ל שלמו יזמך לא היו קוני זאמארין מקמלין ושלמו גם הם יזמך — —
(**) וע"י מליצת הדירעקטאר ממק"י לפני הפמה בירתלס התחזק האיסור. ע' 66.

מארנענשטיין למושיע להגולים אשר שלח הועד מנאלאץ לחיפא. מהם העלה ע"י שעור עיני השומרים את החיף בכוס יין ולכיבות, מהם בנלגול מחילות ומהם בשאר ערמות, ויהי שכרו הרבה מאד עפ"י פעלו. הי בראסער הראני איך הועד מנאלאץ אינם מכירים טובה, כי כתבו לו שישניה על מארנענשטיין כי לא יקח עוד שכר מרחתו עם שש משפחות סך 400 פר. כאשר לפח עד כה — הלא מצער הוא! אמר לי בראסער . . . והועד הנכבד מנאלאץ, אף כי שמעו את צעקת הגולים מחיפא לא עמדו מהשלים את המנין שהסכימו להעלות לאחי, ובפעם האחרונה שלחו כעשרים משפחות כפעם אחת. וכאשר תחבולות מארנענשטיין לא עמדו להם עיד לעלות היבשה בחיפא נסע הי איגנאר עמהם ליפו ומשם לפארט סאיד ועוד הפעם ליפו והפעם עלו היבשה על ידי תחבולות שונות, ואחרי שבתם ביפו כשבועים נסעו משם דרך היבשה לזאמארין. כל הרברים האלה שספרתי בנשימה אחת לא עלו בוול עד שלא נחשבו בעיני להאריך בהם. ונהפוך הוא, כי לא אוכל להאריך בהם כי גם בקצורם תקצר רוחי בזכרי כמה אלפים פראנק הלכו לאבדון. ואני מתפלא על האדון פראנק לעוי הקרוב אל החלל, מדוע חרש הוא, מדוע עמד סגור בשמעו את כל הנעשה בחיפא וביפו? ולא די זה, כי אחרי כן כאשר עלו הגולים לזאמארין לתקן הררכים ולתצוב אבנים ולמכול במי הגשמים לא הסתפק בהי בראסער והי בריל (מרומאניה) שהיו פסדי המושב והוסיף עליהם גם את מארנענשטיין, ולכל אחד מהם נתן שלש מאות פראנק לחדש, מלבד מה שלקחו בעצמם מפסולת ההוצאות!

ועתה יאמר נא ישראל אם בהנהגה שנעונית כזאת יבנה ויתכונן מושב לבני ישראל באהיק? היפלא עוד אם הנהגה כזאת תבלע מאתים אלף פראנק ולא נודע כי באו אל קרבה? לא אחי, לא על ארצנו הקרושה תתלוננו ותתאוננו כי אם גבר על חטאיו. אם אחד יחטא ויאשם בזדון וכשגגה ומעשיו לא יצליחו באהיק, לא היא, כי אם האיש ההוא אישם ואשמו בראשו; אותו תרימו על הנס למשל ולשנינה, ולא את ארצנו הקרושה!

ז ראש פנה

המושב הזה כוננו בני עיר מיינענעשטי (רומאניה). האנשים האלה אשר בעיר מושבם היו אנשי עבודה ומלאכה וסוחרים קטנים, כראותם כי צר לבני המקום ברומאניה התאגדו יחד לעלות לאה"ק לעבוד שם את האדמה אשר יקנה בכסף מעט אשר בידם. וישלחו מהם איש אחד לקנות למו שם חלקת שדה לכונן עליה מושבם. שם האיש ששלחו לפניהם הוא "ר' דוד שוחט". השם הפשוט הזה אשר אין דוגמתו בין השמות שאינם נמחקים מהקאלענדער הקאטולי, מעיד בו כי הוא בעל צורה פשוטה. ובשמעי במרם עליתי לאה"ק כי בני מיינענעשטי שלחו לפניהם איש "שוחט" לא חשבתים, כבהמות, כי אם אחרתי שהמשלחים הם אנשים פשוטים והמימים בשלוחם. ובעבור זה חרלתי מהרהר אחריהם מדוע לא באו לחסות בצל האמר בנאלאץ ככל "עצי" רומאניה. ומה גדלה שמחתי בכואי אליהם ביום ו' איר וראיתי בעיני כי בהם לא יבושו אחינו ברומאניה, ולהם אין לנו לדאוג פן תקיא הארץ אותם.

ר' דוד שוחט בסבכו בכל ערי אה"ק לא הלך לשאול בעצת רשעים, בעצת בני המיסיון, איפו ימצא חלקת שדה לקנות, והתיעץ עם אחיו, אוכלי-חלוקה" מה לעשות. בבואו לצפת הוגר לו כי איזה יהודים שם קנו לפני שנים אחרות החצי מהשדות אשר לכפר ג'אני והנם חפצים למכור נחלתם בזול, ולא נרתע רד"ש לאחוריו עד פרסה לבלי ראות את הנחלה הזאת בעבור שבעליה קנוה שלא לשמה, כי אם לעשות על ידה שפיסולאציה (*). וילך זראה אותה ותישר בעיניו יען היא קרובה לצפת כמהלך שעה והארמה היא ארמת מישור ושמנה מאר, ומעין גדול יוצא מכטן ההר (המפסיק בין הכפרובין צפת) ועובר בתוך הכפר ומשקה לרויה את ננות הירק שם. והאוויר בריא וטוב ואנשי הכפר בריאים וחזקים ולא ידעו חולי. ויקן רד"ש מהשרות האלה כשני אלפים דונם במחיר תשעת אלפים פראנק.

אחרי נכתב ונתתם ספר המקנה בערכאות הממשלה עלו בני מיינענעשטי

(*) לא כמו שכתב, מתן דק"ן עד לרפת, בהזכירי לפניו לח שם, אלקוף" —

במספר מאה ועשרים נפשות, המחצה מהם הם אנשי עבודה ומלאכה, והחלו לבנות להם בתים לשבת. ובאשר אין ידם משנת שיבנה לו כל אחד לו בית לברו ולשים רוח בין בית לבית, הגישו בית בבית וכוונם ככוונת בתי העיר. עודם בונים כתיהם, ויבאו שלש משפחות מאחינו פליטי רוסיא ויקנו מהצפתים החלק הנשאר להם בנאוני ויתישבו בתוך אחיהם בני מויענעשטי ויקראו למושבים "ראש פנה".

האנשים האלה בקשו לישוב בשלוחה וקפץ עליהם רוגזו של מקרה רע אשר קרה במושבים: אחד מנערי פליטי רוסיא החזיק בירי קנה רובה חדש אשר קנה לו, וירא אותו בן השעך של הכפר ויקח אותו מיד הנער להתכוונן עליו, ובפחתו הקנה רובה בידו לא ידע להזהר ויצא מפיו הכרוז ונכנס בלבו וימיתו. המקרה הזה החריר מנוחת המושב, כי הישמאעלים יושבי נאוני ובהכפרים סביב להם אמרו כי הנער היהודי הרג את בן השעך בצדיה ולא יכופר לדם השפוך כי אם ברם שופכו, וכל בני המושב ערבים זה בזה. ואף כי הנער היהודי נאסף אל המשמר לחקור ולדרוש אם הוא ההורג ואם בזדון או בשגגה הרג את בן השעך, וכמשפט יעשה לו, בכל זאת לא שכחה חמת גואלי הדם על כל בני המושב, עד שהוגדר להם כי בהמושב יושבים שני מינים יהודים, המין האחד הוא מרומאניה והמין השני הוא מרוסיא, והנער שהרג (לפי דעתם) הוא ממין השני, ואם כן רק בני מינו ערבים בו. או רפתם רוחם ולא הוסיפו לבקש קחת נקם מכל בני המושב כי אם מפליטי רוסיא היושבים שם, ומפני המורא עזבו מושבם וארמנתם וקבעו דירתם בצפת. בני מויענעשטי אמרו לי כי עד היום מפחדים מנקמת גואלי הדם, כי יש בין היהודים בצפת (שמעו ותמהו!) אנשים אשר יאמרו לגואלי הדם כי הנער האסיר איננו ההורג כי אם איש אחר ששמו כשם האסיר והוא מבני מויענעשטי, הוא הרוצח! ואיש נכבד אחר בצפת ספר לי כי יש אנשים מבני ישראל בצפת שלא יחשבו למו לעזון לדבר על לב אבי הנער המומת הדורש דמים (כסף), לכפר את דם בנו השפוך, כי לא יתרצה לבני מויענעשטי עד שיתנו לו מלוא ביתו כסף וזהב! ושאלתי לדעת מה חרי האף הגדול היה של הצפתים על בני המושב ראש פנה? ואמרו לי: האנשים האלה יראים פן ישמעו גדיבי

עם ה' כי בני מושב ראש פנה מוציאים לחמם מן הארץ. ויאמרו להצפתים לכו עבדו גם אתם את האדמה ויניע כפיכם תאכלו, ויחדלו משלוח כסף נדבות לבני א"י, או כי ישלחו נדבת לבם רק לעובדי אדמה! — אם נמצאו אנשים רעים כאלה בתוך בניי בצפת, לא אוכל להבטיח את הקורא, כי לא ישנתי שם רק שני לילות, אבל כי נמצאו שם אנשים ישרים אשר הם למחסה לבני המושב ר"פ, ירעתי, ושלשה אני יודע: האחים הנאהבים בני הרב המנוח מוהר"ש עבו ז"ל, ועל כולם הוא האח האמצעי משובח ס"י יעקב חי עבו. הוא בהיותו ממלא מקום כבודו של קינוול צרפת בצפת והוא נכבד מאד גם בעיני הישמעאלים, מצאה ירו להגן ביום רעה על בני המושב כי לא יעשו הישמעאלים נקמה במ בשעה שמתם מוטל לפניכם. ועוד היום יעמיד סריסו בהמושב על המשמר לשמור את היהודים כי לא יגעו ביהודים לרעה. תהי משכרתו שלמה מאת ה'! — בני מוענעשטי התאונו לפני כי בטרם סר מר הפחד מהישמעאלים, פחד חדש ידריכם מנוחה: הארון אליפהאנט היושב בחיפא קנה מהשלש משפחות מפליטי רוסיא את ארמם בראש פנה ויחפץ לתת לבני הצפתים אשר מכרו את האדמה הזאת לפליטי רוסיא כי ישבו גם הם בראש פנה לעבוד את האדמה. ואט ה' אליפהאנט יקים את הבטחתו להצפתים אוי רעה גדולה נגד פני המושב, כי הצפתים האלה יתישבו בתוכם רק על מנת שיחריבו את המושב בתחבולותיהם. ובעבור זאת שלחו את ראשי המושב, את ר' דוד ואת ר' מאטיל להתחנן על נפש המושב אל הארון אליפהאנט כי לא יושיב בתוכם את הצפתים. ויהי אחרי שובי ממסעי לחיפא ספרו לי כי הארון אליפהאנט מצא בכיסו דבר המפיג הפחד הקשה. הוא נתן לראשי רא"פ לטובת בני המושב אלף פראנק ולא יספו לפחד מהצפתים! וכן הקים את הבטחתו להצפתים ויחלק את האדמה אשר קנה בראש פנה לארכע משפחות מיושבי צפת ולמשפחת ר' אהרן חייט מטראבלוס היושב עתה בשפרעם. ויתן לכל בית אב אלף פראנק לבניו בית ולקנות בהמות (*).

(*) גם ליהודים העובדים את האדמה בכפר „פקיען“ מדורות עולמים נתן אלף ושתי מאות פראנק, וליהודים העובדים אדמת החמץ „ענו“ בכפר מיוון נתן שמה מאות

בני המושב הבטיחיני כי בתוכם שוררת אהבה ושלוה, ולא יחסר להם כל דבר שבקרושה: שוחט, חזן ומלמד הנוקית. בית סבלה, וגם בית הקברות. ספרו לי כי כמות עליהם אחד מהוקנים באו ושאלו את רבני צפת אם מותר להם לקבור מתם באדמת מושבם, והתירו להם הרבנים. רק רב אחד ורבי רפאל דומיץ שמו אכר, באמרו כי איננו בטוח שהמושב ראש פנה יעמוד לאורך ימים ואיך ישן המת שם שנת עולם יחיד! בני המושב חושדים את הרב הכשר הזה כי לא איכפת ליה מה שהסת ישן יחדי, וכונתו לש"ש שאם יצטרכו בני המושב להוליך מתיהם לצפת ימצא תחבולה להכריח גם את החיים לעזוב את מושבם בנאוני ויחישבו בצפת או יעלו מן הארץ.

עברתי בין השרות אשר לבני המושב וראיתי כי באמת טובה אדמתם מאד מאד ויכולים לנטוע שם אלנות וירקית הצריכות לסים רבים, כי מי המעין הם מים מפכים בשפע רב, ורק מפני האסון הנז' שקרה אותם בימי החורף לא יכלו לחרוש שדותיהם, וחלק מאדמתם נתנו באריסות להפאלחים והשאר נשאר כור. ואחר הפסח חרשו וזרעו זרע קיץ וקטניות וגם נטעו גפנים בשפולי ההר. בראותי כל אלה חוקתים ואמצתים כמו פי כי יש תקוה לאחריתם אם רק ישקרו על עבדותם ויארך בקרבם שלומם ושלותם. וגם אחינו נדיבי עם ה' לא יתעלמו מהם ויתמכום במשען כסף עד בוא עת הקציר משנה השניה. כי או תתן להם הארץ אשר יחרשוה ויזרעוה את יכולה ולא יצטרכו למתנת בשר ודם, אבל עד העת ההיא צריכים לרחמים. —
ה' יתן להם רחמים!

פרחנק. ואלמלא לא בא אליסאהנג לשבת בזה"ק אלא בשביל זה, דיינו. חולי ישמעו נדיבי עמנו אשר יחשבו לחטאה לכל מי שמומך את דבר ישוב ארץ ישראל, מה שעשה איש אשר לא מצני עמנו הוא, ויבשו ויכלמו מפשעיהם לכל מפאזיהם לביט ישראל ואלץ ישראל.

ח) שלשה גנות להרב מוהרא"ז בכפר חיטין

הרב הגאון מוהרא"ז ב"ר, ברצותו לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם אתרוגים מאה"ק למען ישמחו לפני ה' בפרי עץ הדר אשר יעלה אה"ק על לבכם, ולמען יהיה לאחינו יושבי אה"ק ספור חדש למחיתם. ולכל יהיה תלוי בדעת הסוחרים באתרוגים קנה (ע"ש סדר משה מונטיפיורי) בכפר חיטין שלשה גנות לגדל כס אתרוגים הרבה.

כפר חיטין רחוק מטבריה מהלך שתי שעות ועומד במעלה ההרים אשר לפני ים כנרת, בהגלי הר גבוה והוא יגן בצלו על הכפר ונגותיו הרבים מחום השמש. אויר המקום הזה טוב מאד, ובימי הקיץ יושבים שם רבים מבני טבריה כי רב מאד החום בעיר.

הגנים הרבים אשר בחיטין מצמיחים פרי עץ ופרי ארמה טובים ורבים ונמכרים בשוקי טבריה בזול מאד. וראיתי שאם ישבו במקום הזה נגנים חרוצים כאלה אשר ביפו כי עתה נשאו העצים אשר בגנות חיטין פרים לברכה ולהלל מאד כפרות ננוסר מלפנים. אבל למי תתן הארסה הטובה הזאת את כחה? יושבי טבריה מסתפקים בסועט, ולהצדדיים טוב פת חרבה ועצלות בה, ולשלוח למרחקים כמו פרות יפו, אינו כראי כי מהלך עשר שעות יפריד בין חיטין ובין חיפא אשר לחוף הים תשכון ודרך כתוקן לנסוע בעגלה בזמן קרוב, אין שם. ראיתי את פרי האתרוגים הגדלים שם משנות עולמים, וברכתי על

הראיה: ברוך משנה את האתרוג! תבניתם כתבנית פיראמיר המצרי, רחב מלמטה אצל העוקץ והולך ומתמשפע עד ראש השושנתא. ובאשר לא ראו עיני עוד אתרוג כתבנית כזאת, אמרתי שמע מינה תחלת בריתו של פרי עץ הדר כך היתה, ומאז חלו ידי מרכיבים עץ ציפראן בעץ אתרוג השתנה תבנית האתרוג עד שהגיעה תבניתו לתבנית ציפראן סמש, היא התבנית של האתרוג הבא מקורפו ומפארנא! אבל בוורענאליים הפארויים לא נמצא אתרוג בתבנית פיראמיר, ומי יברך על נטילת לולב על אתרוג שאיננו מהודר בהדור ציפראן? לכן צוה הרב הגאון מוהרא"ז לכרות את עצי אתרוג הקדמוני מהגנות שלו ולנסוע תחתיהם עצי אתרוג מאלמי, כי תבנית האתרוג הזה דומה מעט יותר לתבנית ציפראן המרוצה להמונים המהדרים על פרי עץ הדר כי יהיה

הדר בהדור הסכמי ומורגלי, לצאת ידי הכונה השניה בשם "הדר" ולא ישימו עין ולב לצאת ידי חובת הכונה העצמית של השב"ה, ר"ל, שיהיה פרי העץ הנקרא "דר" בעברית ולא מעץ אשר מחציו ולמטה הוא ציטראן ומחציו ולמעלה הוא אתרון . . . וכאשר ראה הרב הנאון הנז' כי ספיצי זכיני על אתרוני יפו כי יפים הם משאר אתרוני א"י והמהדרים דוקא אחרי אתרוני יוני* (מקורפו וכדומה) יוצאים גם בשל יפו מפני שהוא דומה לשל קורפו, צוה להביא יחורים מיפו ונטעום והרכיבום (על אתרוני הקדמוני) בהגנות שלו. ומעתה יוציאו הגנות האלה ארבעה מינים ביחד: אתרוני הקדמוני, אתרוני מאלמי, אתרוני יפו ואתרוני מרכבי (מאלמי על הקדמוני או יפו על הקדמוני). אבל עד שיהיו האתרונים האלה ראויים לראית בס'מן ברכה תעבורנה עוד שנים אחדות כי הנטיעות החדשות עורן חלשות ורכות. ואני מפחד פן ישלוש הרוח והשמש באלה האתרונים כמו ששולש לרעה באלה האתרונים אשר תצמיח אדמת ימקוה ישראל, כי גם נגית היטין חמתן מרובה מצלתן. הרב הנאון בעל הגנות צוה לכרות כל אלני מצל אשר בתוך הגנות ולנטוע במקומם הרבה עצי אתרוני, ועתה נשאר האתרונים בלי מן ומחסה. ובהיותו בו' ספר לי כי כן צוה לעשות, ואמרתי לו כי לא טוב עשה. ובהיותי בחיטין יעצתי את המפקחים על הגנות כי לא יוסיפו לכרות שאר אלני מצל מהגנות כי ישארו קרח מכאן וקרח מכאן.

אנב ארחי ראיתי והתבוננתי על שדי תבואה אשר להכפר הוה: אדמת המקום הוה טובה מאד מאד ותתן יבולה למכביר גם היום אשר פועלים עצלים יעברוה, ואם כיד חרוצים העבד היתה נותנת שבעתים. — לפני שנים אחדות התחננו הפאלאחים מחיטין אל היהודים בטבריה לקנות מהם החצי משרותיהם הרבות כמעט בחצי חנם והיהודים לא מצאו חפץ בהעסק הוה. ויבא הנוצרי סורסוג מביירוט ואחריו ישמעאל אחד מטבריה ויקנו את השרות. ועוד היום אם מצאו בני עמנו חפץ באה"ק יכולים לקנות חלק משרות חיטין והחלק הוה הוא על מים רבים ונגות רבים יכולים לטעת שם.

* חולי, היינו טעמא דכחיב יפק חלקים ליפת [יון] יפוחו של יפת [האתרוניס היפסיס סנדליס בלחן יון] יהא בלחלי שס" —

ערים נושכות מבני באה"ה

(א) חיפא *

מספר בני ישראל בעיר הזאת הוא בערך שש מאות נפשות. מהם סוחרים סוברים כחירות שונות, ואחר מהם עוסק בעבודת ארמה, רצוני לאמר, שקנה לו שרי תבואה ברגלי הד הכרמל, והפאלאחים עובדים את ארבתו ונותן להם חלק מתבואות שדהו בשכר עבודתם. ומעומא דמנכר מתפרנסים, גם מתעשרים מפרי כספם אשר ילוו את הישמעאלים והנוצרים בנשך אובל, כמנהג הסדינה, כחמשה עשר עד חמשה ועשרים למאה. גם בעלי מלאכה נמצאו בתוכם, ולא יחרלו גם אביונים מקרבם. עד לפני עשרים שנה היה עדת ישראל בחיפא קטנה מאד באיכות וכמות, ומאו ההלו בני ישראל בקאנסטאנטינאפול להוציא את הישן מפני החרש, ובני הדור הישן לא יכלו לדור בכפיפה אחת עם בני הדור החכם בעיניו, עלו רבים מהם לישבת בערי אה'ק, ואלה אשר שמו פניהם להתישב בצפת וסכריה בראותם את המנוחה כי סיבה היא בחיפא קבעו דירתם בה. ומאו תלך עדת ישראל הלוך ונרול בהיפא. וכשנה האחרונה כאז עלו אחינו מרומאניה לכוונן מושבות באה"ק היו בני ישראל בחיפא לנוף הנראה לעינים, ר"ל כי עיני עם הארץ מביטים אחריהם וכדברים בהם. אחינו בני רומאניה, רובם מתנהגים בכל הליכותיהם ככף בארץ רומאניה, בבית לא ישכנו רגליהם. סוכבים, המה ונשיהם וכנותיהם הגדולות, בעיר ויושבים בבתי קאפצע ומוכרי יין ושכר ומשחקים בקוביא בין בחול ובין בשבת. ועל זאת וכזאת היו לשנינה בפי עם הארץ, באכרם כי לא ראו סעודם יהודים כאלה *.

(* סדרתי הערים כסדר מסעי.

** ביהודי כפעם השיג בחיפא ספר. לי כי למגדל מלחא מקנו: אש אחי מהם יקנה מן הסוף בשנת י"ה עונש כסף 10 פר., ומי שיעלה עשן לנאחא כפלהס"א בשנת י"ג עונש 80 פר., ומי שלא יוסר בעונש כסף לא יהיה לו חלק ונחלה בחוק.

רב מצוין אין לעדת ישראל בחיפא, ותורה חבקש מפי החכמים בסבריה, אבל שוחט ומלכדי הנוקת לא יהסר בה. וזה כשתי שנים אשר בהשתדלות ס' טאיר זכולון הקימה שם חכרת כל ישראל חברים בית ספר שילמרו עם כחמשה ושישים ילדים מעט עבריה, ערביה וצרפתיה (*). ואחינו בני רוסאניה בנו להם במה לעצמם והקימו בית ספר לבניהם ובנותיהם. וגם הם לומדים מעט עבריה — וצרפתיה.

העיר הונת כולא דרך בה יוצאים ובאים לצפת וסבריה לא היתה נראה כאחת מערי ארץ. כי אם כאחת מערי החוף במסלכת סודקיה. והבא אליה סיפו דרך היבשה, והשוב בכניסתו לעיר, כי הוא בא אל אחת מערי אוראפא. הכתים והרחובות והגנות הראשונים אשר הפגננה עיניו הסה רבתים המפוארים ונאים אשר בנו להם בני ערת, טעמזער" (אשכנזים בוירטעמבערג) בתכנית בניני אוראפא. רהובויהם רחבות וישרות יסוה ופיה נטועים עצי פצל, ויצר כל ביה נטועים גנות ופרדסים בכדרים ויר הרוצים. שני בתי סלון (האָטעל) גדולים ויפים מאד (גם הארץ אליפאנאט הכריסאני כנה לו בית גדול שם **) ושני בתי כחנה במזונת סטיר, בית מלאכת בוריה, בנו שם.

(* בספר הזכרונות מהט"ח שנת 82 מלחתי כתוב: הכנסת ציה"ס. מחכ"ח בפאריז 1,400 פלאנק; מחכ"ח בלאזלאן 500 פה; מהעדה בחיפא (ל'): מהגבור ה' ליאן בפאריז והוא גיסו של ס' מאיר זעלון) 600 פה; סכו' למוד 1,682 פה; ביתד 4,182 פה. — הולאה. סכר מוריס שפת לרפה, ערביה ועבריה, ח' מבגית וז' מברת 2,846 פה; סכר דירה 850 פה.; ספרים וכו' 150 פה; ביתד 8,864 פה.; יתרה ההכנסה על ההולאה בסך 768 פלאנק" — ולי אמר ס' מאיר זעלון כי הוכרח לנגל למוד שפת ערבי בלשכר הכנסת ציה"ס לא הספיק לשלם גם למורה ערבי!

(**) כפי שהונד לי לא תלזה הממשלה לתת לה' אליפאנאט ספר מקיה על הכית אשר קיה, בלחמה כי בני עדה עעמפלער שקיה הם הכית לא החזיקו בלחמה על פי ספר מקיה. ובלחמה עיניה הממשלה איתו על כי בספרו "גלעד" פגע בכבודו. ומאז בלאו ק"י עיניהם אצו שהוא יוכן להם מוכנות בלח"ק חשוד הוא מאד בעיניה, ובשנתו בחיפא גורם רעה ולא טובה ליהודים הבאים להתישב בלח"ק כי הממשלה חושדה בשכרום כי המה חד עם אליפאנאט קשרו עיניה קבה לדחוק את רגליה בלח"ק.

האשכנזים האלה עוסקים בעבודת אדמה אשר להם ברגלי הברכל, וזרעים זרע השים ושעירים וכו' ונטעו כרמים. גם נסו לטעת עצי אראננים ולא עשו פרו, ובנראה ארכת המקום נורמת כי לא יצליחו העצים האלה כמו בישו. בן האשכנזים האלה נמצאים אמנים נפלאים. חרשי ברזל ועץ וכו' ובכלות עבודתם בשרה עוסקים במלאכתם בעיר ונרנים מיניע כפיהם כמו באוראפא, ומזכרים מאד בנינו עם הארץ, ומיראם על כל סביבם.

סחר העיר הואת קמון ודל, ועל כן רק אנית קמור אהת (אוכטרית) הסור אליה ארבע פעמים בחדש. פעמים בלכתה מכיורוש לאלכסנדריה ופעמים בלכתה מאלכסנדריה לכיורוש. החטים והשמן הייצא מארץ הנליר לאיראפא יובאו לעכו ומשם הפחיס אנויר קמור להוליכם למרהקים ולפעמים הנואנה אניית סיחר גם לחיפא לקחת משם חטים ושמן. הסחירה הטובאת מאוראפא לחיפא היא מעטה, כי צרבי יושבי צפת וטבריה המכונים צרביהם רודך חיפא אינם מרובים, והפאלאחים והבעדויים היושבים בהכפרים מסתפקים. כמו בכל מקום, בכועם.

(ב) יפו

כמאה בתי אבות מבני ישראל יושבים עתה ביפו אשר מספר יושביה בכלל הוא כעשרת אלפים נפש אדם. רובם של היהודים יושבי יפו הם מאלה אשר ברחו על נפשם מארץ מארוקו מפני חסד המציק שם, וכעומא דמנכר הוא כבניי הנקראים אשכנזים (על אשר מרברים בשפת אשכנזי בלולה). מהם שבו לפנים בירושלם ומהם חדשים מקרוב באי מחול. כמעט כלם מהפרנסים מיניע כפיהם במסחר ומלאכת יד וגם פלוים ברבית גדולה נמצאים בכ. טעם "חלוקה" ישעמי רק אלה האשכנזים אשר ישבו מקדם בירושלם, איש איש מהם יסבל חלקו בחלוקה המהחלקת בירושלם*.) רב ומורה ודאן קבוע

* מקבני חלוקה אלה, בניגע לקבלה "חלוקה" נחשבים בעיניהם כיהודאים נמוזים אבל בלמוד חזקה בעתה הפנויה ממסחר ומלאכה, כמו בלילה וכשבת וז"ע, אינם נוהגים כחומרי המקום שלאזו מהם. והלא גם נח"ר קובעים בע"מ עתים לחירה אשכ"י שאינם נהנים

בהעדה לא נמצא בימי, אבל אנשים היודעים את התורה ועוסקים בדרך ארץ נמצאו הרבה. לפני שנים אחרות היו בין היהודים שני קנוולים אוראפים האחר סי' יוסף מואל קנוול ספרדי והשני סי' חיים אמזאלאן קנוול כריסאניא ועתה רק האחרון שובר משמרת קנוול.

רחובית העיר ובתיה בתוך העיר לא השהני מאשר היו לפני תשע עשרה שנה (בצאתי מאה"ק לאורפא). אבל מחוצה פנים חדשים היו לה. בנינים גדולים רפים ורחובות רהבים סצאתי ראיתי מהוץ לעיר הישנה, ויום יום ירבו בה בנינים חדשים והישוב יגדל לשמחה לב התפצים בישואי. גם פה ביפו הפיתוי ראשכונים (הנוצרים) מוורטעמבערג רוח חיים חדשים. מישבם אשר כיננו סמוך ונראה ליפי יכלל את יופי העיר. כל הבא לראות את המושב הזה רואה את עצמו כאלו הוא באיראפא. ומישבם השני שהוא רחוק מהעיר הישנה כמהלך שעה הוא גם כן בנוי במעם אוראפא. יושבי המושב הראשון הם סוחרים וחישים כברול ובעץ ובאבנים ובעלי מלאכות אחרות, ובני המושב השני עוסקים בעבודת אדמה וכרמים וכו', ובעת שתכלה עבודתם בשדה מרויחים לא מעט בעסקיהם בתוך העיר.

משלש רוהות יעברו את העיר פרדסים גדולים במרחק מהלך שעה סבל צר, ועל הפרדסים האלה נאה לקרוא ליפו שם ינעאפאל הפאליסטינית. הפרדסים האלה המה עדים נאכנים כי ארץ אבותינו היא עוד היום ארץ פריה וטובה מאד מאד אם רק יעבדוה ביד חרוצים. הפרות אשר יתנו עצי הפרדסים הם פרי הלולים, וכמעט בתבל בלה לא ימצאין אראננים גדולים וטובים כמו בהפרדסים של יפו. ובאשר בעלי הפרדסים רואים שכר בעמלם מוספים בכל שנה ושנה נסיעות ומשתדלים ומהחבטים להרבות ולהשכיח פרות פרדסיהם. בעת נסר בשול האראננים לא יכול איש לעבור ברחובית העיר מרוב הנבלים

מן האדקה. כמה סמנים עיכתי על המעוז הזה שיכול למקן ידלי' כל חיים שמעלניג (זקן וגכנד בין היחלמים ביפו) מדוע לא ישחלל סיהאסטי כנחה כניס"מ הסאמנים, החייסים, הסנדלרים, התכשים והכרכורים שמקבלים חלוקה, ולם אחד היודע ססר ינינם סרטה הכניע ולמדה ארמות חיים מס' חיי אדם — חבל ככל פנים שדנתי מזה נדמיתי בקף!

הנושאים על דבשחם תיבות מלאות אראננים וציטראנים להביאם אל החוף לשלחם למרחקים באניות קטור. בשנים האחרונות סרכים בעלי הפרדסים לנסוע עצי אתרוג, כי מפני אשר קוני האתרוגים הכה יהודים טרויחים בעלי הגנות בפרי עץ הרר שבעתים מאשר ירויחו בשאר פרי העץ*). כעת מיציאים מסו עד המשה עשר אלף אתרוגים בשנה ומרביתם בלא פססות, ולכשהמלא הארץ דעה והמדדים על אתרוג מפיסם ימעטו ונשעת עצי אתרוג תרבת, יוציאו ננית יפו עד כאה אלף אתרוגים שנה שנה.

רבים חישיבים, אוסרים וכתבים בכ"ע בחויל**) כי טוב ונכון לסלא את ידי כל בני המישכות שהתכונו ויתכונו באהיק לנדל אתרוגים ולעשות את אה"ק כלה לנן אחר מלא אתרוגי, לזכות את ישראל רק באתרתי א". האנשים האלה (בכחלה מכבוד) לא יבינו בטוב הענין שבדברים בו. לא-פל המקומית באהיק מובשרים לנסוע שם עצי אתרוג. על ההרים ובין ההרים ינדלו עצי וית רמינים ותאנים אבל עצי אתרוג לא יצליחו שם לעולם ספני

*) כל סמורה אשר קוניה מעי"ס וזמיה עונר תמעט מחירה, ורק אתרוגים אשר קוניהם הם רק יהודים ואחר הסבית גם יהודים לא יקום, ככל זלח הנס ביוקר גדול למול אשר פרות הנגב בכל מקום ובימוד בלח גליליה, הונגלריה ורוסיה! ולדעתי סנת הדבר הזר הזה היא זלח: רוב סוחרי אתרוגים הגדולים עם הקשרים הם אנשים אשר כל ימות השנה אין כל מסחר בידם ואלה שיש בהם עסק הוא רק בדברים שבקדושה, ועיניהם תלויות רק אל סחר האתרוגים. ובהיותם בהוליס על הריחוח אשר זמנו עונר, יקדים ליש את רעיו לקסיץ על האתרוגים מדי יוצאו לפריעס"י ויש אשר ילכו עד קורפו אל בעלי הגטת. ובעבור זה נבה לב היוגיס ולא יהנו אתרוגיהם כי אם במחיר גדול. ואני רואה כי לא יארכו הימים ואחרוני יפו יעלו ביוקר כמו אתרוגי קורפו, וכמו היוגיס בלח יון ק השמעל"ס והטגריס בעלי הגנות ביפו יהעשו מסחורת סוחרי אתרוגים, והמה ככל ערמותיהם יתכרו אל לרוד נקוב.

**) בראיית כל אלה קראתי עלי את המקרא: "בגלת ה' דרכי איש גם לויז יס"יס אחרי. כמה דיו ששכו כל המחרים בי אז כאלר קראתי בשערי הלבנון מלחמה על סוטה, אתרוגי יון ושורכה את המהדריס כי יהדכו על אתרוג איי תחת אתרוג קורפו, אז קראו אחרי מלא ומפני לא חשכו כלמות ורוק, ועהה — מורפי בעל"מ יאלו במרוס קילס: קחו רק אתרוגי א"י!

הקר והחום והרוחות המצוינות שם. וגם בשפלה יגדלו רק במקומות שהבארות
אנן עסיקות הרבה כפי ביפו, או כמו בחיטי, אמזלפאהם וכאלמן היושבות
על מי מעינות רבים אשר נכל להשקות את הננה די צרכם בעהם. וגם
במקומות כאלה רק או יצליחו עצי אתרוג אם יהיו נמוכים בין שאר אלנות
שצלתן כרובה. וכן שימע ננות רק מעצי אתרוג ינע לרוק כמו הנושעים
כמקלי. וכפי שראיתי והתכוונתי על המקומות שהתכווננו שם מישיבות לבני
איכל להגיד אל נכון: אדמת „ראשון לציון“ לא הצמיח לעולם עצי אתרוג;
אדמת „פתח תקוה“ כמך למי הירקון, יש הקיה שהוציא עצי אתרוג; אדמת
מאנזוא הוציא הרבה אתרוגים וכל פרי עץ כאדמת יפו; גם בנאנוני (מקום
מישב ראש פנה) יכול להיות שיצליחו האתרוגים כי יושבת על סים רבים
ובסתר הר גבוה ותלול. אם אך לא יוק להם הקר והשלג אשר בגליל העליון.
והמקומות הטובים לעצי אתרוג הם הקרובים למבריה, וביהוד בכפר מגדל
נוניא (סהלך יעה מטבריה בדרך העולה לצפת) היושב בין שני הרים ועינות
גדולים יוצאים שם די משקה ננות הרבה והוא סמוך מבש לים ננוסר.
בכסתר עולה יפו על היפא וביהוד בכחירה הטובאת מאוראפא. בכל
שביע הסורנה אליה שתי אניות קמור אוסטריות, אניה אחת צרפתית ואניה
אחת רוסית. אלה האניות זמן קבוע והן מביאות הזאסט ומריכות אותה לכל
קצות הארץ. ובזמנים בלתי קבועים תבואנה אניות סוחר מבריסאניה ומצרפת
להילוך לאוראפא תבואת ראץ: הטיב, שעורכי, דורא (סין קטנה) ושכן.
כפי ראות עיני, רבה הסחירה הטובאת על הסחירה היוצאת בין באיכות ובי
בכמות. כי האדמה אשר בין יפו ובין ירושלם ובין שכס דיה להפקיע את
עצמה כי היא פרובה באיבלסן יתר משאר הלסי אה"ק, ובה ארבע ערים
נושבות אשר צריהם סרוכי, וכותרת הקבל ירושלם סחורה אוראפית ררבה
מפני שיושביה רובם אוראפים ורבים מאר הארחים הבאים אליה שנה שנה
וכלם קנים אם מעט ואם הרבה מהסחורה שקלטה חומת ירושלם. — רוב
המסחר ביפו היא בירי הניצרים ילירי הארץ והאשכנזים מוירטעמכערנ, וכירי
היהודים אך מעט.

ג עוה

עיר עוה, בקצה גבול המערבי וחרומו מאה"ק, לא התקדשה בקדושה שניה כי לא רחיקו בה עולי בבל (כמו שלא רחיקו ככל הערים שבסבינות הים — אשר על שפת הים וקרוב לו). ככל זאת מצאנו ברברי הימים משנות המאות האחרונות שהיה בה מושב בני ישראל, ומאז שנת הקע"א לא הזכיר עוד עיר ישראל בעיר רואת, וכמעט עד השנה שעברה לא ברכו בני" את ה' במכורך בצבור בעיר עוה.

בשנה העברה התישבו בה ארבע משפחות סבניי מאלה אשר העפילו לעלות מננב רוסיא לאה"ק. האנשים האלה היו בארץ מולדתם סוחרים או סרסורים ויעלו לאה"ק להיות לעובדי אדמה, ויהי כי ארבה להם העת ביפו ולא מצאו אדמה לקנות שלחו אחד מהם לארעססא וקנו בקרבת העיר הזאת מכונת קטור ושני זוגות רחיים ורכב גדולים, ובהיותם ביפו ושמעו כי עיר עוה והסביבה מרובה באוכלוסין הביאו את המכונה ואת הרחיים לעוה. והנה לוא היו האנשים האלה עשירים בכסף וברעת כמי שרוב עשרם בחפץ אדיר וכתשוקה נמרצה לשבת באה"ק ולהועיל ליישובה, כי אי הזיכו כאר לעשות בהתישבת בעוה אשר יש בה כארבע ועשרים אלף נפש אדם וכפרים רבים סביב לה. אבל המה נהנו באהזק בקולי המקום שיצאו משם: כמו הסוחרים בארץ רוסיא זה דרכם לשלוח ידם במסחרים ועסקים גדולים במרם ידעו העסקים על בורים ואף כי בידם נמצא כסף אשר יספיק רק לשליש הצורך של העסקים, ובנון אלו לזין ופירעים ריבית הרבה אשר לפעמים הגדל הריביות מוריוח העולה מהעסקים — ככה עשו האנשים האלה שעלו לשבת בעוה. מעודם לא היו בעלי טחנה ולא הכינו המלאכה הזאת מה היא, והכסף אשר בידם הספיק רק די מקנה המכונה והרהיבם, וכבוא כל המבורה ליפו לא היה בידם לשלם שכר האניה. מה עשו? יגעו ומצאו ביפו איש אחד אשר ערב עמו בנפשו להלות להם כסף להתו בעסק המיטל בספק, והמה התחייבו לתת לו עשרים (שהן כיד ויותר) למאה, וכתבו וחתמו כי המכונה והרחיים חבה מעלה ומעבשיו קנים לפלוני המלוה, רק אם עד כלות שנה יתנו לו סך כך כך ימכור היא (המלוה) את המכונה והרחיים להם. ומלכד השמר מקנה

הוא נתנו לו שטר חוב כנימוס שחייבים לו שלשת אלפים פראנק סחיר פתמיראבן שקנה (הוא —) להם. בסך הכל הביאו את צוארם בעול חיב העולה כתשעת אלפים פראנק. — בהביאם בהוצאה סרובה ועמל גדול את הסכונה והרחיים לעזה, התיצבה הממשלה. לשמן לטו ואסרה איסר על כל יושבי העיר להשכיר להם בית להעמיר בה מכונת קסור, כי אסר הקיימאקאם כי לא יוכלו להקים מכונת קסור בעיר רק ברשיון מפורש מקאנסמאנטינאפול. ויכס ה' שפירא (מכני המיסוא הבריטאנית) ויושיעם. היא בהיותו אוראפי וביהו וחצרו עומד מובדל סכתי העיר, לא שם לבו לפקודת הממשלה והשכיר להם מקום בחצרו ובנו לטו שמה בית מקרשים והעמירו בהבית הזה את המכונה והרחיים, וכימי חרש תשרי העבר החלו הרחיים לטחון חטים מאשר הביאו בני העיר. אבל כאשר שכעה עין יושבי העיר מראות מכונת קסור, הרלו סתביא חטים לטחון ונשותיהם או שפחותיהם קמו שנית בחצות הלילה לטחון ברחיים ורכב של יד הנמצאים בכל ביה וכות. ורק הערביים היושבים באהלים סביב עזה, הסה, אשר ער כה הוליכו החטים והשעורים עד בתי סתנה אשר אצל ס' הירקין (מהלך שני ימים בנמלים), החלו להביא חטים ושעורים לטחנם בעזה. אבל הסומץ הזה לא השביע את המכונה אשר בכחה (מעשרה סוסים) לטחון עד תשעה אלפים פונד חטים בכל יום. וכאשר התחילו ימי הגשמים חרלו גם הערבים מהביא חטים לטחון, ושבתה המלאכה בבית הטחנה, ורק פעם אחת או שתי פעמים בשבוע הובאו סעט חטים לטחון ושכר הטחנה לא הספיק אף למחור הפחמים ששרפו.

ויהי כאשר שמע האיש אשר הלוח לבעלי הטחנה את הכסף כי מצבם ברע סא-, החל להיות להם בנישה ויאמר לחבול רחיים ורכב עם המכונה חרף כספו עם הנשך אשר הוא נישא בס. ויבאו שלשה סבעלי הטחנה ליפי, ויהתננו אל הנישה כי ירף ידו מהם ויתן להם ארובה עוד אייה חרשים עד אשר יעברו ימי הגשמים ויחלו הערביים להביא קטח ושעורים לטחון, ויהיה לאל ידם לשלם לו נשך כספו בעהו.

בכואם ליפו כבר הטהרו שמי ביתי מחשכת עבי דמינית, ונפקחו עיני לראיה כי בכל המקומות שבין יפו ובין ירושלם וכיחור בשפלת לוד לא

תמצאנה שרות לסנות כי אם בכסף פי שנים ושלושה ששוין, כי הם לב בעלי
האהוות בראותם את היהודים מעפילים לעלות לאה"ק לעמיד על הקרקע,
ואיזה מהם שלמו בעד חלכת שרה רוח עד 16 פראנק במחיר כל דונם, וכה
זחה רעתם של בעלי השדות עד כי לא בושו לשאול ממני מעשרים עד
המשים פראנק מחיר דונם אדמה — ולכן נשאתי עיני אל שפלת הדרום. כי
שמעתי אימרים אשר למעלה מכפר יבנה עד עזה וסביבותיה נמצאו שרות
לרוב ובוול לקנות. אבל גם שם לא נזכר לכינן מושבות כל זמן שלא נמצא
ישוב קבוע ממני בעזה כי יוכלו בני הכושב אשר יהכין ססך לעזה לסמוך
עליהם בשעת הרהק כי יהיה להם דבר אצל הממשלה בעזה וכדומה. ויהי
כי באו בעלי המחנה מעזה ויספרו לי את כל המוצאות אותם וראיתי כי עוד
מעט וינשח הנושה לכל אשר להם והם יצאו בנפשם, ראבה נפשי עד מאד,
והשתתפתי בצערם. הליתי את פני הדירקסאר הירש, באשר ידעתי כי בעלי
המחנה טובים בעיניו, כי יעורר עליהם רחמי ראשי חברת כ"ח בפאריו.
ויאמר אלי כי הוא מעצמו לא יכול להסליך בעדם אם אך המה יכתבו לו
מכתב שיבארו בו סעמדם הרע ויחלו פניו להיות להם למליך. ישלח את מכתבם
אליו לפאריו ויקים את דבריהם. — בעת ההיא בא מירושלם ליפו יחי'ג
(הכנוד) הגביר ר' בן ציון ליאן (ו"ל), ואותו ידעתי כאו כי כושלים רבים
הקים והחזיק בעצתו ועזרתו, ודברתי על לבו כי יקים לעזרת הכושלים בעזה
ויבטיחני שאם הנושה בהם יערוב ערובה בעדם (והוא יכול להיות ערב כי
כל אשר להם כתוב על שמו) ילוס 4,000 פראנק ויקנו להם חטים שיהיו
מוכנים לקיץ הרחים, רצוני לאמר, בעת אשר לא יהיה להם חטים משל אחרים
למחן ימתנו משלהם וישלחו לו הקמח לירושלם וימכרוהו שם וישלח להם
הכסף שיקח במחיר הקמח ויקנו לבו חטים אחרים למחן. ובדבר הזה יעזרו
עור גדול כי ירויחו כמה שימתנו לעצמם, ובני העיר כאשר יראו כי סכנת
קסור תעשה את מלאכתה בכל יום יביאו גם הם חטים למחן. והצעתי את
הצעת ה' ליאן לפני הנושה ותישר בעיניו, אך אמר לי כי לא יכול לערוב
ערובה בעדם עד שילך לעזה ויראה את המכונה ויתבונן על העיר ויראה כי
יש הסיה לאחרית בעלי המחנה שם. ויען הבנתי מדברי הנושה כי הכלית

כסעו לעזה היא לא לרושיע את בעלי המחנה כי אם לבקש ולמצוא שם החבולה איך לקחת במהיר כספו את המכונה והרהיים בכל עת שירצה, לכן הבכרתי את בעלי המחנה כי יהד עמדם ועם הנושה כס אלכה גם אנו לעזה לשמור איהם כי לא יעשה הנושה בהם כלה.

ביום ו' לחדש שבט לעת ערב עלינו בעגלה ללכת לעזה, ובשתי שעות אחרי בוא השמש באנו למושב ראשון לציון (העובד לא רחיק מהדרך העולה מ'פּו לעזה) ללין שבה. בלילה ההוא לא נהתי שנה לעיני, כי כצאנו את בני המושב לנים בעמקה של המחלוקת שפרצה ביניהם, ונסיתי את כחי בפי לעשות שלום בין שני הצדדים. אבל עמלי היה לריק, כי המחלוקת לא היתה תיכף כברה: על פניה נראת כמחלוקת 'לשם שמים', ותוכה נחר מניש כבוד כדומה ודברים שבכסוף, וראיתי כי רק הכסף יענה את השלום במושב הזה. כאור הבוקר קמנו ללכת לדרכנו והנישם קם גם הוא באשמורת ללוננו בדרך, ולנרנ את עגלתנו בכבדות, והדרך כר"ל עד וארי חנין הלכנו בשתי שעות (ביסוית רחמה הולכים הדרך היה בשעה פחות רבע). בוארי חנין נתנו סעם ואחר הפלה ופת ישחרית יצאנו לראות את עמק ברכה היה אשר בפני העוובה היה לעמק עכור*). כשם נסענו ובאנו אחרי כהלך שעה אחת ליבנה (בערבי נקרא איבנע) והתבוננתי על המקום הזה שבו נצלה שארית ישראל (**).

(* בוארי חנין קנה ה' לעהרער (אש יהודי היובל בלדעסכא) אמונת נחלה במחיר עשרים אלף כ"כ, ויש לו שלשה פרדסים גדולים ועוזים מאד ומדה 1,500 דונם שדה הבואה. האדמה במקום הזה פורייה והיולא כל פרי העץ אשר ב'פּו, אבל בימי הקיץ מעוים היושבים שם במחצית הקדחת מהאור הרע העולה מהגנה הסמוכה לשם. אך אש יבנה שם היובל יבערו משם את האור המעפס, כי יד חזוים הכל הוכל.

(**) כפר יבנה הוא גדול ובניו מנחי חמר ויושבים על גבעה קטנה מכניב כמו שדות הכרם שירה על גבי שורה. ויכול להיות כי מלפנים היו בתיים ב'פּו גם מחמת לגבעה והיתה יבנה חלוקה לשתיים ועל החלק שעל הגבעה ובניו ככרם אמרו, בכרם 'יבנה' (כחובת ע"ע). וראיתי כי גם עתה לא נמצא 'יבנה כרם עניים' (כמשמעות סתם כרם — בקסוית הג' ב'רום' ברכות פרק תה"ש 'וכי כרם היה 'יבנה'), אבל כרמי זה נחיתו הכנה.

כשלוש שעות אחר חצות היום באנו לאינדור (בעיני אישירוד) ורציני להשאיר שם עד יום המחרת אבל כאשר לא מצאנו מקום ללין* קמנו והלכנו לאמנו עד בואנו עם צאת הכוכבים למנדול. המקום הזה הוא נחשב כעיר כי יש שם בית הפלה לישמעאלים והניות אחרות וגם בית שמכשלים שם סאפסע, ואל הבית הזה סרנו ללין. כעלות השמש קמנו והלכנו לדרבנו ובשתי שעות לפני חצות היום באנו אל יער עצי זית גדולים ועבים מרוב שנים, ועבדנו בתיכב עד בואנו כחצות היום לעזה.

שמנה ימים ישברתי בעזה והפצי הצליח בידו להציל את בנילי המדנה סרענס. הנושה התרצה להוחל להם עד יום 26 מארץ ברבר הבסק שחייבום לו במשכון המכונה והרהיים, והבסק אשר היא נושה בהם בעד הפחמים שקנה להם התרצה לנכות מעט מעט. ואנכי הבטחתי להם כי אוריע לחצם ורחקם לנדיבי עמנו באוראפא ואקיה כי ימצאו מתנדבים לחת להם הבסק הדרוש לסלק את הנושה מהמכונה והרחיים, גם הבטחתי להם להמציא כסף לשלם שבר שוהט ולכנות שם מקוה מים למכילה.**

עיר עזה עומדת על שתי נבעות והניא אשר בניהן תחלק את העיר לשתי ערים (יהשנית נקראת בשם מיוחד). אורה מיב סאר ויושבי עזה עוים ואנשי כדוה. בספר יושביה הוא כארבע ועשרים אלף נפש. היושבים בפנים העיר המה ערונים ומצוינים בהליכותיהם ומלבושיהם ומשלוח יריהם ובכתיהם הבנוים מאבני גיח. והיושבים בקצות העיר הם פאלאחים העיכרים את ארסתם מהיץ לעיר ואין בניהם לבין הפאלאחים היושבים בכפרים כי אם בזה שהראשינים לובשים מכסים כערונים. בתוהם בתי חמר מלאים קיא צואה

* חגשי חגדה רעים ומזים (אולי הם מבני התמזים ששבו עם — זכרי' פ' 8).
חיש נוצרי הקים שם בית שמה עם פטנת-קסור קטנה, ומעשיו לא יללימו אף כי הכפר גדול וכפרים רבים סביב לו ויש להם אולמות חמים ומעורים הרבה מלה.
** גדלשית המושבם הביאו למו שוחם מירחלב, ובאשר קנהו ידם לשלם לו שכרו הלך לו לירחלב, וזכנול שמה כבר עברו חמשה שנושים שלא פעמו שנים כבר כשר —

מבכהמות הרובצים יחד עם בעליהם בבית אחר. — אנשי העיר כלם הסה מסלימאנים ומבני הניצרים נמצאים במרכה רק כשנים משפחות ולהם שני בתי הפלה. ומבני ישראל נמצא שם, מלבד בעלי הפחנה והאבנים (ביחד 86 נפשות), שלשה יהודים היושבים שם ונשותיהם עמהם ואחד מהם והוא מילידי המשק, הוא סוכן על איצר הממשלה; והשנים האחרים (אב ובנו) הם כילידי סארוקו ומסחרם בחאנדאל*). ועוד ארבעה יהודים דרים שם דירת ארעי, שנים מהם הם ילידי סארוקו ונשותיהם ביפו ורק בעת מסחר האנדאל ישבו הסה בעוה, ועוד שנים מילידי ירושלים עושים כלים מסחי ברזל ומוככים בכפרים ותשובתם ירושלימא כי שם ביתם. מעת שהתישבו בעלי הסחנה סתאספים היהודים שנמצאו שם בבית אחר מחכ בכל יום השבת ומתפללים וקוראים בתורה כצבור. — בעברי ברחיבות העיר עברתי ברחוב אחר הנקרא „חארט אל יהוד“ (רחוב היהודים) והברתי על סוונות פתחי הבתים המקום אשר „סוונת“ היתה קבועה בו. גם ראיתי את המקום אשר שם הביהכנים של היהורכי, ועזה בונים שם נירי הקאטולים בית מקלט להם. בין האבנים שמצאו החיפרים ליסד את הבית ראיתי אבן שיש כעין עמוד והקוקה עליה הסלות האלה: „המלאך הגואל אתי סכל רע הוא יובני לעלות לירשלים. . .“ בפתח שער העיר שיוצאים בו אל חוף הים הראיני שם עמיר גדול של שיש המונח כמפתח ואסרו לי כי הוא אהת משהי המיוות שהסיען שמשון עם הבריה וישימן על כתפיו. אבל ההגרה הזאת תלויה בשערה ככל הסין ההגרות אשר שמעתי באח'ק. ואני אסרתי להם כי שקר נחלו להם אבותיהם כי אצלנו

(* החאנדאל, מאליו ילמח ככמהן ושערוח בין החול ומלחיו כמו רמון קסון ומלא גרעין; לבנים ומרים מאה. והיהודים נוכצים בין הערבים ומביאים להם מחסין ועוד דברים כאלה אשר להערבים לורך בהם ותמורתם יקחי מהם חאנדאל שמאספים במדבר וגם שונות מחסיו סרך וכדומה, ומביאים את החאנדאל לעזה ושם מסירים קליפיו ומביאים אותו בשקים על דבשה גמלים ליפו ומסס סולחים אותו לאורשאל ושם מערכים אותו בסמי „חין“ וגם עושים ממנו נבז. והמסחר בחאנדאל רב מאד אבל אין בו סדקים. כפי שהוגד נמלאו גדולי חאנדאל גם בחלמח פהה תקוה.

נמצא כהוב (שופטים ט"ז, 8) כי העלה שמשון את כל הכבודה אשר על כתפיו, אל ראש ההר אשר על פני חברון, ופי הביא את העמיד הזה שנית אל שער העיר לעשותו למפתח? ויותר היה מתקבל על און השומע אם אמרו כי העמוד הזה הוא אחר מהעמודים אשר נשען שמשון עליהם בצחקו לפני הפלשתים (שופטים י"ז, 26).

מכני אוראפא, וולתי בעלי המחנה, נמצא שם רקאיש אחד ושמו שפירא. האיש הזה הוא יליד רומיא כמשפחת המרפיסים הירועים בסלאוויסא, ובקמנותו בא עם אבותיו לצפת, ונלכד ברשת המיסיאן הבריטאנית והוא הושיבהו פה לפתית את יושבי העיר הישמעאלים לבוא בבית דת הנוצרי. עמו הושיבה המיסיאן רופא אחר (והוא נוצרי מילידי הארץ) ומורה ילדים בכית ספר שהקים. שלשה האנשים האלה ואשת שפירא עמהם (גכ היא מבנית ישראל, מסיטאוי) ינעים כרי ריג בעיר הזאת כי שומע אין להם. יושבי העיר, את הטוב יסבלו מהם ואת דת הנוצרי לא יסבלו. וראיתי את הנערות היוצאות מבית שפירא אשר אשתו תלמון מלאכת התפירה, מקללות ומחרפות את המלמרת איהן, וממלאות שחוק פיהן על הרברים שתדבר על לבן יום יום. בעת שבתי בעזה בא זקן אחר מבריטאניה שהתנדב לבנות שם בית חולים מעשר סוה.

קינולים אוראפיס אין גם אחד שם. וזה שפירא הוא לפה לבני אוראפא הבאים לתור את העיר, לפני הקיימאקאם בכל צרכיהם אליו, וחקימאקאם מכבד אותו לא רק בעבור לניסא (מייש ושכר) שמקרכת רוחיקים גם בעבור שהוא איש מלומד בלמודי אוראפא. שמו יוסף איכאלדי, והוא יליד ירושלם ובבחרותו ברח מעל אביו לסאלטא ושקר שם על דלתי בית ספר בריטאני ולמד שם שפת בריטאנית וצרפתית. גם בשבתו אחרי כן בווייץ אסף חכמה ודעת. בשנת 1876 כאשר נפתח כסאנסטאטינאפול בית נבחרו העם, בחרו בו יושבי ירושלם ושלוהו לקרית סלך להיות להם לפה, והצטיין יותר מכל הנבחרים במרברותיו אשר נשא להוכיח את שרי הממשלה על פניהם כי רכה אשמים בדבר אשר אבדה הארץ ויושבי הממלכה ירדו פלאים. גם עתה בעלותו לנרולה והיה בעזה לקיימאקאם איננו הולך בדרך ששאר

פקדי הכמשלה הולכים: עוצר ביד חוקה ביושבי העיר והערביים השונים באהלים סביבה ונושא פנים לאיש אוראפי. וכה יחתו מפניו ויושבי העיר עד כי ערב לכו להביא אה שפירא ואשתי בגלוי ראש ופנים אל בית ההפילה המקירש כאד להישמעאלים ביום הג הולדת השולטאן (שחל בעת היותו בעיה). והקנאים ראו המראה הכוזר בתוכם ולא מצאו עוז בלבבם לנעת בשפירא ואשתו לרעה, כי ידעו כי נכונים להם ששמים נוראים מהקיימאקאם. ביום שלפני יום בואי לעזה סרה שם מקרה לא מהור: אשה יהודית שהיתה משרתת בכית אחד מבעלי הטחנה שכרה לה פד ללכת ירושלימה, והיו בלילה בקוסה עם בעל הפרד לצאת לדרך, הבואה אל בית אחד ושם נקראו עור שני אנשים ושלשתם התעללו בה כל הלילה, ובקד שלהיה בבגדים קרועים לנפשה והסה ברחו למו מבלי דעה מה שמס ואנה הלכו. ויודע הדבר להקיימאקאם, ובאותו יום חקר ודרש אחרי עישי ההיעבה ונמצאי בחוף לעיר, ויאספם אל רמשטר ושם הוכו להתלת פרעון סכית אכוריות ואחרי כן אסרם בויקים ושלחם ירושלימה לעסוד לפני השופטים הנביוחים, וכמשפס יעשה להם לסען יצמינו ויראו ולא ייירון לעשיית כנבלה הזאת.

המסחר בעיר רב מאד. כי הערביים השונים בחצי אידימי קונים כל צרכיהם בעזה, והשיירות עם אריות גמלים כאהק לארץ מצרים עוברות ושכות דרך עזה. אחרי כלות ימי הקציר באים ערבים דאפים אל העיר וסוכרים הכואת שדותיהם משנה הבאה בחצי הגס בעבור שהקונים נותנים להם בסף בסוכרם. ובכוא עת הקציר יצאו הקונים אל הערביים וכאמפס את ההפס והשעורים שקנו מהם. והיגד לי כי מי שידע לכלכל הכרוז עם הפראים הארה מרויה מהם הרבה מאד. כי הערבי בטבעו יאהב משרוק, ואם יש לו משלים חובי ככל אשר קבל עליו בעל פת. ואם השנה היתה שנת רוון ולא תשאר לו כתכואת שרהו יוהר מכרי אכלו יהרפם לפני הנושה בו כי יתן לו איובה עד הקציר משנה הבאה, ומי שהוא ארך רוח ואיננו דורק את הערבי בשעת דחקו יכיר הערבי את טובתו. וראיתי בעה אנשים אשר עישי עושר גדול בששאם עם הערביים, אחר מהם ושמו, אבו הירא" יעלה עשרו לסילאנים פראנק ואין קצה לאוצרות חסין ושעורים הנמצא בכיתה, ובעת

יעלה השער יפתח הוא את אוצרותיו וסוכר במקח גדול לאלה אשר באים לקנות חטים ושעירים לשלחם לאוראפא. — בהרושת המעשה מצוינים יושבי עזה רק בהשמלות אשר יארגו שמה מצמר כבשים וצמר עץ, ובכלי חרס אשר יעשה שם מעפר הארץ. כלי חרס שעושים שם סובילים עד ירושלים ועד יפו. ולוא היו שם אמנים הזורעים לעשות רעפי חרס לכסות את הננות ראו שבר טוב במלאכתם כי ארכת עזה טובה מאד להמלאכה הזאת, ותחת אשר עתה מביאים לירושלים יפו וח'פא וביירוט רעפי-חרס ממארסילע (צרפת) היו מביאים מעזה יותר ביול.

מעזה עד חוף הים הוא מהלך שלש רבעי שעה, וכל הדרך הוא מלא חיל עד הברכים. על חוף הים מצאנו רק שני בתינו, האחד הוא שיושבים שם שומרי החוף והאחר היא כבית הפלה הכנוי על קבר אחד מקדושי הישמאעלים. בין שני הבתים האלה נמצאו שתי בארות מים חיים וכתיקים יותר כשי הבארות הסמוכות אל הים ביפו*. בעת היותי על שפת הים לא ראיתי שם אף אניה-דונה אחת, כי אי מקום סתר להאניות שם. ואמרו לי כי בימי הקיץ הבואנה ישמה אניות כוחר גדולות השטות בכה קמור לכתת חטים ושעירים להוליכם לאוראפא. אך סרורה מאוראפא לא תבוא לעזה דרך הים הסמוכה לה והביא מביירוט ומיפו על דבשה נמלים. ואין כל ספק כי אם ירכה הישוב מכני אוראפא והודים בעיר הזאת, כיאו האניות העוברות בכל שבוע מאלכסנדריה לביירוט ושבות משם לאלכסנדריה היו טרות גם לחוף עזה להוריד ולהעלות הפאסס וכחורה, ורוח הים חדשים בא אל הודך העיר הזאת אשר אין במיה בכל ערי אה"ק אשר השוה לה במסחר, וגם

(* וכנראה התפשה העיר מלפנים עד חוף הים. נאיתי פלחחים מחפשים ומולאים במעבה החול לפני גזית מנגיטס עזיקוס. ולפי הנחה ההמן היחה עזה גדולה לפניו כמו לונדון, כי במרחק שלש שעות לפני עזה הלאנו מונכה אחת ולאנו לי: עד כאן המוש עזה העתיקה. ואני מאמין בההגדה הזאת כמו שאני מאמין בההגדה כי מלפנים השתרעה עיר „לחמלח" עד הכפר סלכסאנדיס כמהלך שעה ואומרים כי ע"כ נקרא סלכסאנדיס כי שם היה מלפנים שוק השולחנים מרחמלח (בערני נקרא שולחי, סלכסאנדיס).)

ירושלם אשר מספר יושביה הוא כפלים מעזה לא תשוה לה, כי המסחר אשר בירושלם מעיילא (אינפארט) אית ליה ואפוקא (עקספארט) לית ליה, לא כן היא עזה, כמנה תצא סחורה הרבה מאד לאוראפא וכאשר תרב הציוויליזאציה שם כמו בירושלם ירכי גם בעזה צרכי סחר אוראפא.

ביום ט"ו לחדש שבט בשעה השיעית בבקר יצאתי מעזה רוכב בסוס לשוב ליפו. וכחפצי לתור את שפלת הדרום, סכבתי את דרכי דרך הכפרים אשר על הדרך העולה לחברון ולירושלם. עיני לא שבינו טראות את האדמה הברוכה הזאת, כלה ארכת משור ומקום בצאות לא ראיתי בכל הדרך. רק מי הבאות עמקים שם מארבעים עד חמשים כעמטער ובעבור זה לא תצליח הארסה לשעת שם אלנות וירקות הצריכים לטיס. אבל עצי וית תאנים ורמינים ותמרים תוציא הארץ הזאת לרוב, ובכל זאת מעטים עצי פרי האלה בהכפרים שעברתי עליהם, כי הפאלאחים העצלים אינם עוסקים בנטיעת עצי מאכל. — בשעה השמינית כלילה באתי לכפר מאסמיה ולנתי שם בבית פאלאה בין הגמלים והחסורים, ולבבדי לן גם בעל הבית ובנו הקטן במקום אשר פנה לי ללון. בבקר בשעה החמישית קמתי והלכתי לדרכי ועברתי בין כפרים רבים עד בואי בהצות היום לעיר ראמלא אשר על דרך המלך בין יפו ובין ירושלים. ואררתי סבבתי בעיר היאת והתביננתי עליה ועל יושביה וכסחרה כשלוש שעות* קמתי והלכתי לדרכי ובאתי לעת ערב ליפו.

(* צעיר הזאת נמלאים כשעת הלטיס נפש אדם, מחליהם ישמעאלים ומחליהם נוטרים מילדי הארץ, ומספר קטן מבני הנזירים הקאטולים למיניהם וגם חיזה אשכנזים האחד מהם הוא בעל ההאפעל האורחשי אשר שם, ושנים מהם הקימו בית עמנה במקום קטור והשאר בעלי מלאכות שונות ומתפרנסים בריות. ואם החיפצו שם גם יהודים הכיבו להם ולסווא' כי מקום יש בה למלאכה ולמסחר, ואזורה טובה. וכן לאיתי צעיר לוד היוסבנה ממול דלתלא כי מקום יש בה לפשוט ידים ליהודים במסחר ומלאכה יד, בכל זאת לא ימלא בהן חף איש אחד מבני ישראל.

ביום המחרת (ח'י שבט — 26 יאנואר) כתבתי לאחד מנרולי עמנו בלאנדאן ולהרב ר' צדוק הכהן בפאריז. הודעתים את אשר ראיתי בעזה, וכי טובה העיר היאת סאר מאד למושב בני ישראל ואם יתישבו בה יהודים יגדל שם המסחר וירויהו לחם חקם מיניע כפיהם בכסחור ומלאכת יד, וכאשר יהיה בעזה ישוב לבני יבולים לכונן מושבות לעובדי אדמה בסביבה. ועל כן טוב ונכון לתמוך ביר היהודים בעלי המהנה שיוכלו להשאר על מקומם ואם יהיה בידם כששה אלפים פראנק לשלם להאיז אשר המכונה והרחיים כמושכנת (כמכירה) בירו יהיו בנושעים מלחצם. וכן כתבתי לאיזה רבנים ידועים באשכנז וא"ר כי נכון מאד להמיר את ישוב בני בעזה. מהם שאלתי שיהמכו את הישוב להספיק להם שכר שוחט עד שתמצא ידם לשלם בעצמם, ולבנות שם בית טבילה לגשים, כי בהעדר שני דברים עקרים האלה בחיי איש ישראל לא יוכל הישוב שם להתרבות, כי מי מאיש ישראל יצא לדור בעיר שאין בה שו"ב ובית טבילה. ובהיותי בשוח כי הרבנים האלה שכתבתי להם ימלאו את שאלתי הקמנה. שכרתי איש שוחט מירושלם ונתתי סכסף המעט שהיה בידי לצרכי סך שמונים פראנק שכר שני חדשים*, והשבתי כי בטרם יעבור הזמן הזה תגיעני לרצון תשובת הרבנים. אבל לבשתי רק אחד מהרבנים השיבני על שאלתי ונס הוא השיבני רק השובה שאינה כספקת, ויהי כי עברו השני חדשים וקצרה ידי לשלם עוד להשוחט שכרו, הלך לו לירושלם והיהודים היושבים בעזה ההענו גם כחג הפסח בלי בשר (רק שנים מהם באו לעשות את חג הפסח ביפו). ומה שהם עושים בלי מקום טבילה, לא ארע. אחד סבני מארוקא היושב בעזה ואשתו עמו אבר כי בעת הצורך הולך הוא עם אשתו שתטבול במי הים. אבל אם הוא עושה כן באמת ואם גם האחרים שיושבים שם עם נשותיהם עושים כן, מי יכול לדעת.

עברו כשלושים יום וקבלתי תשובה מלאנדאן מהנכבד שכתבתי לו, כי

(* להיות ללאה ביד ר' יחיאל כה"ל כי קבלתי ממנו תרבעה נאשאלען (80 פר.) אשר נדבם לעזרת העמדת שו"ב בעיר עזה. יום כ"ו אלול תרמ"ג פה יפו. מיכל כ"ץ. כפי הודעה ומסמך ח"ע רמ"כ על הכחוב למעלה ומ"ש ללאה ביום ה"ל. יחיאל מיכל פינס.

בקשתו מאת הנדיבים עים למצבת היהודים בעזה שבה רקס. ומפאריו באה
שאלה לפני הרירעקטאר הירש*) אם נכין הדבר לתמיד את היהודים בעזה.
והירש אמר לי כי באותו יום שבאח הצאלה לפניו השיב ביד הטעלענראף
„כן. וישאלני לדעת כמה כסף חייבים בעלי הטחנה במשכן המכונה והרחיים,
ואמרתני לו כי הקרן עולה יותר מהמשת אלפים פראנק ויהר עם הנשך יעלה
עד ערך ישיה אלפים פראנק, וכן כתבתי להרצ"כ בפאריו. ויאמר אלי הירש
כי הוא יכתוב כי המשת אלפים פראנק די, והוא יכריח ביד הזקה את הנושה
בם כי לא יקה מהם את נשך כספנו**). וכן עשה, ואחר זמן שלשה שבועות
שלה הרב ר' צדוק כהן בשם נדיב פלוני ליד הירשסך חמשת אלפים פר. לשלם
להנושה בבעלי הטחנה בעזה. אבל הירש כדרכו בסדרש ענה את בעלי הטחנה
ואת הנושה בם, וגם ימי הפורים עברו והירש לא יאבה לתת הכסף, באמרו
כי דבר פלוני צריך שאלה ספאריו, ודבר פלוני לא יכול לעשות וזה לא ירצה
לעשות, כי כבודי יקר בעיני. ובראותי כי אין קץ לעמל בעלי הטחנה והירש
מרבה להם היצאות בלך ליפו ושוב לעזה, כתבתי להרצ"כ כי מהראוי אשר
ינער בהשטן, בהמונע טוב סבעליו. ויצו הרצ"כ את הירש ביד הטעלענראף
כי לא יוסיף לענות את בעלי הטחנה ויסלק את הנושה בם. כבוא הפקודה
הנמרצה הזאת התראה הירש כרחמן ויתן להנושה את הכסף בלי כל הנאי,
ובעלי הטחנה השתוו עם הנושה בם באופן השוה לכלם בדבר מותר הכסף
שנשארו לו הייכים, ואחר מהארבעה שותפין הסתלק מעכס הטחנה (ושב עם
כבוד ביתו לארעסכא, כלומר לפאריו). ועתה יש תקיה לאהריתם בעזה אם
לא תרפינה ידיהם בטרם יבאו ימי הטובה.

*) במכתבי להרצ"כ אמרתני כי היכס מוכר את בעלי הטחנה ואם ישאל אותו
עליהם אך טוב יענה.
**) לא ח"ו מפני שרע בעיניו האיש שלוקח נשך כסף, כי אם בעבור שהוא נו"ג
כחש אעפ"י שאינו ח"ת האיש הנושה בבעלי הטחנה הוא שוחפו של אותו האיש שהיכס
ישארו חכלית שנאה מפני דבר אחר.

ד) ירושלים

כמוֹיב ימיכי ישבתי בירושלם ולא היו ימים טובים לי כימי שבת
באה"ק כימים אשר ישבתי בעיר הקדושה ירושלב, בעיר אשר עיני כל ישראל
נשואות אליה ומיכירים אותה בשמחתם ואבלותם, בעיר אשר ישבתי בה
כתשע שנים ומזמתי את מרירותה ואת מתיקותה, בה הייתי לאיש באנשים,
בה מצאתי אשה, בה נילרו לנו בן ובה, בה קנתי לי חבר ורע גם איהבים
נאמנים ושונאים הנכי, בה כל מעיני ובאהבתה אשנה תמיד ואותה אזכור
ואעלה על לכבי גם מרחוק — לשמה ולזכרה הכל נפשי כל היום!

עודני בצופים וצופה הייתי על ירושלים החדשה אשר לסול עיני,
מלאתי שמחה וניל. בראותי בתי ישראל בישובי מחוץ לעיר ואחר נשאתי
עיני וראיתי את ירושלים העתיקה, כמסתפק הייתי אם לברך ראשונה, ברוך
מציב גבול אלמנה" או ברוך רין האמת". כל העולה לירושלם ופיגע ראשונה
בהרחובות, בהחצרות והבתים הרמים אשר שם ישראל נקרא עליהם, ישאל:
הזאת היא העיר שאסרו עליה: "ציון היתה מדבר שממה?" הן אמנם כי עוד לא
נוכל לקרוא אותה בשם הראשון: "בלילת יופי, משובש כל הארץ". אבל גם כן
נחטא בשפתינו אם נקונן עליה כי יעיר אלקים משפלת ער שאול החתייה!

באשר עליתי לירושלם לנוח בה מעצבי ורגזי ברוב ימי החורף לא
רציתי לסוד אל בית מר חותני הרה"ג מוהר"י ספיר או אל בית אחד מניסי
היקרים (יאהר מהם ההבס ס"י שמואל ברוך בן עשירים יחשב) היושבים
בתוך חומת העיר, כי ידעתי אשר בשבתי בתוך קרובי המלא אוני משמוע
דברת בני האדם מעניני ירושלים ודרכי ציון האבלות. וסרתי אל בית המלון
יאש"ל ירושלים" אשר הוא רחוק משער העיר כמהלך שלישי שעה.

בכניסתי אל הבית הזה אורו עיני מהאור החדש אשר על ציון יאיר.

בראותי את ר' ליפא קאמניץ בעל המלון: ירושלמי בדבורו, במלבושיו ובהלכו
השכיל להבין האמעל אשר תהר כבודו בתוך בתי מלון מהוללים כאוראפא —
אמרת: אכן יש רוח חיים עתה בקרב ירושלים! ותחת אשר ראיתי בירושלים
המצוירת על שושנת ניר את אבי בעל המלון יושב על הארץ ומקלו בידו
ביכה ומתאבל על חורבן ירושלים, ראיתי בירושלים הכנויה מחדש את בנו

אשר קם תחתיו עוסק בכנין ירושלים ובישובו של עולם! . . . בראותי את
הזקנים היושבים בבית מלון הזה, החילותי לראות את הרוח אשר לכישו אנשי
ירושלים מאז ישב בתוכם ירויני הרויני פנינס. הוא יחד עם הרב ר' ישראל
הורוויץ (יליד בריסק) שמו על לבבם למלא את החסרון אשר היה נכר
בירושלים מאד. כי בא איש יהודי נכבד מאוראפא לראות ולראית בירושלים
לא מצא מקום ללין כי אם בבית מלון נוצרי. ויקם הרויני"ם והרויני"ה ויחוקו את
ידי ר' ליפא קאמניץ להכין האמעל שימצא בו הדריים טובים ומאכלים ערבים
על טהרת הבשר, ולא יאמר עוד האורח האיראפי הבא ירושלימה כי הוא
מוכרח לסור אל בית מלון נוצרי, ללין ולאביל על שלחנו ולבקש הודעות
ודיעות על אדות בני ישראל היושבים בירושלים מפי איש נוצרי . . . לא רק
אורחים ימצאו בבית מלון הזה מנוחה שלמה שהורגלו בה בארץ מילדתם,
הנהו גם בית "מישב זקנים". טובים השנים הנוי מחוקי ירי בעל הבית מלון
הושבו בו שבעה זקנים מוכבדים ויודעים את התורה, וכשכר חמשה פראנק
אשר כל זקן יתן ככל שביע יתן לו ר' ליפא קאמניץ אכילה טובה כדי שביעה,
מטה מיצעת בחרר נקי וכל כחמוריו. והקריש להוסנים חדר מיוחד לתורה
ולתפלה, בו יתפללו בכל יום בצבור ובתורת ה' יהנו ביום ובלילה.

בצאתי מבית המלון לביא בעיר הראוני מנגד את הבית ואת החצר
וגן נעול אשר נסנה מסכף נרבת הנביר המנות ר' יעקב פייכמענהאלץ, ואתאנח
למראה עיני. הבית הנדול הזה וכל אשר לו עמלתי בו הרבה עד שהקרישוהו
זה כארבע שנים האחים בני הנביר המנות הנוי לעשותו לבית החולים אשר
נדיבתי עמנו באשכנז התנדבו לתת את הכסף הדרוש להקמתו ולהחזקתו, ורק
מפני סכה אשר לא ארצה עוד להזכירה הסבו פקירי בית החולים את עיניהם
מנגד הבית הזה, והרירה נאה הואת סרחבת דעתי של הפחה היושב בה
ונותן שכרה לרי ניסן באץ. מאד ראבה נפשי על כי לא נעשה הפציויניעי היה
לריק, עוד כסרם ראיתי את הבית הזה ואת הצורך הנדול לבית חולים מחוץ
לעיר, ואף כי עתה אשר ראו עיני כי מספר בני ישראל היושבים מחוץ לעיר
הוא ערך החצי מהיושבים בתוך העיר ורופא חנם אין שכ. אך עד מהרה

רחב לבי כאשר הוגד לי כי נדיבי בית ראמהשילר בונים בית חדש מחוץ לעיר להבינו לבית חולים החדש הבניה"ח אשר הבינו בתוך העיר זה כשלושים שנה*). אמרתי: אכן, ה' הסב את לב פקדי בית החולים מאשכנו לבלי סהת במתנה את בית פיקטענהאלץ מחוץ לעיר ולקנות בכסף בתוך העיר בית גדול לבית חולים**), כי עתה אשר בית החולים הראשהשילדי יהיה פחוץ לעיר נחוץ מאד בית חולים אחר בתוך העיר לבל יהיו יושבי העיר סוכרחים לדרוש ברופאי המיסאן אשר בתוך העיר. אך יתן ה' אשר תשיג יד פקדי ביה"ח החדש להוציא את הפצם לאור בטרם ישנה ביה"ח הראשהשילרי את מקומו.

לא הרחקתי ללכת מבית המלון והראוני מימין הדרך העולה העירה עומד בית גדול שמגדלים בו את צעירי בני ציון לתורה ודרך ארץ. שמחתי למראה עיני את הבית הזה מהוץ, והרב שמחתי שבעתים בבואי ביום המהרת השני אל הבית פנימה וראיתי את האור כי טוב אשר הולך ואור מהבית הזה על יושבי ירושלים.

הבית היה קנו השרים ראמהשילר והגביר מאנמאנו [מלינרדן] קנין יעולמית להם ולרורותם אחריהם, ויתנוהו למופת הכלל להקים בו בית ספר יבתנאי כפול קודם למעשה אם יהיה הכל על מהרת הקודש. ובראותם

(* דר. שווארץ הרופא צבית החולים הראשהשילדי הכיר לדעת כי ע"כ יושבי ירושלים הם ידועי חולי יען בני העיר בניים על חרבות ירושלים העתיקה ומחמיהן קבורים רבנות בני אדם אשר נפלו במרד המלחמות הרבות שעברו על ראש העיר הזאת. ועל פי הנעמו האגדנו שכי בית ראמהשילר לבנות את בית החולים בין בני ירושלים המדעה הבניים כלם במקום שלא עמדו בו בחים מעולם.

** הבית הזה קגהה ממשלת פרוסיה מזה שנים רבות למושב הקומול שלה, והקומול שצא ירושלמיה זה כשהי שנים הודיע לממשלת אשכנז כי אזור העיר וצית מושבו מיק לבניאוחו והרשמו למכור את הבית הזה ולבנות לו בית מחוץ לעיר במקום שבו הקומוליס האוראפיים יושבים. ויקנו פקדי בית החולים האשכנזי את הבית הזה במחיר ששים אלף פלאנק (יחד עם הולאות המקגה), וכפי שהוגד לי שזה הבית הזה עד שבעים אלף פלאנק ואולי עוד יותר.

כי חיו תקותם נשארה מעל יסנירו שעריו בפני סחללי קודש. יען וביען כי
„בעו"ה רבו המדנים באה"ס ירד פה [לונדון] כבודה פלאים ומן הנמנע לאסוף
יכסף בארץ ענגלאנד לטובתה, ע"כ עשו הנבירים הנ"ל הווה עם חברת כל
ישראל חכרים כי היא האסוף הכסף לכלכל את הבית".*

ויהי ביום י"ב תשרי שנת תרמ"א נדרשתי לשאלת אחד מגדולי עמנו
בלונדון והודעתיו את תורת הבית הזה, את התנאים אשר על פיהם יתכונן
בית הספר למען היות לו אחרית תקוה שיקים על תלו ועמל בנויו לא יהיה
לשוא. ואלה הם התנאים שהצעתי:

א) הבית הזה יקרא בירושלם בשם „תלמוד תורה" (לא „בית ספר");
ב) ראש המורים (דירעקטאר בלע"ז) יהיה אשכנזי ואָרטהאָדאָקס (ולא צרפתי
או מצרפת החשוד בעיני יושבי ירושלם, וביחוד בעיני האשכנזים המתנגדים
להקמת בית ספר מפני היראה פן יצאו התלמידים לת"ר ח"ו); ג) בני
הספרדים והאשכנזים ישבו לפני מוריהם על ספסל אחד (ובזה יתקרבו
בני הדור ההדש והיו הספרדים והאשכנזים לבשר אחד, לא כאבותיהם
אשר הנם כשתי כתות); ד) למורי תנ"ך, גמרא ושפת ערבי יהיו התלמידים
העקרים ולמירי שפת צרפת ושאר למודים חצונים כטפלים; ה) להתלמידים
יתנתן ארוהת-צהרים בבית תית בהנם (לכלי יצרכו לשוב ביום לבית
הוריהם) וגם ערך בגדים ינתן להם בעת הצורך". — מלבד התנאים האלה
הצעתי עוד תנאי-עובר אחד רק מפני שמירה יתרה.

הצעתי זאת התקבלה ברצון סאת הנביר מאַנשאָנו, ושלחה פאריוה
לראשי חבי"ח, והמה קראו תגר על השם „תלמוד תורה", באמרם כי בתי תית
ישנם כבר לרוב בירושלם, ומחדרים אימה" כתיב. וגם הצעתי שראש
המורים יהיה דוקא יליד אשכנז היתה למרות עיני כבודם. ובכל זאת הטיבו
לראות כמוני שאם המורה יהיה למורת רוח הירושלמים לא תהיה תקומה
לבית הספר בירושלם, והפקידו למורה ראשי את החכם נסים בכר הי"ו.

* הדברים המסומנים הם דברי אחד ממנכדי עדת ישראל בלונדון במכתבו אלי.

הח' הוה הוא יליד ירושלים מהמשפחות המירסות, וראשי חב"ח גדלוהו בפאריו למורה בית הספר, והוא בהיותו ירושלמי וישב בפאריו רק שנתים ימים, בשו"ב עתה ירושלימה חזר ונייער והנהו הולך בתורת ה' כאיש יהודי נאמן עד כי מעשיו קרבוהו גם אל ראשי הקנאים בירושלים.

הבית הוה פתח את דלתו לפני בני ציון היקרים בהרש אפריל שנת 82. כחמשים נערים היה מספר התלמידים שבאו לראשונה לשקור על דלתו בית הספר, ועד מהרה איתוספי ספסלי והיה מספר התלמידים שנים וששים. ובעת בואו ירושלימה רבו עד מאה ושלושים, ובהם רבים מבני האשכנזים. והח' נסים בכר אמר לי כי הוא מוכרח לבנות עוד עליות כי צר לו המקום לקבל את כל התלמידים החפצים לשמוע בלמודי בית הספר. כי הח' נסיב השכיל מאד להוסיף על התלמידים מתוך הספר גם למוד מלאכות שונות, והעמיד על התלמידים אמנים ללכתם מלאכה הייט, סנדלר והרש ברזל ועץ. וביותר תרבה מספר התלמידים שמירתו הטובה אשר ישמור את התלמידו כי לא יסורו מדרך התורה והמצוה אשר יעשה היהודי בירושלים וחי בהם. ההוצאה לכלכל את בית הספר עלתה בשנה הראשונה לסך 16,000 פראנק. מיה 9,000 פראנק לתשלומי שכר המורה הראשי ומשנהו, שני רבנים (ללמד את התלמידים תנ"ך וגמרא), מורה אחד ללמודי שפת טורקי וערבי, ושני משרתים; 4,500 פראנק לארוחת התלמידים; 1,800 פראנק להלבשתם; 1,000 פראנק להוצאות שונות. — לכלכלת ההוצאה הזאת יתן הועד של הגביר מאנטאני 7,500 פראנק; חברת חב"ח בלינדון 2,500 פראנק; חברת חב"ח בפאריו 6,300 פראנק.

הח' נסים בכר השיח לי דאגתו בלבנו כי הכסף אשר יקבל מאוצר חב"ח לא יספיק לו לכלכל את כל ההוצאה הדרושה לביה"ס, והוא הביא את צוארו בעול חוב גדול להסציא את הכסף לבנין עליות חדשות והספקת שכר האמנים הלומדים את התלמידים מלאכה המחיה את בעליה. ובדברי בפאריו עם איזה מראשי חב"ח על אדות ביה"ס הירושלמי הבנתי מתוך דבריהם כי רע עליהם המעשה אשר יעשה הח' נסים בכר להרבות בהוצאה. אמנם צדקי ראשי חב"ח בחפצם כי תמלא ירושלים דעה בינה והשכל בהוצאה מועטת. וסוה

אישפוט משרים כי צר להם עד מאד על ההוצאה הגדולה אשר תבלע העלוסה
[ל': מקוה יטלל] מיפו והתועלת היוצאת ממנה כמיה כאין היא. ומי יתן והיה
עם לבב ראשי חברת כו"ח להוציא על בית הספר הירושלמי רק הרבע
ממה שהוציאו על מקוה ישראל, כי עתה שלם להם ביה"ס הירושלמי נחומים
על יונגם אשר תתן מקוה ישראל בלבבם; כי עתה מבית הספר הירושלמי
ראווכן עשו גם במסוה ישראל לטהרה כמי הטאת ולכוננה על טהרת הקודש,
כי עתה גם היא עטרה את חברת כל ישראל חברים בתפארה.

בלכתי הלאה עלי דרך העולה העירה הראוני על שמאלי עומד בית
גדול, ואמרו לי: זה הוא הבית אשר קנהו אחד מנדיכי עמנו אשר בעיר
פראנקפורט על נהר מאין והקדישו לבית איכף יתומים. אחרי ימים שלשה
בבואי לשאול בשלום החכם דר. הערצבערג חמותי ראיתי אור חדש גם
בביתו. החכם הזה הוא פקיד בבית היתומים, ועיניו ולבו כל היום על הילדים
אשר קם תחת הוריהם להם לאב לגדלם ולחנכם כחנוך דתי ומוסרי כנאוה
קודש. ראיתי את הילדים המחונכים וברכתי עליהם ברכת "מחיה המתים".
כי היתומים האלה אם נשארו עוובים כשאר בני גילם כסתים נהשכו גם
הם בחייהם. ועתה יש תקוה להיתומים האלה כי כאשר יגדלו ויהיו לאנשים
ישינו ארחות חיים, וגם מהם יתר מהם פנה לבנין "היי כבוד" בעה"ק ירושלם.
בין הילדים האלה ראיתי גם ארבעה או חמשה מבני האשכנזים וברכתי עליהם
"סוף עורים". כי נפקחו עיני האנשים המיכים בעירת-קנאה אשר סרכיתם
מבני האשכנזים והמיכו לראות כי שנו כרואה בקראם מלא אחרי בית יתומים
חזה. עתה רואים גם המה כי לשוא פחדו פחד פן תפתח ח"ו הרעה לשמירת
הדת סהבית הזה, עתה לא יוסיפו להחרים ולהבריל מקהל העדה את האיש
ואת האשה אשר נתנו את בנם על יד דר. הערצבערג לגדלו ולחנכו. ומי
יתן וייסיפו עתה נדיבי עמנו באשכנז להתנרב ביושר לבבם להחזקת הבית
הזה עד כי תהיה לאל ידי החכם דר. הערצבערג לאסוף את כל היתומים
הנמצאים בירושלם.

כה הלכתי הלוך ושםח ומוב לב על החדשית אשר חזו עיני בירושלם
החרשה עד בואי לפני שער העיר. בכל הדרך מימיני ומשמאלי ראיתי בנינים
גדולים ובתים רבים אשר שם ישראל נקרא עליהם. לפני השע עשרה שנה
בצאתי מירושלם היו שם אולי עשרה יהודים אשר היה להם יד ושם בבתי
הוכה בירושלם, ועתה מצאתי ראיתי מחוץ לחומת העיר בתים לאין מספר
אשר בנו להם בני ישראל. ועל הדבר הטוב הזה נאזה תהלה לרעי וידיני
הח"ם סא"אמאן והר"י ריבלין. המה היו הראשינים אשר לבשו עוז להוציא
מלב יושבי ירושלם את הפחד אשר פחדו להתישב כחוץ לחומת העיר (*).
ויסדו חברה "נחלת שבעה" אשר ראשיתה היתה מצער רק משבעה אנשים
אשר החלו לבנות בתי כושב מחוץ לעיר וסמוך לה, ואהריתה שנתה מאד
ונחלת השבעה היתה עתה לנחלת שבעים (בערך) בתי אבות מבני ישראל —
אחריהם החרה החיוק הנכיר המנוח ר' בן ציון ליאן ז"ל (ועל דו יבדל לחיים
הרה"ג מוהר"ר זלמן בהרי"ג נ"י) ויקן מחוץ לעיר חלקת שדה ויקרא אותה
בשם "מאה שערים" על שם מאה חברים שהתחברו עמו לבנות מאה בתי
כושב. וגם הנחלה הזאת גדלה למעלה ראש ובמאתים בתי אבות מבני ישראל
יושבים שמה ואין סדריה. — אחרי כן הוכיפו אומץ מיסדי חברה נחלת
שבעה ויסדו חברה "משכנות ישראל, אבן ישראל. וגם החברות האלה הלכו
וגדלו ובנו בתי כושב רבים, ובנחלת "משכנות ישראל" בונים עתה מאה
וששים בתי כושב "לסוכרת סיר משה מונטיפיורי". — גם תרחיב אשר הרב
ר' ניסן באק בנה מחוץ לעיר ויקרא לו "רחוב מונטיפיורי" הולך הולך ורחב
בבתי ישראל, ויש תקיה כי חברה "בית יעקב" אשר נחלתה רחוקה מחומת
העיר כמהלך שלש רבעי שעה (למעלה מצופים) תרחיב גם היא נבול הבתים
אשר הבנה שם למושב בני ישראל.

בראותי כי הוקם דבר ה' "פרוות הישב ירושלם" (זכריה ב', 8) נשאתי

(* זכרתי כי לפני כ"ד שנה כאשר נצנו, משכנות שאננים" עיי סיר משה מונטיפיורי
נחלת יהודה טורח מחוץ לעיר, ברכו יושבי ירושלם את המתנדבים לשנת צהבמים האלה,
כי שחדו ציון ללאת מקור העיר וחולה. ועתה ראיתי כי גם נשים וטף לא השתדנה ללאת
אף יחידו כלילה מחוץ לחומת העיר עד בית יעקב לחמוק משער העיר כמהלך ג' רבעי שעה

כפי אל ה' ואתפלל כי עד מהרה יקים את דברו הטוב (שם 9): "ואני אהיה לה נאם ה' חוכמת אש סכיב ולכבוד אהיה בתוכה" וגו'.

באתי אל תוך העיר ועברתי ברחובותיה עד בואי אל מקום „בתי מחסה" (יששם יושב מר הותני), ואל כל המקום אשר נשאתי עיני ראיתי שנוי גדול לפיכך גם בתוך העיר. היהודים כמשק נבנים שוקקים ברחובות, איש איש למסחרו ומעשהו הולך סובב. ועל פניהם לא תשכן עננה העולה משמסות אה"ק. וכמעט לא האמנתי למראה עיני כי זאת היא ירושלם השוממה החרבה והכזויה אשר ישבתי בה לפני תשע עשרה שנה. אך בעלותי במעלות חורבת רבנו יהודה חסיד לראות את הביהכנים הגדול, את בתי תלמוד תורה ואת בתי סדרש לתורה ולתפלה, הכרתי את ירושלם העתיקה. שם מצאתי ראיתי קבוצת עניים סרודים וקנים וחלשים, הולכי בטל ושואפים לחרשות, הכל ככל אשר ראיתי בימי הרפי. וכמראה המעצבת הזאת ראיתי אח"כ בשאר המקומות שמגדלין שם תורה ברכים. ראיתי כי העניות שהתאחזה בעה"ק ירושלם לא האבה להניח את מקומה, ועודנה רודה בדרך את עניי ציון. אך הודות לה' כי העניות לא חוסף להעבירם על דעתם ועל דעת הקהל. כי בכל הימים שישבתי בירושלם לא שמעתי תרועת קול שופר. מתחלה חשבתי כי בירושלם מחשבים את הדש ניסן כולו כיום טוב לכל דבר, ואין מחרימים ואין מריעים בכל חדש ניסן. ואחרי כן היגר לי כי גם בימים שנופלים על פניהם ואומרים „צדקהך" חדלו להחרים ולהריע כי התקעים בשופרות בעיר ראו כי העם לא יחרד עוד בשמעם את קול השופר, וגדיבי עמנו המתנדבים להחזיק את יושבי ירושלם גערו בסבי לא יוכיפו לחלל את הקודש והמקדש בתקיעותיהם. גם ראיתי ושמח לבי כי יד"נ הח' יהושע יעלין אשר עליו השלם כל החרמות כלם*) לא גברל מקהל הגולה ושוואלים ודורשים בשלומו וקונים ממנו ונושאים ונותנים עמו. רק אחד מהרבנים המצוין בכל

(* אוחו החרימו בקהל ועדה על כי לא מחה ביד בנו הגדול אשר ענכ על נח"ם הקדמוני וכמפלו בחבונה שיקד על דלתי בית הספר אשר הוקס על למורה ולתבונה (תחת: „ולחוסה") ולמעשים טובים.

רבני ציון בסבלנות חרה אפו בהנבאי מהביהמ"ד שהוא וה' יעלין מתפללים שם כותיקין על כי קרא לה' יעלין לעלות לתורה מפטיר. וכאשר מכר הנבאי בחוהמ"פ את המפטיר משביעי של פסח וה' יעלין שהוא אבל-אם רצה לקנותו קפץ הרב הנז' והעלה על מחיר המפטיר וזכה במקחו. ובאשר ירעתי מאז את הרב הזה כי סמונו הביב עליו מאד, ובמדוכני אשר מעורו לא קנה מפטיר גם בספק היול, אצאתי שמע מינה כי הנח"ש הקדמוני הביב עליו גם סממונו!

הפעם מצאתי בירושלם בעלי מלאכות שונות הנהנים מיגיע כפיהם וגם אלה שקונים מהם מלאכת ידם נהנים ממנה מאד, כי למרו ידיהם לעשות מלאכתם בהשכל ודעת ולא נופלת היא מהמלאכה אשר ידי אמנים אוראפים עושות אותה. וביחוד מעשה ידי חרשי עץ זית הוא להתפאר. חרושת עץ וברזל התעלה בירושלם משפל מצבה מאז עלה ירי"ג הרי"מ פינס לשבת בירושלם. הוא השכיל לראות כי העושים בחרושת עץ יוכלו למצוא חית ידם אם ישלחו מלאכת ידם כלים מכלים שונים מעצי זית לאוראפא, ואלה העושים בחרושת ברזל ויריחו דחם הקם ברזוח אם ילמדו את ידיהם לעשות את מלאכתם טובה ויפה כמו שיעשוה האמנים האוראפים. והאשכנזים מוירטעמבערג אשר התישבו מחוץ לחומת ירושלם יוכיחו כי יש שבר טוב להרשי ברזל בירושלם, כי אלה מהם היודעים את המלאכה הזאת על בוריה טוב להם באה"ק מבארץ מולדתם, ויש באלה אשר התישבו בחיפא, יפו וירושלם אשר עשו עושר מהאמנות הזאת. והכלים והעגלות ודברים רבים מברזל הדרושים לבנין בתים ומלפנים היבאו מאוראפא, יעשום עתה הרשי ברזל הנמצאים בבני ווירטעסבערג שהתישבו באה"ס. ועל כן יסד הרי"מ פינס בין היהודים שבירושלם חברה אשר קראה בשם "החרשוהמסגרי להרחיב המלאכה בחרושת ברזל ובחרושת עץ, ומשתרל להמציא באיראפא ובאמעריקא קונים להכלים מעצי זית אשר חרשי עץ בבני ציון עושים (*). ובהיותם כלם כאחד עניים

(* כחמד הזה הוא עושה גם עם סופרי תפלין ומזוזות. בערים רבות בלמעריקא מקימים לחינו מלוח חו"מ בתפלין ומזוזות ששולח להם הכימ"פ מסופרי ירושלם.

ממציא להם הרימ"פ כסף במקדם לקנות להם עצים ושאר דברים הצריכים למלאכתם. ובוה התרחבה המלאכה היות בין אחינו בירושלם, כי בראותם שיש שכר לפעולתם לומרים את המלאכה הזאת ונותנים עיניהם ולבבם להשביח וליפות את מלאכת ידם. והיה כי ירב מספר העושים בחרושת עץ וברול יותר מכפי הצורך בירושלם ישהרל הרימ"פ לרושיבם בערי אהיק אשר לא התישבו בהן בני למען יהיו ליסוד ישוב הרש.

כתבו לי מירושלם כי בעלות סי' וויניציאני ירושלימה באי אליו בני הברת, החרש והמסגר לשחר פניו כי יהיה להם למליץ לפני הבארן הירש. אשר יתמוך בכל לבבו ובכל מאדו את אחינו העושים מלאכה בערי ארצות מירקיא ואפריקא, כי יהנדב ביושר לבבו לתמוך גם איתם בכלי מלאכה אשר יחסרו למו למלאכתם, ולהקדיש למענם קרן קטן שיהיה קים ומוכן ומומן לטובתם לקנות עצי זית וכי ויהיה לאל ידם להכין כלים למכור, ובכוא איש לקנות מהם ימצא אצלם מן המוכן כלים מכלים שונים כמו שימצא את אשר יבקש אצל בעלי מלאכתם מבני הנוצרים (כי קצרה יד הרימ"פ מושיעם להמציא להם הכסף הדרוש למלאכתם עד כיוכלו להתהרות בבני גילם הנוצרים). אבל לדאבון לב הישראלי הדרוש לשלום ציון ובניה יצאו בני החברה הנז' כנבלמים מלפני סי' וויניציאני ותקותם היתה להם למפה נפש. כי עם סי' וויניציאני עלה ירושלימה הירעקטאר ממקוה ישראל, והאיש הזה אשר נשבע הרע לוישבי אהיק ולישוב אי, ולא ימיר, הוא — השטן, היצר הרע והמלאך המות של ישוא"י — לא נתן את בני החרש והמסגר לרבר באוני סי' וויניציאני ויבטלם בפניו כעפרא דארעא.

זאת היא פעולת דיראקטאר במקום הנקרא יסקוה ישראל!
אכן, יסקוה ישראל [אך] ה'! כל עווביך* [וולתי ה'] יבושו, כי הפקידו במקוה ישראל לראש איש המצר לישראל!

(* מלשון, ויעזבו יושלם עד החימה" (נחמיה ג', 8).

ה) עכו

בעיר הזאת התממהתי אך שהי שעות בדרך הליוכי לצפת. עברתי ברחובותיה וההבוננתי על שוקיה ובניניה הניזולים והעתיקים, והתפלאתי כי כל המלחמות והממורות שעברו על ראש עכו לא הוציאו כסנה את כל רדרה. עוד היום יכיר האיש העובר בחוצות עכו כי העיר הזאת היתה קרית מלכי היונים אשר נקראו בעת ההיא כשם „מלכי ירושלים“. הוצותיה ורחובותיה, רחבים וישרים רובם מכוסים בכפת אבנים ומרוצפים באבנים גדולות והלקות. מספר יושביה (מלבד אנשי חיל, כי עיר מבצר היא) כחמשת אלפים נפש אדם, רובם מבני הנוצרים וידם תקיפה בכל. מבני ישראל נמצאים בקרבה בעשרים משפחות מילידי הארץ, רק משפחה אחת מבני אשכנז התישבה שם זה שנים אחדות ואבי המשפחה כוכר בחנות בנדים הפורים מובאים מאוראפא. בהי היהודים פתוחים לכבוא צר ואינו מפולש ובמבוא הזה עומד הביהכנ"ס, והוא בנין עתיק יומין. וכנראה שנבנה בימים הרעים לישראל כי אין תואר והדר לו כמו לבית ה' נאווה קודש. לפני הביהכנ"ס הצר קטנה וצרה, בימין החצר נמוע אלן וכשמאלו בניו הנור אשר סמנו (ויטמינו?) בו העדה המין בערב השבת.

בעיר המבצר הזאת יושב איש אחד אשר הוא כעש לממשלת השולטאן וכרכב להאמנה האיסלאמית. האיש הזה הוא יליד אפריקא (בסביבי טראבלוס) ונקרא בפי המוסלמנים „שעך אל מונראבי“. בעזבו את ארץ מולדתו עבר באהיס ובסוריא והקהיל קהלות רבות והשמיע להם את מדברותיו. ואחרי כן קנה לו אחוזת נחלה באחד הכפרים הסמוכים לעכו (כי עשירו רב מאד) והתישב שם, ומכל קצות אה"ק וסוריא באו אליו רבים לבקש תורה מפיו ולשמוע דבריו כי נעמו, ובמשך זמן קצר רבו בעלי בריתו והפתויקים בו עד מאתים אלף איש. וכראות השולטאן כי מאיש הזה הפתח הרעה עליו ועל ממשלתו אסף אותו אל בית האסורים, ואח"כ יצא לחפשי אך נגזר עליו כי ישב עולם בעיר עכו ולא יצא מקיר העיר וחוצה. ועיני הפחה המושל בעכו על כל דרכי האיש הזה וצעריו יספור. בלכתי באנית שיט על פני ים נגוסר יחד עם ס' אברהם מייאל התידע אלינו בעל האניה כי הוא אחד מבעלי ברית שעך

אל מינראכי ותורתו החדשה ינצור. לפי דברי בעל האניה יורה האסיר בעכו את המוסלימאנים כי יפתחו מעל ידהם את העבותות אשר אסרה איתם בהם האמונה האיסלאמית. הוא יבונם באמרי בינה כי מאהמער לא היה כאחד הנביאים כי אם איש אשר נהה עליו רוח חכמה וברוחו הכביר בער את עבודת האלילים מהארץ. אכן בימינו אלה רוח אחרת עברה על הארץ ותטהר את בינת האדם, והקי מאהמער ומצותיו ותורתיו אינן לפי הרוח העולה עתה על לב האדם למעלה לכיביל. עתה הובה והמצוה על המוסלימאני לאהוב את הניצרי ואת היהודי כמיהו, כי כל בני האדם אשר על פני האדמה אל אחד בראם, ויתרון לאיש מרעהו, אין. ושאלתי את בעל האניה: מי הגיד לך כי נכונה בפי השעך אל מינראכי המקל ראשו נגד מאהמער? ויאמר אלי: יהלא רבו אותותיו ומופתיו בארץ כל איש הבא אליו יגיד לו את כל מחשבות לבו ועל מה בא אליו — ומי לא יאמין באיש מופת כזה? . . . בדברנו עם בעל האניה על אדות השולטאן וממשלתו שמענו מספוי דברים אשר גם הבולגארי לא יעלם על דל שפתיו. הוא אמר לנו כי שניך אל מינראכי וכל בעלי בריתו היו נכונים לצאת חלוצים לפני הצרפתים לכבוש את סוריא לפניהם למען העמיד את הארץ במשפט, לולא דבר רע אחר הנמצא בכמשלת צרפת: „הממשלה היאת אוהבת זמה היא ועל כן לא תעניש את האשה אשר תזנה תחת אישה, וראיש דעביר דינא לנפשיה וייסר את אשתו המועלת בו מעל תענישהו ממשלת צרפת קשה“. ואמרתי אני אל האישה הזו: ישקר ענו לפניכם בכמשלת צרפת. על פי הקיה הטובים והישרים הזמה היא עון פלילי, ובאתר דאית דינא בארעא לא עביר אינש דינא לנפשיה, והצרפתים אינם שטופים בזמה יותר מהמוסלימאנים, ורק הצרפתים יתורו אחרי לבכם ואחרי עיניהם בגלוי והמוסלימאנים לחם כתרים ינעם להם, וחקה אחת לשבע האדם כאשר הוא אדם ולא אל, בכד הארצות ותחת כל הממשלות“. המוסלימאני המאמין שמע את דברי והחריש לי, אבל הכרת פניו ענתה בו כי הוא כמסתפק בדברי, כי בגדי משכו עלי השד בעיניו כי צרפתי גם אני!

ו) צפת

בצפת ישנתי רק שני לילות ולא ארע לספר על אדוהה דברים הרבה. וראיתי כי אף אם אשב בה חדש ימים לא ארע להודיע יותר כאשר כבר נודע מפי השלוחים המסכבים בגולה לאסוף נדבות עבור עניי צפת, או יותר מאשר יספרו אלה אשר עברו דרך בערדישוב וישבו יום או יומים בעיר הישנה שם. כי בצפת כבערדישוב הישנה אל כל המקום אשר העובר ישא את עיניו יראה אך קיא צואה וסחי ומאוס היוצא מהבתים ומהחצרות ועובר כרהיביתה כמו בנחל קדרון מלפנים, עד כי בעברי בהכנס הוכרתי לשוב מטפחת למו פי ואפי שלא אהנק מסרח העורף והנודף (*), ואם איש ישפוט מהנקיות החזונית אשר יראה בצפת על נקיות הדעת של יושביה, לא ישנה הרבה במשפטו בזמן היצר שהתמהמתי בצפת השבתי לראות כי אחינו היושבים בה אינם מן הישוב. רצוני לאמר: אינם עוסקים בישוב אה"ק כאחינו הירושלמי. פה בצפת עוד צפן לבס מהשכיל על כן לא ירוסמו משפל מצבם. זולתי על פני אחינו הספרדים ראיתי מרחפת רוח היים כל שהו. הסה שונים מאחינו האשכנזים בשבתם בכיתם ובלכתם בדרך ארץ ובהשקפתם על פני העולם אשר נס הם ישאפו אורו.

בשכתי במוצש'ק בבית סי' יעסב עבו חי, הי ריחי וכרנע שבחתי כי בצפת אשב. שמעתי את אשתי ואחותה מדברות בשפת בריטאניה. בראשנה לא האמנתי למשמע אוני. היתכן כי בעיר אשר הנברים הולכים ופניהם אחורנית, תדברנה נשותיהם שפת בריטאנית? המיתי את אוני והקשבתי כי כן בשפת בריטאניה תדברנה. ואשאל אותן: היש נס בצפת בית ספר של המיס'אן ובנות ישראל תלמדנה שם שפת בריטאניה? וענוני. כנבלמות, כי שפת בריטאניה הביאו עמהן מארץ בריטאניה. כי נולדו בליווערפאָל, והוריהן

(* המראה המגוללה הזאת, יראה הכוזה רק בחלק העליון מהעיר ששם יושבים אחינו וילדי רוס'א, גאליציה ורומאניה. ובחלק התחתון ששם יושבים אחינו הספרדים נס שם הכחונות אינם נקיים אבל אינם דומים למחלואות כמו בחלק העליון. וראיתי בספרי החיים מהללים אויר צפת כי אין כמוהו לטוב בכל ארצה המזרח. ודבריהם נאמנו מאל, כי לולא היה אויר המקום בריא וטוב כי עתה מהו יושביו בחנק מהרית דע אשר יעלה מאי-קיוסם.

בעלותם לעת זקנתם לאה"ק העלו גם איתן עמהם, ופה היו לנשים לבני הספרדים שמקפידים על הנסיוה, ואינן מקפידים אם נשיתיהן אינן דומות לבהמית. . . . כאשר ראו האנשים היושבים בבית ומסירים זמירות למוצאי שבת כי יערב לאוני שמוע שפה איראפיה משמוע מננינתם הערבית, ננשו אלי שני צעירים (אם הם כבר בעלי נשים או גם אבות לבנים, לא אדע) וידברו אתי בשפת צרפת, ויספרו לי כי אבותיהם אשר על אורחי צרפת יתחשבו שלחים לכיורום ללמוד שפת צרפת בבית הספר שם.

בדרכי עם בעל הבית. ערב בנפשו עזו לנלות את אוני בחשאי כי מאד בלחה נפשו ונפש כל עדת הספרדים לראות בצפת בית ספר לילדים שהוקם על טהרת הסודש לפי המסום ולפי הוסן. ושאלתיו מדוע לא הציע את שאלתו לפני ראשי חברת כל ישראל חברים בפאריו, והמה אשר כל עמלם להביא חכמה בלב הצעירים מבנ"י בארצות המורת, תגל נפשם למשמע און כי גם בצפת עלה השחק, ויושביה רואים לאורו כי חסר בתוכם בית ספר, ויתנדבו בשמחה למלא את החסרון הזה בצפת, כמו שעשו בירושלם ובחיפא. ויאמר אלי סי' עכו כי זה כשלש שנים התחנן אל ראשי חברת כל ישראל חברים כי יהיו לאב להארבעים יהומים שישנם בעדת הספרדים ויקימו למענם בית ספר. והעדה תתן בית גדול לבית הספר וגם תשלם שכר המורים תנ"ך ונמרא, ומורה שפת ערכי וטורקי. והכסף הנצרך ליתר ההוצאה: לכלכל את היתומים ולהלבישם, ולתשלומי מורה שפת צרפת (אשר כסיה נצרך לכל אלה ערך ששת אלפים פראנק בשנה) יתנו המה, ראשי חברת כל ישראל חברים. ועל השאלה הוואת השיב אותי סופר הועד מראשי החברה, כי המה נותנים לכל עדה אשר תקום בית ספר בקרבה רק עורה ותטיבה אבל לא יתנו את כל הוצאות בית הספר. — כשאני לעצמי אחשוב כי התשובה הוואת היא נכונה על שאלת אחת הקהלות בארצות המורת אשר חבריה הם אנשי מסחר ובעלי מלאכה, אבל לעדת ישראל בצפת התשובה הוואת אינה מספקת. העדה הוואת ראושה ורובה תחיה על כסף נדבות שמאספים בגולה, ואיפוא המצא מוצא לכסף לצרכי הקמת בית ספר? רב לה אשר תתן בית לביה"ס ושכר המורים עברית וערבית.

אחרי כן שאלני סי' עבו לאמר: שמענו כי בני עיר Cahors (בצרפת) משמיעים על הנדבות להקים כראש עירם מצבה אשר תזכיר את שם גאמבעטמא אשר נולד בה, ופה צפת נמצאים בין בני ישראל כשבעים משפחות אשר יתחשבו כאורחי צרפת (כי נולדו או התילדו בארץ אלגיר) וחפצים גם הם להתנדב להקמת המצבה שיקמו בני העיר הנו' לזכרון האיש הנדול אשר בו צרפת תתפאר, אבל אין יד הצרפתים בצפת משנת לתת נדבה גדולה — אם תקבל מהם גם נדבה קטנה? ואמרתי לסי' עבו כי בעיני הצרפתים אהר המרבה ואחד הכמעט שוה ובלבד שיוכין לבו לכבד את שם גאמבעטמא, ותיקר בעיניהם הנדבה הקטנה מעיר קטנה בקצה סוריא מהנדבה הגדולה מאחת הערים הגדולות בצרפת. ויאמר אלי סי' עבו, כי ישלח שבעים פראנק, פראנק לנוללה כל משפחה צרפתית אשר בצפח.

ז) מבריה

כשלושה עשר יום ישבתי בטבריה בפעם השניה. ויען כי בפעם הראשונה לא ערבה לי שנתי בתוך העיר מפני הפרעושים והיתושים שבהם טבריה תתהלל, שמהתי כי סי' מייאל קבל אותי כרצון לשכון עמו באהל אשר נטה לו מחוץ לעיר בין השני בתי מרחץ מחמי טבריה. אהלנו לא עמד כצפור בודד על נג. החדש איר היא עת לרחוץ ועת לדרוש אל הסתים אצל אחינו ואצל שאר יושבי הארץ, ורבים מקרוב ומרחוק באים בעת הזאת לטבריה לרחוץ במימיה החמים ולהשתטח על קברות הצדיקים הרבים סביב טבריה. ובשנה הזאת רבו עוד יותר הבאים לבקש רפואה למחלותיהם, וביחוד למחלת פאָאָגרא* (*), בהמים החמים היוצאים מן ההר אשר על פני ים ננוסר**). שבכל השנים היו בתי המרחצאות פתוחים

(* ידועי חולי זה רבים באלזות המזרח צחחס לנשים חילס כתרנגוליס.
(** מלבד חמי טבריה נמלחו במרחק 7' שעות מטבריה (לדומה על שפת הים המערבית מעינות מים חמים במקום שמש מלחן יושב ונקרא "חמה" (ואולי הוא המקום שמכר בלחוב כ"ס, 6 «בכחון הליכי בחמה»), והערכים אומרים כי מונים עוד מממי טבריה.

לכל הבא לרהוץ בס הנס אין כסף (וולתי מהת — באקשיש — מחמשה פארא שלקח השומר), וכמו כל אסותא דמנו מנו שווא בעיני האדם כן לא הוקירו את ערך הרפואה הטמינה בטבע המי מבריה. ובשנה הזאת השכיל הפחה בעכו להוקיר את המי מבריה כי השכיר את בתי הברחץ לאיש אחד בשכר שבע מאות מגידי כסף (3 083 פראנק) לשנה, והרשית נתנה להשוכר לקחת מכל הבא לרהוץ 30 פארא (ערך 18 סאנטים) בכל פעם. וכשמוע ההמון כי המי מבריה יקרים בעיני הממשלה החלו גם הם להוקירם וירב מאד בשנה הזאת מספר הבאים לרהוץ בס. והשוכר את המרהצאות השכיל גם הוא לעשות בנשותו אהלים רבים על שפת ים כנרת מנגד לבית המרחץ החדש וקצב שכר אהל אחד ליום הצי מנ"די כסף, ועל ידו זה באו בשנה הזאת גם אלה שנמנעו לבא ספני שהמרהצאות רחוקים מהעיר מהלך הצי שעה וקשה מאד גם לאיש בריא ללכת בדרך הזה פעמים או ארבע פעמים בכל יום מימי הרחיצה, ובשנה הזאת כל מי שהשיגה ידו לשלם שכן באהל ששכר לו סמוך לבית המרחץ. — מלבד שכנינו השוכנים באהלים היו לנו מאחורינו שכנים רבים מבני הכפרים: ערביים, דרוזים, מאטוואלים* וגם בעדויים אשר באו הסה ונשותיהם וחמוריהם כארבה לרוב ורצו בין השלעים ברנלי ההר למעלה מסעינות החמים. ומלפנינו היו לנו לצותא האורחים אשר ישבו בהבתים ובהחצר אשר סביב מקום הקבר של רבי מאיר בעל הנס. ויהי מסחרת היום אחר הפלת השחר ירדו אלינו ההכמים מבני עדת הספרדים היושבים לתורה ולהפלה בבית מדרשו של רבי מאיר בעה"נ**)

* הדרוזים והמאטוואלים לא קבלו עליהם אמונת האיסלאם, ואומרים כי הם בני הפלשתיים הקדמונים. שניהם עובדי אלילים וגלולים כסחר ומאמינים בגיבא "שועב" (יתרו!) הקבור לפי דבריהם ככפר ח'טין. שמעתי אומרים שהמאטוואלים מחפלים ומשתחווים לאשה ערומה! ** בכל ימות השנה יונאים רק להפלה בצנור בבית מדגש הזה, ובחדש איר וסיון שמרצים האורחים לבוא יושבים עשרה חממים שם ציוס ובלילה לתורה ולתפלה, ומביאים עמהם נשותיהם וכו' לשבת שם "כעין מדורו" בכל הפרטים — ואין מכלים דבר!

בזכות רבי מאיר. ואלי לא שעו לשאול לי לשלום כי הכרת פני ובגדי משכו עלי חוט של חשד כי אינני מאלה הבאים לבקש רפואה לא בחמי טבריה ולא במקום קבר רמבעה"נ, וישבתי בין הכדברים כאיש אשר לא ישמע את דשונם (*). מאד הפצירו בסי' מויאל כי יגור באהליו בהר קדשם (בחצר רמבע"נ) כי שמעו שהוא "פועל צדק", אבל הוא עמד על דעתו ועל דעתי לשבת טרהיק ועם המשונים שם לא נתערב (**).

חמש פעמים נכנסתי בעיר טבריה המוקפת חומה פרוצה. הפשתי בכל פנותיה שארית כמעט מבניני טבריה הישנה, ולא מצאתי. וכפי ראות עיני בנה הורדוס את העיר אשר קראה על שם "טיבעריוס" (גלאריוס נערא) קיסר רומי, במקום אחר על שפת ים כנרת, והוא המקום שלמעלה משרה הקברות עד (ועד בכלל) מקום קבר רמבע"נ. במסוה הזה נמצאו על שפת הים ועד רגלי ההר במערבו שרידי חומת מכצר ובנינים עתיקים. ולפי זה היו מעינות החמים והמרחצאות בתוך העיר (***) .

(* כאשר שמעו אחרי יומים כי אני מו"ל הלבנון התקרבו גם אלי.
(**) אחר ההלולא תקענו אהלנו בחצר רמבע"נ, כי לא יכלנו לשבת כל היום באהל מפני חום היום וישנונו בהאולס אשר על הקבר ביום והאהל היה לנו למקום שנה בלילה.
(***) את המשור שלמעלה בראש ההר אשר במערבה של טבריה הישנה יקראוהו הערביים "אחד מנהרה" (אדמת מנהרה). את המשור הזה חרתי, כי בעלו שטח מאחמעד חפץ למכרו. ורציתי כי במעלה ההר סמוך למקום קבר "גאסאר דין" (לבן הארמי!) נמצאו שרידי חומה עתיקה. ובאשר שאלתי ואין פיתר לי למה נקרא המשור הזה "מנהרה", אחשוב כי שרידי החומה אשר במעלה ההר הם שרידי המזודה (קאספעל) אשר עמדה סמוכה לטבריה, והוראת "מנהרה" בערבי כהוראת נהירא בארמית — לשון אור. ועל שם האור המאיר בראש המזודה לשמור את יושבי העיר מפחד בלילות נקראת "מנהרה". ויחכן כי גם בעברית מורה שם "מנהרות" (שופטים ו', 2) מזדות מאירים. והמחבר יספר לנו כי "מפני מדין עשו להם בני ישראל את המנהרות אשר נמצאו בימי הכותב) בהרים ואת המערות (במעלה ההרים) ואת המזדות" (מגזרים סביב עריהם).

סמפר יושבי טבריה כשלשת אלפים נפש אדם. מבני ישראל נמצאו
בטבריה כארבע מאות כתי אבות, ומבני הנוצרים (מלבד נזירים מעטים בשני
בתי מקלט) כחמשה עשר בתי אבות. המסחר בעיר סטן ודל אבל בעלי מלאכה
נמצאים בה יותר מכרי הצורך. גם עשירים קטנים במספר קטן נמצאו וכונן
אלו מלויים ברבית להפאלאחים והכערויים בנשך אוכל, ר"ל שלוקחים במחיר
נשך כסף «אוכלי» — חלק מתכונת שדותיהם. ואיש אחר ישנושם ושמו ח"ר
דוד אל חאדיף שיש לו אהות שדה בתוך נחלת «אראב אל דעליקה» והוא
נותן להערכיים שדותיו באריסות לחימש, וגם מתכונת שדותיהם נותנים לו
חומש בשכר המהנת הכסף שהייבים לו. וזה לא כביר קנה חלפת שדה על
שפת ים ננוסר בדרך העולה לצפת, ויעש אותה לגן ירק.

החכמים בטבריה נוחים לבריות יותר מהחכמים שבשאר ערי אה"ק,
ולעיני האורחים מתראים כענוים מאד. בעת התחלקו חכמי עדת הספרדים
לשתי מחלקות. המחלקה האחת הם בעלי כרית הרה"ג מוה' בכור אל חאדיף*
וכוה' מנשה ארוי. טובים השנים האלה עשו חברה אשר בשם «שבת אחים»
יקראוה (**). והמחלקה השניה הגדולה בכמות היא מאלה אשר לא תיטב ותנעם
לחכם «שבת אחים» גם יחד. כפי שהוגד לי ראוי הוא הרב רבי בכור אל
חאדיף לשבת על כסא הרבנות בטבריה כי הוא גדול בתורה מכל חכמי
טבריה, ורק באשר הוא ראש לחברת שבת אחים הושיבו רוב סנין סחכמי
העיר את הרב רבי יוסף חי אבולאפיא על כסא הרבנות והוא בר אבהן וגם
עשיר ואוהביו הרבים שמחים בחלקו. — כאחינו בני עדת האשכנזים אין כל
חדש, המה נוהגים כמנהג פולין אשר משם באו וכמעט רוח אחד להם ולאחיהם
היושבים בצפת.

וכאשר אחינו יושבי טבריה יקרים בעיני אעיר אונם על שני דברים

(* בן הכז הזה יש לו גנות ירק נכסר פקיעין ועונד לחום ע"י אחרים. הנעיר
הזה טאל ממני בלחשה שאשחלל שיקום בית ספר בטבריה, וכנראה שמתא דינקא דלכנוה.
(**) קלמתי בתקנות החברה וכליתי כוח חיים אורלפי מלחפת על פניהם ומוק
לנף אהבת רעים וכו'.

הצריכים תיקון משום יקרא דחי ויקרא דשכבי: בשנים האחרונות התישבו בטבריה אנשים צעירים מבני הנוצרים ורובם עובדים עבודת סופרים וכדומה אצל הממשלה, והצעירים האלה שכרו למו חדרים לשבת בתוך בתי ישראל ונס בתוך בתי רבנים ומהם איכלים על שלהן היהודים. והשתוממתי על המראה בראותי את הצעירים הפרוצים האלה מתערבים בין בני הבית שיושבים בו כמו היו עצמם וכשרם. ואחד חכם ראיתי ושמו יצחק דויג אשר הניע תורו לשמור משמרת קבר רמבה"נ, ועלה האיש הזה ואשתו ובנותיו ובן יקיר לו לשבת בבית מדרשו של רמבה"נ והעלו עמהם גם את הנוצרי הצעיר היושב בביתו ואכל ושתה וצחק עם בני הבית בכסוס המקודש הזה! ומהראוי אשר יתרחקו אחינו בטבריה מן הכיעור הזה והדומה לו, כי אין השכר שמשלמים להם הנוצרים האלה שזה בנוס החשד שמושכים על בני ביתם. — ומשום יקרא דשכבי מה היא? ראיתי, ונבהלתי מראות, כי ימות איש (ולא אישה) בטבריה מוציאים את המת מחוץ לעיר ויניחורו על שפת הים כנגד לשדה הקברות, ושמה החת כפת השמים לעין השמש ולעוני כל עובר ושכ, יפשטו את בגדיו וירחצוהו וישפשוהו מכהוץ ומכפנים, כמנהגם, ואחר הטהרה אשר תתארך לפעמים שעה או שתים ולבשוהו לבנים וישאוהו אל קברו! והנה אם בהמנהג הזה די ביוון וקצף בכל ימות השנה עאכו"ל בחדש איר וסיון אשר עוברים ושבים רבים דרך שם מהמרחצאות ולהמרחצאות החמים. בעת היותי בטבריה מת איש אחר והוציאוהו לטהר על שפת הים, ובין העוברים הרבים שעמדו לראות בביוון המת עבר איש נוצרי אחד ממכירי ביפו וימהר ויבא אלי ויקראני ללכת אתו אל מקום הטהרה להוכיח את היהודים מדוע ככה עושים לבנות את הסת, ואמרת לי לו כי האנשים האלה בדברי לא יוסרו, ומה אעשה להם אם יפגעו בי מרי נפש על ביותי את מנהגם. ושאלתי כמתמם את אחד מתכמי העיר אם המים בכסף נקנו בתוך העיר היושבת על הים, כי יוציאו את מתיהם מחוץ לעיר לטהרם? ויאמר אלי כי מנהג אבותיהם בידהם ושעמו לשבח נשכח מהם מרוב ימים.

רבי מאיר בעל הנס. — לפני שנים אחרות קראתי מאמר מהנאון שי"ר ז"ל (לא אוכיר עוד שם הספר או המכ"ע שנדפס בי המאמר) שמטיל ספק קרוב לודאי שוה רבי מאיר בעל הנס הקבור סמוך לטבריה איננו רבי מאיר התנא. ונראין דבריו, כי לא מצאנו בכל הי"ט ומדרשים שיכנו את רבי מאיר התנא כתואר „בעל הנס” ע"ש הנס שנעשה לו. וכמה תנאים ואמוראים יש שנעשו גם להם „נסים” ואין מכנים אותם בשם „בעל הנס”, וזה רבי מאיר בעל הנס היה כוונן מאוחר ונעשה לו איזה נס, וכנהו „בעל הנס” כמו שכנו את רבי קלונימוס הקבור בירושלם בשם „בעל הנס” ע"ש הנס שנעשה לו. וגם בספרי המקובלים נמצא כתוב בש"ש יש אומרים שרבי מאיר התנא קבור בנוש חלב. ואחרי רואי מקום הקבר של רבי מאיר בעל הנס כי הוא בתוך חומת העיר העתיקה או חומת המצודה (קאסמעל) שהיתה סמוכה לטבריה אמרתי הזכר דבר כי פה לא נקברו רבי מאיר התנא, כי בימיו היתה עוד טבריה וחומתה ומגדלה בנויים על תלם. וידוע כי בימיהם לא היו קוברים סתיהם בתוך העיר, ומה נס בימי ר"ט שיד הרומיים היתה תקיפה לא נחשבו חשוכי ישראל בעיניהם ליחד להם מקום קבר בתוך העיר. ור"ט שנפרד מהרומים והתיחד בודאי היה שנוא בעיניהם כמותו כמו בחייו*). ומפי הדרוזים והמאטוואלים** שמעתי כי קבלה בידם כי במקום שהיהודים קוראים „קבר רבי מאיר” קבור הנביא אהרן (!) ולא רבי מאיר.

אבל אחינו יושבי טבריה בשנות מאית האחרונות ועתה „כנס” עומרים. ר"ל כי הם עומרים וקמים בזכותו של רבי מאיר „בעל הנס”, מהכסף שמאספים בגולה לשם בעל הנס, ולכן מחזיקים ומחזיקים ההגדה שפה נקבר רים התנא

* בחייו ערק מפניהם לבבל (ע"ז י"ח), ונעלם ממני המקום בש"ס שזכר שס כי חזר לא"י, וגם אחרי מותו היתה יד הרומים תקיפה בא"י. ואולי העלו את ארונו מבבל ** הפראים הפתאים האלה מאמינים לכל דבר, ולכל קבר ישראל אשר היהודים אומרים „קדוש”, יענו המה „קדוש וצדק”. ובעתם שזכר לבחוס עולים לקבר רמבה"ל ומתפללים בלחש תפלה קלרה ויואלים משם בשירים ומנינים וצקנה רובה מורים ויחולו במחול כמתורססם ולאחר העבודה הזאת שבים לכפריהם.

והוא נקרא ניב בעל הנם. וזה כהמש עשיה שנה התייעצו חכמי סבריה וקנו סאת הממשלה מקום הקבר והלקת שדה סביב לו והשלוחים יצאו לגולה להשמיע בנרבות להקים בית עז וחסד בעל הנם ויפירו מעשה נסים שנעשה בפתחם את פי המערה שישם קבור רמבעה"נ ותלמידיו. חכמי הספרדים כלו את הבנין הנדול שהחלו לבנות, וחסימי אולם נדיל למראה ובית מדרש בצדו ושלשה חדרים קטנים בהחצר להננסת אורחיה, וחכמי האשכנזים לא מצאו חכמים מתנדבים הרבה ולא נמרו את בנין האולם שלהם, ובנו רק בית סדרש בלי תואר והדר ושלשה חדרים קטנים להננסת אורחים. — בימים אשר ישבתי במסבריה היה האולם של הספרדים והכתים והחצר אשר לפני האולם מלאים בלי מקום אנשים ונשים ומגד וחכורים. התבין היה הוא אספסוף מבני צידון, דמשק וארם צובה העולים אחר הפסח דרך היבשה למסבריה לרחוץ את בשרם במימיה החמים ולהשתטח על גברי הצדיקים הרבים אשר סביב סבריה, ומתאחרים עד אחר פסח שני. — באור לחמשה עשר כבדו (במנהגם זה י"ב שנה) באורים את מקום הקבר המקודש. האולם הנדול היה מלא בעשישיות ולכל עשישה קוראים בשם אחד הצדיקים המפירסמים והדלקתה עושה מצוה ונסמרת לכל המרבה במחירה. ובתוך החצר הוקמו שהי מצבות אבן ונתנו שמן בבית קבול שבראש האבנים ושרפו עם השמן בנגים ומספחות אשר הביאו האנשים על הנשים. והדלקת האבוקות האלה נמכרה בדמים יקרים, עד אלף פיאסמער האחת. בעת התבערה התאספו הכוערים מההבון ויחולו במחול סביב האבוקות ושרו יירי ערביים שאינם ערבים. ובתוך ההמולה הזאת התערבו אנשים ונשים נס מוכלימאנים ונוצרים ושלחי מצל פניהם רסן הצניעות. וכשראיתי את השמחה הזאת שקראולה בשם הלולא" דרבי מאיר, אמרתי אין זאת כי אם הלולות" ושבלות ופריצות! — בסכני בהחצר שלפני מקום הקבר לראות את המחזה הנפלאה הזאת הראוני באחד הבתים יושבת משפחה אחת איש ואשתו ובנותיו, ובתוך הבנות היתה אחת ככת שש או שבע אשר נער אחד כבר ארבע עשר קדשה זה כחצי שנה בכל השלשה דברים שהאשה נקנית בהן! שאלתי את אביה האם לא יחשוב לו להמאת זכה לתת בת קטנה כזאת לאיש? והייתי בעיני לשחוק. — מסמרת ההלולא

הואת פנו האירחים והלכו לצפת להתחולל בכפר סירון בהלולא דרשב"י
באור לליג לעומר. ובפי שאומרים תרב השמחה שם שבעתים. אשרי עין
ראתה כל אלה!

ספרו לי כי טוב ויפה ומתוקן ומקובל אצל אהינו יושבי טבריה
ובאשר ערי ישראל הקרובות אליה כי אם אישה אחת שהחה עם בעלה שתיים
או שלש שנים ולא ילדה לו יעלה האיש ואישהו למקום קבר ומבעה'נ ומציעים
להם כטה סמך ממש להקבר ושובפים שם כל הלילה (כלי הפסק סינור 1),
והלילה הואת היא סגולה ברובה ומנוכחית להריון (*). ורק האשכנזים לא יתנו
עוד להשתמש בהסגולה הואת בבית המדרש אשר להם על מקום הקבר.
ושמעתי עוד כפורים מבהילים ומחבילים באלה. ואי אישר הילי כי עתה סנרתי
את הבית המקודש הזה לכלי יפתח רק ביום ורק בפני הבאים שם להתפלל
כסנהג הישר אשר נוהגים אהינו הירושלמים בהבית הבנוי על קבורת רחל אמנו.

(* מ' יודע חולי "העם המכעיס" את ה' צימו ישעיה הנביא לנו גם כן בקברים
של קדושים בעבור הסגולה הזאת. כי לדעתי באור השם "ובגל וריס ילינו" (ישעיה ס"ה, 4)
הוא נדקף לבאור השם "היושבים בקברי ס" שלפניו. עוד היום אנו רואים בארצות המזרח כי
צימו הבטלה מלאים שדות קבורה מאגשים וגשים חיים היושבים שמה. וכן אנו רואים על
קבר איש קדוש להם בנוי בית לחפלה או לבית ספר לילדיהם, באופן שקבורה קדושהם
שמורים וגזורים על ידי הבתים שעליהם. וקברים כאלה נקראים "גזורים" בעברית. והוכיח
ישעיה את בני דורו על שבתם בקברים גלויים כל היום, וזלילה לים בבתים שעל קבורות
הקדושים. כי אהמו מאים ועומדים לבלי דרוש אל המתים בעד החיים כי אם אל חלקים
חיים. — ולפי זה נכון לפרש את השם "ואתה השלכת מקברך כגזר נתעב" (שם י"ד, 19)
גם כן מלשון שמירה וגזירה. והנביא מתנבא על מלך צבל אשר גיחמו שמהיה נאורה על
ידי הטירה שהבנה עליה, שליכוהו מתעביו אשר יקומו מקברה כמו שמשליכים נזר (גוף
נאור) בעת שהוא נתעב. וכן מלאנו צימיה (ח', 1) אשר נבא על עממות מלכי יהודה וגו'
כי למען תעבם וילאום מקברייהם ושטחום לשמש. ועוד היום אם הפלאים רואים לבנות
החיים הכנענים מחיהים וילאו את מחיהם מקברייהם.

חמי סבריה. — אחר מהמעונות החמיכה המפכה יותר כשאר המעונות היוצאים כנגלי החר אשר במערבו של ים כנרת יספיק מים לשני בתי מרחץ הכנוים שכו. בית המרחץ האחר עומד על שפת הים כמש אצל מוצא המעין, והבנין הוא בנין עתיק אבל לא מוכן הרומאים אשר התכנו מרחצאות לעדן את עצמם כי אין הוא והדר לו. והשני הוא מעט יותר קרוב אל העיר ובינו ובין שפת הים כששים אמות ואוחז בנה איבראים באישא המצרי בעת ידו היתה תקיפה באה"ס (ער שנת 1840). הבנין הזה הוא נאה מעט סבחוץ ומתוקן כראוי מכפניו, גם בנוי על ידו שלשה הדרים לכושב בני אדם והדר מיוחד לשר וחשוב לוחץ בו לברו. אבל כעצנות הכמשלה רבו הפרצות והבדסים גם בהבנין הזה. הערביים אומרים כי בית המרחץ הישן בנהו רוד המלך ואת החדש בנה שלמה בנו, ומאמינים בתורה זו אף כי רבים היים עוד אתנו אשר ראו במרחץ החדש בהבנתו על פי פקודה איבראים באשא. בבית המרחץ פנימה בנויה אמבאטיא גדולה וככל לילה כאשר הכלה רגל הרוחצים מן המרחץ סמלאים איתה במים חמים מן המעין, ובבקר כאשר התקררו המים עד ארבעים מעלות (במעלות רעומיר) יורדים לרחוץ בה עד חמשים בני אדם בפעם אחת ולא יתבוששו. הרוחצים סתהלפים פעמים רבות ביום והמים אינם מחליפים עד הלילה. הערונים הבאים ממרחק רורצים בחמי סבריה פעמים בכל יום משך שנים או שלשה שבועות ובני הכפרים רוחצים רק שלש פעמים ודי להם לרפואה התפלה שמתפללים בטול גדול הנשמע למרחוק בתוך מרחץ האסאם אם בארק יא שעך (המרחץ יהיה לברכה, אדוני). — למעלה מעט בין קבר רבי מאיר בעל הנס ובין הים יוצאים עוד חמשה מעונות מים חמים ואין מאסף אותם. ואנכי בחפשי בין המעונות האלה כצאתי מעין קסין אשר סימיו נ"כ כריכ ומלוהים אבל קרים כמשן, וחראתיו ליושבי סבריה ויהי בעיניהם לפלא. גם הרופא דאקמאר פאלאק היושב בסבריה כעשר שנים לא ידע סמנו. ולוא חכמו השכילו חכמי סבריה היו קונים ככסף מעט את השטח הזה אשר הוא כלו מעיני רפואה בעת שקנו הלכת השדה סביב הקבר של רבי מאיר בעל הנס לבנות עליו בית. כי המעונות האלה היו למי למקור חיים בבנותם שם בתי מרחץ בעת אשר

תמלא כל הארץ דעה, והמתים, ובחובם רמבה"נ, יקומו ויהיו — —. אך עתה
אשר הממשלה השכירה את בתי המרהץ לא המכור עוד את מקום המעינות
הנז' שלא יבנה הקונה שם בית מרהץ לעצמו.

ח) שפרעם

העיר הוות עומדת על גבעה נשאה ואנשים בה מעט ורובם נוצרים
ודרוזים, ומבני ישראל נמצאו בה כחמשה בתי אבות ומתפללים במנון מצומצם
רק ביום השבת. מהם סיחרים ומהם חסרין, הביהכנ"ס אשר שם, גבנה זה
בעשרים שנה מכסף נדבת הנכיר ס' הפאל לוי היושב בבירוש. לפי ההנדה
עומד הביהכנים במקום ישויה בו מושב הסנהררון. שאלתי את השו"ב והש"ץ
מהעדה אם נמצאו בשדה הקברות מצבות עתיקות ויאמר לי כי היותר
עתיקה היא מוכן החלת המאה הששית (למנון האלף השישי), כי בעת שהיתה
העיר חרבה מאין יושב בה מבני' הסיעו יושבי העיר את המצבות העתיקות
משדה קברות ישראל ויבנו מהם בתיהם.

תם החלק הראשון

אהרית דבר

בעור ה"י ימים הכלה השנה (שנת תרמ"ג) וקללותיה. השבתי כי כעת חיה יהיה לאל ירי לכלות את מלאכת הרפסת ספרי עד גמירא. גם קוית כי טוב יהיה אהרית כפרי מראשיתו, כי כהיום ההיה בשורה בפי מוצאה, וישישו עמי כל המהאבלים על עכוב נאילה הארץ בהתכשרם כי כבר נקנתה אחוות שרה להישיב עליה את האכרים שהעליתם לאה"ק. ואולם למרות הפצי לא עצרתי כח גם בעכרי על המלאכה מאו שובי לביתי (זה בשני חדשים) שש עשרה שעות ביום לסדר ולהרפס רס' החצי מאשר אהי בכתובים. מאד מאד הפצתי כי ספרי זה יבא לפני קהל הסוראים שלם בכל אשר ראתה עיני שמעה אזני ותכן לה במשך הימים אשר ישבתי באה"ק. אבל המחסור הגדול השורר בביתי רב כחו מהפצי האדיר, והוא, מחסורי ורישי, לא יתנני להעצר עור בבית הרפוס. זה לי בשנה אשר התעלמתי מכשרי ועיני ולבי, ראשי ורובי רק בענינים הנוגעים לישוב אה"ק, ומתי אעשה גם לביתי? ועל כן חלקתי את ספרי לשני חלקים. החוברת היאת היוצאת לאור תהיה לחלק הראשון, ואת החלק השני איציא לאור ברצות ה' בחורף הבע"ל, כאשר ירחב וירוח לי מעט*). — בחלק השני אדבר משוב הארץ ותבואתה ופרי עציה, מארחות חיי העם היושב עליה, ממשפטי הממשרה בכלל ובפרט בהניגע לבנין וקנין בתים ושרה אחוזה. ואציע את הדרך אשר נבור לנו ללכת

(* ואלו אשמע לענה רבים מדוכסי עונה ישול"י להוליא לאור ככלי חדש מינכת אחת בשס יסר המעלה אשר קראתי לספרי. בהחובנות האלה אלוסף הודעות נאמנות מאמשים נאמנים וידועים לי באה"ק על אדות שלום המושבות שהתכונו ויתכונו באה"ק, ומאמרים נוספרי עמנו בחו"ל והודעות שונות אשר תבואנה במכ"ע מענינים הנוגעים ליבוא

בו לאט לאט, בשיבה ונחה, ביעוב הדעת בשובנו לארץ אבותינו להתאחו
בה ולכינן עליה מושבות לבני ישראל.

אך אם בראש החלק השני מספרי אבשר את הבשורה! הטובה אשר
קוטה נפשו לבשר כהיום בכוף החלק הראשון, אפ בעת ההיא תהיה כבר
קנויה השרה עבור האזרים שהעליתי לאה"ק. אך ה' אשר בידו לב שרי
ישראל, לב ראשי חברת הברוך כל ישראל, אך הוא לבדו יודע.

כפי שנודעתי אל נכון בימים האחרונים יחפץ הנדיב הידוע בכל לבנו
שיתאחו האזרים שהבאתי, באה"ק. ולמען לא תרפינה ידיהם מתוחלת ממושכה
שלח בסוף חרש העבר אלף פראנס לבני ביהם אשר בא"ר, ואם עושה
דברו באה"ק היה חפץ בישואי כמהו מצא כבר בארץ הקדושה הגדולה בערך
29,500 קילים טרובעות ומספר יושביה הם רס בערך 1,100,000 לקנות חלקת
שדה עבור אחת עשרה משפחות מבני'.

ואולי מאת ה' היתה נסכה להסב את לב האיש הזה אחורנית, למען
לא יוסיפו אחינו לבטוח בנדיביו. אך אל ה' נשא עינינו ולבבנו, ושבנו
אך על ה' אלקינו, אליו נחל, להמחבה להננו נחכה, כי הוא יחליף כחנו
לכונן בעצמנו מושבות בארץ אבותינו. אשרי כל חוכי לו!

